

**TÜRKİYE
YAZARLAR BİRLİĞİ**

Sümer 1. Sok. No:11
Müdfaa cad. 10/13
Kızılay/Ankara
Tel: (0312) 232 05 71 - 72

**İLİM YAYMA
CEMİYETİ
ANKARA
ŞUBESİ**

Yakacık Mah. Çakıllı Sok.
No:13 Keçiören / Ankara
Tel: (0312) 358 43 53

**KEÇİÖREN
BELEDİYESİ**

Keçiören Belediyesi
Keçiören / Ankara
Tel: (0312) 361 10 65

TYB Vakfı Mehmet Akif Ersoy Araştırmaları Merkezi Yayınları: 5
Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları: 38

ISBN:

Ankara Aralık 2010

Yayınlayan: D. Mehmet Doğan

Koordinatör: Ahmet Fidan

Tashih, kontrol: Öner Buçukcu

Kapak ve iç tasarım:

Baskı:

Semih Ofset Matbaacılık

Büyük Sanayi 1. Cadde No: 26/47

İskitler / Ankara

Vefatının 73. yılında
Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni 4
Mehmet Âkif
Edebiyat ve Düşünce

**TÜRKİYE
YAZARLAR BİRLİĞİ**

**İLİM YAYMA
CEMİYETİ
ANKARA
ŞUBESİ**

**KEÇİÖREN
BELEDİYESİ**

İçindekiler

Sunuş Mehmet Âkif Bilgi Şölenlerinin Dördüncüsü	7
Mehmet Âkif Bilgi Şölenlerinin 4. sü yapıldı. 4. Bilgi Şöleninin Teması “Edebiyat ve düşünce”	11
MEHMET ÂKİF BİLGİ ŞÖLENİ 4 Edebiyat ve düşünce Mehmet Âkif ve <i>Yakup Çelik</i> Prof. Dr., Mithat Cemal Kuntay’ın İstanbul Değerlendirmeleri	16
<i>Adnan Karaismailoğlu</i> Prof. Dr., Mehmet Âkif’in ‘Bir Hasbihal’i Veya ‘Ömür Bir Gündür/Demdir’ Düşüncesi	24
<i>Sezai Coşkun</i> Yard. Doç., Mehmet Âkif’in Dârülfünûn Yılları	29
<i>Mustafa Özçelik</i> Eğitimci, Şair - Yazar, Sırat-ı Müstakim Ve Sebilürreşad Dergileri Bağlamında Mehmet Âkif - Eşref Edip Dostluğu	37
<i>A. Vahap Akbaş</i> Yazar, Mehmed Âkif’te Bir Anlatım Aracı Olarak Nükte Ve İroni	58
<i>Nesîme Ceyhan</i> Yrd. Doç. Dr., Mehmet Âkif’in Şiirlerinde Ve Hânesinde “Aile”	69
<i>Cevat Akkanat</i> Yazar, Mehmet Âkif’in Çocukluk Arkadaşı Olarak Fatih Camii	80
<i>Nazım Elmas</i> Yard. Doç. Dr., Mehmet Akif’in Şiirinde Kurgu ve Kompozisyon	87
<i>Turan Koç</i> Prof. Dr., Mehmet Akif’in Şiirinde Dinî Duyarlılığın İki Ucu	98
<i>Mehmet Törenek</i> Prof. Dr., Mâzi İle Âtî Arasında Bir Şair	106
<i>Necmettin Turinay</i> Dr., Yazar, Mehmet Akif’in Büyük Âlemi	116
<i>Caner Arabacı</i> Yard. Doç. Dr., Cumhuriyet Başlarında Millî Marşı Arayışı	127
<i>Musa Bilgiz</i> Prof. Dr., Mehmet Akif Ve Milli Birliğin Korunması	150
<i>D. Mehmet Doğan</i> Yazar İki hayatî savaş, iki büyük şiir: Çanakkale Şehidlerine ve Sakarya Türküsü	170
<i>Nazif Öztürk</i> Dr., Araştırmacı Yazar, İstiklâl Marşı’nın Yazıldığı Mekânın Banisi Şeyh Tâceddin Mustafa’nın Edebî Şahsiyeti Ve Divançesi	189
<i>A. Faruk Kılıç</i> Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Safahat Kültür Atlasında Bir Müze (Bir Proje Önerisi)*	205
<i>Abdulahid İmamoğlu</i> Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi M.Akif’in Dindarlık Anlayışı	224
<i>Yusuf Turan Günaydın</i> Yazar, Emin Âkif Ersoy’un Hâtıralarında Mehmet Âkif	240
<i>Rıdvan Canım</i> Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy’un Şiir Coğrafyası	254

Sunuş

Mehmet Âkif Bilgi Şölenlerinin Dördüncüsü

20. yüzyılımızı edebi ve fikri faaliyetleri ile dolduran büyük şahsiyetlerin başında gelen Mehmet Âkif'i anma maksatlı toplantılar 1940'lardan itibaren yapılmaya başlanmış, bu toplantıların süreklileşmesinde Nureddin Topçu gibi önemli fikir adamları öncülük etmiştir.

1978 yılında Yazarlar Birliği kurulduktan sonra Mehmed Âkif'i anma faaliyetleri tekrar güçlü bir düşünce zemini kazanmıştır. İşin ilmî, fikrî yönü de ihmal edilmemiş, Yazarlar Birliği'nin ilk kuruluş yıllarında ilmi toplantılar da düzenlenmiştir.

İlk yıllarda süreklileştirilemeyen bu tür toplantıların devamlı hale getirilmesi yönünde 2006'da yapılan "Mehmet Âkif Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik" bilgi şöleni ile ciddi bir adım atılmıştır.

İstiklal Marşı'nın kabulünün 85 ve Mehmed Akif'in vefatının 70. Yılında Böyle bir bilgi şöleni yapılması için epeyce gayret sarfedilmiş, Ankara'daki bütün resmî, gayri resmî kuruluşlarla temasa geçilmiştir. Büyük şairimizin vefatının 70. Yıldönümünde düzenlenen bu toplantı Memur Sen, Eğitim-Bir Sen, MÜSİAD Ankara Şubesi, Polatlı Belediyesi, Sağlık-İş ve TOBB'nin destekleri ile gerçekleştirilebilmiştir. Ertesi yıl, 2. Bilgi Şöleni eğitim alanında köklü bir gönüllü kuruluş olan İlim Yayma Cemiyeti'nin Ankara Şubesi'nin desteği ile gerçekleştirilmiş, ertesine sene 3.sü de İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi ile müştereken yapılmıştır.

Konuyla ilgili 3. Şölenin aksatılmadan yapılması bizi, artık bu faaliyetin gelenekleştiği düşüncesine götürmüştür.

Türkiye Yazarlar Birliği, yıllardır Mehmet Âkif'i resmîyet nezdinde de halktan gördüğü itibarı görmesi için çaba göstermiştir ve ilk defa vefatının 50. yılında 1986 yılında Mehmet Âkif bütün Türkiye'de resmî olarak anılmıştır.

Bunun için iki yıl öncesinden çalışmalara başlanmış, Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı kurulmuş, böylece kamuoyu oluşturulmak için harekete geçilmiştir. Mehmet Âkif Ersoy'un vefatının 50. yılında bir nevi iade-i itibar sayılabilecek şekilde ilk defa bir resmi bir toplantı yapılmış ve bu toplantıya dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Başbakan Turgut Özal ve Kültür Bakanı Mesut Yılmaz katılmışlardır. Maalesif bu başlangıç o yılla sınırlı olmuş, 51. yıldan itibaren o muhteva unutulmuştur.

Mehmet Âkif'in bu topluma yaptığı hizmetlerden ötürü ve İstiklâl Marşı gibi bir metni milletine ve devletimize armağan ettiği için sürekli anılan kişiler arasında yer alması için Türkiye Yazarlar Birliği sürekli gayret göstermiştir. Hükümetlere, Meclis başkanlarımıza gönüllü kuruluşların destekleri de alarak müracaatlarda bulunulmuştur.

Nihayet, 2007 Mayısında TBMM, 12 Mart'ın İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkif günü olarak kutlanması yönünde bir kanun çıkardı böylece 12 Mart millî günlerimiz arasına katılmış oldu. Başta Başbakanımız olmak üzere, bütün ilgililere, emeği geçenlere teşekkür ediyoruz.

Bu gerçekten memnuniyet verici gelişmede Türkiye Yazarlar Birliği gibi bir mesleki gönüllü kuruluşun rolünün olması bizi gururlandırıyor.

4 yıl önce başlattığımız bilgi şölenleri, Mehmet Âkif'le ilgili yapılması gereken çok şey olduğunu ortaya koydu. Âkif'in fikir ve şiir cephesinin, kişiliğinin diğer yönlerinin bizim yaptığımız sempozyumlar, bilgi şöleleri tarzında geniş katımlı toplantılarla açıklığa kavuşturulması, yeniden topluma mal edilmesi bakımından bilhassa önemlidir.

Mehmet Âkif, son yıllarda alınan mesafeye rağmen ne yazık ki üniversitelerimizde henüz yeterince üzerinde durulan bir şahsiyet değildir. Üniversitelerimizin hiç biri Mehmet Âkif'in vefatının 70. Yılında yaptığımız müracaata cevap vermemiştir. Geçen yıldan itibaren bazı faaliyetler yapılmaya başlanmış olması önümüzdeki yıllarda üniversitelerimizin Mehmet Âkif'in üzerinde yoğun olarak çalışacakları yönündeki ümidimizi kuvvetlendirmiştir.

Mehmet Akif Ersoy Bilgi şölenlerinin 4.sünün yapılması sözkonusu olduğunda Keçiören Belediyesi'nin değerli başkanı Mustafa Ak'ın gönülden desteği ile karşılaştık. Keçiören Belediyesi ile müşterek olarak düzenlediğimiz bu şölene İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi de destek verdi.

4. Mehmet Akif Bilgi şölenin teması “edebiyat ve düşünce”. Bu seneki şölene tebliğleri ile 20 ilim ve fikir adamı katkıda bulunmuştur.

Büyük Âkif’imizi hatırlamak ve bilhassa gençlerimize hatırlatmak maksadıyla düzenlediğimiz bu bilgi şölenine verdikleri destekten ötürü Keçiören Belediyesi’e ve Şölene sunulan tebliğlerin kitaplaşmasını sağlayan İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesinde teşekkür borçluyuz.

D. Mehmet Doğan

TYB Vakfı Mehmet Akif Ersoy Araştırmaları

Merkezi Başkanı

Merhum Mehmet Akif Ersoy’un ismi ve eseri içinde yaşamış olduğu çağın ve çevrenin problemlerine, ihtiyaçlarına lakayt kalmayı zül adleden bir vicdanın tezahürüdür. O muhakkik vicdan, hususi hayatını, şahsi arzu ve heveslerin çok dışında bir gayeye vakfetmiş, kendi özelini hassasiyetle insanların nazarından gizlemeye gayret sarf etmiştir. Onun eseri şahsi komplekslerden, tatminlerden uzak, adanmış bir eserdir. Adına adananın ulviyetinin ve adağın kerametinin, adayanı perdelediği ihlas ve samimiyet damarıyla, “ifnâ olmadan, ibkâ olmaz” dairesinde bir eser. Şahsına ve eserine bu kadar revaç kazandıran hal, onun bu fevkalade tevazusudur. Pek şatafatlı bir çok eser ve onların pek göz kamaştırıcı sahiplerinin isimleri artık ansiklopedi ve arama motoru malzemesi haline dönüşmüşken. Aziz Akif’in hatırası, yalnız Hakk’ın sesine kulak ve yalnız halkın derdine kalem ve lisan olma kararlılığının getirdiği semereyi, vefatının üzerinden geçen 74 yıla rağmen yaşamaktadır.

Bu mütevazı ve fakat iddialı, Hâk gayeye adanmış azizin hatırasını yad etmek için dört senedir Türkiye Yazarlar Birliği ile ortak hareket etmekte ve bu beraberliğin her sene bir öncekinden daha geniş bir katılımcı işbirliği ve yetkin bir içerikle on yıllara taşınması niyazını paylaşmaktayız. Emeği geçen herkese şükran borçluyuz.

Abdülhalim Altunkal

İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi Başkanı

Mehmet Âkif Bilgi Şölenlerinin 4. sü yapıldı.

4. Bilgi Şöleninin Teması “Edebiyat ve düşünce”

Türkiye Yazarlar Birliği bu yıl da İstiklal Şairimiz Mehmet Akif’i düzenlediği Bilgi Şöleni ile yad etti. 27-28 Aralık 2009’da Gençlik Parkı Necip Fazıl Salonu’nda bu yıl dördüncüsü yapılan bilgi şöleninin teması “edebiyat ve düşünce” olarak belirlendi.

İstiklâl Marşımızın şairi Mehmet Âkif Ersoy’un vefatının 73. Yıldönümü dolayısıyla Keçiören Belediyesi ile müşterek olarak yapılan bilgi şölenine İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi de destekledi.

Türkiye Yazarlar Birliği Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Başkanı D. Mehmet Doğan, 4. Mehmet Akif Bilgi şöleninde sunulan bildirimlerin bir kitapta toplanacağını söyledi.

Tacettin Dergahı’nda Tören

Bilgi Şöleninden önce Mehmet Akif 27 Ocak 2010’da İstiklal Marşı’nı kaleme aldığı Tacettin Dergahı’nda düzenlenen törenle anıldı. Anma törenine Devlet Bakanı Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ali Birinci, Vakıflar Genel Müdür Yardımcısı Aydın Seçkin, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Başkanı D. Mehmet Doğan ile Çağrı Okulları ve Polatlı Anadolu Öğretmen Lisesi’nden öğrenciler katıldı.

Devlet Bakanı Mehmet Aydın, törende yaptığı konuşmada, Mehmet Âkif Ersoy’un büyük ve her zaman örnek alınması gereken bir insan olduğunu belirterek, Mehmet Akif Ersoy’un manevi huzurunda bulunmaktan ötürü şeref duyduğunu söyledi. Ersoy’un yol gösteren, âlim, fikir ve duygu adamı olduğunu, Türk kültür ve medeniyetini çok iyi bildiğini ve bunu şiirlerinde yaşattığını, şiirlerinde tarihi açıkça işlediğini ifade eden Aydın, Ersoy’un Safahat adlı şiirinden çok

etkilendiğini belirterek “O, aynı zamanda duygu adamıdır. Duygu önemlidir ama onunki içi boş duygu değildir. Âkif içi ilimle doldurulmuş duyguya sahiptir.

Mehmet Âkif’in büyük özelliği ise şahsiyetidir. Neye inanmışsa onu söylemiştir, neyi söylemişse onu yapmaya gayret etmiştir. Yapmak, zor iştir. Çünkü her zaman her söylediğinizi yapamazsınız. Büyük bir ilim, irade gücü var. Bunların o şahsiyette görülmesi lazım. Her zaman olduğu gibi görünmüştür, görüldüğü gibi olmuştur. Mütevazı bir insandır. ‘Edebiyat budur amma sessiz yaşadım. Kim beni nereden bilecektir’ mısralarını üzerine derim ki, eğer o sessiz yaşadıysa, kim sesli yaşamıştır ki...” dedi.

Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Başkanı Doğan da, bir milletin kahramanlığının İstiklal Marşı dışında hiçbir yerde bu kadar güzel anlatılmadığını söyleyerek, “İstiklal Marşı gücünü, kendinden, şairinden ve halkından almaktadır.” dedi. Vakıflar Genel Müdür Yardımcısı Aydın Seçkin de Taceddin Dergahı’nın İstiklal Marşı’nın yazıldığı yer olduğuna dikkati çekerek, mekanın restorasyonunun 12 Mart 2009’da tamamlanarak, Mehmet Akif Kültür Evi olarak hizmet vermeye başladığını hatırlattı.

Türk Tarih Kurumu Başkanı Ali Birinci ise felaket dönemlerinde bir ülkede birliğin sağlanabilmesi için umut, heyecan gibi manevi duyguların çok önemli olduğunu vurgulayarak, Ersoy’un da İstiklal Marşı başta olmak üzere şiirlerinde bu unsurları başarıyla işlediğini söyledi.

Konuşmaların ardından Polatlı Belediyesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’nün iş birliğiyle düzenlenen “Mehmet Âkif Ersoy Şiirleri Güzel Okuma Yarışması”nın birincisi Vahit Can Gökçe, “Çanakkale Şehitleri” isimli şiiri okudu.

Tacetin Dergahı’ndaki programın ardından öğleden sonra Bilgi Şöleni’ne geçildi.

MEHMET ÂKİF BİLGİ ŞÖLENİ 4

Edebiyat ve düşünce

25-26 Aralık 2009 Ankara

Program

Gençlik Parkı Necip Fazıl Kültür Merkezi

1.Gün 25 Aralık Cuma

10.30 -12.00 Açılış

Birinci Oturum: 13.30-15.00

Yakup Çelik (Prof. Dr) “Mehmet Âkif ve Mithat Cemal Kuntay’ın Meşrutiyet İstanbulu değerlendirmeleri.”

Adnan Karaismailoğlu (Prof. Dr.) “Mehmet Âkif’in ‘Bir Hasbilah’ veya ‘Ömür bir gündür’ düşüncesi.”

Sezayi Coşkun (Yrd. Doç. Dr.) “Mehmet Âkif’in Darülfünun yılları.”

Mustafa Özçelik “Sebilürreşad dergisi bağlamında Mehmed Âkif ve Eşref Edip dostluğu.”

İkinci Oturum: 15.30-17.30

A.Vahab Akbaş “Mehmet Âkif’te bir anlatım aracı olarak nükte ve ironi.”

Abdülvahid İmamoğlu (Doç. Dr.) “Mehmet Âkif’in dindarlık anlayışı.”

Nesime Ceyhan (Doç.Dr.) “Mehmet Âkif’in şiirinde ve hanesinde aile.”

Caner Arabacı (Yrd. Doç. Dr.)”Cumhuriyet başlarında ilk İstiklâl Marşı arayışı.”

2.Gün: 26 Aralık Cumartesi

Üçüncü Oturum: 10.30-12.00

Turan Koç (Prof. Dr.) “Âkif’in din ve İslâm telakkisi.”

Cevat Akkanat “Mehmet Âkif’in çocukluk arkadaşı olarak Fatih Camii.”

Nazım Elmas (Dr.) “Mehmet Âkif’in şiirlerinde kurgu ve kompozisyon.”

Mehmet Törenek (Prof. Dr.) “Mazi ile âti arasında bir şair.”

Dördüncü Oturum: 13.30-15.00

D. Mehmet Doğan “Çanakkale’nin ve Sakarya’nın şiiri yahud Mehmet Âkif ve Necip Fazıl.”

Nazif Öztürk (Dr.) “İstiklâl Marşı’nın yazıldığı mekanın banisi Şeyh Taceddin-ı velî’nin edebi şahsiyeti ve divançesi.”

A.Faruk Kılıç (Doç. Dr) “Safahat kültür atlasında bir müze.”

Necmeddin Turinay (Dr.) “Mehmet Âkif’in büyük âlemi”

Beşinci Oturum: 15.30-17.00

Musa Bilgiz (Prof. Dr.) “Mehmet Âkif ve millî birliğin korunması.”

Y. Turan Günaydın “Emin Âkif’in hatıralarında Mehmet Âkif Ersoy.”

Rıdvan Canım (Yrd. Doç. Dr.) “Mehmet Âkif’in şiir coğrafyası.”

Değerlendirme ve kapanış: 17.00-17.30

Üçüncü Gün: 27 Aralık Pazar

Mehmet Âkif Ersoy’un vefatının 73. yıldönümü dolayısıyla İstiklal Marşı’nı yazdığı Taceddin Dergâhı’nı ziyaret ve anma.

1. Oturum

25 Aralık

13.30 - 15

Oturum Başkanı

Hicabi KIRLANGIÇ (Doç.Dr.)

Yakup ÇELİK (Prof.Dr.)

“Mehmet Âkif ve Mithat Cemal Kuntay’ın
Meşrutiyet İstanbullu değerlendirmeleri.”

Adnan KARAIŞMAİLOĞLU (Prof.Dr.)

“Mehmet Âkif’in ‘Bir Hasbihal’i veya ‘Ömür
bir gündür/demdir’ düşüncesi”

Sezayi ÇOŞKUN (Yrd.Doç.Dr.)

“Mehmet Âkif’in Darülfünun yılları.”

Mustafa ÖZÇELİK

“Sebilürreşad dergisi bağlamında Mehmed
Âkif ve Eşref Edip dostluğu.”

Mehmet Âkif ve Mithat Cemal Kuntay'ın İstanbul Değerlendirmeleri

Yakup Çelik

Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi

Mehmet Akif Ersoy (1873) ile Mithat Cemal Kuntay (1885), aralarındaki yaş farkına rağmen uzun müddet dostluklarını sürdürmüş iki yakın arkadaştır. Onların yakın arkadaş olmalarının temelinde olayları değerlendirme biçimleri, değerler karşısındaki tavırlarıdır. Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ı, Mithat Cemal'in de Üç İstanbul adlı romanı; ikisinin karakteristiklerini simgeleyen özellikleri barındırırlar. Mehmet Akif, yaşadığı dönemi sorgulayan, eleştiren, düşündüklerini ve doğru bildiklerini söylemekten asla çekinmeyen bir aydındır. Bu bakımdan hiçbir dönemde, merkezi otoriteye yaranamamıştır. O'nun yaşadığı dönemi sorgulaması, yapılan haksızlıkları dile getirmesi, toplumun yoksulluğu ve uğradığı haksızlıklara dikkat çekmesinin nedeni budur. Safahat, şiirlerinin yazılış tarihleri de dikkate alınarak baştan sona gözden geçirildiğinde O'nun hayat tarzı olarak benimsediği değerlerin yanında, ne pahasına olursa olsun, durduğu görülecektir. Mithat Cemal Kuntay da, 1908 öncesinde başlayıp Mütareke dönemine giden süreci anlattığı Üç İstanbul romanında, değerlerinden kopan bir toplumun düştüğü içler acısı durumu gözler önüne sermiştir. Bu bakımdan birisi romanda, diğeri şiirde birbirine benzer iki onurlu duruş söz konusudur. Ama bu duruşların büyük paydasının da Mehmet Akif Ersoy olduğunu unutmayalım.

Şimdi Safahat'ta ve Üç İstanbul'da ülkemizin felaketler döneminde İstanbul'u değerlendirme bakımından iki edebi şahsiyetin eserlerini gözden geçirelim.

Mehmet Akif ve Safahat

Birinci Safahat'a giren şiiirler 1908 – 1910 yıllarında Sırat-ı Müstakim dergisinde yayımlanmışlardır. Safahat'ın ilk bölümü 44 parça şiiir bir araya getirilerek kitaplaştırılmıştır (1911). Akif ilk şiiirden başlayarak öncelikle kendi şiiir düşüncesini ortaya koymayı yeğlemiştir. Toplumun sesi olmak öncelikli hedefidir:

Bana sor sevgili kari, sana ben söyleyeyim
Ne hüviyette şu karşında duran eş'arım
Bir yığın söz ki samimiyeti ancak hüneri
Ne tasannu bilirim çünkü ne sanatkarım

Akif bu önsözyle daha önceki şiiirlerde ve diğer şairlerde görülen sanat yapma özentisini bırakacaktır. Şiirinin tek hüneri de samimiyeti olacaktır.

Hayır benim hayal ile yoktur alışverişim
İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek
Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek

Akif, ilk Safahat'ta kendi hayatından ve toplumun çeşitli kesimlerinden getirdiği hikâyeleri nakleder. Küfe, Hasır, Meyhane, Mezarlık, Seyfi Baba, Bayram, Selma, Kör Neyzen, İstibdat, Kocakarı ile Ömer, Mahalle Kahvesi ve Köse İmam gibi şiiirler böyledir. Bu gibi şiiirlerde toplumsal aksaklıkları kendi dünya görüşü ve insanlık anlayışı çevresinde ele alır, bir bakıma insanlara yol gösterme görevini de üstlenerek duygularını dile getirir.

Birinci Safahat'ta toplumsal aksaklıklar, imparatorluğun merkezi olan İstanbul hareket noktası alınarak anlatılır. Çünkü İstanbul, bütün İmparatorluğu simgeleyen mekândır. İstanbul'da yaşanan olaylar, bu mekânda yaşanan olaylara gösterilen tepkiler bir döneme, bütün memlekete şamil edilmelidir, Topluma dair düşüncelerini ortaya koyan Akif'in hareket noktası toplumsal hayat ve İstanbul'dur. Küfe şiiirinde yoksulluğun boyutları bir çocuğun idealleri ile yaşamak zorunda olduğu hayat karşılaştırılarak verilir:

*Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek:
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek!
Adım başında derin bir buhayre dalgaları,
Sular karardı mı, artık gelen gelir dayanır!
Bir elde olmalı kandil, bir elde iskandil,*

*Selâmetin yolu insan için bu, başka değil!
Elimde bir koca değnek, onunla yoklayarak,
Önüm adaysa basıp, yok, denizse atlayarak, (Akçağ Yay. 2007, s.54)*

Buraya kadar anlatılan kısım İstanbul'un 1911 öncesindeki hâlini gözler önüne sermektedir. Kenar mahallelerin çamuru, insanların yoksulluğunu ve çektiği acıyı da açıklar mahiyettedir. Şairin elindeki koca değneği ada ve deniz atlamada kullanması da mübalağa ile olayın vahimliğini açıklamaya hizmet eder. Şiirin hemen peşinden gelen yüzyıllık, döküntü evler tanımlaması da imarın, bakımsızlığın boyutlarını ortaya koyar.

Küfe şiirinde idealleri ile yaşamak zorunda olduğu hayat arasındaki çatışmayı yaşayan bir çocuğun dramı anlatılır. Hasan adlı bu çocuğun yaşadığı mekân, onun mahkum olduğu hayatın da habercisi durumundadır. Zabit olmak ideali ile belirli bir yaşa gelmiş Hasan'ın hamal olan babasının ölümü ile farklı bir hayata mahkum oluşu hikâyenin çatısını oluşturur. Ancak burada Akif'in acıma duygusu gibi bir yüksek değer normu karşımıza çıkar. Sonra bu duygu toplumsal bir tepkiye dönüşür;

*Bizim çocuk yaramaz, evde dinlenip durmaz;
Geçende Fatih'e çıktık ikindi üstü biraz.
Kömürcüler Kapısı'ndan girince biz, develer
Kızın merakını celp etti, daima da eder:
O anda mekteb-i rüştiyyeden taburla çıkan
Bir elliden mütecaviz çocuk ki, muntazaman
Geçerken eylediler ihtiyarı vakfe-güzin...
Hasan'la karşılaşırken bu sahne oldu hazin...
Evet, bu yavruların hepsi, pür-sürûd-ı şebâb,
Eder dururdu birer âşiyân-ı nûra şitâb.
Birazdan oynayacak hepsi bunların, ne iyi,
Fakat Hasan, babasından kalan o pis küfeyi,
-Ki ezmek istedi görmekle reh-güzârında-
İlel-ebed çekecek düş-ı ıztrârında!
O yük değil, kaderin bir cezası ma'sûma...
Yazık, günahı nedir, bilmeyen şu mahkûma! (s.56-57)*

Yukarıda İstanbul'da yan yana yaşayan zengin ve yoksul karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmada Akif, yoksullardan yana tavrını ortaya koymaktadır. Hatta yukarıdaki son mısra bir bakıma isyan niteliği de taşımaktadır.

Yine Birinci Safahat'taki *Bayram* adlı şiirde mutlu ve kutsal günlerdeki İstanbul'un görünüşü anlatılır. Fatih'te çocukların sevinci görülmeye değerdir. Bu, bir bakıma yaşanan acılara verilen bir mola gibidir. Daha doğrusu Mehmet Akif'in sürekli görmeyi arzu ettiği bir manzara.

İstibdat adlı şiir, Abdülhamit'in dönemini yorumlamadır:

*Yıkıldın, gittin amma mülevves devr-i istibdat
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yad
Diyor ecdadımız makberlerinden: Ey sefil ahfad
Niçin binlerce masum öldürürken her gelen cellad
Huruş etmezdi mezbuhane olsun kimseden feryad
O birkaç hayme halkından cihangirane bir devlet
Çıkarmış bir zaman dünyayı lerzan eylemiş millet
Zaman gelsin de görsün böyle dünyalar kadar zillet
Otuz üç yıl devam etsin, başından gitmesin nekbet
Bu bir ibrettir amma olmayaydık böyle biz ibret (s.112)*

Akif İstibdat dönemini bu sorgulamadan sonra İstanbul'da gezen bir adam olarak karşımıza çıkar. İstanbul'un hâli perişandır.

Bizim mahalleye poyraz kışın da uğrayamaz
Erir erir akarız semtimizde geldi mi yaz
Baharı görmeyiz amma latif olur derler
Çiçeklenirmiş ağaçlar, yeşillenirmiş yer.
Demek şu arsada ot bitse nev-bahar olacak
Ne var gidip Yakacıklarda dem güzar olacak.
Füsulu dörde çıkarmaz bizim sokaklarımız
Kurak çamur iki mevsim tanır ayaklarımız.

Bu satırlar da İstanbul'un perişan görüntüsüdür. Eski dönemlerde tabiatın bütün güzellikleriyle sergilendiği mekanlar; şimdi yalnızca kuraklığa ve çamurluğa mahkum edilmişlerdir. Akif bu görüntü çirkinliğini de bir eleştiri olarak dikkatlere sunar.

I. Safahat'ta İstibdat'ın hemen peşinden gelen Hürriyet şiirinde de İttihat ve Terakki ile gelen devrime övgü söz konusudur. Mahalle Kahvesi şiirinde de yine İstanbul'un çirkinlikle şekillenmiş yüzü dikkatlere sunulur.

Ne hastanesi kalmış zavallı eslâfın

Ne bir imareti bitmiş elinde ahlâfın

Bu sözler İstanbul'da hemen önceki (eslaf) ataların ve gelecek nesillerin çokmuş, çürümüş bir mekanla karşılaşacaklarını ortaya koymaktadır. Geçmişin bıraktığı mirasın yaşayanlar tarafından iyi değerlendirilmediği düşüncesi herkese sitem ve suçlama niteliğindedir.

Safahatta döneme ait eleştirilerini mekandan hareketle dikkatlere sunan Mehmet Akif; mekândan hareketle yaşadığı dönemi sorgular. Birinci Safahat'ta İstanbul, bütün değerlerinden uzaklaşmış, çökmüş, harap olmuş, kendini kaybetmiş bir mekan durumundadır.

İkinci Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde adını taşır, 1912'de basılmıştır. İttihat ve Terakki işbaşındadır. Mehmet Akif de onların yanında yer aldığı için güçlüdür. O artık dünya görüşünü ortaya koyan bir şahsiyet durumundadır.

Süleymaniye Kürsüsünde, şairin Galata köprüsünden Süleymaniye'ye kadar yürür. Müslümanların İslâm'ın ve İmparatorluğun başkentinde yaşadığı perişanlığını anlatır. Süleymaniye'nin görüntüsünden hareketle bütün toplumun panoraması çizilir.

Köprüden çok geçerim, hem de ne kadar geçtimse

Beni hiç sevketmedi bir kerecik olsun ye'se

Ne Halic'in o yosun çehreli miskin suları

Ne onun hilkate küsmüş gibi durgun kenarı (s.181)

Akif, burada yine sorgulayan eleştiren bildiğini söylemekten çekinmeyen özelliğiyle karşımıza çıkar.

Hakkın Sesleri 1913'te yayınlandı. Akif burada bazı ayetlere yorumlar getirir. Balkan Savaşlarının getirdiği acıları, insanımızın kimlik ve değer kaybını irdeleyen Akif'in bu şiirlerde de hareket noktası gözlemleridir, dolayısıyla da İstanbul'daki görüntüleri esas alır.

Evler tünek olmuş ötüyor bir sürü baykuş...

Sesler de: "Vatan tehlikedeymiş... Batıyormuş!"

Lâkin hani milyonları örten şu yığından

*Tek kol da "Yapışsam..." demiyor bir tarafından!
Sahipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.
Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki, telâfi edecek bunca zarar var.
Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!
Yok, yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!
"İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme, yılma,
Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma! (s.233).*

Burada anlatılan evler ve kendini zamanın akışına bırakan insanlar bir dönemin İstanbul'unu, dolayısıyla İmparatorluğu temsil etmektedirler. Bunlardaki çökme, yıkılma bütün memlekete aittir.

Görüldüğü gibi Mehmet Akif, değerlerinden uzaklaşmış, bütün davranışlarını çıkarlarından yana tavır alarak yönlendiren insanlara karşı duyarlılığını, yüksek değerlere olan bağlılığını her zaman ortaya koymuş bir aydınımızdır. O'nun bir dönem İstanbul'unu değerlendirmesiyle Mithat Cemal Kuntay'ın, anlatmaya bağlı bir edebî eser olan Üç İstanbul'da dile getirdikleri arasında benzerlik dikkati çeker boyuttadır.

Üç İstanbul 1938 yılında yayımlanmıştır. Roman II. Abdülhamit dönemi, II. Meşrutiyet - İttihat terakki dönemi ve Mütareke dönemini konu almaktadır. Bu üç dönemde değişmeyen tek şey, insanların kendi çıkarlarını toplumsal çıkarların çok önünde görmeleri ve gücü elde edebilmek adına bütün insani değerlerden uzaklaşmalarıdır. Kenan Çağan ile Köksal Alver, üç dönemin birleştiği noktaları şöyle tanımlamaktadırlar: *"Dönemlere damgasını vuran olgu ise yönetici elitlerin, elit olup yönetimle göbek bağı kurmuş çevrelerin çeşitli ilişkileri, yönetime uzak düşmüş halk tabakasından küçük örnekler ve özelde elit tabaka ile iktidar merkezleri arasındaki derin bağlardır. Böyle bir zaman aralığında İstanbul'un üç hâli, bu üç hâl içerisinde ülkenin hâl-i pür melâli ve İstanbul elitinin üç dönem içerisindeki çıkarıcılığı, dalkavukluğu, çürümüşlüğü ve kokuşmuşluğu anlatılır"* (2002:576-577).

Üç İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğunun dağılma öncesindeki çürümüşlük, dağınıklık, toplumun bütün katmanlarına sirayet etmiş bozulma söz konusudur. Roman, Mithat Cemal Kuntay'ın, İstanbul'a çökmüş bir dağınıklığa, çürümüşlüğe isyanıdır.

Mithat Cemal Kuntay Üç İstanbul romanında kendi döneminin tanıklığını yapmıştır. 1885 doğumlu Mithat Cemal, 1901 – 1908. 1908 - 1918 sürecini 16 ile 23 ve 23 – 33 yaşları civarında idrak etmiştir. Bu çerçevede roman kahramanı Adnan'ın başından geçen olayların büyük bir kısmının Mithat Cemal'in hayatıyla benzerlik gösterdiğini de söyleyebiliriz. Zaten Mithat Cemal'de Bu romanda olay örgüsünün geçtiği zaman dilimi, Türk milletinin yakın tarihteki en karmaşık üç dönemini konu almaktadır. Tarihsel boyutundan çok çağ romanı niteliğindeki bu eserde, İstanbul'un İkinci Meşrutiyet öncesi II. Abdülhamit dönemi, İttihat ve Terakki ile işgâl yıllarındaki görüntüsü, roman kurgusu içerisinde gözler önüne serilir. Roman; 93 harbi nedeniyle sekiz yaşındayken Rumeli'den İstanbul'a gelip yerleşen, hukuk eğitiminden sonra yazarlıkla uğraşan, sınıf atlamak çabasındaki tipik bir Osmanlı – Türk aydını olan Adnan Bey çevresinde gelişir. Romandaki hemen bütün kişiler Adnan ile ilişkileri nispetinde romanda yer alırlar. (Çelik, 2009: s.34)

Üç İstanbul romanında da tıpkı Safahat'taki gibi zenginlerle yoksullar iç içedir. Bir tarafta yoksulluk içerisinde kıvranan insanlar, diğer tarafta konaklar içerisinde ihtişamlı yaşayanlar vardır. Kurguda yer alan mekânlar, yaşayış tarzını, sosyal ve siyasal bozulmayı bütün yönleriyle temsil etmektedirler. Bütün semtleriyle romandaki asıl mekân olan İstanbul dışında Hidayet'in konağı, Moiz'in konağı, Kerim Paşanın konağı, Maliye Nazırının konağı, Adnan'ın Nişantaşı'ndaki büyük konağı ihtişamı; ekonomik ve siyasal gücün simgesi durumundadırlar. Diğer mekânlar da, yoksulluğu, acıyı ve arayışı simgelemektedirler.

Fethi Naci, *Üç İstanbul'u* Tevfik Fikret'in *Sis* şiiri ile birlikte değerlendirir: “*Çürüyen, yozlaşan İstanbul ve İstanbul'un çürümüş, yozlaşmış insanları... Mithat Cemal Kuntay'ın romanından sürekli olarak bir leş kokusu gelir burnunuza. İstanbul'un birbirini izleyen üç dönemini bütünüyle yansıtmak isteyen yazar, gözlerini hep bu kokuşmuşluğa dikmiştir: Yalnız kişisel çıkar ardında koşan insanlar, dalkavuklar, jurnalcılar, ikiyüzlüler, ancak başkalarının kötü durumlara düşmesiyle mutlu olanlar, birbirlerinin kuyularını kazanlar, birbirlerinin karılarını baştan çıkarırlar, birbirlerinin servetlerine göz dikenler; Tevfik Fikret'in söyleyişiyle 'Hep levs-i riyâ, levs'i hased, levs'i teneffü'*” (2002: s.70). Fethi Naci'nin yukarıdaki tanımlaması, Üç İstanbul romanının genel özeti mahiyetindedir. Naci, özellikle şehrin çürümüşlüğü üzerinde durur. Bu düşünce ve bakış tarzını Safahat'taki şiirlerde de yakalamak mümkündür.

Üç İstanbul'da devlet bürokrasisinin çöküşü de dile getirilir. İstanbul'da zengin kadrosu sürekli değişmesi, devlette üst düzey yöneticilerin siyasi idareye göre el değiştirmesi, Mütareke döneminde İstanbul'u yabancıların istila etmesi gibi. Adnan'ın yaşadıkları ve ondaki değişimle romanın, özlemle beklenen İttihat ve

Terakki'nin bir ülkeyi yönetebilecek deneyimden ve insani ve sosyal alt yapıdan mahrum olduğunu ortaya koymak istediğini de söyleyebiliriz. Bu bakımdan, Mithat Cemal'in, İttihat ve Terakki'nin bu özelliğiyle toplumu Mütareke dönemine götüren süreci hazırladığını da belirtmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Üç İstanbul romanında iki dürüst kişilikle karşılaşırız: Şair Raif ve Dağıstanlı Hoca. Bu iki karakter; yazarın da dünya görüşünü simgelemektedirler. Adnan'ın çevresindeki insanlardan da iki olumlu karakter vardır. Bunlardan birisi Raif diğeri de Dağıstanlı Hoca'dır. Dağıstanlı Hoca, dönemin bütün çalkantılarına rağmen istikrarlı bir hayat sürdüren dinine bağlı bir insandır. Abdülhamit yönetimine, zulme ve haksızlığa karşıdır. Ateşli bir vatansever olan Dağıstanlı Hoca, adaletin hüküm sürdüğü iyi bir yönetime özlem duymaktadır. Mihhat Cemal, O'nu anlatırken, dönem içinde Abdülhamit'in algılanma biçimini de ortaya koyar: *"Dağıstanlı Hoca, Fatih'teki sarıklılardan ayrı adamdır. Baş açık namaz kılar. Dostları ona 'ayran içen Luther' derler. Mahallesinde de adı çıkmış: Bakkalın, kasabın 'gavur hocası'dır. Sultan Hamid'i Darüşşafaka'daki ders kürsüsünde üç kere fetva vererek kendi kendine hal'etti. Sırtı, göğsü sırmalı kazaskerlere 'Haccaci Zalimin kavasları' der. Bir tek oğlu var; kendi tabiriyle 'Abdülhamit'in kanı ile abdest alsa, oğlunun cenaze namazını kılmaya razı'dır.*

O, zulme kızdığı zaman çok şirindi. Memleket adalet ile idare edilseydi, simasını kaybeder, umumileşir, bakkal manalı soğuk bir adam olurdu" (s.68). Dağıstanlı Hoca, dönemin ve şartların gerektirdiği tarzda değil, inandığı tarzda yaşamaktadır. Yaşadığı tarzı yansıtmaktan da çekinmemektedir. Bu özellikleriyle romanda anlatılan kişinin Mehmet Akif'e çok benzediğini de unutmamız gerekir.

Çağan. Kenan - Köksal Alver (2002), *Üç İstanbul Ya Da Bir Çözülüşün Zayıf Halkaları, Hece, Mayıs – Haziran – Temmuz*, s.576-583.

Çelik, Yakup (2009), *Karanlıktan Aydınlığa İttihat Terakki – Milli Mücadele Çizgisinde Türk Romanına Bir Bakış*, Ankara.

Ersoy, Mehmet Akif (2007), *Safahat*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Fethi Naci (2002), *Yüz Yılın Yüz Türk Romanı*, Adam Yayınları, 4. Basım, İstanbul, s. 70.

Kuntay, Mithat Cemal (1976), *Üç İstanbul*, Sander Yayınları, İstanbul.

Mehmet Âkif'in 'Bir Hasbihal'i Veya 'Ömür Bir Gündür/ Demdir' Düşüncesi

Adnan Karaismailoğlu
Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi

Merhum Âkif'in şiiri gerçekte milletiyle bir hasbihal gibidir. Safahat'ın 1. kitabında "Hasbihal" başlıklı iki şiiri vardır. Bunların ilkinde daha çok kendi ruhuna ve gönlüne hitap eden bir anlatım, sığınma ve yakarış vardır.¹ Âkif, burada ele alınılacak "Hasbihal"² başlıklı şiirinde konuyu yaşanan anın değerlendirilmesi gerektiği üzerine kurmuştur. Türkçede halleşme, dertleşme, sohbet anlamlarına sahip hasbihal, Arapça ve Farsça'daki kullanımlarından farklılık arz eder. Samimiyet ve yakınlık hissiyatı, Türkçede kelimeye yeni bir çehre kazandırmıştır adeta, "hasbihal, bu nevi telaşlı zamanların en hayırlı mededkâridir (Ahmet Râsim)" cümlesinde olduğu gibi.³

Mehmet Âkif 46 mısralık bu şiirinde⁴ başlığın altında şu Arapça beyte yer vermiştir:

بِغَلْمِ لَمْ يَمْلُكْ وَأَوْ تَأْفِى ضَمِّمْ أَمْ

أَهَيْفَ تَنْ أَيْتِلَاةَ عَسَلًا لِكَلْفِ⁵

¹ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Hız. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, 1987 (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 728), s. 45-48.

² Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 130.

³ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III, İstanbul, 2005, II, 1192.

⁴ Şiirin ilk yayınında (1909) 8 mısra daha bulunmaktaydı (Safahat'ı yayına hazırlayanın notu, s. 131).

⁵ İkinci mısra başındaki *feleke*, Arapça kaynaklarda *veleke* şeklindedir.

Anılan şiirin ilk mısraları bu Arapça beytin manzum çevirisini de içermektedir:

*Büyük bir şairin düstûr-i hikmettir şu ihtarı:
Velev duymuş da olsan yolsuz olmaz şimdi tekrârı:
“Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse mübhemdir;
Hayatından nasibin: Bir şu geçmek isteyen demdir.”*

Sonraki şu beyitleriye şiirin şerhi olarak görmek gerekir:

*Evet, mâziye ric’at eylemek bir kerre imkânsız;
Ümidin sonra istikbâl için sağlam mı? Pek cansız!
Bugünlük iş bugün lâzım yapılmak, yoksa ferdâya
Bırakmışsan... O ferdâlar olur peyveste ukbâya!*

Âkif kendinden örnek verip bir hadis-i şerifi mealen nakleder:

*Müsevvifler için dünyada mahvolmak tabi’idir⁶
Bu bir kânûn-i fıtrattır ki yok te’vîli: Kat’îdir.*

Âkif’in, bu şiirinde öne çıkardığı Arapça beyit Gazze asıllı, 441 ila 524 (1049-1130) yıllarında yaşamış, Bağdat Nizamiye Medresesinde okumuş ve Horasan’da Belh şehrinde vefat etmiş Ebû İshak el-Gazzî’ye aittir. Sözkonusu beytin anlamı şöyledir:

“Geçen -zaman- yok oldu; umulansa hazır değildir. İçinde bulunduğun an senindir.”

Bu anlam İslam dünyasında bilge ve şairler tarafından çeşitli ifadelerle tekrar edilmiş, çeşitli cümle ve dizelere dökülmüştür. Merhum Âkif de gerek bu hasbihal şiiriyle gerekse diğer manzum ve mensur ifadeleriyle bu şahsiyetlerden biri olmuştur.

Bu noktada günü maziye bağlayarak konuyla ilgili örneklerden birkaçına yer vermek, sanırım anlamlı olacaktır.

Hz. Ali’den rivayet edilmektedir: *نَنْهَيْبِ امِ يَفِ تَنْ اَمَّيْ اُتْثَالِثُ رُدَلَا مَنَّ اِ*

Hasan-ı Basri’nin (ölm. 110/728) Ömer bin Abdülaziz’e yazdığı ve *اذا اىندلا انا* cumlesiyle başlayan mektuptan bir bölüm:

Üzerinde düşünürsen dünya üç gündür: Gitmiş olan ve ona ümit bulunmayan gün; seninle olan gün, onu ganimet saymalısın; onda diri olup olmayacağını bilmediğin, belki de ondan önce ölmüş olacağın gün. Dün, öğretici bir bilgin; bugün, ayrılma durumunda bir dost. Ancak kayboluşuyla seni üzen dün, senin için bilgisini bir-

⁶ -İşlerini- geleceğe/yarına bırakanlar helak olur (Hadis-i Şerif).

rakti. Onu kaybettiysen de onun yerinde olan sana ulaştı. Dün, senden uzun süreli bir yokluğa gitti. Bugün ise senden hızlıca ayrılıyor ve elinde de yarının emeli var. O halde amelle/çalışmayla ebediliği al. Diri oldukça arzularla aldanmayı bırak. Sakın yarının ve ondan sonrasının korkusunu bugüne taşıma.⁷

Ömer Hayyâm (ö. 526?/1136?) da benzer düşünceleri rubailerine aktarmıştır:

تسین ادرف سرتسد ارت زورم
تسین ادوس زجب تادرف هشی دنا و
تسین ادیش تلدر را مد نی انکم عیاض
تسین ادیپ اهب ار رمع یقاب نی اک

*Bugün, elindedir; yarın değil
Yarını düşünmen hayaldir ancak
Gönlün divane değilse bu anı zayı etme
Zira bu kalan ömrün değeri belli değildir*

تشذگ رمع تبون زور هس ود کی نی ا
تشد هب داب نوچ و رابیوچ هب بآ نوچ
تشگن دای ارم زور ود مخ زگره
تشذگ مک یزور و تسهدماین مک یزور

*Bu bir iki üç gün ömür nöbeti geçti
Irmaktaki su ve ovadaki rüzgâr gibi
Asla iki günün üzüntüsünü anmadım,
Gelmeyen gün ile geçen günü.*

نکم دای وزا چه تشذگ مک یدزا
نکم دایرف تسهدماین مک ادرف
نکم داینب هتشذگ و هدمانرب
نکم داب رب رمع و شاب شوخ یلاح

*Geçen dünü hiç anma
Gelmemiş gün için feryat etme
Gelmemişe ve geçmişe yaslanma
Anın hoş olsun, ömrünü yok etme*

⁷ Kaynak: Tahkik der Hasan-i Basrî (Hasan-ı Basrî hakkında araştırma), Mahmûd-i Şihâbî, İrfân-ı İrân, Derleyip hazırlayan Mustafa Âzmâyîş, Tahran, 1383hş. (2005, Tahran Üniversitesi Yayını), 3. cilt, s. 614-622.

Son alıntımız, Şems-i Tebrîzî'nin (kayboluşu, 645/1247) Makâlât'ındaki şu cümlelerdir:

*Bir mezar taşında, ömür, bir saattir diye yazılı idi. Bir saat, üç saat nihayet ömrün bir sonu vardır. Sofî için, vaktin çocuğu derler. Yani vaktine bağlı insan demektir. Bizim de ömürden nasibimiz ancak şu bir saattir. Mevlânâ'nın meclisindeyiz. Ona hizmette bulunuyoruz.*⁸

Yakın zamanlarda gazete yazılarına da konu olan “Ömür dediğin üç gündür / Dün geldi geçti, yarınsa meçhuldür / O halde ömür dediğin bir gündür / O da bugündür.” İfadeleri için kaynak aranırken Can Yücel ve Özdemir Asaf'ın adları anılmış, sonuçta söz yukarıdaki Hasan-ı Basrî'nin cümlelerine varmıştı.⁹

Merhum Âkif'in, öncelikle yaşanan anın önemine dikkat çektiği “Hasbihâl” şiirine dönersek, ilk bölümü, “Ey gözümün ışığı!” hitabını ve ikazını barındırır:

*Sakin ey nûr-i dîdem, geçmesin beyhûde eyyâmın;
Çalış hâlin müsâidken... Bilinmez çünkü encâmın.*

Bu şiirde Âkif ikinci olarak kişileri atalete, boşluğa sevk eden “nasıl olsa her şey öğrenilemez” gibi bir düşünceyi yermekte ve yeter ki “insan ömrünün saatini gerektiği gibi kullansın, mutlaka huzura kavuşacaktır” inancını ispat etmektedir:

*Diyorlar: “Ömrü insânın yetişmez kesb-i irfâna...”
Bu söz lakin değildir her nazardan hakîmâne.
Muhakkaktır ya insanlar için bir gâye-i âmâl;
Edenler ömrünün sââtini hakkıyla isti'mâl,
Zaferyâb olmasın isterse varsın asl-ı maksûd'a,
Düşer bin maksad idrâk eyleyip bir zill-i memdûda.*

Bu şiirde üçüncü bir husus, galiba, kişinin kendini, haddini bilmesiyle ilgilidir. Zamanını değerlendiren ve yaratıcının tabiatına yerleştirdiği gerçeği arama hırsıyla ilimle meşgul olanlar sonuca ulaşır. Sonuçta da güçsüzlüğü itiraf, bilgi ve irfan sahiplerinin dilinde ancak doğru anlam kazanır:

⁸ Şems-i Tebrîzî, *Konuşmalar “Makalât”, I-II*, Çeviren. M. Nuri Gençosman, İstanbul, 1974, 370.

⁹ Mehmet Y. Yılmaz, *Milliyet Gazetesi*, 17.08.2009.

*Diyorlar: "İ'tirâf-ı cehl iken tahsilin encâmı,
Nedir beyhûde it'âb eylemek Şehbâl-i ikdâmı?"
Evet, lakin varıp serhadd-i ma'lûmâta bir insân,
O gâyetten demek lazım ki: "Yok irfân için imkân!"
Hakîkî i'tirâf altında parlar zilli irfânın;
Budur insanlığın ma'nâsı, en son zevki vicdânın.*

Zamanın, çabanın ve kendini bilişin önemini vurgulamış ve halkını, özellikle de hayatın ilk safhalarında bulunan geçleri uyarmayı dert edinmiştir Âkif, bu şiirde.

Safahat'ındaki diğer "Hasbihâl" şiirinin son dizeleriyle sözü sona erdirelim:

*Müstakbeli almayıp hayâle!
Gel biz dalalım bu hasbihâle!
Edvâr-ı hayât perde perde...
Allâh bilir ne var ilerde.*

Mehmet Âkif'in Dârülfünûn Yılları

Sezai Coşkun

Yard. Doç., Fatih Üniversitesi

Mehmet Âkif Ersoy, öncelikle bir şair olarak bilirse de onu farklı kılan nokta, şairlik kudretinin yanısıra az sayıdaki şairde gördüğümüz çok yönlü kişiliğidir. Âkif'in şairliğini anlayabilmek, şiirlerinde sergilediği entelektüel tavrın arka planını kavrayabilmek için bu çok yönlü kişiliğin üzerinde etraflıca durmak gerekmektedir. Mehmet Âkif, edebiyatımızda çok az sayıda görülen mütefekkir-şair nitelemesine uygun şekilde şairliğiyle mütefekkir kimliğini, birbirini tamamlayan unsurlar olarak şahsında birleştirmiştir. Onun uğraş alanlarından biri, eğitimidir.

Mehmet Âkif, sanatına hedef olarak seçtiği 'hak ve hakikati haykırma' görevi, toplumu eğitme amacını beraberinde getirmektedir. Ancak o, sadece şiirlerinde anlattıklarıyla toplumu eğitme, toplumun gerçeklerini, eksiklerini, şiddetli bir ses tonuyla ifade etmekle kalmamış, muallimlik göreviyle okullarda da eğitim faaliyetinde bulunmuştur. Onun muallimlik aşamalarından biri, Dârülfünûn yıllarıdır. Yaklaşık beş yılı kapsayan bu sürece ilişkin bugün fazlaca bilgi ve değerlendirmenin olmadığı görülmektedir. Şairin bu yıllarına geçmeden önce, eğitime ilişkin diğer faaliyetlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Mehmet Âkif'in ilk öğretmenliği, mezun olduğu Baytar Mektebi'ndedir. 1906 yılında 'Kitâbet-i Resmîye' hocası olarak¹ başladığı görevine ilave olarak 25 Ağustos 1907'de Çiftlik Makinist Mektebi'nde Türkçe-

¹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar II*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, İstanbul, 2000, s. 23

muallimi olarak görev yapmıştır.² Âkif'in bu yıllardaki öğretmenliğiyle ilgili fazlaca bilgi veya nasıl bir öğretmen olduğuna dair hatıra bulunmamaktadır.

1908'de II. Meşrutiyet'in ardından bir süre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Şehzâdebaşı Kulübü'nde Arapça dersleri veren Âkif'in ders anlatımı, tercüme yöntemi 'çok beğenilir ve dersler geniş bir dinleyici kitlesi tarafından takip' edilir.³ Âkif'in buradaki öğretmenliğinin ne kadar beğenildiğini bu dersleri takip edenlerden Ahmet Hamdi Akseki, 'Her derste hemen iki yüzden fazla talebe bulunuyordu.'⁴ cümleleriyle dile getirir. Âkif'in Türkiye'deki son öğretmenlik faaliyeti Dârülfünûn'dadır.

Mehmet Âkif, 1925 yılının son aylarında Mısır'a gitmek zorunda kalınca, hayatında yeni bir evre başlar. Âkif, sıkıntılarla dolu on yılı aşkın bu dönemde öğretmenlik faaliyetiyle ailesinin iâşesini temin etmeye çalışır. Şair, 'El-Câmiatü'l-Mısriyye'de Türk Edebiyatı üzerine dersler verir. Bu döneme ilişkin önemli bilgileri Mahir İz'e gönderilen bir mektupta görmek mümkündür: 'Evladım, iki gözüm Mahir Bey... 'El-Câmiatü'l-Mısriyye' (Mısır Dârülfünûnu) Türkçe de okunmuş. Bunu Fârisî ile beraber olmak üzere tedris eden Abdülvehhab Azzâm Bey'le üç dört aydan beri muârefe peydâ ettik. Adamcağız, Türkçe dersini bana vermek istedi. Ben de 'Pekâlâ' dedim. Bunun üzerine câmia'ca mes'ele iki ay kadar uzatıldıktan sonra, iki hafta evvel, 'Derslere başlayabilirsin.' dediler. Şimdilik gidip geliyorum. Dersim, Edebiyat kısmının üçüncü-dördüncü senelerine münhasırdır. Haftada dört saat, yani her sınıf iki ders alıyor. Dördüncü sene talebesi geçen yıl, Azzâm Bey'den biraz okumuşlar. Üçüncü sene talebesi benden başladılar. Câmia talebesine Arapça ders takriri bidâyette beni düşündürdü. Lakin 'El-hayâu yemnau'r-rızk' düsturuna tevfik-i hareket etmek, bakkala, kasaba rezil olmaksızın, Dârülfünûn efendilerinin garib-nüvâzlıklarına dehâlet eylemek daha mâkul göründü. Bakalım Mevlâ ne gösterecek?'⁵ Şairin bu mektubundan anlaşıldığına göre Mısır'daki öğretmenlik şartların dayattığı zaruretten kaynaklanmıştır.

Âkif, belirtilen bu öğretmenlik görevlerinin dışında özellikle Dârülfünûn döneminde çok yönlü bir öğretim üyesi olarak karşımıza çıkar. Sadece ders veren bir hoca olmaz; müessesenin yapılanmasında da rol alır.

Dârülfünûn, II. Abdülhamit döneminde, öğretmen kadrosu pek değişmeden zaman zaman aksayan bir eğitim hayatı sürdürür. Meşrutiyet'in ilanının ardından başlayan eğitim döneminde ise yirmiye yakın yeni muallim/müderris kadroya

² M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Ersoy*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s. 18

³ Eşref Edip, *Mehmet Âkif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharirin Yazıları*, İstanbul, 1938, s. 591

⁴ Eşref Edip, a.g.e., s. 592

⁵ Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Ersoy*, s. 141

dahil edilir, öncekilerden bazıları çıkartılır. II. Meşrutiyetle beraber kadroya dahil edilenlerden biri de Mehmet Âkif'tir. Mehmet Âkif, 24 Kasım 1908 tarihinde Dârülfünûn'da 'Edebiyat-ı Osmanî' dersi vermek üzere görevlendirilir.⁶

Arşiv kayıtlarına göre Âkif, haftada iki saat olan bu ders için aylık 600 kuruş maaş alacaktır. Diğer muallimlerin de ders ücretlerine bakıldığında ders saatinin aylık 300 kuruş olarak hesaplandığı görülmektedir. Emin Erişirgil, Âkif'in Dârülfünûna 'Edebiyat-ı Umumiye' hocası olarak atandığını, bu dersin 'Edebî Nazariyeler' dersi olduğunu, Âkif'in atanmasından dolayı teşekkür maksadıyla Maarif Nezâreti'ne gittiğinde bu derste ne anlatacağını sorması üzerine, 'Canım, bu çocuklar nazariyelerden ne anlarlar? Edebî metinler okutursun.' denildiğini aktarmaktadır.⁷ Ancak arşiv kayıtlarına göre Edebiyat-ı Umumiye dersi yoktur.

Âkif'in Dârülfünûn'daki ilk yıllarıyla ilgili fazlaca bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Maarif Nezâreti'nin ve Dârülfünûn Arşivi'nin defterlerinde, bazı toplantılarda alınan kararlarda Âkif'in imzasını görürüz. Bu yıllarıyla ilgili belge eksikliğinde 1911'de Dârülfünûn'da çıkan ve arşivinin önemlice bir kısmının yok olmasına sebep olan yangının etkisi olmalıdır. Ancak az sayıdaki hatıradaki Âkif'in buradaki hocalığına ilişkin bilgiler, değerlendirmeler bulmak mümkündür. Bunlardan bir kaçını aktarmak yerinde olacaktır.

Mehmet Âkif'in buradaki öğretmenliğine ilişkin dikkat çekici hatırayı, bir dönem öğrencisi olan Reşat Nuri Güntekin, şu şekilde dile getirir: '(Salon), on yediden yetmişe kadar her yaşta, her sınıf insanının bir toplantı salonu, bir tiyatro, bir mahkeme gibi idi. Ön sıralarda idadiden gelmiş tüysüz çocuklar, kenarda sarıklı sakallı medreseliler, arkada Samiler denilen kalabalık bir grup... Derken kapı açılıyor, içeriye orta boylu, kara top sakallı, kalender bir zat giriyor. Şemsiyesiyle lastiklerini kapının arkasına bıraktıktan sonra, talebe sıralarına gideceği yerde muallim kürsüsüne doğruluyor. O zaman yanımdaki arkadaşımдан öğreniyorum ki bu zat bizim edebiyat muallimimiz Şair Mehmet Âkif'tir... Hiç unutmam, Âkif o gün bize Muallim Naci'nin Tevhid'ini yazdırdı ve ders sonuna kadar bunun izahı ile uğraştı... Koskoca bir Dârülfünûn'da bize manzume yazdırılsın! Bu muamele fena halde haysiyetimizi kırmıştı. Benim gibi buram buram ukalalık tüten birkaç çocuk bu eski kafalı hocayı protestoya karar verdik ve dediğimizi yaptık... Ertesi derste Namık Kemal'den, Ekrem'den Fikret'ten bazı mısralar okutarak manalarını istedi. Tabii,

⁶ Mehmet Âkif'le aynı dönemde Dârülfünûna atanan muallim/müdürrislerin verdikleri dersler ve aldıkları maaş şu şekildedir: Edebiyat-ı Arabiye:Ali Fehmi-1200; Edebiyat-ı Türkiye: Halid Ziya-600; Tarih-i Edebiyat: Halid Ziya-600; Edebiyat-ı Türkiye: Rıza Tevfik:600; Tarih-i Umumi: Ahmet Midhat- 1200; Edebiyat-ı Farişiye:Veled Çelebi-600; İlm-i Elsine: Necip Asım- 600; Tarih-i Osmanî ve Düvel: Ali Kemal-600; BOA, MF.ALY, 17-34 (1327, S.23)

⁷ Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romanı- Mehmet Âkif-*, (Yayına Hazırlayan: Aykut KAZANCIGİL-Cem Alpar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, s. 172

hepimiz fena halde rezil olduk. O zaman, ‘Çocuklar, demişti, bu halle siz nazariyeyi ne yapacaksınız? Ben zaten nazariyeci herif (bu kelime kendisinindir) değilim. Siz bugün Sahaflar Çarşısından yüzer paraya bir Terkib-i Bend ile bir Terci-i Bend alıp getirin de onu okutayım.’ (dedi.) Bütün senemiz edebiyatımızın eski yeni şairlerini okumak, manalarını anlamakla geçti.’⁸ Reşat Nuri, ilk derse ilişkin bu pek de olumlu intibaların yer almadığını düşündüren hatırasını, ‘Âkif zaten okumadan, okuduğunu anlamadan yüksek meseleler üzerine nazariye kuran insan robotlarından daima öğrenmiştir. Otuz senenden beri mekteplerimizde pek çok hayırlı değişiklik meydana gelmiş olmasına rağmen Âkif’in cesur ve realist üslubundan bugün de istifade edeceğimiz kanaatindeyim.’⁹ şeklindeki cümleleriyle, onun şairliğini, entelektüel kimliğini tasdik eden takdir cümleleriyle tamamlar.

Reşat Nuri’nin bu hatırasını esas alırsak Âkif’in nazariye dersi vermekle görevlendirildiği düşünülebilir ancak belirtildiği gibi arşiv belgelerinde Âkif’in ‘Edebiyat-ı Osmanî’ dersini vermekle görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca kayıtlarda Edebiyat-ı Umumiye diye bir ders de görünmemektedir. Âkif’in arşiv kayıtlarında görülen derste belagati işleyeceği ancak öğrencinin durumunun müsait olmaması üzerine metin işlediği varsayılabilir.

Âkif’in bu dönemine ilişkin bir başka önemli hatırayı Kazım Yetiş, Mahir İz ve Mehmet Çavuşoğlu silsilesinden aktarır: ‘Kendisi de şair ve bilgin olan, medresenin son temsilcilerinden Hayret Efendi, Mehmet Âkif’i ders vereceği sınıfa takdim ederken ‘Âkif Bey size edebiyat tarihi okutacaklar, vakit bulursam bir gün ben de gelir, edebiyatın ne olduğunu okuturum.’ der. Hayret Efendi’nin yazılarından çok gururlu bir insan olduğu anlaşılmaktadır. Görülüyor ki edebiyatın ne olduğunu Âkif bilmez demek ister.’¹⁰

Öğrencilerinden aktarılan hatıralardan biri de Eşref Edip’in belirttiğine göre Kumkapı Ortamektebi müdürü Baha Kahyaoğlu tarafından aktarılır: ‘1326 ders yılının birinci günü sabah Zeynep Kamil konağının büyük zili çaldı. Salondaki kalabalık, bir hercümerc içinde sınıflarına giriyorlardı. Başka başka memleketlerden mekteplerden gelen bu gençler, henüz tanışmamazlığın verdiği bir yadırgama ile boş sıralara oturdular. Ders zili çaldı, müderrislerin isimlerini bildiğimiz halde şahsen hiçbirini tanıımıyorduk. Henüz program da asılmamıştı. Alaycı bir arkadaş: ‘Her halde Dolmabahçe sarayından başkatip Hazreti Şehriyari Halid Ziya Beyefendi, sabah sabah teşrif edecek. Bize hoş geldiniz diyecek değil ya...’ dedi, gülüştük. Tam bu sırada basit bir kıyafet içinde, dolgun bünyeli, sakallı bir zat,

⁸ Eşref Edip, *Mehmet Âkif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul, 1939, c.2., s. 111-113

⁹ Eşref Edip, *a.g.e.*, s. 113

¹⁰ Kazım Yetiş, *Bir Mustarip Mehmet Âkif Ersoy*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 18

tekellüfsüz bir eda ile, fakat biraz da sıkılarak, içeri girdi. Kürsüye çıkmadı, caddeye nâzır pencereye doğru ilerlerdi, baktı, düşündü, yutkundu. Biz birbirimize yavaşça, biraz da alay edercesine, 'Kim bu? Bu da kim?' diyorduk. Sûrat-i intikaline emin bir arkadaş, yavaş ve kat'î, 'İranlı, İranlı! Ha Edebiyat-ı Farisiye müderrisi demek.' Bizdeki bakışların tereddüdünü ve bu sükûttaki manayı sezen muallim, boynunu sağa meylettirerek, yüzümüze bakmayarak, 'Bu sene sizinle Türkçe...' yine küçük, çekingen bir vakfeden sonra, ' edebiyat müzakere edeceğiz.' Dersin hocası Şair Âkif Bey olduğunu hepimiz biliyorduk. Ani bir hayret ve hürmetle toplandık. *Safahat* şairi, derhal mütahasis oldu, daha ziyade sıkıldı. Kim derdi ki bu basit gibi görünen insanın kafası o derece harikalı ilhamlara mâkes olabilir? Bilgisi kadar insanlığı yüksek bu şahsiyetin, böyle başlayan dersi, aylar ilerledikçe kalbimizde samimiyet ve feragatin de erişilmez bir örneği oldu.¹¹ Baha Kahyaoğlu'nun hatırası da göstermektedir ki Âkif, bir çok öğrencisine sadece bilgisiyle değil, yüksek karakteriyle de etki etmiş, onların şahsiyetlerinin şekillenmesinde rol almıştır.

Reşat Nuri'nin hatırasında dikkat çekici bir nokta, derslerinde örnek metin olarak okuttuğu isimlerden birinin Tevfik Fikret olmasıdır. Âkif ile Fikret, Dârülfünûn'da yaklaşık iki yıl aynı dersi vermişlerdir. Rıza Tevfik'in işlerinin yoğunluğu sebebiyle vermekte olduğu 'Edebiyat-ı Osmanî' dersini artık veremeyeceğini söyleyerek istifa etmesi üzerine boşalan kadro için 31 Kanun-i Evvel 1325 (13 Ocak 1910) tarihinde Âkif'in de bulunduğu bir toplantıda oylama yapılır ve Tevfik Fikret yedi oyla ikici olur. (Birinci aday on oyla Ahmet Hikmet Bey'dir.) Fikret, ikinci sırada olmasına rağmen, Maarif Nezaretince 'Edebiyat-ı Osmanî' dersini vermek üzere seçilir ve 11 Kanun-i sani 1325 (24 Ocak 1910) tarihinde ataması yapılır. Böylece Mehmet Âkif'le Tevfik Fikret aynı okulda aynı dersi vermeye başlarlar. Mithat Cemal' göre Fikret ile Âkif arasındaki soğukluk bu dönemde başlamıştır. Âkif'le Fikret'in ilk defa Dârülfünûn'da karşılaştıklarını söyleyen Kuntay, Âkif'e bu karşılaşma esnasında Fikret hakkında nasıl bir intiba edindiğini sorması üzerine; 'Benim gibi ilk görüştüğü adama yirmi senelik arkadaşlarını çektiirdi.'¹² cevabını verdiğini belirtir. Kuntay, konunun devamında Âkif'in iddiasını Fikret'te bizzat müşahede ettiğini ve Âkif'in haklılığına karar verdiğini belirtir. Eşref Edip ise, Fikret ile Mehmet Âkif arasındaki soğukluğun Dârülfünûndan önce başladığını, Âkif'in 'Tarih-i Kadim'in Fikret'e ait olduğunu öğrencince Fikret hakkındaki olumlu duygularının değiştiğini Fatin (Gökmen) Hoca'dan naklen aktarır.¹³

Mehmet Âkif, Dârülfünûn'un bu dönemdeki yapılanmasında da önemli görevler üstlenmiştir. Maarif Nezareti, 1911-1912 ders yılı başında fakülte meclislerinin

¹¹ Eşref Edip, *Mehmet Âkif*, c. 2, s. 222-223

¹² Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı-Eserleri*, İstanbul, 1939, s. 108

¹³ Eşref Edip, *Mehmet Âkif*, c.1, s. 253

görev ve yetkileriyle ilgili bir talimatnâme hazırlar ve Dârülfünûn'a gönderir. Bu talimatname üzerine Edebiyat şubesindeki muallimler, 8 Kanun-ı evvel 1327 (27 Aralık 1911) tarihinde ilk toplantıyı yaparlar. Fakülte reis ve kâtibinin seçildiği bu toplantının, Abdurrahman Şeref Bey, Ahmet Hikmet Bey, Mustafa Asım Bey, Hakkı Bey, Ahmed Naim Bey ve Hamdullah Suphi Bey'in yanı sıra Mehmet Âkif Bey'in de katılımıyla gerçekleştiği görülmektedir. Toplantıda Dârülfünûn'un gelişiminde önemli katkıları bulunan 'Tarih-i Hazır' muallimi Abdurrahman Şeref Bey reisliğe, 'Hikmet-i Bedayi' muallimi Hamdullah Suphi Bey de kâtipliğe seçilir.¹⁴

Mehmet Âkif'in Darülfünûn'daki dikkat çekici faaliyetlerinden biri de dönemin eğitim politikalarının şekillenmesinde aldığı roldür. Maarif Nezareti, 'daimi Meclis-i Maarifin'e Edebiyat Fakültesi'nden iki üyenin seçilerek bildirilmesini ve bu üyelerin yeni politikaların şekillenmesinde rol almalarını ister. Bu istek üzerine 4 Mart 1328 tarihinde toplanan Edebiyat Fakültesi Meclisi, 'toplam on altı olan öğretim üyesinden hazır bulunan on iki kişiden on birinin oyunu alan Coğrafya Muallimi Efdalüddin Bey ile dokuz oy alan Edebiyat-ı Osmaniye Muallimi Mehmet Âkif Bey'i bu kurula gönderilecek isimler olarak belirler.'¹⁵ Mehmet Âkif'in bu kurula seçilmesi göstermektedir ki Âkif, sadece ders veren bir öğretim üyesi olarak Darülfünûn'un işleyişinde yer almakla kalmamış hem bu kurumun hem de ülke çapındaki eğitim politikalarının şekillenmesinde önemli roller üstlenmiştir. Çalışma arkadaşlarının Maarif Nezâreti'nin istediği yeni eğitim politikalarına katkıda bulunabilecek isim olarak Mehmet Âkif'i düşünceleri, onun çağında sadece bir şair olarak görülmediğinin de ayrı bir göstergesidir.

O yıllarda akademik bir kadro olmadığı için öğretim elemanı ihtiyacı büyük oranda devrin tanınmış edebiyatçılarından, müderrislerinden karşılanmaktadır. Ancak bu meşhur isimlerin ders vermesinde yaşanan en büyük sıkıntı, söz konusu kişilerin yoğunlukları sebebiyle derslere gelememeleri, derslerin günlerce hatta bazen haftalarca aksamasıdır. Dârülfünûn yönetiminin en çok meşgul olduğu konulardan biri, bu problemin çözümü meselesidir. Ancak arşiv kayıtlarında Mehmet Âkif'e ilişkin bu tür bir sıkıntıya rastlanılmamaktadır. Özellikle Rıza Tevfik gibi isimlerin çokça aksattığı derslere Âkif'in aksatmadan devam etmesi, onun hemen her kaynakta ittifakla dile getirilen karakterinin ve iş ahlakı anlayışının önemli bir göstergesidir. Ayrıca Mehmet Âkif, ders yoğunluğunun diğer bazı muallimlerden daha az olmasına rağmen sadece ders vermekle yetinmemiş, yukarıda bahsedildiği üzere kurumun yapılanmasında ciddi katkılarda bulunmuştur.

¹⁴ Ali İhsan Gencer-Ali Arslan, *İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 20-23

¹⁵ Ali İhsan Gencer-Ali Arslan, a.g.e., s. 20

Mehmet Âkif'i edebiyat şubesinde, edebiyat fakültesine geçiş sürecinde de aktif rol alırken görürüz. Fakülteye geçişle beraber, öğrenci alımları yeniden düzenlenir. 9 Eylül 1329 (22 Eylül 1913) tarihli toplantıda öğrenci alımlarında görev alacak muallimlerden biri olarak Mehmet Âkif, yer almaktadır. Mehmet Âkif'in sınav yapacağı, ders olarak 'Edebiyat-ı Türkiye' gösterilmektedir.¹⁶ Belgelerde Halid Ziya'nın verdiğini gördüğümüz dersin bu yıllarda Âkif tarafından da verilmiş olduğu veya Âkif'in sadece sınav yapmak üzere görevlendirildiği düşünülebilir.

Âkif'in Dârülfünûn'daki dikkat çekici bir faaliyeti de, ekonomik sıkıntılar sebebiyle ders saatlerinin azalmasının gündeme gelmesi üzerine, fahri olarak ders vereceklerini belirten 23 öğretim üyesi arasında onun da yer almasıdır. Hüseyin Daniş, Mehmet Âkif, Ahmed Naim, Ahmet Midhat, Efdaliddin, Ahmet Hikmet, Hamdullah Suphi Beylerden oluşan komisyon 28 Mayıs 1328 (10 Haziran 1912) tarihli toplantılarında, ekonomik gerekçelerle kaldırılması düşünülen İngilizce ve Almanca derslerinin devam etmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Söz konusu komisyon ve komisyon dışındaki on beşe yakın öğretim üyesi, ücretsiz derslere girebileceklerini belirtmişlerdir.¹⁷

Âkif, Dârülfünûn'un yapılanmasında önemli roller almasına rağmen, bir takım siyasî hesaplarla akademik kadroya müdahale edilir. 1913-1914 eğitim dönemi başlarında 1908'dekine benzer şekilde değişikliğe gidilen Dârülfünûn'a bu dönemde yapılan atamalar, esasen önemli atamalardır ve Türk kültür ve edebiyatının birçok ismini, Dârülfünûna taşımaktadır. Ancak Âkif'i rahatsız eden, İttihat ve Terakki'nin o dönemdeki siyasî duruşuna paralel bazı isimlerin yer alması, bazı isimlerin de dışarıda bırakılmasıdır. Bu dönemde, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Köprülüzâde Mehmet Fuad, Yahya Kemal, Ziya Gökalp, M. Ali Ayni, Yusuf Akçura gibi isimler atanırken Âkif'in yakın dostu Ferit (Kam) Bey'in dışarıda bırakılması üzerine Âkif rahatsız olur. Mehmet Âkif, yazdığı kısa istifa dilekçesinde 'yeni kadro mucibince atandığı Edebiyat-ı Türkiye muallimliği vazifesini devam ettir(emeyeceğini)' belirtir ve istifasını ister. Arşiv kayıtlarında Mehmet Âkif'in istifasının kabulüne ilişkin düşünülen notta, 'Yeni kadro mucibince Edebiyat-ı Türkiye muallimliğine tayin buyrulmuş olan Mehmet Âkif Bey'in gerek eski muallimliğine ve gerekse yeni muallimliğine ait derslerin saatiyle derslerin lüzum-ı devamı ve memuriyetini müş'ir gönderilen tezkereye zeylen yazdığı cevapta meşguliye-yi hazırası vazife-yi tedrisiyenin ifasına mani' bulunduğu cihetle bundan böyle gelemeyeceğini beyan eylemiş olduğu ulûm-ı şer'îye ve edebiye şubeleri müdüriyetinden alınan tezkerede bildirilmiş olmakla muktezasının ifa ve inba buyrulması hususu...¹⁸ denilmektedir.

¹⁶ Mustafa Selçuk, *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi'nin Türk Kültür Hayatındaki Yeri (1900-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 77

¹⁷ Mustafa Selçuk, a.g.t., s. 87

Bu kayıttan anlaşıldığına göre Mehmet Âkif, Darülfünûn öğretim üyeliği dışındaki işlerinin yoğunluğunu gerekçe göstererek istifasını istemiştir. Ancak bu istifanın arka planında Âkif'in değer verdiği Ferit (Kam) Bey'in kadro dışı bırakılması vardır. Mehmet Âkif, Ferit (Kam) Bey'in hak etmediği halde kadro dışı bırakıldığına inandığı için meşguliyetini gerekçe göstererek istifasını sunar. Âkif'in istifasının sebebi anlaşılınca Ferit (Kam) Bey kadroya yeniden alınmak istense de Âkif kararından dönmez ve böylece 1908'den itibaren sürdürdüğü öğretim üyeliği görevini kendi isteğiyle sonlandırır.⁸ Âkif'in yakın dostu Hasan Basri Çantay'ın aktardığına göre ise bu istifa, Âkif'in 'Umumî harp senelerinde vâki neşriyatından dolayı' İttihat ve Terakki tarafından istifaya 'mecbur edilm(esi)' sonucu gerçekleşmiştir.⁹ Âkif'in gerek Dârülfünûn'daki yaklaşık beş yıllık süredeki faaliyetlerinde gerek istifasında, onun şiirinde yansımaları bulan karakterini görmek mümkündür.

Sonuç olarak Mehmet Âkif'in, yaklaşık dört yılı aşkın bir süre Dârülfünûn'da görev yaptığı anlaşılmaktadır. Burada 'Edebiyat-ı Osmanî', 'Edebiyat-ı Türkiye' gibi dersleri vermek üzere görevlendirilmiştir. Ders programlarından anlaşıldığına göre Âkif'in haftalık ders saati 2-4 saat arasında değişmektedir. Âkif, ders saati başına aylık 300 kuruş maaş almıştır. Âkif, Dârülfünûn yönetiminde de yer almış, buradan yine karakterinin gereği olarak haksızlık olarak değerlendirdiği bir duruma tahammül etmeyerek istifa edip ayrılmıştır. Âkif'in Dârülfünûn yılları, onun çok yönlü kişiliğinin bir göstergesi olduğu gibi, onun mensup olduğu millete ve kültüre sadece şiiriyle değil, uzun yıllar muallimliğiyle de büyük katkılarda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Sırat-ı Müstakim Ve Sebilürreşad Dergileri Bağlamında Mehmet Âkif -Eşref Edip Dostluğu

Mustafa Özçelik
Eğitimci, Şair - Yazar

Âkif'in Dostları

Mehmet Âkif'in en önemli özelliklerinden biri de dostluk kavramına verdiği önem ve dostlarına atfettiği değerdir. Bu tebliğde adından sıkça söz edeceğimiz Eşref Edib, onun bu yönünü Akif'le ilgili kitabında şöyle belirtir:

“Üstadın kıymetli dostları çoktur. Dost mevhumunu üstad çok yüksekte telakki ederdi. Sevdiği arkadaşlarıyla geçirdiği hayat onun için çok zevkli bir şeydi. Onun üzerinde her dostunun ayrı bir tesiri vardı. Kendisine dost olabilecek adamı çarçabuk anlar, kalbini ona bağlardı. Sevdiğini candan severdi. Sevdiği bir arkadaşı için her şeyini fedâdan çekinmezdi. Arkadaşına karşı gösterdiği fedâkârlığın, samimiyetin derecesine bütün onu tanıyan ve sevenler hayrandı. Sevdiklerinin her biri husûsî meziyetlerle mütemayiz idi, içi dışı bir olanlardı. Bütün bu husûsî meziyetleri nefsinde cem eden Üstad, kendisini sevenlerin kalblerini kendi kalbine bağlardı.”

Yine Eşref Edib'in belirttiğine göre Akif'in “Muhtelif sınıfta, muhtelif ahlâk ve tabiatta dostları vardı.” Bunlar arasında kimler yoktu ki... Ahmet Naim Bey'den Hersek müftüsü Ali Fehmi Efendi'ye; Miralay Baytar İbrahim Bey'den, büyük bestekar Şerif Muhiddin

Targan'a; Fatin Hoca'dan Süleyman Nazif'e, Ferid Kam'dan Hafız Kemal'e, Hasan Basri Çantay'dan Neyzen Tevfik'e kadar onlarca isim Âkif'in dost halkasında idi.

Bunlar arasında bazıları ise daha özel bir yerde durmaktadır. Bu kişiler, Âkif'in mücadelesinde yol arkadaşlarıdır. Hayatları boyunca fikir ve aksiyon olarak onunla birlikte hareket eden kişilerdir.

İşte bunlardan biri, çeşitli özellikleri itibariyle belki de en başta geleni **Eşref Edip**'tir. Bu iki isim, dost kavramının bütün hakkını vererek yaklaşık 30 yıl birlikte olurlar. Neredeyse bu süre zarfında bütün vakitleri birlikte geçer. Balıkesir'de, Kastamonu'da, Ankara'da birlikte mücadele veririler. Eşref Edip, söz yerinde ise "Üstadım" dediği Akif'i "bir gölge gibi" takip eder. Müşterek dergi çıkarırlar. Dahası Eşref Edip, Âkif'in "zabit kâtibî" gibidir. Onun cami konuşmalarını kayıt altına almış ve dergisinde yayımlamıştır. Bu yakınlık dolayısıyla Âkif'i çok yakından tanıyan bir isimdir. Nitekim bu tanıklığını bir kitapla da taçlandırarak Âkif hakkında çok detaylı malumat veren bir esere de imza atmıştır.

Bütün bu birlikteliği sağlayan ise **Sebilürreşad** dergisidir. Bu dergi, onları ayrılmaz bir ikili yapar. Dolayısıyla onların serüvenini bu dergiyle birlikte düşünmek gerekir. Dolayısıyla Sebilürreşad'dan ve onun sahibi ve mesul müdürü Eşref Edip'ten söz etmek aynı zamanda Âkif'ten söz etmek olacaktır.

Tanışmaları

Eşref Edip, Türkistan kökenli bir ailenin çocuğu olarak 1882'de bugün Yunanistan sınırları arasında kalan Serez'de doğdu. İbtidai ve Rüştîye tahsilini(ilk ve ortaokul) burada bitirdi. Aynı yıllarda hıfzını tamamlayarak hafız oldu. Lise öğrenimini de burada tamamlayan Eşref Edip, bir yandan da İslâmî ilimler tahsil etti. Serez müftüsü Ümaduddin(İsamüddin) Efendi'den Arapça öğrendi. Liseyi bitirince bir yıl kadar Mahkeme-i Şeriyeye'de kâtip olarak çalıştı

1902'de İstanbul'a geldi. Hukuk Fakültesi giriş imtihanını başarıyla yüksek öğrenimine başladı. Mekteb-i Hukuk'a devam ederken Atik Ali Paşa Camii'nde Konyalı Müderris Ref'i Efendi'nin derslerini takip etti. İlim, kültür, sanat çevreleriyle tanıştı. Oralardaki sohbet halkalarına katılarak kendini her anlamda yetiştirmeye çalıştı.

Bu iki dost arasındaki tanışma, 1908 Meşrutiyetinden kısa bir süre önce gerçekleşir. Eşref Edip, Âkif'i ilk önce şiirlerinden tanır. Hatta bunları ilk olarak Bosnalı Ali Şevki Efendi'nin defterlerinden okumuştur. Yüz yüze tanışmaları da yine Ali Şevki Efendi'nin evinde olur. Eşref Edip, Âkif'le ilgili kitabında bu tanışma olayını şöyle anlatır: " Mehmed Âkif'le yarım asır evvel, Fâtih'te Bosnalı Ali Şevki

Efendi'nin evinde tanıştık. Ali Şevki Efendi'nin zengin bir kütüphanesi vardı. Kıymetli eserler toplamıştı. Basılmayan, basılması câiz olmayan eserleri, şiirleri hep onda bulabilirdiniz. İnci sıralar gibi, müteaddit defterlere bunları yazmıştı. Onun kütüphanesinden çok istifade ediyorduk. Üstad'ın şiirlerini ilk defa onun defterlerinden okumuştum. Bir "İhya Gecesi" Üstad'a orada rast geldim. Ali Şevki Efendi bizi tanıştırdı. Çok memnun oldum. Hemen kalkıp elini öptüm. Çok iltifat gösterdi."

Eşref Edip, bu tanışmadan büyük bir memnuniyet duyar. Hatta bunun sebebinin kendince merak eder. *"O gece ruhumun duyduğu heyecanı hiç unutamam. Bu nedendi? Şiirlerinin füsunkar tesiri mi?"* Eşref Edip daha sonra şöyle bir soru sorar kendine: *"Uzun seneler matbuat hayatında beraber çalışacağımız üstadla görüşmekten mütevellit bir hissi kablel vuku mu?"*

Edip, bu sorusunda gayet haklıdır. Zira, bu tanışmadan kısa bir zaman sonra meşrutiyet ilan edilecek ve Sırat-ı Müstakim bu olaydan hemen sonra yayın hayatına başlayacak, Eşref Edip'le Mehmet Âkif'in yol arkadaşlıkları bu dergideki birliktelikleriyle başlamış olacak ve yaklaşık otuz yıl sürecek kadim bir dostluğun, fikir, kalem ve mücadele arkadaşlığının temelleri işte bu tanışma ile atılmış olacaktır.

Sırat-I Müstakim'in Doğuşu

II. Meşrutiyet'in (1908) ilanıyla doğan hürriyet ortamı, fikir ve sanat adamları tarafından sevinçle karşılanmıştır. Böylece II. Meşrutiyet'in ilk bir buçuk ayı içerisinde iki yüzü aşkın gazete ve dergi yayına başlamıştır. Bu dönemde yayın hayatına başlayan dergilerden biri de *"İttihad-ı İslâm"* düşüncesinin yayın organı olarak çıkan *"Sırat-ı Müstakim"* mecmuasıdır.

Sırat-ı Müstakim, Ebu'l-Ula Mardin ve Eşref Edip'in öncülüğünde 11 Temmuz 1324(24 Temmuz 1908) de resmen kurulur. Haftalık olarak yayına başlayan ve *"din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulûmdan"* bahseden derginin sahibi Ebu'l-Ula Zeynel-Mardin, mesul müdürü Eşref Edip, başyazarı ise Mehmet Âkif'tir. Derginin ilk sayısı 14 Ağustos 1324(27 Ağustos 1908)'de yayımlanır ve büyük bir ilgi ile karşılanır.

Edip, bu hadiseyi kendi üslubunca şöyle anlatır: *" Çok geçmeden hürriyet ilân edildi. Biz de hemen haftalık bir gazete çıkarmaya karar verdik. Adını "Sırat-ı Müstakim" koyduk. Sür'atle hazırlıklara başladık. Üstad gazetenin başmuharriri... [Babanzâde] Ahmed Naîm [öl. 1934], Manastırlı İsmail Hakkı [öl. 1912], Musa Kâzım [öl. 1920], Bereketzâde [İsmail Hakkı, öl. 1918], Mardinizâde [Ebû'l-Ulâ,*

öl. 1957], *Tâhiru'l-Mevlevî [Olgun, öl. 1951], Halim Sabit [öl. 1946] gibi kıymetli âlimler, muharrirler de heyet-i tahririyeye girdiler."*

Dergide bu isimlerin dışında; *Şemseddin Günaltay, Şeyhülislâm Musa Kazım, İzmirli İsmail Hakkı, Ferid Kam, Abdürreşid İbrahim, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Mithat Cemal Kuntay, Seyhülislâm Mustafa Sabri, Muhammed Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Ömer Rıza Doğrul, Ömer Nasuhi Bilmen* gibi yazarlar da bulunmaktadır. Dergide ayrıca *Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Ferit Vecdi, Abdilaziz Çaviş, Said Halim Paşa, Süleyman Nedvi, Ebulkelam Azad* gibi yazarlardan da tercümeleler yayımlanmıştır.

Sırat-ı Müstakim'den Sebilü'r-reşad'a

Eşref Edip, Ebül'ula Mardin ile birlikte dergiyi 182 sayı (7 cilt) çıkarırlar. Bu sayıdan itibaren Ebül'ula Mardin, milletvekili seçildiği ve üniversite hocalığına başladığı için, kimi kaynaklara göre ise Eşref Edip'le aralarındaki bir anlaşmazlık sebebiyle derginin yönetiminden ayrılır. Bu hadise üzerine Tahir'ül Mevlevi'nin imtiyazını alıp neşrine başlamadığı Sebilürreşad mecmuası Eşref Edib'e devredilir. Eşref Edip, derginin sorumlu müdürlüğünün yanı sıra sahipliğini de üstlenmiş olur. Bu değişimde Tahir'ül Mevlevi'nin belirttiğine göre Âkif, etkili olmuştur. Böylece Sırat-ı Müstakim bu yeni adıyla (Sebilürreşad) 1966 yılına kadar sürecek uzun soluklu yeni yayın yayınına tekrar başlar. (8 Mart 1912/24 Şubat 1327).

Dergi, işte böyle bir dönemde 183. sayısından itibaren bu yeni adıyla çıkmaya başlar. "*Mandacılarla mücadele, İttihat Terakki'nin yanlış uygulamalarına muhalefet ve Milli Mücadeleyi desteklemek*" şeklinde bir politika yürütür. Yaptığı etkili muhalefet yüzünden zaman zaman İttihat Terakki yönetiminin baskılarına maruz kalır ve birçok defa kapatılmaya yüz yüze gelir. Bunlardan ilki 1911 de olur. Örfi idare (sıkıyönetim) tarafından kapatılır. 2. Kapatma 1914 de olur. Haziranda kapatılır. Hatta bu yüzden 300–301. sayıları "*Sebilü'n-Necat*" ismiyle çıkar. Dergi daha sonra eski adına tekrar yayımlanmaya başlar. Dergi bu kapatılmalarla daha sonraki yıllarda da karşı karşıya kalacaktır.

Sebilürreşad dergisi, "*İttihad-ı İslâm*" anlayışını benimseyen bir anlayışın sözcülüğünü yapmayı hedeflemektedir. Bu yüzden bütün İslâm âleminin bu yayından haberdar olabilmesi için yoğun bir gayret sürdürülür. Eşref Edip, dergisini fikri mimarı durumundaki Akif'le birlikte pek çok İslâm ülkesine muhabirler gönderir. Abbas Halim Paşa'nın tavsiyesi üzerine Seyyah Abdürreşid İbrahim Efendi'nin elinde bulunan adresler alınarak derginin geniş bir coğrafyaya ulaşması sağlanır. Bilhassa Azerbaycan'da ve Müslümanların ve Türklerin yaşadıkları coğrafyalarda büyük bir ilgiyle karşılanır. Eşraf Edib, bu konudan *bahsederken "On*

bin, yirmi bin, basıyor, gazete yetiştiremiyorduk. (...)Bilhassa Rusya'ya binlerce nüsha sevk olunuyordu. Asya'nın en uzak köşelerinden üstada mektuplar geliyor, şiirleri, yazıları takdir olunuyordu." ifadesini kullanmaktadır.

Daha sonra Balkan Harbi başlar. Âkif'i dergi sayfalarının yanı sıra bu defa da cami kürsülerinde de görürüz. Eşref Edip yine yanındadır. Zira Âkif'in konuşmasını kayda geçirme işi onundur. Nitekim Âkif'in cami konuşmaları bu kayıtlar sayesinde dergi sayfalarına taşınma imkânı bulur.

Eşref Edip, düzgün not tutma konusunda son derece gelişmiş bir kabiliyete sahiptir. Onun bu yönü daha lise yıllarında başlamıştır. O yıllarda Hocası İsamüddin Efendi'den ders alırken hocasından işittiklerini hemen not etmektedir. O, bu melekesini hukuk mektebinde okurken daha da geliştirmiş, okul derslerinin yanı sıra Atik Ali camiinde dinlediği konuşmaları kayda geçirmiş, dahası o yıllarda ibadete açık olan Ayasofya camiindeki vaazları ilk olarak Hacı Adil Bey'in, bilhassa da Hakkı Bey'in (Sadrazam Hakkı Paşa'nın), "Hukuk-i İdare ve Hukuk-i Düvel Notları"nı, Büyük Haydar Efendi'nin "Usul-i Fıkıh Notları"nı ve Cuma günleri Ayasofya Câmii'nde vaaz eden Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin konuşmalarını kaydetmiş, bu notlar ve tahrirler, Bâbîâlî'de İbrahim Hilmi Kütüphanesi'nce neşredilmiştir. Bütün bunları yaparken en büyük yardımcısı ise daha sonra ortak dergi çıkaracakları Ebu'l Ula Zeynel Abidin Mardin'dir.

Balıkesir Seyahati

Âkif'le Eşref Edib'in birlikte seyahatleri de vardır. Bunlardan ilki Mütarekeden sonra Balıkesir'e olur. Düşman işgali altındaki İstanbul'da bunalan Mehmet Âkif, 1920 yılının Ocak ayı sonunda Eşref Edib'le birlikte "Harekat-ı milliye'nin başladığı cepheye", Balıkesir'e gitti. Edip'in ifadesiyle " *O taraflarda bir avuç kahramanını müdafaası, bu güzel topraklar için canlarını siper etmesi Âkif üzerinde büyük bir tesir husule getirmiştir.*"

Kitapta bu yolculuğun hikâyesi şöyle anlatılır:

"Bir gün baktım, idarehaneye çok heyecanlı geldi:

- Haydi hazırlan gidiyoruz, dedi.

- Nereye?

- Harekat-ı Milliye'nin başladığı cepheye. Artık burada duramıyorum."

Ertesi sabah, birlikte yola çıkarlar. Âkif, burada, Zağanos(Zağnos)Paşa camiinde bildiğimiz o ünlü konuşmasını yapar. Halkı birlik ve beraberliğe, işgalcilere karşı direnişe çağırır. Eşref Edip, kâğıt kalem elinde yine kâtiplik yapmakta ve Âkif'in ağzından çıkan her kelimeyi not etmektedir.

Nitekim bu ünlü konuşma da onun bu tarz bir gayretiyle ilk olarak Balıkesir’de çıkan İzmir’e Doğru gazetesinin 1 Şubat 1920 tarihli 24. sayısında, akabinde de Sebilürreşad’ın 12 Şubat 1336/1920 tarihli 458. nüshasında yayımlanır. Çantay’ın ifadesiyle *“Balıkesir’de başlayan milli harekette Âkif’in rolü vardır. Ve çok mühimdir. O İstanbul’da Darül Hikme üyelerindendi. Balıkesir’e koşuş geldi. Etkili bir hitabet ile halkı milli harekete katılmaya çağırdı. O tunç hitabe hala Balıkesirlilerin kulaklarında çınlar.”*

Âkif’le Eşref, Edip bir müddet burada kaldıktan sonra İstanbul’a dönerler. Sebilürreşad’ın dolayısıyla Âkif’le Eşref Edib’in kalem mücadelesi birlikte devam eder.

Derginin Başka Bir Fonksiyonu

Sebilürreşad’ın dolayısıyla bu iki dostun ortak bir eylemi daha vardır. Dergiyle birlikte, Milli mücadele lehinde tercüme edilen eserlerin basımı ve Anadolu’ya sevki onların üstlendikleri bir görevdir. Hindistan İslâm mütefekkirlerinden Şeyh Müşir Hüseyin Kıday’ın başta İngilizler olmak üzere, bütün işgalcilere ateş püsküren ve Türkleri müdafaa eden *“İslâma çekilen Kılıç”* bu tür eserlerden biri olarak gizlice bastırılıp on binlerce nüshası Anadolu’ya sevk edilmiştir. Yine Bediüzzaman Said Nursi’nin İngiliz aleyhtarı *“Hutavat-ı Sitte”* adlı risalesi de aynı şekilde basılıp dağıtılır. Bu eser de; İngilizin, âlem-i İslâm ve Türkler aleyhindeki müstemlekecilik siyasetini ve entrikalarını, tarihî düşmanlığını etrafa duyurmakta, Anadolu’daki millî kurtuluş hareketine bu manada destek olmakta çok tesirli olmuştur.

Dahası Sebilürreşad, Anadolu ile İstanbul arasında posta iletişiminin de merkezi durumundadır. Eşref Edip bu durumu şu cümlelerle anlatır:

“Anadolu postası, mektuplar ve gazeteler hususi kurye ile Sebilürreşad idarehanesine gelir, İstanbul’dan Anadolu’ya geçenlerin mektupları ailelerine dağıtılır, Ankara’nın neşriyatı, gazeteleri lazım gelen yerlere verilir.”

Sebilü’r-reşad’a Kastamonu’da

Balıkesir konuşmasından sonra Âkif ve Eşref Edip İstanbul’a dönerler. Âkif’in çok heyecanlı ve düşman aleyhtarı olan Balıkesir konuşması Sebilürreşad’da yayımlanır. Bundan sonra Sebilürreşad, işgal kuvvetleri tarafından devamlı sansür edilmiş, kimi zaman pek çok sayfası boş çıkmış ve kendisi de takip altına alınmıştır.

Mehmet Âkif, İstanbul’daki faaliyetleri, temasları ve neşriyatı ile Millî Mücadele’ye büyük destek sağlamakta idi. Fakat buradaki baskı, Âkif Bey’in Balıkesir va’azından sonra daha da artmış ve dergideki bazı yazıların, bazan tamamı *“İşgal Kuvvetleri*

Sansür Heyeti" tarafından çıkarılır olmuştü. Bu sebeple, Millî Mücadele'ye daha çok faydalı olabilmek için artık Anadolu'ya geçmek, cihâdın ortasında bulunmak istiyordu. Bu hususta Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey vasıtasıyla Ankara'dan bir davet de alınca hemen yola çıktı.

Eşraf Edip, bu daveti şöyle anlatır:

"Bir gün Âkif'le Sebilürreşad'ın idarehanesinde konuşuyorken merhum Ali Şükrü geldi.

- Haydi hazırlanın gidiyoruz dedi.

- Nereye dedik.

- Ankara'ya. Oradan sizi çağırıyorlar. Paşa sizi istiyor. Sebilürreşad'ın Ankara'da neşredilmesini istiyor. Sebilürreşad'ın Ankara'da neşrolunması Milli harekâtın manevi cephesini güçlendirecektir."

Eşref Edip'le Âkif'in ikinci yolculukları bu defa Ankara istikametinde fakat ayrı ayrı gerçekleşir. Eşref Edip'in kitabında bu seyahatin detayları şöyle anlatılır:

"Anadolu Harekat-ı Milliyesi genişleyerek Ankara'da toplanmaya başlayınca üstad:

- Artık burada duracak zaman değildir, gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle, topla, Sebilürreşad klişesini al. Arkamdan gel. Meşihattakilerle de temas et, Harekat-ı Milliye aleyhinde bir halt etmesinler."

Yola önce Âkif çıkar. Bu durum öğrenilip Sebilürreşad ve Eşref Edip üzerindeki baskıları artırınca o da Sebilürreşad'ın klişesini alarak Karadeniz üzerinden İnebolu'ya, oradan Kastamonu'ya gelir.(15 Temmuz 1920)

Eşref Edip, Kastamonu'da halkı Milli Mücadele lehinde örgütlemeye işine girişir. Muhtelif mahfillerde bu minval üzere konuşmalar yapar. Müdafayı Hukuk cemiyeti adına beyannameler hazırlar. Bu beyannameler Kastamonu ve havalisine dağıtılır. Yine Validen izin alarak halktan bir ordu hazırlama teşebbüsünde bulunur. Fakat onun bu çalışmaları vali tarafından Ankara'ya muhalif bir hareket olarak yansıtılır ve Kastamonu havalisi Kumandanlığı'na getirilen Muhittin Paşa da göreve başladığı gün Eşref Edip, Sinop'a sürülür.

Olaydan haberdar olan Mehmet Âkif, hemen dönemin Dâhiliye Vekili (İç İşleri Bakanı) Adnan Bey'e (Adıvar) giderek, meselenin esasını anlatır ve Eşref Edip'in serbest bırakılmasını sağlar. Ardından da Meclis Başkanlığı'na müracaat ederek, Kastamonu'ya gitmek için izin ister. Meclis zabıtlarında Mehmet Âkif'in

“propaganda” amacıyla Kastamonu’ya gönderildiği bilgisi yer almaktadır. 7 Ekim 1920’de Meclis Başkanı, Mehmet Âkif’in bir buçuk ay izinli sayılmasını öngören divan kararını onaylamış, meclis de bu kararı kabul etmiştir. 19 Ekim 1920 günü Kastamonu’ya gelen Mehmet Âkif, Müdafaa-i Hukuk ve Gençler Mahfili üyeleri tarafından karşılanmıştır.

Böylece iki dostun yolları bir daha kesişir. Hiç vakit kaybetmeden Sebilürreşad’ın Kastamonu’da çıkacak ilk sayısının hazırlıklarına girişirler. Kastamonu’da çıkan Açıksöz gazetesi, bu durumu şöyle haberleştirir:

“Sebilürreşad ceride-i İslâmiyesi Kastamonumuzun şerefine ilk nüshasını şehrimizde neşredecektir. Bütün İslâm aleminde pek büyük bir tesiri diniyesi olan muhterem risale, baş muharriri Mehmed Âkif ve müdürü Eşref edip Beylerin şehrimizde kaldıkları müddetçe mücahedelerine devam edeceklerini memnuniyetle haber aldık. Büyük ve her müslümanca muhterem olan risalenin temadi neşrini temenni ederiz.”

Bu haberden iki gün sonra 28 Kasım 1920’de Sebilürreşad’ın ilk sayısı şu duyuru ile çıkar:

“ Sebilürreşad’ın İstanbul’da intişarına imkân kalmadı. Onun için inayeti Hak’la risalemizi bugünden itibaren Anadolu’da neşretmeye başlıyoruz. Kastamonu’da bulunduğumuz müddetçe Sebilürreşad burada intişar edecektir.”

Dergi, Kastamonu’da üç sayı çıkar. (464-465-466. sayılar (25 Kasım 1920-13 Aralık 1920) Mehmet Âkif, dergide bir taraftan yazı ve şiirler yayımlarken bir taraftan da Kastamonu ve civarında da vaazlar vermektedir. Bunlardan en ünlüsü Sevr anlaşması aleyhinde Kastamonu’da verdiği vaazdır. Eşref Edip, yine Âkif’in vaazlarını yazıya geçirmekte ve bunları dergide yayımlamaktadır. Kendisi bu durumu “Üsdadın bu hitabeleri aynen not edilerek Sebilürreşad sahifelerine dercedildi.” Cümlesiyle belirtir.

Eşref Edib’in bir önemli hizmeti de Âkif’in yazı ve şiirleriyle birlikte konuşma metinlerini de risale ve kitap haline getirerek bastırıp cephelere, köylere varıncaya kadar her köşeye ulaştırmasıdır. Nitekim 19 Kasım 1920 Cuma günü Kastamonu Nasrullah Camii’nde verdiği vaazının özeti de, Sebilürreşad’ın Kastamonu’da basılan 464 sayılı nüshasında yayınlanmış, bu sayı on binlerce basılarak Anadolu’nun bütün illeri ile sancak ve kazalarındaki valilere, mutasarrıflara, kaymakamlara ve müftülere gönderilmiştir. Bu yayınlar, Anadolu halkı ve askerler üzerinde çok tesirli olmuş, Milli Mücadele’nin manevi yönü işte bu yayınlarla güçlendirilmiştir.

Bu çalışmalar, Ankara tarafından da yakından izlenmiş ve takdir edilmiştir. Eşref Edip'in naklettiğine göre Mehmet Âkif Ankara'ya geldikten kısa bir süre sonra Mustafa Kemal ile Ankara tren istasyonunda görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Mehmet Âkif'in, İstanbul'daki Milli Mücadele ile ilgili çalışmalarını takdirle takip ettiğini kaydeden Mustafa Kemal; *"Kastamonu'daki vatanperverane çalışmalarınızdan çok memnun oldum. Sevr Antlaşması'nın memleket için ne feci bir idam hükmü olduğunu Sebilürreşad kadar hiç bir gazete memlekete anlatamadı. Manevi cephemizin kuvvetlenmesine Sebilürreşad'ın büyük hizmeti oldu. Her ikinize de özellikle teşekkür ederim."* demiştir.

Yine Eşref Edip Ankara'ya geldiğine M. Kemal Paşa aynı şekilde onu da İstanbul ve Kastamonu'da Milli Mücadele lehinde yaptığı çalışmalardan dolayı tebrik eder ve Kastamonu'daki tutuklanma meselesinden duyduğu üzüntüyü bildirir.

Ankara'daki Faaliyetleri

İki mücadele arkadaşının Kastamonu'daki vazifeleri tamamlanmıştır. 4 Aralık 1920'de yine yanlarına Sebilürreşad klişesini alarak, zorlu bir yolculuktan sonra Ankara'ya gelirler.

Dergi, bundan böyle Ankara'da çıkacaktır. Nitekim derginin Ankara'daki bu ilk döneminde 467–489. sayıları(3 Şubat 1921–24 Temmuz 1921), Ankara'da yayımlanır. 490. sayı ise Kayseri'de çıkar.

İslâm Kongresi

Âkif'le Eşref Edib'i buluşturan bir faaliyet de bir İslâm Kongresi toplama hazırlıklarıdır. Konuyla ilgili olarak o zamanlar matbuat müdürü olan Hüseyin Ragıp Bey, Hakimiyet-i Milliye'de Anadolu'da bir İslâm Kongresi yapılmasının gerekliliğine dair bir makale yayımlar. Eşref Edip de bu fikri Sebilürreşad'da yayımladığı birkaç makale ile destekler. Bu fikir, Âkif'in de zaten hep zihninde olan bir meseledir. M. Kemal Paşa da İslâm dünyasının desteğini alabilmek için bu projeye çok önem vermektedir.

Hüseyin Ragıp Bey, Eşref Edib'in yazıları üzerine onu görüşmeye davet eder. Görüşme gerçekleşir. Hükümet, Ankara'da büyük bir İslâm Kongresi toplanmasına karar vermiştir. Konu ile ilgilenecek isimlerin başında yine iki kadim dost, Eşraf Edip'le Âkif vardır. Diğer isimler ise Şerhiyye vekili ve o zamanlar Meclis başkâtibi olan Recep Beydir. Bediüzzaman Said Nursi, Şeyh Ahmed Senusi ile de istişareler yapılmıştır.

Bahsi geçen heyet, hiç vakit kaybetmeden bir büro teşkil ederek hazırlıklara başlarlar. Toplantılar yapılır fakat o sıralarda Yunan ordusu Sakarya'ya dayanınca bu teşebbüs akim kalır. Bu durum, her ikisini de çok üzer. Zira Eşref Edib'e göre "Eskişehir bozgunu olmasaydı ve böyle bir kongre toplanabilmiş olsaydı, işler başka şekil alacaktı. Düşman orduları Anadolu'nun göbeğine kadar ilerleyemeyecekti." Der.

Sebilür-reşad Kayseri'de

Yunan ordularının Ankara'ya doğru yürüyor olması Ankara'yı telaşlandırır. Daha güvenli olan bölgelere bilhassa Kastamonu ve Kayseri'ye çekilmek durumu ortaya çıkar. Hükümet, hazineyi ve önemli resmi evrakı Kayseri'ye nakleder. Hatta hükümet ve Meclisin de buraya nakli düşünülür.

Bu noktada yine Âkif'le Eşref Edip isimler yan yana anılır. Âkif, meclisin ve hükümetin nakline şiddetle karşı çıkar. Ordunun Sakarya'da bir müdafa savaşına girmesini ister. Âkif, bu şekilde tarihen çok önemli bir hizmet gerçekleştirirken Eşref Edib'i de Kayseri'ye gönderir. Ona:

—*Sen Sebilürreşad klişesini al, Kayseri'ye git. Sebilürreşad'ı orada çıkar. Arkamızdaki Müslümanlar ye'se, ümitsizliğe düşmesinler, der.*

Sebilürreşad, bundan sonra Kayseri'de yayına başlar. Fakat bir sayı yayımlanabilir ancak. (490. sayı (24 Eylül 1921). Fakat, tarihi görevini hakıyla başarır. Bu sayıda Ali Şükrü Bey'in Kayseri Ulu Camiinde Milli Mücadeleye ilişkin "Anadolu'nun Büyük ve Mukaddes Cihadi" başlıklı konuşması yer alır. Bu konuşma da tıpkı Akif'in Balıkesir ve Kastamonu'da yaptığı konuşmalar gibi büyük bir ilgiyle karşılanmış ve halk üzerinde büyük bir tesir meydana getirmiştir.

Dergi tek sayı çıkar ama Eşref Edib'in yazdığı Sebilürreşad imzalı beyannameler Kayseri matbaasında basılarak etraf ve havalıye dağıtılır. Eşref Edip, bu yayınların Orta Anadolu'daki tesirini "Sebilürreşad nüshalarının, beyannamelerinin, o tehlikeli ve heyecanlı günlerde Orta Anadolu'da efkarı teskin hususunda çok büyük tesirleri görüldü." Şeklinde belirtir.

Sebilürreşad'a Tekrar Ankara'da

Sakarya savaşı için Âkif "Sakarya, inşallah düşmana mezar olacaktır." Demiştir. Bu dilek gerçekleşir ve savaş zaferle neticelenir. Eşref Edip Eylül 1921'den bu yılın sonuna kadar kaldığı Kayseri'den Ankara'ya döner ve dergi tekrar Ankara'da yayına başlar. Derginin ameli yükü yine Eşref Edib'in omuzlarındadır. Muhteva yükü de Âkif'tedir. Yazıları, şiirleri, tercümeleleriyle kalem mücadelesini devam ettirirler. Derginin 491-527. sayıları (10 Aralık 1921-22 Nisan 1923) Ankara'da çıkar.

Büyük zafer kazanılır ve Âkif'le Eşref Edib'in tahayyül bile edemedikleri gelişmeler olur. 9 Eylül 1922 Türk ordusu İzmir'e girer. Bu olumlu gelişmelerden sonra Meclis'te Sebilürreşad'a yardım konusu tartışılır. Basına dolayısıyla Sebilürreşad'a da yapılan hükümet yardımı kesilir. İki dost, görevlerini yapmanın huzuru fakat yeni olup bitenlerin şaşkınlığı ile Sebilürreşad klişesini yanlarına alıp İstanbul'a dönerler. 12 Nisan 1923 ' Sebilürreşad'ın Ankara'da son sayısı çıktı. Mayıs 1923 Mehmet Âkif ve Eşref Edip, İstanbul'a döndüler.

Sebilü'r-reşad Yeniden İstanbul'da

İki dostun artık sıcak bir mücadele ortamları kalmamıştır. Âkif, Mısır'a gider. Eşref Edip, artık yanında Akif yoktur ama o, İstanbul'a döndükten sonra da dergi yoluyla mücadeleye devam eder ve derginin 528-641. sayılar (16 Mayıs 1923-5 Mart 1925) İstanbul'da çıkar. Kemalist yönetime karşı muhalif yayınlarına devam eder.

Sebilü'r-reşad Kapatılması

Ülkede şartlar çok değişmiştir. Lozan Anlaşması sonrasında İslâmcı kesimin Meclis'ten tasfiye yoluyla uzaklaştırılması Sebilürreşad'ı da büyük ölçüde etkileyecektir. Nihayet Şeyh Said "İsyanı" bahane edilerek (Şeyh Said, yargılanması sırasında, çıkan olayların etkisiyle yapıldığını söylemiştir.) çıkarılan "Takrir-i Sükûn Kanunu"yla birlikte Millî Mücadele hareketinin geniş halk kitleleri bazında benimsenmesinde büyük ölçüde etkili olan Sebilürreşad dergisi 641. sayısıyla kapatılır. (6 Mart 1341/1925) Ardından Eşref Edip, polis takibine alınır. 1926 yılının Mayıs ayında henüz taşındığı Heybeliada'da tutuklanarak polis karakoluna götürülür. Daha sonra Babalı'deki İstanbul Emniyet Müdürlüğüne getirilir. Burada da hemen o caddede bulunan Sebilürreşad bürosunda arama yapılır ve hiçbir suç unsuruna rastlanmaz. Buna rağmen Eşref Edip, tutuklanarak İstiklâl Mahkemelerine sevk edilir. Önce Ankara ardından Diyarbakır İstiklâl mahkemelerinde yargılanır. Daha sonra mahkemenin Elazığ'a nakledilmesi üzerine diğer mahkûm gazetecilerle birlikte buraya getirilir. 87 gün burada kalır. Mahkemede kendisine Şeyh Said İsyanı, inkılâplar, din, milliyet, hilafet hatta Akif'le ilgili sorular sorulur. Eşraf Edip, hukukçu kimliğiyle kendini çok iyi savunur ve hakkında hazırlanan tertibi boşa çıkarır.

Eşref Edip, uzun muhakemelerden sonra, yayın faaliyetlerini durdurmak şartıyla 13 Eylül 1925'de serbest bırakılır. Bu yargılanmanın geniş bir hikâyesi daha sonra onun "*İstiklal Mahkemelerinde(Sebilürreşad'ın Romanı)*" adıyla önce Sebilürreşad'da yayımlanacak daha sonra kitap olarak da çıkacak eserinde yer alacaktır.

Asar-ı İlmiye Kütüphanesi

Eşraf Edip, Sırat-ı Müstakim'in ilk dönemlerinde *"Sırat-ı Müstakim"*, daha sonra ise *"Sebilürreşad Kütüphanesi"* adı altında eserler yayımlamıştır. Bu iki neşriyat arasında *Mehmet Akif Ersoy, Arapkirli Hüseyin Avni, Halim Sabit, İsmail Hakkı İzmirli, Ömer Ferid Kam, Manastırlı İsmail Hakkı, Mehmet Şemseddin Günaltay, Ahmet Hamdi Akseki, Said Halim Paşa, Babanzade Ahmed Naim* gibi yazarların eserleri bulunmaktadır. Bu iki dönemde tercüme eserler de yayımlanmıştır. Bunlar arasında *Paul Imbert, Hüseyin b. Muhammed b. Mustafa el-Hanefi Hüseyin el-Cisr, Muhammed Abduh Reşid Rıza, Ebul Kalam Azad, Mevlana Muhammed El-Lahori, Emile Boirac, Arnold Tomas...* gibi doğulu ve Batlı yazarların eserleri yer almaktadır.

Tekrar İstanbul'a döndüğünde, şartlar izin vermediği için dergiyi çıkaramaz ama yayın faaliyetlerini *"Asar-ı İlmiye Kütüphanesi"*ni kurarak sürdürür ve bu doğrultuda çoğu tercüme olmak üzere eserler yayınlamaya devam eder. Bunlar arasında da yine *Seyyid Emir Ali, İsmail Hami Danişmend, Ömer Rıza Doğrul, Lord Hendly, John Davenport, Andre Maurois, J. H. Kramers, Maks Mayerhof, Seyyid Emir Ali, Mehmet Akif Ersoy, Tahirül Mevlevi, Eşref Edib, Mustafa Fehmi Gerçeker, Mahmud Kamil* gibi yazarların eserleri bulunmaktadır.

Onun bu faaliyetleri de son derece önemlidir. Cemal Kutay onun bu hizmetini şöyle değerlendirir. *"Bir hakikattir ki, eğer üstad Eşref Edip'in o yorulmak bilmez, fütür getirmez azmi olmasaydı, medeni cesareti, manevi hayatımızı bergüzar eserlerle değerlendirmek cehdi olmasaydı, bugün maneviyatımızı inşa edecek eserler bakımından daha fakir olurduk, hatta birçoklarından ebediyen mahrum kalırdık."* (Zaman gazetesi 27.12.1999) Cemal Kutay'a Göre Mehmet Âkif

Yine bu dönemde derginin yazar kadrosuyla sohbet toplantıları düzenleyerek muhalif düşüncenin motivasyonunu korumaya çalışır.

İslâm Ansiklopedisi

Eşref Edib'in bu dönemdeki önemli bir faaliyeti de ansiklopedi çalışmasıdır. Mısır'dan döndükten sonra Ekim 1940'de İzmirli İsmail Hakkı, Kâmil Miras ve Ömer Rıza Doğrul'la birlikte İslâm-Türk Ansiklopedisi ve İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası'nı çıkarmaya başladı. Bu çalışmayı, bazı Batılı yazarların Hollanda'da çıkardığı İslâm ansiklopedisinin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçeye çevrilerek yayımlanmaya başlaması üzerine bu Ansiklopedi yer alan yanırları ortaya çıkarmak ve doğruları göstermek amacıyla yaptı. İlk ciddi telif edilmiş ansiklopedilerimizden biri olan bu ansiklopedi maddi imkânsızlıklar yüzünden fazla uzun ömürlü olamadı. Ancak ilk cildi yayımlanabildi.

Sonuçta ilmi-kültürel bir yayın olsa bile bu çalışma da Edib'in fikri-siyasi kaygılarının bir sonucu olarak görülmelidir. Nitekim Bernard Levis'in bu yayını 'Tek parti dönemine karşı ilk ciddi muhalefet hareketi' olarak değerlendirmesi de bunu göstermektedir.

Eşref Edip yine bu dönemde Ansiklopedi çalışmasının yanında *İslâm Türk Muhitül Maarif Mecmuasını* da çıkardı. 1948'e kadar süren bu çalışmalar maddi sebepler yüzünden yarıda kaldı.

Derginin İkinci Dönemi: Sebilü'r-reşad Yeniden

Aradan 22 yıl geçer. Siyasal hava değişmeye başlar. Tek partinin dini yayınlara karşı tutumu yumuşar ve parti tabanında dine dair talepler artar. Edip, bu fitratı değerlendirmekte gecikmez ve dergisini 22 yıllık aradan sonra 1948 Mayıs'ında tekrar çıkarmaya başlar.

Sebilürreşad'ın bu yeni döneminde sayfalarında, başta *Eşref Edip* olmak üzere *Ömer Rıza Doğrul, Ömer Nasuhi Bilmen, Kamil Miras, Kazım Nami Duru, Cevat Rifat Atilhan, Tahirü'l Mevlevi (Tahir Olgun), Ali Fuat Başgil, M. Raif Ogan, Hasan Basri Çantay*'ın yazılarına yer verildiği görülmektedir. İlk dönemden farklı olarak Eşraf Edib'in yazıları daha çoktur. Bu durum, Akif'in yokluğu ile de açıklanabilir.

Dergide ayrıca; *Bediüzzaman Said Nursi, Nezihe Araz, Nihat Sami Banarlı, Bekir Berk, M. Said Çekmeçil, İsmail Hami Danişmend, M. Şevket Eygi, Ali Ulvi Kurucu, Mithat Cemal Kuntay, Cemal Oğuz Öcal, Peyami Safa, A. Nihat Tarlan, Nuettin Topçu, Mümtaz Turhan, A. Süheyl Ünver* gibi Türk fikir ve sanat hayatında isimleri günümüze kadar etkisini sürdürmüş kalemler de zaman zaman yazılar yazmışlardır.

Bu ikinci dönemde Sebilürreşad, Şubat 1966'ya kadar, tam 362 sayı yayınlanmıştır. Bu süreçte Eşref Edip, dini, ahlaki ve siyasi konularda sade bir üslupla yazılar imzalı-imzasız yüzlerce makale kaleme almış, derginin bütün yükünü tek başına omuzlamıştır.

Dergiyle birlikte kitap yayını da yapılır. Sebilürreşad Neşriyat Bürosu ismiyle kitaplar neşredilir.

Bu dönem, Tek Parti Yönetimi çözülmeye başladığı bir dönemdir. Daha sonra ise çok partili hayat başlayacaktır. Dergi, önce yoğun bir biçimde Halk Partisi'ne, daha sonra da Demokrat Partiye karşı sert bir muhalefet yürütür. Bu partilerin özellikle de din, siyaset ve lâiklik anlayışlarını amansız bir biçimde eleştirir. Derginin temel çıkış noktası ise yine İslâmi düşüncedir.

Bu süreçte de Eşref Edip, kovuşturmalardan, tutuklanmalardan kurtulamaz. 1952’de yazdığı yazılar ve Ahmet Emin Yalman’la yaptığı yazılı münakaşalar yüzünden “*Malatya Hadisesi*” sonrasında tutuklanır. Kısa bir süre sonra serbest bırakılır.

Bu olaydan az bir zaman sonra dergi bürosunda polisin yaptığı bir aramada Said-i Nursi’yle alakalı bir mektubun bulunması üzerine “*Nurcu*” olduğu iddiasıyla bir kez daha tutuklanır. 3–4 ay cezaevinde kalır. Daha sonra kefaletle serbest bırakılır.

Yine bu süreçte, “*Türk Milletini ve Devletini Tehdit eden Tehlikeler*” başlıklı yazısından dolayı 163. maddeden yargılanır. Beraat etmesine rağmen karar temyizde bozulur ve yapılan yeni yargılamada altı ay hapis cezası alır. Aynı şekilde “*Avrupalılar Osmanlı Devletinin temellerinin nasıl çöktürdüler?*” ve “*Kara irtica, sarı irtica, kızıl irtica*” gibi yazıları yüzünden muhakeme edilir.

Son olarak ise, kaleme aldığı ve Bugün gazetesinde 1967 yılının Ağustos Eylül aylarında 48 gün süren meşhur “*Kara Kitap-Milleti Nasıl Aldattılar, Mukaddesatına Nasıl Saldırıldılar?*” başlıklı yazı dizisinden dolayı yargılanır ve beraat eder. Bu dizi daha sonra kitap olarak da çıkar.

Bu son bölümde Âkif’ten uzaklaştığımızı düşünebilirsiniz. Edip’in mücadelesi Âkif’in mücadelesidir. Zira, Akıfsız yayımlandığı için onun yokluğunun getirdiği bir boşluk oluşsa da Eşref Edip, derginini ilk dönemdeki ilkelerine uygun bir yayın yürütür. Yeni Sebilürreşad da önceki gibi yine din ve siyaset eksenli bir dergidir ilk döneminde” 1. *Tefsir-i Şerif*; 2. *Hadis-i Şerif*; 3. *Sosyal Bahisler*; 4. *Felsefe*; 5. *Fıkıh ve Fetva*; 6. *Edebiyat*; 7. *Tarih*; 8. *Talim ve Terbiye*; 9. *Hutbe ve Mevaiz*; 10. *Siyaset*; 11. *İslâm Kavimlerinin Hayatları*; 12. *Mektuplar*; 13. *Matbuat*; 14. *Şuunat..*” gibi konu başlıklarıyla çıkan dergi, bu yeni döneminde de bu çerçeveye büyük ölçüde riayet etmiş ve İslâmi ilimler, Fıkhi meseleler, İslâm tarihi, İslâm dünyasından haberler gibi konulara yer vermiş, dolayısıyla logosunda belirtildiği gibi “*Siyasi, dini, ilmi, edebi ve ahlaki*” bir dergi olma vasfını korumuştur.

Sebilürreşad’ın bu anlayış çerçevesindeki 2.dönem yayını Şubat 1966’ya kadar devam eder ve bu tarihte 362. sayısıyla yayını sona erer. Bu bahsi toparlayacak olursak rakamsal olarak şunları söyleyebiliriz.

1908’de ilk sayısı çıkan dergi, kapatıldığı 1925 yılına kadar 641 sayı çıkar. 22 yıllık bir aradan sonra 1948’de başlayan yeni döneminde ise kapandığı 1966 yılına kadar 362 sayı yayımlanır. Bu iki sayının toplamı 1003 sayısına tekabül eder ki bu son derece büyük bir sayıdır. Bu uzun soluklu yürüyüşün mimarı ise Eşref Edip muhtevayı oluşturanlar ise başta Akif olmak üzere her iki dönemin İslâmıcı aydınları, mütefekkirleri ve edipleridir.

Şuna da belirtelim: Sebilürreşad kapandıktan sonra yazmaya ve yayımlamaya yine devam eder. Mehmet Şevket Eyyi'nin çıkardığı haftalık *Yeni İstiklal* ve günlük *Bugün* gazetelerinde yazılar yazar. Bu iki yayın organının dışında *Büyük Doğu*, *Babıalide Sabah*, *Diyanet*, *İttihad*, *Tevhid-i Efkar Millet* gibi dergi ve gazetelerde de yazıları yayımlanır.

Mektuplaşmaları

Sözün burasında yeniden Akif-Eşref Edip birlikteliğine dönecek olursak son olarak şunları söyleyebiliriz.

Âkif, 1923 yılında Abbas Halim Paşanın daveti üzerine Mısır'a gitti. Kışı orada geçirdi, birkaç sene yazları İstanbul'da, kışları Mısır'da kaldıktan sonra 1926 kışından itibaren Mısır'a yerleşti. Burada 10 yıl kadar kaldı. Ölümünden kısa bir süre önce 1936'da Türkiye'ye döndü.

Âkif, bu süre zarfında ailesinden ve yakın dostlarından pek çok kişiyle mektuplaşır. Bu isimlerden biri de Eşref Edip'tir. Âkif'in Mektupları konusunda bir kitap yayımlayan Yusuf Turan Günaydın'a göre bu mektupların sayısı yedidir. Mektuplardan dört tanesi 1931, üçü de 1933 yılında yazılmıştır.

Mısırdaki Görüşmeleri

1932 yılında Mısır'a giden Eşref Edip burada bulunan Mehmed Âkif ile görüşür. Âkif'in Kur'an çevirisinin tamamlanmış halini görüp okur ve hayran kalır. Onu Türkiye'ye getirmek ister. Fakat Akif'i ikna edemez.

Vefatında Yanı Başında

Eşref, Üstad'ın İstanbul'daki hastalığında da başı ucunda olanlardan biridir. Nitekim, Akif'le ilgili kitabında onun Mısır'dan dönüşünden vefatına kadar olan hadiseler, ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

Eşref Edip yeniden Mısır'da

Akif'in vefatından bir yıl sonra, 1937 yılında tekrar Mısır'a giderek Mehmet Âkif'in hazırladığı meâl'in akıbetini araştırır ve Âkif'in Mısır hayatı ve Mısır'daki dostlarıyla ilgili pek çok hatıratı derler. Amacı Âkif hakkındaki eserini yazarken onun Mısır'daki yaşayışını öğrenmek, orada yazdığı eserlerini ilham eden muhit ve şartları yakından tetkik etmektir. Bu seyahatinde içinde Âkif'in artık bulunmadığı Mısır'da onun izlerini bulur. Akif'i tanıyan kişilerle görüşür. Hafızalarda kalan eserlerini toplar.

Bir Yazar Olarak Eşref Edip

Eşref Edib Fergan, Sebilürreşad dergisinin sadece mesul müdürü, sahibi değil aynı zamanda yazarıdır. Onun da bu dergide çok sayıda yazıları çıkmıştır. Yine onun çok sayıda kitabı da bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Mehmed Âkif-Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları (2 cilt) 1938, 1939, Tek cilt halinde ilaveli 2. bs. 1960).
- 2- İnkılâp Karşısında Âkif-Fikret, Gençlik Tan'cular: Kurtuluş Harbi'nin Kaynağı İstiklâl Marşı mı, Tarih-i Kadim mi? (İstanbul 1940).
- 3- Pembe Kitap: Tevfik Fikret'i Beş Cepheden Kırk Muharririn Tenkitleri (İstanbul 1943).
- 4- Çocuklarımıza Din Kitabı (4 Kitap, İstanbul 1944–45).
- 5- Risale-i Nur Müellifi Bediüzzaman Said Nur-Hayatı, Eserleri, Mesleği (İstanbul 1952).
- 6- Kur'an-Garp Mütefekkirlerine Göre Kur'an'ın Azamet ve İhtişamı Hakkında Dünya Mütefekkirlerinin Şahadetleri (İstanbul 1957).
- 7-Dinde Reformcular (A.F. Başgil, N.Topçu, İ.H.Danişmend ve M.R. Ogan'la birlikte) (İstanbul, 1959)
- 8- Bediüzzaman Said Nur ve Nurculuk, Tenkit ve Tahlil (İstanbul 1963).
- 9-Bu Adam Ne İstiyor? CHP'nin Yedi Başlı Lideri Milletin Sinesinden Artık Elini Çeksin(İstanbul, 1965)
- 10- Risâle-i Nur Muarızı Yazarların İsnadları Hakkında İlmi bir Tahlil (İstanbul 1965).
- 10- Kara Kitap-Milleti Nasıl Aldattılar, Mukaddesatına Nasıl Saldırdılar? (İstanbul 1967).
- 11- Misyoner ve Müsteşriklerin Yazdıkları İslâm Ansiklopedisi'nin İlmi Mahiyeti (İstanbul 1946).
- 12-İslâm Ansiklopedisi Hakkında Mülâhazalar

Vefatından sonra ise eserleri Fahrettin Gün tarafından yeniden yayına hazırlanmıştır. Bunlar arasında daha önce kitap olarak yayımlanmayan “ *İstiklal Mahkemelerinde- Sebilürreşad'ın Romanı*-(2002), *Milli Mücadele Yılları*(2002) *Çocuklarımıza Din Kitabı* (2005), *İnanç Dersleri*(2005),*İbadet Dersleri*(2005), *Ahlak Dersleri*(2005),*Sevgili Peygamberimiz*(2005) *CHP ve din (1948-1960)* (2005) gibi eserler bulunmaktadır.

Eşref Edip, ayrıca, *Mevâiz* (Manastırlı İsmail Hakkı'nın vaazları), *Mevâiz* (Urfalı Mahmud Kâmil'in vaazları), *Hac Rehberi* (A. Ulvi ve M. Âkif'le birlikte), gibi eserlerin

hazırlanmasına katkıda bulunmuştur. Yine bu minvalde Kadir Mısıroğlu'nun kendisinden naklettiğine göre, Hilafetin ilgası tartışmaları sırasında Karahisar Mebusu Hoca Şükrü Efendi adı ile basılan "*Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi*" (Ankara 1339, 28 s.) başlıklı muhalif risaleyi Eşref Edib kaleme almış, Hoca Şükrü'nün milletvekilliği dokunulmazlığından istifade etmek maksadıyla onun adıyla yayımlanmıştır (Bk. Osmanoğullarının Dramı, İstanbul 1974, ss. 110-179).

Bunların yanı sıra, birçok kitabı ve tercüme eseri yayına hazırlayan Eşref Edib Fergan, *Tevhîd-i Efkar*, *Yeni Sabah*, *Millet*, *Diyanet*, *Yeni Asya*, *Yeni İstiklâl*, *Bugün*, *Sabah*, *İttihad* gibi dergi ve gazetelerde de yazılar yazmıştır.

Eşref Edib'in en büyük eseri ise, 1908'den başlayarak Sahipliğini ve Yazı İşleri Müdürlüğünü üstlenip 1966'ya kadar çeşitli fasılalarla 58 yıl boyunca toplam 1003 sayı neşrettiği Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad Mecmuası'dır.

Mehmet Âkif'le İlgili Eseri

Mehmed Âkif ve Safahat hakkında bugüne kadar çok sayıda eser yayımlandı. Fakat bunların hepsine kaynaklık eden eseri yakın dostu Eşref Edip yazdı. "*Mehmet Âkif, hayatı, eserleri ve yetmiş muharririn yazıları*" adını taşıyan bu iki ciltlik büyük eserin 1. cildi 720 sayfa, buna zeyl olarak yazılan 2. cildi ise 332 sayadır. Eşref Edib'in kurduğu Asarı İlmiye kütüphanesi yayınları arasında çıkan bu eser, Âkif'in vefatından iki yıl sonra yani 1938 yılında okuyucuyla buluşmuş, bir yıl sonra da 1939'da 2. cildi yayımlanmıştır. Tek cilt halindeki 2. baskısı ise 400 sayfa olarak 1960'da yapılmıştır.

Eşref Edib'in belirttiğine göre bu kitabın neşrine Âkif'in candan dostlarından biri olan ve Âkif hakkında da bir eseri bulunan Mithat Cemal Kuntay sebep olmuştur. Eşref Edip, bu kitap konusunda Kuntay'ın kendisini cesaretlendirdiğini ve onun teşviki ile bu kitabı yayımladığını belirtmektedir.

Eserin bu anlamda en bariz vasfı geniş hacmidir. Kitap bu yönüyle Mehmed Âkif üzerine yazılan metinler içinde malzeme açısından en zengin, en önemli "arşiv" olma vasfını taşımakta ve Peyami Safa'nın ifadesiyle "*Edebiyat tarihi etüdlerine esas olabilecek şişkin bir vesika tomarı*" olması açısından metodolojik bakımdan ne kadar dağınık olursa olsun yapılan inceleme ve araştırmalarda hâlâ ilk kaynak olma özelliğini korumaktadır.

Eserin tek özelliği elbette bundan ibaret değildir. Muhtevası bakımından da önemlidir. Halim Sabit'e göre bu eser "*Mehmed Âkif'in maddî ve mânevî varlığının fotoğrafı gibidir.*" Eşref Edib, Âkif'in husûsî hayatına da vâkif bulunmasına rağmen

bize bütün detaylarıyla nesnel bir fotoğraf sunmayı başarmıştır. Bu yüzden eserde Refik Ahmet Sevengil'in de söylediği gibi Mehmed Âkif'in şahsî, husûsî, edebî tercümeihâli, ahbablıkları, münasebetleri, düşünceleri, iman ve itikadı hakkında aradığımız her şeyi bulmak mümkündür.

Eser için söylenmesi gereken bir söz de Âkif'in hayatı, eserleriyle beraber bir devrin ilim hayatını da anlatmasıdır. O devrin bütün büyük adamlarını Âkif'le münasebetlerinden hareketle vermektedir.

Eserin Muhtevası

Yazar, eserine Âkif'le tanışmalarıyla başlar ve 30 yıl süren birlikteliğin hikayesiyle birlikte Âkif'in birlikte çıkardıkları Sırat-ı Mütakim ve Sebilürreşad'daki *“Baş muharrirliği”, “Balkan Harbinde”, “Harbi Umumide”, “Mütarekede”, “Harekat-ı Milliyede”, “Karan tercümesi”, “Mısır'daki Yaşayışı”, “Mısır'daki Sevgili Dostları”, “Hastalığı ve Lübnan Seyahati”, “Aziz Dostları”, “Ahlak ve Seceyası bazı Fikir ve Nükteleri”, “Mütenevvi Hatırat”, “İstanbul'a Dönüşü ve Hastalığı”, Vefatından Sonra”* başlıkları altında bize oldukça teferuatlı bir Âkif biyografisi sunar. Yazılanlar, tanıdığı ilk günden Âkif vefat edene kadar geçen 30 yıllık bir beraberliğin, yakın dostluğun gözlem ve tanıklığıyla yazılmıştır. Dolayısıyla birinci elden bilgilerdir.

Yazar, eserinin sonlarına bir bölüm daha eklemiş, ilkinde *“Memleket Mütefekkirlerinin İhtisaslar”* başlığı altında Âkif'in vefatından sonra matbuatta çıkan yazıları da eserine almıştır. Kitabın adında '70 Muharririn Yazıları' ifadesinin bulunması bu yüzdendir. Kitabı bütünleyen ve zenginleştiren bu yazıların müellifler, arasında *Cenap Şahabeddin, Süleyman Nazif, Fuat Köprülü, İsmail Habip Sevük, Orhan Seyfi Orhon, M. Turan Tan, Peyami Safa, Falih Rıfki, Hasan Ali Yücel...* gibi simler bulunmaktadır. Bunlar, gazete ve dergilerde çıkan yazılardır. Bunları devamında ise *Tahir Nejat Uygur, Tahir Olgun, Ömer Rıza, M. Behçet Yazar, Nevzat Ayas, Halim Sabit, Aksekili Hamdi, M. Şemseddin'in* Âkif'le ilgili kitaplık çapta yazılarına da yer verilmiştir. Kitapta ayrıca *Gençliğin Teessür ve İhtisasları, Âkif'in Bestelenen Şiirleri, Yazdıkları ve Söyledikleri* başlığı altında da kitap halinde yayımlanan şiirleri, *Safahat'a Girmeyen şiirleri, Muhtelif Makaleleri, Mevizaları, Tefsirini yazdığı ayetler, tercüme ettiği makaleler ve kitaplarla ilgili malumat* da yer almaktadır.

Eserin, birinci cildine zeyl olarak hazırlanan 2. cildinde ise *“İhtifaller”, “İhtifallere Dair Yazılar”, “Münakaşalar”, “Tenkid ve Tahliller”* ana başlıkları altında Âkif'in cenaze merasimi, Beyazıt camiindeki dini merasim, İstanbul ve Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde yapılan anma toplantıları, bunlarla ilgili olarak matbuatta çıkan yazılar ve, Âkif'le ilgili polemiklere yer verilmiştir. Dolayısıyla eserin birinci cildi gibi bu cildi de çok zengin bir malumatı ihtiva etmektedir.

Eser, bütün bu özellikleriyle hakkında bir değerlendirme yazan Muallim Server'in de belirttiği gibi “*Âkif'in ilmi, edebî, dinî, içtimaî, fikrî, felsefî, siyasî, İslâmî, millî, insanî, ahlâkî, elhâsıl bütün husûsiyetlerini yegân teşrih eden; hâdiseler göz önüne getirilerek, şairin hüviyet-i hakikiyesi, tam bir sarâhat içinde tebârüz ettiren*” bir çalışma durumundadır. Eser, bu bağlamda, yayımlandığı yılda *Halim Sabit, İ. Alaadin Gövsa, Refik Ahmet Sevengil, Kamil Miras, Peyami Safa, Mahir İz, Ömer Nasuhi Bilmen, Nurettin Artam...* gibi devrin müelliflerinin yazılarında bu şekilde değerlendirilmiştir.

Sonuç

Bu yazıya konu olan bu iki dostun vefat yılları aynı değildir ama; vefat ettikleri ay ve yer aynıdır. Mehmet Âkif, 27 Aralık'ta,(1936) Eşref Edib ise, 15 Aralık'ta (1971) ve yine her ikisi de İstanbul'da vefat ederler. İkisi de İstanbul Edirnekapi Şehitliği'ne defnedilirler.

Her ikisini de rahmet ve minnetle anıyoruz.

*Eğitimci, şair-yazar

Kaynakça

- Aslı Kahraman, 1912–1925 Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisi'nde Yayımlanan Hıristiyanlıkla İlgili Makaleler Ve Tahlilleri,(Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Adana, 2009
- Caner Arabacı, Eşref Edib Fergan ve Sebiürreşad Üzerine, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 6 İslâmcılık*, Editör: Yasin Aktay, s.96-128. İstanbul, 2005
- Eşref Edip, *Mehmed Âkif-Hayati, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları* (2 cilt) 1938, 1939, Tek cilt halinde ilaveli 2. bs. 1960)
- Eşref Edib, *Milli Mücadele Yılları*, Hz. Fahreddin Gün, İstanbul, 2002
- Eşref Edib, *İstiklal Mahkemelerinde-Sebilürreşad'ın Romanı*- Hz. Fahrettin Gün, İstanbul, 2005
- Eyup Kurt, *Eşref Edib Fergan'ın Hayati ve Eserleri*, (yayımlanmamış bitirme tezi) Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul, 2005
- Fahrettin Gün, *Sebilürreşad Dergisi Ekseninde Çok Partili Hayata Geçerken İslâmcılara Göre Din ve Laiklik*, İstanbul, 2001
- Fahri Güven, “*Üstad Eşref Edib Fergan'ın Hayati ve Eserleri1*” Milli Gazete, 4 Haziran 2005
- Fahri Güven, “*Üstad Eşref Edib Fergan'ın Hayati ve Eserleri 2*”, Milli Gazete,11 Haziran 2005
- Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, Mehmet Âkif Sırat-ı Müstakim ve Sebilür-reşad, 1. *Uluslar arası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* C. 1-2, Burdur, 2008
- Sadettin Yıldız, Milli Mücadele ve Mehmed Âkif, <http://www2.ogu.edu.tr/~tde/mehmedAkif.htm>
- Yusuf Turan Günaydın, *Mehmet Âkif'in Mektupları*, Ankara, 2009
- Sadık Albayrak, “Eşref Edib Fergan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.XI, İstanbul, 1995
- Y.Serdar Çınar, “Eşref Edib Fergan”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1979

2. Oturum

25 Aralık 15.30 - 17.30

Oturum Başkanı

Mustafa AŞKAR (Prof.Dr.)

A.Vahab AKBAŞ

“Mehmet Âkif’te bir anlatım aracı olarak
nükte ve ironi.”

Nesime CEYHAN (Yrd.Doç.Dr.)

“Mehmet Âkif’in Şiirinde ve hanesinde
aile.”

Cevat AKKANAT

“Mehmet Âkif’in çocukluk arkadaşı olarak
Fatih Camii.”

Nazım ELMAS (Yrd.Doç.Dr.)

“Mehmet Âkif’in Şiirlerinde kurgu ve
kompozisyon.”

Mehmed Âkif'te Bir Anlatım Aracı Olarak Nükte Ve İroni

A. Vahap Akbaş
Yazar

Kaynaklarda genel olarak çok ciddi, katı prensipli bir Akif portresi çizilmektedir. Onunla ilgili hemen bütün değerlendirmelerde, "Cemiyet için ağlayan", mücadeleci, idealist fikir adamı tarafının daha çok vurgulanması, öncelikle "bir karakter abidesi" olarak sunulması böyle bir portrenin oluşmasında etkili olmuştur. Bu, şüphesiz yanlış bir portre değildir. Hatta denebilir ki kendisi de böyle bir portrenin çizilmesinde etkili olmuştur. Ama kanaatimce bu eksik bir portredir. Aydın, düşünür tarafına ışık tutulurken insan ve sanatkâr tarafları gölgede bırakılmaktadır. Bu da çoğu zaman bizi ete kemiğe bürünmüş bir Akif'ten uzaklaştırmaktadır.

Akif, yakın dostlarının da işaret ettiği gibi çok değişik ilgi alanları olan, zengin birikimli, zeki, renkli bir şahsiyettir. Bu çeşitlilik içinde nüktedanlık da onun önemli karakter özelliklerinden biridir. Ve öyle düşünüyorum ki bu özelliği, onun iç dünyasına, mizacına, değer ölçülerine, düşüncelerine dair önemli işaretler taşımaktadır.

Akif'in bu tarafına değinenler mizah, nükte, humour, ironi, istihza, fıkra, latife gibi birbirinden ince çizgilerle ayrılan ama çoğu zaman da birbirinin sınırlarını ihlal eden terimler kullanırlar. Biz bunlardan Akif'in söylediklerine / yaptıklarına daha uygun düştüğü düşüncesiyle nükte ve ironiyi kullandık. Bilindiği gibi nükte, anlamı ancak dikkat edildiğinde anlaşılabilir-

cek derecede gizleme sanatıdır. Dokundurucu ama hoş giden söz ve fikirlerin ince ve ustalıklı ortaya konması söz konusudur. İroni ise, alaylı bir üslubu da kapsar ve ciddi bir görüntü altında karşıt düşünceyi çelişki noktasına çeker; söylenmek istenenin altını dolaylı bir şekilde çizer. Akif'in üzerinde durduğumuz yanı da büyük ölçüde bunları içermektedir.

Bu konudaki en önemli kaynaklarımız, Akif'in çok yakınında bulunmuş, yaşantısının değişik dönemlerine tanıklık etmiş dostlarının eserleri ve bizzat onun yazdıklarıdır. Eşref Edib, Akif hakkındaki en önemli kaynaklarından sayılan eserinde ondan çokça nükte aktarır.¹ Hasan Basri Çantay, Akifname'sinde "Fıkralar-Latifeler" başlığı altında onun bu yanını değerlendirir ve bazı nüktelerini nakleder. Safahat'taki nükteleri de ayrıca aktarır.² Mithat Cemal de Akif'le ilgili eserinde ondan çokça nükte nakleder, "İstihza Şiirler" başlığı altında onun ironik mısralarının detaylı tahlilini yapar.³ Mithat Cemal, Ömer Rıza Doğrul'un hazırladığı Safahat baskılarının başına konan "Akif'in Sanatkâr Tarafı Hakkında Notlar"da da nükteci tarafına değinir. Şöyle der: "Redhouse'ın 'letaf-i hicviye' ve 'letaf-i istihza' diye tercüme ettiği İngilizce 'homour' kelimesinin mefhumu konuşurken ve yazarken Akif'te çok mizaçlaşan şeydi."⁴

Buradaki "mizaçlaşan" ifadesine dikkat etmek gerekir. Denebilir ki nükte Akif'te bir kişilik özelliğidir. Ama ironi, "mizaçlaşan" bir şeydir. Önceden var olan değil, sonradan oluşan bir şey. Akif'e bir bütün olarak baktığımızda, bunun onun yaşadığı dönemin şartlarıyla açıklanabileceğini sanıyorum. Sanki felaketler, acılar, yokluklar içinde düşünen, düşüncelerini dillendirmeye çalışan Akif bir çeşit trajik mizahtan kaçınıyor. Çünkü memleketin gerçek durumu böyledir ve Akif de hakikatçidir.

Akif'in nüktecililiği iki çerçevede ele alınabilir: Söyledikleri ve yazdıkları.

Nükte Akif'in günlük konuşmalarında, sohbetlerinde, iç dünyasını, hassasiyetlerini, itirazlarını, birikimini dışa vuran etkili, sarsıcı, yoğun bir araçtır. Bu pek de kolay değildir. İnce zekâyı, muhakeme gücünü, dil hakimiyetini, esaslı tecrübe ve birikimi gerektirmektedir çünkü. Bu anlamda denebilir ki Akif için nükte, bu özelliklerini açığa çıkaran bir araçtır aynı zamanda.

Biliyoruz ki İslâm, alay etmeye, aşağılamaya hoş bakmaz. Bu durumda Dindar, mütevazı Akif'in bir çelişki içine girdiği düşünülebilir. Mithat Cemal de bu hususa

¹ Eşref Edib, *Mehmed Akif*, Hayatı-Eserleri, İstanbul, 1938.

² Hasan Basri Çantay, *Akifname*, İstanbul, 1966.

³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Akif*, 4. basım, İstanbul, Mayıs 2005.

⁴ Mehmet Akif, *Safahat*, Haz: Ömer Rıza Doğrul, İnkılap ve Aka, 8. basım, İstanbul 1973.

temas eder ve Akif'in duruşunu çok güzel açıklar. Onda gerçekte böyle bir tezat olmadığını söyler. "Çünkü fertle değil, ferdin cemiyeti sarsan tarafıyla istihza ediyordu. (...) Bu istihzayı da bazen merhametle, bazen infialle güzelleştiriyordu" der.⁵

Gerçekten Akif'in derdi kimseyi karikatürize etmek, alaya almak değildir. Onun derdi bir meseleye işaret etmek, yanlışı zarif ve etkili bir şekilde, karşıdakinin irfan ölçüsü içinde söylemektir. Çoğu zaman edep, açık sözlülük, cömertlik, dürüstlük, yardımseverlik, vefa, hakşinaslık, dostluk gibi değerlerin altını koyu bir şekilde çizme ya da dili doğru kullanma, aranıp sorulma, nadanlığa, nekesliğe, minnet altında kalmaya dayanamama gibi hassasiyetleri kızdırmadan, gücendirmeden zekice, zarifçe ifade etme aracıdır onun için nükte.

Birkaç örnek verelim:

*

Akif, ukalaları, nadanları, kibirlileri, ben bilirimcileri sevmez. Böylelerinin incelikli bir şekilde haddini bildirir.

Akif, eski İstanbul hükümeti zamanında Maarif Nezaretinin Lügat Komisyonu Azalığına tayin olunmuştu. Reisleri de bir hoca idi. Hoca sarıksızlara bir şey bilmez gözüyle bakardı. Gerek Akif olsun, gerek arkadaşı ve eski dostu Ferid Kam olsun bu vaziyette tutulurlardı.

Bir gün hoca bir kelime hakkında ayağını dayadı:

"Ben üç yüz bu kadar senelik bir lügat kitabında gördüm; kelime dediğim gibidir!" dedi.

Akif şöyle cevap verdi:

"Ben de bin senelik 'Şeyhüllüğe'da kelimeyi şu dediğim şekilde buldum."

O, kelimeyi istediği gibi hocaya kabul ettirmişti

Ertesi toplantıda sıra Ferid Bey'e geldi. Yine hoca bir kelime üzerinde fakat bu kere haklı olarak, tevakkuf etti. Ferid dedi ki

"Akif, bu sefer amelimizi hocanın ağzına uyduralım..."⁶

*

Akif, Ziraat Nezaretinde memurken, baytar sıfatıyla devlete beygir almaya Adana'ya gittiği zaman, bilardo oynayan poturlu insanlar için şu beyti söyler:

Ayran daha midesinde kaynar

Kalkar da teres bilardo oynar.⁷

⁵ Kuntay, age.

⁶ Çantay, age.

⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Akif'in Sanatkar Tarafı Hakkında Notlar* (Safahat'ın İnkılap ve Aka Y. Basımından), 8. basım, İstanbul 1973.

*

Ali Şevki Bey oldukça kibirli biriydi. Hele Avrupa'ya gidip döndükten sonra kibrinden yanına yaklaşılmaz olmuştu. Âkif bir toplulukta bu özelliğini çok zarif bir teşbihle şu şekilde dile getirdi: Siz, insanlara eskiden Fatih Camiinin minaresinden bakardınız, Avrupa'ya gidip döndükten sonra Eyfel Kulesi'nden bakmaya başladınız.⁸

*

Akif, cimri zenginlere “Ağniya-yı fakîrîndendir”, cömert fakirlere de “fukara-yı şakîrîndendir” dermiş. Şu örnekler, onun cimrilik karşısındaki tavrının ifadesidir:

Beylerbeyi Ziraat Mektebinde çalıştığı zamanlarda, aynı şubenin şefi olan ve tutumluluğu ile bilinen zengin bir arkadaşının eşeğine ara sıra biner, dostlarını ziyaret edermiş. Bir gün eşeğin sahibine şöyle takılır:

“Beyefendinin eşeği hep ağaç yaprakları yiyerek yaşamaya alıştığı için, arpayı gösterdiğimde tanıyamadı.”⁹

*

Eşref Edib anlatıyor:

Üstad, Hilmi, ben, bir gün dergâhta oturuyorduk. Kapı vuruldu. Baktık, birinin elinde boynunu sarkıtmış bir hindi. Üstad:

“Tekkeye kurban geldi!” dedi.

“Salih Efendi selam söyledi. Bu hindiyi size gönderdi.”

Hindi pek biçare, pek bitik bir haldeydi. Üstad:

“Tedavi için mi?” dedi.

Adamcağız bir şey anlayamadı. Üstad ilave etti:

“Oğlum, sen bunu çabuk eve götür de ölmeden Salih Efendi kessin. Korkarım ki yolda can verecek.”

Birkaç hafta sonra Salih Efendi bu hatasını tamir etmek üzere bir davet yaptı. Üstada mükellef bir ziyafet verdi.¹⁰

⁸ Etem Çalık, *Şair ve Yazarlarımızdan Nükteler*, İstanbul 1993.

⁹ Vehbi Vakkasoğlu, *Mehmed Akif*, 2. baskı, İstanbul 1976

¹⁰ Çantay, age.

*

Şu nükte de edebiyatçı-edeb ilişkisine parmak basıyor:

Meşhur bir edibimizin cinsî hayatına dair yüz kızartıcı sözler söylenirdi. Hatta bu sözleri yalnız başkaları değil, kendisi de söylerdi. Bir gün “Yahu” dedi (Akif), “bu adam kendisine iftira ediyor. Övündüğü kadar edepsiz değil!”¹¹

*

Akif, dilin doğru kullanılması konusunda duyarlıdır. Dilin bazı özenmeler sonucu bozulması da onu üzer:

Milli Mücadelede mebustur. Ve Büyük Millet Meclisinde bütçe müzakere edildiği gündür. Bir mebus memurin (bütün memurlar) ile memureyn (iki memur) kelimelerini birbirine karıştırarak “memureyni terfih etmek lazımdır” der. Akif oturduğu yerden haykırır: “Memurin, memureyn olsaydı, kuş sütüyle beslerdik.”¹²

*

Akif, Halkalı Ziraat Mektebi’nde görevlidir. Bir gün, Sirkeci’den okula gitmek için bindiği trende gençlerin şu konuşmalarını dinler.

“Azizim, sen bu sabah kaç trenini aldın?”

“Filan treni aldım. Sen?”

“Ben de filan treni aldım.”

Yerli dilimizi rahatsız eden “tren almak” tercümesine sinirlenen Akif, hiç tanımadığı o gençlere şöyle der:

“Çocuklar, o treni daha hükümetimiz alamadı, siz nasıl aldınız?”¹³

*

Akif, Baytar Mektebinde müdür yardımcısı olarak çalışırken muhasebeden gelen bir yazıyı anlayamaz. Yazıyı kaleme alan Salih Efendi’ye ulaşarak yazıda ne demek istediğini sorar.

Salih Efendi: “İki mana çıksın diye böyle yazdık efendim” deyince Akif dayanamaz ve der ki: “Siz neler söylüyorsunuz efendi? Biz bir türlü mana çıkaramadık!”¹⁴

¹¹ Yusuf Ziya Ortaç, *Bir Varmış Bir Yokmuş-Portreler*, 2. baskı, İstanbul 1963.

¹² Çantay, age.

¹³ Kuntay, *Akif’in Sanatkâr Tarafı Hakkında* Notlar.

¹⁴ Çalık, age.

Akif'in böyle nükteleri o kadar çoktur ki anlatmakla bitmez.

*

Akif'in kişiliğinden eserlerine fazlaca akseden taraflarından biri nüktedanlığıdır. Hasan Basri Çantay'ın "Üstadın fıkracılığı, şakraklığı bütün eserlerinden bellidir" sözü de buna işaret eder. Sanatını ilhama, tesadüfe teslim etmeyen Akif, sahip olduğu nükte kabiliyetinin ve birikiminin farkındadır ve bilinçli olarak onu sanatının önemli bir damarı haline getirmektedir. Nükte ve ironi bir anlatım aracı olarak savunduğu gerçekçiliğe çeşni ve yumuşaklık katacak; okura mesajı onun bildiği sevdiği kanalla iletecek ve onu çizilen tabloların bir parçası haline getirecektir.

Akif'in bütün olarak nükte temeli üzerine kurulmuş şiirleri çok azdır. Çünkü onun amacı okuyucuyu eğlendirmek, neşelendirmek, güldürmek değildir. Hakikati daha iyi göstermek, daha iyi idrak ettirmektir. Daha çok düşündürmektir. Ressam Haklı, Şair Huzurunda Münekkid gibi birkaç şiiri tek başına birer fıkra gibi algılayabiliriz. Ancak dikkat edildiğinde bu şiirlerde de moda düşünülerinin başarılı bir ironisinin yapıldığı görülür. İroni, itirazın örtülerek verilmesini sağlar ve eleştirilene gülünç duruma düşürerek etkiyi artırır. Bizi de gülümsetirken düşündürür ve sevindirir.

Akif'in çokça fıkra, kıssa bildiğini ifade ettik. Kur'an-ı Kerim kaynaklı şiirlerinde, lirik şiirlerinde bunlardan yararlanma gereği duymaz. Ancak daha çok manzum hikâyelerinde, diyaloglara dayanan uzun şiirlerinde bu fıkraları ve Sadî, Mevlana gibi bilge kişilere ait nükteli hikayeleri, onlara çeşitli işlevler yükleyerek kullanır. Genellikle bir durumu, bir tesbiti, bir meseleyi somutlayarak anlatma işlevi görür bu fıkralar. Amaç daha açık ama aynı zamanda daha güzel söylemek ve dolayısıyla daha etkili olabilmektir. Hikmetle ibret gözüne hitap edebilmektir. Nitekim bu fıkraların başında ya da sonunda genellikle "Senin şu halini Sadî ne hoş ifade eder...", "Hikâye halimizin aynıdır...", "Hikâye çok iyi anlatıyor halkımızın halini..." gibi cümleler var. Fıkraların malayani olmaması anlatıma bir de çarpıcılık, özgünlük kazandırır. Tabii bu fıkraların önemli bir işlevi de metne sürükleyicilik kazandırmaktır. Özellikle kürsülerden ya da karşılıklı konuşmalarla dertlerin, sıkıntıların, uyarı ve yakarışların dillendirildiği uzun manzumelerde bu anekdotlar, metinlere dağıtılmış diğer küçük nüktelerle beraber bir bakıma zevkle okutma görevi görüyorlar. Hasan Basri Çantay bunu şöyle açıklıyor: "O ciddi bir mevzua girmek istedi mi ilkin birkaç latife yapar, okurunu neşelendirir; bazen karşısındakine melal geleceğini hissedince, söz arasında da aynı neşelendirme yolunu seçer. Bu sayede bedîi zevki olmayan okuyucular da üstadın şiirlerini seve seve okurlar, bitirmeden de ellerinden bırakmazlar."¹⁵

¹⁵ Çantay, age.

Safahat'ta, çeşitli şiirler içinde böyle on beş kadar parça vardır. Bir örnek olarak Asım'dan kısa bir bölüm aktaralım. İkinci Meşrutiyet kutlamalarında bir sürü maskaralığa şahit olan ve Rıza Tevfik'e, Meşrutiyetin beyin takımı sayılan sosyolog, siyasetçi, maliyeci üçlüsüne (Ziya Gökalp, Talat Paşa, Cavit Bey) son derece ironik bir şekilde dokunan Köse İmam'ın keyfi kaçır. "Benzedim gitti o gün neşvesi kaçmış Kürd'e" der ve şu fıkrayı anlatır:¹⁶

- Hani vâiz geçinen maskara şeyler var ya,

*Der ki bir tânesi peş tahtayı yumruklayarak:
Dinle dünyâ nenin üstünde durur, hey avanak!
Yerin altında öküz var, onun altında balık;
Onun altında da bir zorlu deniz var kayalık.
Öteden Kürd atılır:*

- Doğru mu dersin be hoca?

*- Ne demek doğru mu dersin? Gidi câhil amca!
Sözlerim basma değil, yazma kitaptan tekmil;*

Kim inanmazsa kızıl kâfir olur böylece bil.

*- Rahatım yok benim öyleyse bugünden sonra;
Gömülüp kurtulayım bâri hemen bir çukura.*

Ne zorun var be adam?

- Anlatayım dur ki hocam:

*Ben bu dünyâyı görürdüm de sanırdım sağlam.
Ne çürükmüş o meğer sen şu benim bahtıma bak:
Tutalım şimdi öküz durdu, balık durmayacak;
Diyelim haydi balık durdu biraz buldu da yem,
Ya deniz?.. Hiç dibi yokmuş bu işin... Ört ki ölem!*

Akif'in ironiyi en yoğun ve başarılı şekilde kullandığı yerler tasvir bölümleridir. Küfe ve Seyfi Baba manzumelerinin başındaki sokak tasvirleri, Mahalle Kahvesi'ndeki tasvirler, Süleymaniye Kürsüsünde'nin başındaki köprü tasviri, Berlin Hatıraları'ndaki tren, sokak, otel tasvirleri, Asım'daki köylü Mestanlı Ağa'nın gözüyle çizilen öğretmen portresi Safahat'ın en güzel bölümleri arasındadır ve bunların hepsinde son derece ustalıkla işlenmiş ironi vardır. İroni de eni sonu bir

¹⁶ Mehmed Akif Ersoy, *Safahat*, Beyan Yayınları, Haz: A.Vahap Akbaş, İstanbul 2007. Metindeki bütün alıntılar buradan alındı.

dil olayıdır. Dildeki ustalıklı paralel giden bir şeydir. Akif'in bu alandaki ustalığı bu metinleri bir ziyafet sofrasına dönüştürmektedir. Seyfi Baba'dan alınan şu mısralarda ironiye destek olarak mübalağa o kadar ölçülü ve ustalıklı kullanılmış ki bu durum adeta doğallığı sağlayan bir durum haline gelmiş. Bunda, izlenim uyandırmadaki başarı da etkili olmuş.

*Sopa sağ elde, kırık camlı fener sol elde;
Boşanan yağmur iliklerde, çamur ta belde.
Hani, çoktan gömülen kaldırımın, hortlayarak,
«Gel!» diyen taşları kurtarmasa, insan batacak.
Saksağanlar gibi sektikçe birinden birine,
Boğuyordum müteveffayı bütün âferine.
Sormayın derdimi, bitmez mi o taşlar, giderek,
Düştü artık bize göllerde pekâlâ yüzmek!
Yakamozlar saçarak her tarafından fenerim,
Çifte sandal, yüzüyorduk, o yüzer, ben yüzerim!
Çok mu yüzdük, bilemem, toprağı bulduk neyse;
Fenerim başladı etrâfını tek tük hisse.*

Asım'daki şu mısralarda da aynı zenginlik, canlılık vardır. Tabii bunların yanında etkili bir eleştiri de içermektedir metin:

*Görmeliydin o muallim denilen maskarayı.
Geberir, câmie girmez, ne oruç var, ne namaz;
Gusül abdestini Allah bilir amma tanımaz.
Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiğ kokusu;
Ebenin teknesi, ömründe pisin gördüğü su!
Kaynayıp çifte kazan, aksa da çamçak çamçak,
Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklayacak?
Huyu dersin, bir adamcıl ki sokulmaz adama...
Bâri bir parça alışsaydı ya son son, arama!
Yola gelmez şehirin soysuzu, yoktur kolayı.
Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tınmaz da ayı,
Bir bakar insana yan yan ki, yuz olmuş manda,
Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda.
Bir selâm ver be herif! Ağzın aşınmaz ya... Hayır,
Ne bilir vermeyi hayvan, ne de sen versen alır.*

Akif'in kayda değer bir başarısı da daha çok nesirde bir imkân olarak kullanılan tasvir ve hikâyeleri nüktenin gücüne halel getirmeden nazmın sıkı disiplinine boyun eğdirmesidir. Yayılmaya, serilmeye müsait bu unsurları birkaç mısradan zapt ü rapt altına alır. Bunu yaparken sözün hacmini daraltır ama anlam alanını genişletir. Bu da metnin gereksiz sözlerden arınması ve derinleşmesi, özleşmesi demektir.

Safahat'ta ironinin çok etkili olarak kullanıldığı bölümlerden biri de Fatih Kürsüsünde'ki yanlış kader ve tevekkül algısının eleştirildiği mısralardır. Sanki ironinin gücünü göstermek için kurulmuş bu mısralar. Alayın eleştiri, öfke ve ince zekâyla harmanlanması mısraların hararetini ve tabiatıyla etkisini artırıyor:

*Bırak çalışmayı, emr et oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
Birer birer oku tekmîl edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazîfesidir...
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk, çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Hudâ vekîl-i umûrun değil mi? Keyfine bak!
Onun hazîne-i in'âmı kendi veznendir!
Havâle et ne kadar masrafın olursa... Verir!
Silâhı kullanan Allah, hudûdu bekleyen O;
Levâzımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!
Çekip kumandası altında ordu ordu melek;
Senin hesâbına küffârı hâk-sâr edecek!
Başın sıkıldı mı, kâfi senin o nazlı sesin:
«Yetiş!» de, kendisi gelsin, ya Hızr'ı göndersin!
Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak;
Şifâ hazînesi derhal oluk oluk akacak.
Demek ki: Her şeyin Allah... Yanaşman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na âid: Lalan, bacın, dadın O;
Vekil-i harcın O; kâhyan, müdîr-i veznen O;
Alış seninse de, mes'ûl olan veriştin O;
Denizde cenk olacakmış... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzım imiş... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O;
Tabîb-i âile, eczâcî... Hepsî hâsılı O.*

Bütün bunların yanında bir de hemen bütün Safahat'a, hatta Akif'in nesirlerine serpişmiş küçük birer parıltı halindeki nükteler, ironiler vardır ki zannımca Akif'le eserini üslupça asıl bütünleştiren bunlardır. Kısa diyaloglar, ilginç benzetmeler, kelime oyunları, deyimler şeklinde karşımıza çıkan bu incelikler, fikri geliştirmenin, hissi en güzel şekilde aksettirmenin yanında bir de tat katma vazifesi görürler. Akif'in Türkçesini güzelleştiren unsurlardır bunlar.

Şu cümleciklere bakalım:

-Yaşasın!

-Kim yaşasın?

-Ömrü olan.

-Şak! Şak! Şak!

Akif, her gün kullandığımız sıradan dört beş kelimeyi alıyor, aruzlu, kafiyeli bir mısra haline getiriyor. Sonra bu dört beş kelimecikle Meşrutiyetin ilanı üzerine yapılan mantıksız taşkınlıkları bütün açıklığıyla anlatmayı başarıyor. Bütün bir vakayı, bu vakanın sosyal ve psikolojik boyutlarını kısacık bir diyaloga sığdırıyor. Ve en önemlisi, o manzara karşısında hissettiklerini bize de hissettirmeyi başarıyor. Acı acı gülümsetiyor bizi.

Şirin benzetmeler, ilginç kelime oyunları, deyimlerle yapılmış birkaç nüktelik örneği:

*Vücudu kapkara, leylek bacaklı bir mangal
Şu var ki bilmeyen insan görürse birden eğer;
"Balıkçılın kara saçtan yapılma heykeli" der.*

Mahalle Kahvesi'nden

*-Günaha girme. Tefsirlerde öyle yazmışlar.
Dayım demişti ki: Gördüm, hıyar hadiste de var.
Mahalle Kahvesi'nden*

*Demiş çocuk "Baba artık ateh getirmişsin!"
Hayasız oğlana bîçare ihtiyar ne desin:
"O kendi geldi ayol, ben getirmedim yoksa!"*

Berlin Hatıraları'ndan

*Meğerse davet edermiş bizim fesin ibiği,
O yıldırım gibi enzarı birer siperden iyi!*

Berlin Hatıraları'ndan

Ağzı karnındaki uçkur düğümünden gevşek...

...

Tacı yok, tahtı da yok, kendine malik sultan.

...

Hangimiz başka metaız, hepimiz Tirhallı.

...

Kömür almış deve gibi doğruldu hemen.

...

*...Dinle, zevzekliğı terk et!**-Sana terk ettim, İmam!*

...

Meze tufanına dalmış, kulaç atmaktasınız.

...

*Bulunur neyse nihayet balığın bel kemiğı.**(- Asım'dan -)*

Akif'in mektuplarında da zarif nükteler var. Bazen sitemlerini, bazen halinden şikâyeti bu nüktelerle ifade eder Akif. Meramıyla beraber ruhunun inceliğini de iliştiirmiş olur böylece mektuplarına.

Kızı Suad'a yazdığı bir mektup şöyle başlıyor. "Tahir'e yazdığın mektup eski kadınların uçkurulu çarşafı kadar; bana yazdığın ise şimdiki hanımların başlarını sardıkları el bezi hacmindeki örtü miktarı. İnsaf!"¹⁷

Yakın dostu Ferit Kam, Mısır'daki Akif'e mektup yazmaz. Akif'in annesi İstanbul'da vefat edince, Ferit Bey, Akif'e bir başsağlığı mektubu yazar. Cevabî mektupta Akif şöyle yazar: "Yahu, senden ses seda çıkması için bizim evden cenaze çıkması mı lâzımdı?"¹⁸

Damadı Muhiddin, işi icabı çok gezmektedir. Bu bağlamda ona şöyle yazar Akif: "Evelce aldığım mektubuna cevap vermemiştim. Çünkü senin süpürge bilmececi gibi, çat şurada, çat bilmem hangi dağın arkasında bulunduğunu biliyordum."¹⁹

Damadı Muhiddin ve kızı Feride'ye yazdığı bir mektuptan:"...Burada havalar gayet güzel gidiyor. Bununla beraber ben arkamdan paltoyu asla çıkaramıyorum. Mısır'da üşümek müsabakası açılrsa, hiç şüphe yok ki ben kazanırım."²⁰

Görölüyor ki nüktedan bir mizaca, birçok alanda olduğu gibi bu konuda da geniş bir müktesebata ve bunu verimli bir şekilde kullanacak beceriye sahiptir Akif. Bunun bilincindedir ve bu bilinçle nükte ve ironiyi anlatımının önemli bir aracı haline getirmiştir. Anlatımındaki canlılık, çeşitlilik, sürükleyicilik, özlülük gibi olumlu özellikler de onun bu tercihinin verimidir.

¹⁷ İsmail Hakkı Şengüler, *Mehmed Akif Külliyyatı*, C. 9, İstanbul 1992.

¹⁸ Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif*, İstanbul 1958.

¹⁹ Kuntay, adı geçen notlar.

²⁰ Şengüler, age

Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Ve Hânesinde “Aile”

Nesîme Ceyhan

Yrd. Doç .Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi

Milletimize ve beraberinde İslâm âlemine yazdığı şiirler ve nesirlerle; verdiği dersler, vaaz ve nasihatlerle rehberlik etmiş; varlığını Hakk'ı söylemeye vakfetmiş bir nadir şahsiyet için senelerdir toplantılar tertib ediyor, araştırmalar yapılıyor, yazılıp çiziliyor, hakkında konuşuluyor ve yine konuşacak, söyleyecek, yâd edecek bir şeyler bulunuyor. Âkif, ne güzel her dem yeniden doğuyor ve ondan hiç usanılmıyor.

Hepimiz için eserleriyle bize rehberlik etmiş şahsiyetlerin özel hayatlarında eserlerinde söyledikleriyle çelişen bir tavır sergileyip sergilemedikleri önem arz etmiştir. Her hâl ü kârda doğru olmak, hakikati söylemek, varlığa karşı azami merhamet taşımak; ancak gerektiğinde tepki vermekten kaçınmamak; daima çalışmak, çalışmak, çalışmak... Tüm bunlar, çocukluk dimağında Âkif şiirlerini muhafazaya çalışırken yakaladıklarımıdır. Sonra merak, Âkif, kendisi de böyle miydi? Mehmet Âkif, bu hususta bizi hiç sukût-u hayâle uğratmıyor.

*Safahat'*ın bir terbiye kitabı olarak algılanabileceği daha önce defaatle söylenmiş olmalı ve Âkif'in bir terbiye insanı olduğu. *Safahat'*a bu seferki nazarımda dikkatimi çeken onun “aile” mefhumuna; anne, baba ve çocuğa bakışı oldu. Burada onun eserdeki ilgisinin husûsî hayatına akseden, yahut husûsî hayatından eserine akseden yanlarını tespitte çalışacağız.

“ ‘Bayram’ manzûmesinde yetim çocuklara karşı toplumun merhamet duygusu harekete geçirilmek istenir. Yine toplum içinde kadın hukuku, hemen hiçbir edebî eserde bulunmayacak kadar Âkif’in meselesi olur. ‘Âsım’da Köse İmam, mahallesindeki emekli bir paşanın, karısı üzerine tekrar evlenme teşebbüsüne karşı, İslâm’ın ahlâk telâkkîsi ile direnir. Aynı İmam, ‘Birinci Safahat’teki Köse İmam hikâyesinde kocasından dayak yiyen kadın karşısında da yine İslâm’a göre kadın haklarını sayar. “Meyhane’de kocasının içkide, kumarda parasını, zamanını, aile saadetini kaybeden kadını bize tanıtan da yine Âkif’tir.”¹

Mehmet Âkif’in *Safahat*’ta aile ile ilgili dikkatleri, şu başlıklar altında incelenebilir:

Aile kurumunun toplum için lüzûmu.

Ailenin çocuk terbiyesindeki önemi.

Ailede erkeğe düşen sorumluluklar ve kadının hukuku.

Ailede annenin fonksiyonu ve evlat hassasiyeti.

Aile kurumunun toplum için lüzûmu

Aile, toplumlar için birçok temel dinamiğin kontrol edildiği, yönlendirildiği, muhafaza edildiği bir yapı arz eder. Çekirdek aile yahut geniş aile, her ikisinde de bu hasletler mevcuttur ve toplumlar, değişimler karşısında dirençlerini, acılar karşısında tahammüllerini, toplumsal sarsıntılar karşısında kuvvetlerini iç ahengi yakalamış aileler ile temin ederler. Ailede başlayan arızalar, kopuşlar, başta fertleri güçsüzleştirirken istikbale yönelik toplumsal yarıklara zemin hazırlar.

Öncelikle Âkif’in “Mahalle Kahvesi” adlı şiirindeki “Aile Hayatı” tarifini dinleyelim:

“(…)

“Hayât-ı âile” isminde bir mâîşet var;

Saâdet ancak odur...dense hangimiz anlar?

Hayât-ı âile dünyâda en safâlı hayat,

Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhât!

Sabahleyin dolaşır bir kazanca hizmetle;

Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle;

Karın, çocukların, annen, baban, kimin varsa,

Dolaşsalar; seni kat kat bu hâleler sarsa;

¹ Mehmet Âkif, *Safahat*, (Orhan Okay, “Mehmet Âkif ve Safahat” adlı baş yazı), DİB Yay., Ank.1990, s.XLIV-XLV. Metin boyunca *Safahat*’tan yapılacak alıntılar eserin bu baskısındadır.

*Saray-ı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı?
Karın, nedîme-i rûhun; çocukların rûhun;
Anan, baban birer âğuş-ı ilticâ-yı masûn,
Sıkıldın öyle mi? Lâkin, biraz alışsan eğer,
Fezâ kadar sana vasi', gelir bu dar çember.
Ne var şu kahvede bilmem ki sığmıyorsun eve?
Gelin de bir bakalım... Buyrun işte bir kahve;
(...)"*

(Mahalle Kahvesi, s.94)

Âkif, aile hayatını, saadetle eş değerde görür. Gün boyu geçim için didindikten sonra akşam izzetle eve gelişi, tüm aile fertleri tarafından gösterilen ilgi ve cennet saraylarından birine dönüşen hâne... Bu, sıkarsa diyor bazılarını, biraz alışmaya gayret etmeli, bu dar mekân o vakit fezâ gibi genişleyecektir. Şâir, şiirin ilerleyen mısralarında evi yerine kahvehâneye gitmeyi tercih eden kimselere kahvehâne illetini detaylarıyla anlatır. Kabalıklar, edepsizlikler, ziyan edilen zaman, tek tek sıralanır ve tüm bu tabloyu seyreden bir çift göz ile şiir nihayet bulur:

"(...)

*Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan
Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar:
"Ya sizin bir yuvanız yok mu?" diyor anlaşılan,
Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar..."*

(Mahalle Kahvesi, s.100)

Görüldüğü gibi, hayvanlar dahî insanların bu hâline şaşmaktadırlar.

Âkif'in şiirlerinde aile ile ilgili önemli bir feryad, nikâhın seyreltiği ve insanların evliliğe yaklaşmadığı yolundadır. Şâir, önceki mısralarda toplumun boy pos bakımından ve sıhhat bakımından ne kadar değiştiğini, insan kalitesinin düştüğünü ifade eder. Sonra toplumun tazelenmesi ve yeniden hayat bulması için, evliliği zaruri sayar:

“(…)

*Bir taraftan bulanır levse hesapsız nâmûs
Bir taraftan serilir toprağa milyonla nüfûs
Hadi aldırmayalım yükseledursun vefiyât,
Nerde noksânı telâfi edecek taze hayat?
Evlenip âile teşkîli bugün zor geliyor;
Görüyorsun ya, nikâhlar ne kadar seyreliyor!”*

(Âsım, s.320)

Evlenip aile kurmaktan imtina eden bir neslin varlığından haberdar olduğumuz şiir, toplum yozlaşmasının da habercisi gibi görünüyor. Şâir, bu mısralar ardından eski zamanlardaki düğün tasvîrine geçer ve toplumun bir düğünle nasıl şevk içinde bir araya geldiğini, moral kazandığını, kuvvetlendiğini anlatır.

Âkif’in şahsî hayatına baktığımızda İsmet Hanım’la evliliğini sükûn içerisinde devam ettirdiğini görüyoruz. Evliliğinde altı evlâda sahip olan şâir, evlatlarından birini (İbrahim Naim) bir buçuk yaşında iken kaybetmiştir. Beş çocuğundan ikisi erkek üçü kızdır. Âkif, Baytar mektebinden erkenden vefat eden arkadaşı Hasan Efendi’nin iki evlâdını da evlâtları arasında daima saymıştır. Hatta Âkif’in çocukları; eve gelen, orada kalan, eğitimleri ve masraflarıyla ilgilenilen bu çocukları uzun yıllar gerçek kardeşleri zannetmişlerdir.

Ailenin çocuk terbiyesindeki önemi

Âkif’in aileye yüklediği en önemli misyon, çocukların eğitimidir. Tüten her ocak, memlekete faydalı bir gencin varlığı için bir ümittir. İstikbâl, sağlam ideal aşılınmış bir nesille parlayacaktır:

“(…)

*Batmazdı bu devlet “batacaktır!” demiyeydik.
Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır;
Tek sen uluyan ye’si gebert, azmi uyandır.
Kâfi ona can vermeye bir nefha-i îmân;
Davransın ümîdin, bu ne heybet, bu ne hırmân?
Mâzîdeki hicranları susturmaya başla;
Evlâdına sağlam bir emel mâyesi aşla,
Allah’a dayan, sa’ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.”*

(Yeis Yok, s.392)

Aile içinde istikrarlı bir ebeveyn tavrı sergilenmediğinde çocukların hebâ olacağına dikkat çeken şâir, makul hedefler belirlenmediğinde de ayrıca hüsrân yaşanacağını ifade eder:

“Hüsrân-ı Mübîn

Başlattığı gün mektebe, duydum ki, diyordu,

Rahmetli babam: Âdem olur oğlum ilerde

Annemse oturmuş, paşalıklar kuruyordu...

Âdemliği geçtik! Paşalık olsun, o nerde?

Âmâli tezat üzre giderken ebeveynin,

Hep böyle harâb olmada etfâl ara yerde!”

(Hüsrân-ı Mübîn, s.111)

Bir başka şiirinde de ;

“Bu cehâlet yürümez; asra bakın; asr-ı ulûm

Başlasın terbiyeniz, ailelerden oğlum.

Sâde hürriyeti ilân ile bir şey çıkmaz;

Fikr-i hürriyeti hazm ettiriniz halka biraz”

(Köse İmam, s.106)

der. Ailenin çocuk eğitimindeki fonksiyonunu fazlasıyla bilen Âkif, kendi evlatlarının terbiyesinde de azami gayret sarf etmiş, zaman zaman her baba gibi evlat kederiyle kederlenmiştir. Mısır’a gittiği ilk dönemlerde İsmet Hanım’la birlikte İstanbul’da bıraktığı oğulları Emin ve Tahir, Âkif’i epeyce düşündürmüştür. Arkadaşı Fuad Şemsi’den okuluna devam etmeyen ve annesinin kontrol edemediği küçük oğlu ile ilgilenmesini talep eden şâirin uykuları kaçmıştır. Fuad Şemsi’ye mektubunda Âkif, kendine de kızmaktadır: *“Âh, kendi yumurcağını terbiyeden aciz babaların mürebbi-i ümmet geçinmesi ne ayıp şeymiş! Bu hafta validesine yazdım; senin icraatına katıyen müdahale etmemesini sıkı sıkı ihtar ettim. Hani sen zengin olacaktın da beni şâir edecektin. Ondandır vazgeçtim. Şu çocukla biraz meşgul olursan beni cidden minnettar edersin.”*²

Emin ve Tâhir’i Mısır’a yanına aldıktan sonra da eğitimleriyle ilgili kaygıları şâiri meşgûl edecektir. Bilhassa Emin’in Arapça öğrenmedeki zayıflığı onu üzer. Emin’e İstanbul’dan kitaplar getirir. Oğlunun Ramazan’ı bütünüyle oruçlu geçirmesiyle de iftihar eden Âkif, okul eğitimi için hassasiyetle yüklense de çocuğun kapasitesine de kayıtsız kalmaz. Oğlu Tahir’in derslerindeki gayretine direkt olumlu karşı-

² Yusuf Turan Günaydın, “Mehmet Âkif’in Mektupları”, HECE (Mehmet Âkif Özel Sayısı), Nu:133, Ocak 2008, s.483.

lık vermeyen Âkif, onun şımarmasından korkar gibidir. Ta İstanbul'daki küçük kızı Suad'tan bu konuda mektupla destek ister. *"Ona iki satır mektup yazsan ve benim kendisinden memnun olduğumu aldığın mektuplarımdan hissettiğini söyleyerek böylece devam eylemesi için nasihat versen pek isabetli olur."*³ Buradan oğullarına karşı okul eğitimleri konusunda mesafeli bir iletişim kurduğunu anlıyoruz.

Âkif, kızlarının evliliklerinden memnun ve huzurludur: *"Allah'a şükür, şimdiki hâlde kızlarımın üçü de mesuddurlar. İnşallah bütün Ümmet-i Muhammed'in kızlarıyla birlikte onlar da ömürlerinin sonuna kadar saadetlerini muhafaza ederler."* diye duâ eder.

Ailede erkeğe düşen sorumluluklar ve kadının hukuku

Âkif, şiirlerinde kadının aile içerisinde çiğnenen hukuku noktasında çok hassas davranmıştır. Ailesine ilgisiz erkekleri, eşleri ve çocuklarına karşı hoyrat babaları şiddetle tenkid eder.

"Meyhane" adlı şiirinde meyhaneye müptelâ adamı eşine azarlatır:

(...)
*"Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya!
 Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...
 Anan da, ben de, yumurcakların da aç kaldık!
 Ne iş, ne güç, gece gündüz içip zıbar sâde;
 Sakın düşünme çocuklar acep ne yer evde?
 Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa!
 Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!
 Zavallı ben...Çamaşır, tahta, her gün uğraş da,
 Sonda bir paralar yok, el elde baş başta!
 O tahtalar, çamaşırlar da geçti; yok hâlim...
 Ayakta sallanışım zorladır Hudâ âlim!
 Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;
 O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;
 Bilir mahalleli kim, aldığın zamanda beni,
 Çehiz çimenle donatmıştı beybabam evini.
 E oldu şimdi o eşyâ? Satıp kumarda yedin!*

³ Yusuf Turan Günaydın, "Mehmet Âkif'in Mektupları", HECE (Mehmet Âkif Özel Sayısı), Nu:133, Ocak 2008, s.444.

*Evet, kumarda yedin, hem de karşılarda yedin!
Kızın yetiştii, alan yok, nasıl olur ki? Soran
“Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman!”
Diyen kadınlara; “Pek doğru, pek” deyip gidiyor.
Bu söz zavallıyı bilsen ne türlü incitiyor!
(...)
Herif! Şu hâlime bak, merhametli ol azıcık...
Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.
Efendiler, ağalar, siz de bir nasihat edin,
Sizin de belki var evlâdınız...-Hasan, ne dedin?
(...)”*

(Meyhâne, s.30)

Kadın, imdâd isteyedsun meyhânedeki beylerden, biri kocasına çok konuştuğu için karısını boşadığını söyler ve sarhoş koca, meyhaneye çocuğuyla gelen karısına hakaret ederek onu boşadığını söyler. Kadıncağız, bayılır.

Âkif, boşanma mevzuunda ve erkeğin ikinci eş talebinde hep kadının maduriyetini merkeze alarak hüküm verir:

*“(...)
Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
Kocasından boşanan bir sürü biçâre karı;
O kopan râbitanın, darmadağın yavruları;
Zulmetin, yer yer, içinden kabaran mezbeleler;
Evi sırtında, sokaklarda gezen aileler!”
(...)”*

(Seyfi Baba, s.55)

“Köse İmam” da İmam’a kocasının zulmünden ve ikinci eş almak isteşinden dert yanan kadının derdini aktaran ve “Âsım”da imamdan ikinci eş alabilmek için izin yazısı çıkarmaya çalışan Paşa’ya cevabından birden fazla eşle evliliği tasvip etmediğini gördüğümüz Âkif, bu meselede kendisine İslâm dînini dayanak gösterenlere de şiddetle karşı çıkar.

Artık evliliklerin pamuk ipliğine bağlı olduğuna dikkat çekip üzölen Âkif, bir yanda nikâhların azaldığından yakınırken, kıyılan nikâhların neticesi de onu ayrıca kederlendirir:

“(…)
 “Gel nikâh kıy!” demesinler, diye bazen kaçarım…
 Düğün olmaz mı gelirler de bütün komşularım:
 “Yine kondun Hoca!” derler, onu bilmezler ki,
 Daha memnun olacaktım o düğünsüz belki.
 Zerde karşımda durur kanlı yemek tavrıyla;
 Öksüz ağlar sanırım, çalgıyı duydum mu, hele!
 Be neden? Çünkü nikâhın sonu er geç boşamak,
 Yahut akşamki gelenler gibi hırgür yaşamak!
 Düğün olsaydı ne âlâ idi tek bir perde;
 Ayrılık faslı da var sonra bunun, mahkemede!
 Ne kadınlar, ne sefâlet doğuranlar görürüz;
 İşte binlerce çocuk, hem baba sağ hem öksüz!
 Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
 İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
 Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
 Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan?”
 (…)”

(Köse İmam, s.105)

Görüldüğü gibi Âkif’in bakışı erkek egemen bir bakıştan ziyade merhamet eksenli bir bakıştır.

Eşi İsmet Hanım’a saygı ve sevgi dolu bir yaklaşımını hissettiğimiz şâir, İsmet Hanım’ın sık sık hastalanması ve eczanelere başvurması hususunda meseleyi la-tifeye bağlamıştır Kızı Cemile’nin yanına İstanbul’a giden İsmet Hanım’dan aldığı havadisleri diğer kızı Suat’a haber veren Âkif, sık sık siniri tutup bayılan eşinin Göztepe’de bir eczane bulduğunu ve sıhhatinin iyi olduğunu yazar. “*Hacıhanım rahmetli nereye gitse on, on beş kuruşa aylık kendisine bir Kur’an hocası bulurdu. Annen de iki evli bir köy de olsa hemen bir eczane ediniyor.*”⁴ der.

İsmet Hanım için kaleme aldığı “Hayat Arkadaşıma” adlı dörtlük; sade, mütevazı ve hayatlarına benzer bir güçlüğü hissettiriyor. Ömrünü çöken bir devletin evlâdı için dinin ve göz yaşı dökerek geçiren bir adamın, Mehmet Âkif’in eşi olmak çok da kolay olmamıştır zannediyorum.

⁴ Yusuf Turan Günaydın, “Mehmet Âkif’in Mektupları”, HECE (Mehmet Âkif Özel Sayısı), Nu:133, Ocak 2008, s.445.

*“Seni bir nûra çıkarsam, diye, koştum durdum,
Ey, bütün dalgalı ömrümde, hayat arkadaşım!
Dağ mıdır, karşı gelen, taş mı, hep aştım, lâkin,
Buruşuk alınma çarpan bu sefer kendi taşım.”*

(Hayat Arkadaşım, s.433)

Ailede annenin fonksiyonu ve evlat hassasiyeti

Mehmet Âkif’in şiirindeki kadınların neredeyse tamamı anne oluşlarıyla şiir dünyasına dahil olmuştur. Âkif’in kadını “anne”lik vasfıyla önemseydiğini ve bu noktada ona değer yüklediğini düşünüyorum. Eşine hor davranan erkekleri eleştirirken de erkeklere daima çocuklarının annesi olan kadın bu vasfıyla yeniden hatırlatılır.

“Selma” adlı şiirde evlâdını kaybeden kız kardeşinin çilesini aralayan Âkif, ölen bebekle ölmeyeceğini yaslı kadına soğukkanlılıkla tavsiye ederken çileli kadının acı ve öfke dolu itirazıyla karşılaşır. Bir erkek, evlâdını yitirmiş bir annenin yüreğini algılamaya muvaffak değildir.

Evlâdını kaybetmiş bir acılı anne de “Sait Paşa İmamı” adlı şiirde karşımıza çıkar. Burada da toprağa verdiği gencecik çocuğuna mevlit okutarak teskin olmak isteyen bir kadıncağız vardır.

Âkif’in evlat acısının evrensel yanını yakalayarak Cihan Harbi’nde oğlunu savaşa kurban vermiş dertli bir Alman anneden senelerdir Batı’nın ihtirasları yüzünden evlatlarını yitiren Şark’ın kadınları ile bu müşterek acı vesilesi ile empati kurmalarını istemesi çarpıcıdır:

“(…)

Düşün, neden bu çocuk yaktı gitti annesini?

Evet, yaşatmak için ümmehâtın akdesini,

“Ferdâ-yı can edeceksin!” demiş “vatan” hissi...

Demek: heder değil oğlun, vatan fedâisi.

Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,

Tunus’ta, sonra Cezâyir’de, sonra Kafkas’ta?

Götür de kalbine bir kere ey kadın elini;

Düşün zavallıların sernüvişt-i erzelini;

Ne iptilâ! Ne musîbet! Cihân cihân olalı,

Bu ıstrâbı, eminim ki, çekmiş olmamalı.

*Hesaba katmıyorum şimdilik bizim yakada
Sönen ocakları; lâkin zavallı Afrika'da,
Yüz elli bin kadının tütüyor bugün bacası.
Ne körpe oğul denilmiş ne ihtiyar kocası.
Tutup tutup getirilmiş –Fransız askerine
Siperlik etmek için-saff-ı harbin önlerine”*

(Berlin Hatıraları, s.274)

Âkif, madem bir acılı Alman anasın, der, kadına Şark'ın bu acılı analarını anlamaya çalış, belki anaların ortak acısından doğan vicdan İslâm dünyasına da bir ümid olur. Gözyaşlarının oluşturacağı müşterek lisan belki işe yarar.

Âkif'in bu temennisi işe yararmış mıdır, hayır; ancak o çöken devletinin, tesbihin taneleri gibi dağılan İslâm coğrafyasının acısını omuzlarında taşıyarak yaşayıp, bu yükü gözlerini kapatmıştır.

Sözü fazla uzatmadan Âkif'in gözyaşından ibaret Müslüman coğrafyasına Safahat boyunca ettiği duâlardan biriyle konuşmayı neticelendirelim. Duâ bugüne de ne kadar uyuyor ve ve bu duâya yine ne kadar muhtacız:

“(…)

Yâ ilâhî bize tevfikini gönder...

-Âmîn!

Doğru yol hangisidir, millete göster...

-Âmîn!

Rûh-ı İslâmı şedâid sıkıyor, öldürecek.

Zulmü te'dîb ise maksûd-ı mehîbin, gerçek,

Nâra yansın mı beraber bu kadar mazlûmîn?

Bî-günâhız çoğumuz... Yakma ilâhî!

-Âmîn!

Boğuyor âlem-i İslâm'ı bir azgın fitne,

Kıt'alar kaynıyarak gitti o girdâb içine!

Mahvolan âileler bir sürü masûmundur,

Kalan âvârelerin hâli de mâ'lûmundur

Nasıl olmaz ki? Tezelzül veriyor arşa enîn!

Dinsin artık bu hazîn velvele yâ Rab!

-Âmîn!

Müslüman mülkünü her yerde felâket vurdu...

Bir bu toprak kalıyor dînimizin son yurdu!

Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer-i mübîn;

Hâksâr eyleme yâ Rab, onu olsun...

-Âmîn!

Ve'l-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn..."

(Süleymâniye Kürsüsünde, s.158-159)

Mehmet Âkif'in Çocukluk Arkadaşı Olarak Fatih Camii

Cevat Akkanat
Yazar

Değerli Âkif Dostları,

Yolum İstanbul'a düştüğünde Fatih Camii'ne uğramadan edemem... Bunda iki maksadım var. Fakat ben bunları şimdi değil, tebliğimin sonunda açıklayacağım...

Şahsiyet ile mekân arasında kuvvetli bir münasebet olduğunu, buna bağlı olarak, bir sanatçının dünyasını tahlil ederken mekân tasvirinden faydalanmanın büyük faydalar sağlayacağını sanırım kabul edersiniz.

Bu anlamda, Mehmet Âkif'le "Cami" arasında mükemmel bir uyumun bulunduğunu, bu uyumdan ötürü de, Âkif'e "Camideki Şair" unvanını vermekte bir sakınca görmediğimizi hatırlatırım.

Kuşkusuz, Âkif'in bu şanlı istiareyle anılmasında pek çok camiyle olan diyalogu etkendir. Gerek itibâri eserlerinde, gerekse şahsi hayatında camiler onun iç içe olduğu mekânlardır. Hatta diyebiliriz ki, cami, onun hem oyun bahçesi, hem çarşısı pazarı, hem de cihat alanı olmuştur. Bu noktada, Beyazıt Camii, Süleymaniye Camii, Balıkesir Zağnos Paşa Camii, Kastamonu Nasrullah Kadi Camii, Fatih Camii, Âkif'le aynıleşen belli başlı camilerdir.

Biz bunlardan sadece birisine, Fatih Camii'yle olan münasebetine temas edeceğiz.

Mehmet Âkif, *Safahat*'ın ilk şiiri olan "Fâtih Camii"ne şöyle başlar:

"Bu mukaddes mabedin üstünde ruhlar akın akın parlamakta, bu ulvî kubbenin altında nurlar dalga dalga coşmaktadır... Sabahın baygın ruhu sanki cisimleşmiş de ilahî Güzellik, semâda, yahut sanki Sînâ'daki gibi yere inmiş... Tabiat, karanlığın örtüsü altında uykuya dalmışken, o sanki gecenin nurlu kalbidir, uyumadan bekler. Evet, o bir kalptir, bir coşkulu aşık kalbi; ki içinden her an binlerce inleyen zikir yükselir. Cephesinde İslâm'ın göğsündeki yüce anlam görünür. O göğsün feyizli nefesleriyle sanki bir yağın taş, kıyam etmiş ve yükselmiş, aydınlığın timsali olmuştur. Nasıl aydınlık timsali olmaz ki? Şu pek sakin duran duvar, asırlardan beri bâtılın saldırılarına karşı, bir kere dahi yılmadan, usanmadan göğüs germektedir. Bu bir mâbed değildir, Allah'a yükselmiş ibadettir. Bu bir görüntü değildir, sanki Hakk'a ulaşan bakıştır. Şüphesiz semadan inmemiştir, fakat semâvidir: Zemînî olmayan (İlâhî) bir feyzin tecellisiyle doludur..."¹

Millî şairimiz, çocukluğunun en güzel dönemlerini ve öğrenim hayatının ilk yıllarını bu camide yaşamıştır. Hem şahsi hatıraları, hem de medeniyetimiz içindeki yerini yüksek bir bilinçle kavramış olması, Âkif'e, Fatih Camii'ni girizgâh yaptırmıştır.

Fatih Camii'nin medeniyetimizdeki yeri... *"Konstantiniyye elbet bir gün fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir."* müjdesi gerçekleşmiş, Bizans'ın kapılarından içeri girilmiş, emanet sonunda teslim alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet, şehrin anahtarını hocaları Akşemseddin, Molla Hüsrev, Molla Gürânî ile birlikte teslim almıştır. Fakat İstanbul viran haldedir...

Öyleyse bu beldeyi kutlu bir Müslüman şehri yapmalı, bayındır hale getirmelidir.

"Fetih babası Sultan Mehmed Han Hazretleri", bânîsi olacağı muazzam bir eseri şehrin hâkim bir tepesine ve kendisine yakışacak nitelikte inşa ettirmeliydi. Bu düşünce sayesinde, İstanbul, kendi toprağında vücut bulacak ilk selâtin camiye ve onunla birlikte, o yıllarda eşi benzeri olmayan muazzam külliyyeye fethedilişinin 17. yılında kavuşacaktır...

¹ *"Bu kudî ma'bedin üstünde tâbân fevc fevc ervâh/Bu ulvî kubbenin altında cûşan mevc mevc envâr./ Tecessüd eylemiş güyâ ki subhun rûh-i mahmûru;/Semâdan yâhud inmiş hâke, Sînâ-reng olup, Dîdâr!/ Tabiat perde-pûş-i zulmet olmuş, hâbe dalmışken,/O, güya kalb-i nûrânîsidir leylin, durur bidâr. /Evet bir kalbidir, bir kalb-i cûşâcûş-i âşıktır,/Ki cevfinden demâdem yükselir bin nâle-i ezkâr. /Nümâyan cebhesinden Sadr-ı İslâm'ın meâlîsi:/O sadrın feyz-i enfâsıyla güyâ bir yağın ahcâr, /Kıyâm etmiş de, yükselmiş de bir timsâl-i nûr olmuş./Nasıl timsâl-i nûr olmaz? Şu pek sâkin duran dîvâr,/Asırlar geçti hâlâ bâtılın pîş-i hücumunda,/Göğüs germektedir, bir kerre olsun olmadan bîzâr:/Bu bir ma'bed değil, Mâ'bûd'a yükselmiş ibâdetdir;/Bu bir manzar değil, dîdâra vâsıl mevkib-i enzâr./Semâdan inmemiştir, şüphesiz, lâkin semâvidir:/Zemînî olmayan bir cilve-i feyyâzi hâvîdir."*

Medeniyet değiştiren inşa

şehri fetheden sultanın sıfatını taşıyan Fatih semti, İstanbul'un kuruluşundan itibaren dinî roller üstlenmiş bir beldedir. Haliç'e doğru uzanan vadilerin bu 'dördüncü tepesi'nde vaktiyle Constantinus'un anıt mezarı ve daha sonra onun yerine yapılan Havariyun Kilisesi bulunmaktaymış. Bizanslıların en kutsal kiliseleri arasındaki bu yapı harap hale gelince Fatih Sultan Mehmet buradaki eski kalıntıları bütünüyle temizletmiş ve Ayvansarayî Hafız Hüseyin'in *Hadikatü'l Cevâmî*'deki ifadesiyle, bu "Şerefli Cami"yi yaptırmıştır.

Cümle kapısının üstünde "Hattat Sofi oğlu Ali'nin kalemiyle" yazılmış olan "tarih" kaydına göre Fatih Camii'nin inşasına 1463'de "binlerce büyük evliyânın duası ile" başlamıştır. Evliyâ Çelebi eserin bitiş tarihinin şu mısra ile kayıt altına alındığını yazar: "Şeyyed Allahü erkânühâ". Ebced hesabıyla tarih hicrî 875'dir (1470).

İlk dönemlerinde Ayasofya'dan ayırmak maksadıyla "Yeni Camii" (Cami-i Cedîd) adıyla da anılan Fatih Camii'nin en büyük özelliği "büyük bir külliyeinin merkezine yapılmış" olmasıdır. Büyüklükte Ayasofya'dan sonra ikinci gelen Fatih Camii ile külliyeinin mimarı, Atik Sinan (Azatlı Sinan) olarak bilinen Sinaüddin Yusuf bin Abdullah'tır.

Fatih Külliyesi, İstanbul'a Türk döneminin karakteristik manzarasını kazandıran büyük külliyeeler dizininin ilk halkasıdır. Külliye, o döneme kadar Türk-İslam mimarisince yapımı gerçekleştirilen en büyük bina kompleksidir. İstanbul'un ilk üniversitesi sayılan Fatih Külliyesi, simetrik bir düzen içinde tasarlanmıştır. Bünyesinde, günümüzde Akdeniz ve Karadeniz medreseleri olarak anılan Sahn-ı Seman (Yüksek Öğretim) ve Tetimme (Orta Öğretim) medreseleri, darüşşifa (hastane), tabhane (misafirhane), aşevi, kütüphane ve hamam gibi yapılar bulunuyordu. Ayrıca, sekiz Sahn-ı Seman medresesinin (semâniye) her birinde birer kütüphane vardı ve hatta dokuzuncusu cami içinde oluşturulmuştu. Külliye içinde bunlardan başka; türbeler, kervansaray, çarşı ve hamam bulunmaktaydı.

Fatih Camii, ibadet vakitlerinin dışında öğrencilerin derslerine tahsis ediliyordu. İsteyenler kütüphanedeki kitapları mütalaa edebiliyor, hattâ halk için konferanslar düzenleniyordu. Ayrıca bu cami, içinde kitap müzayedesi bile yapılan devrinin en geniş toplantı yeri idi.

Külliyeinin merkezi olan camii tertibi, Türk mimarlığının doğal gelişim aşaması olarak görülmektedir. Fatih Camii, Edirne'deki Üç Şerefeli Cami ile Beyazıt ve Süleymaniye camileri arasında, Türk büyük cami mimarisinin önemli bir halkasıdır.

Depremler ve yeniden inşa

İstanbul'un ilk selâtin camii olan Fatih Camii, bugün artık ilk hâliyle mevcut değildir. Zira, İstanbul'da meydana gelen depremlerden ilk Fatih Camii büyük zararlar görmüştür. Örneğin, "Küçük kıyamet" olarak anılan 1509 depreminde kubbesi çatlamış, sütun başlıkları parçalanmış, minaresi yıkılmış, bu arada külliye'nin darüşşifa, imaret ve medrese gibi bölümlerinin kubbelerinde hasarlar oluşmuştur. 1557 ve 1754 depremlerinde yeniden hasar gören cami onarılmakla birlikte, 1766 depremine dayanamamıştır. Bu son depremde büyük kubbesi tamamen çökmüş, duvarları da tamir edilemeyecek şekilde yıkılmıştır. Sultan III. Mustafa önce türbe ve külliye binalarını yaptırmış, ardından Fatih Camii'ni 1767-1771 yılları arasında Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya yeniden inşa ettirmiştir.

Fatih Camii'nin başına gelenler bu kadarla sınırlı değildir. 1782'deki Cibâli yangınında avlusu yanmıştır. 17 Ağustos 1999'daki Marmara depreminde de ağır hasar görmüş, kubbede çatlaklar, minarelerdeki taşlarda oynamalar oluşmuş, bunların tamirâtı için gerekli çalışmalara girişilmiştir.

Mimarî özellikleri

İlk Fatih Camii'nin düzeni ondan hemen sonra inşa edilen Atik Ali Paşa Camii'nin büyük çaplı bir benzeriydi. Bu plân Konya'daki Selimiye Camii'nde de tekrarlanmıştır. Fatih Camii'nin ilk yapımında, cami alanını geniş tutmak için duvarlar ve iki ayak üzerine bir kubbe oturtulmuş ve bunun da önüne bir yarım kubbe ilave edilmişti. İlk Fatih Camii'nde ortada bir büyük kubbe ile mihrap tarafında bir yarım kubbe ve yanlarda daha alçak üçer küçük kubbeli bölümler bulunduğu eski resimlerden anlaşılmaktadır. Cami, etrafı revaklarla çevrili bir iç avluyu takip eden bir son cemaat yerine de sahipti. Camiye mukarnaslı bir taç kapıdan girilmekteydi. Caminin mihrabında ise orta mekânın yarısı boyutlarında yarım kubbe bulunmaktaydı.

Yeni yapılan Fatih Camii ise ilkinden tamamen farklı bir plân şemasına sahiptir. Caminin ikinci defa yapılışında payandalı camiler plânı uygulanarak küçük kubbeli sivri bir bina meydana getirilmiştir. Caminin ana mekânını, dört fil ayağı payeye oturmakta olan merkezî kubbe ve bu kubbeyi destekleyen dört yarım kubbe oluşturmuştur. Bu yarım kubbelerin etrafında ikinci derecede yarım ve tam kubbeler bulunmaktadır. Kubbelerin dış kasnakları sekiz köşelidir ve kemerlere oturur. Kemerler genellikle kırmızı taş ve beyaz mermerlerle işlenmiş, mihraverdikilerde ise yeşil taş kullanılmıştır. Alt ve üst pencerelerin çevresi geniş silmelerle donatılmıştır. Söveler mermerdendir ve gayet geniş, kuvvetli silmelerle belirtilmiştir. Bu düzen klâsik mimariye uymakla birlikte, payelerin yarım yuvarlak

köşe pahları (eğri kesilmiş kenarları), kemer ve yarım kubbe başlangıçlarını ayıran kademeli profil silmeleri ve iç yüzeyleri kaplayan kalem işi nakışlar barok üslubunun etkilerini yansıtmaktadır. Caminin tamamen mermerden hünkar mahfili ve onun da dışında, Karadeniz tarafına bakan iki kârgir odası vardır. Mihrabın yaşmağı mukarnaslıdır. Yaşmağın üzerinde tek satırlık bir ayet vardır. Caminin alçı pencereleri son devirlerde harap olduğundan değiştirilmiştir. Avlu kapısının yanındaki yangın havuzu Sultan II. Mahmud tarafından 1825 yılında yaptırılmıştır.

Avlunun biri kiblede, ikisi yanda üç kapısı vardır. On iki dilimli olan minare, cami ile büyük bir ahenkle birleşmiştir. Akdeniz tarafındaki medreselere bakan minarenin kürsü kısmında, taşa işlenmiş olan güneş saati 15. yüzyılın ünlü âlimi Ali Kuşçu'nun bir hâtırasıdır. 19. yüzyıla kadar tek şerefeli olan minarelere bu yüzyıl içerisinde birer şerefe eklenerek minareler yükseltilmiş, aynı yüzyıl sonlarında da bunların külahları taştan olmak üzere yenilenmiş ise de, bunlar 1966-67'de tekrar kurşun kaplı ahşaba çevrilmiştir.

Fatih döneminden kalanlar ve kaybolanlar

Fatih Camii'nin ilk yapısından bugüne ulaşılabilen unsurlar arasında, camiin taç kapısı, mihrabı, kürsülerinden şerefe altlarına kadar yükselen minare gövdeleri, şadırvan avlusunun üç duvarı ve bu avlu ortasındaki sekiz köşeli şadırvan ile eski dış avlu kapısı (Çorba Kapısı) vardır. Caminin son cemaat yerinin iki başındaki pencere üstlerindeki çini panolar ile avlunun cümle kapısı dışındaki pencere üstlerindeki yeşil porfir üzerine gömme besmele ile Fâtîha Sûresi de Fatih devrinden kalma eserler arasındadır.

Caminin taç kapısı, Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'ninkiyle benzer özellikler gösterir. Selçuklu etkileri görülen olağanüstü güzellikteki taç kapının içi ve dışı tamamen mermerdir. Camiin iç avlusu, İstanbul'da şadırvanlı avluların ilki olmasına rağmen, sadelik, âhenk ve orantılarındaki zarafetle, seviyesine erişilememiş bir eserdir. Orijinal şadırvan ise sivri külahlı, baklava başlıklı, sekiz direk üzerine dayalı, saçaklı ve içi ahşap kubbelidir. "Çorba Kapısı" denilen dış avlu kapısı, her iki tarafta yedişer dilim ve bir tepelikle taçlandırılmış, iç yüzü yeşil taş kakma ile süslenmiş nadir bir eserdir. Günümüzde, bu süslemelerinin bir benzeri yoktur. Orijinal bir Fatih devri eseri olan "Çorba Kapısı", mimarîde az rastlanan bir üslûba, "Baba Nakkaş Üslûbu"na örnektir.

Camiin büyük avlu duvarlarından çoğunun yıkılması; diğer kapıların zaman içinde tamamen yok olması, kıyaslanabileceği bütün örnekleri ortadan kaldırmıştır. Kaybolanlar arasında kervansaray ve hamam da vardır. Arsasına sonradan bir

askerî rüştiye yapılan kervansaray 1766 depreminde yıkılarak; Fatih Külliyesi'nde camiden önce yapılmış olan Irgatlar (Karaman) Hamamı ise I. Dünya Savaşı sırasında yanarak kaybolmuşlardır.

Camideki diğer değerler

Medreseler: Külliye'nin camiden sonraki en önemli unsuru medreselerdir. Caminin iki tarafında yer medreseler zaman içinde çeşitli tamirat geçirmiştir. Bir kısmı ise yol yapım çalışmalarında tamamen yok edilmiştir. Günümüze bu medreselerden sekiz tanesi ulaşmıştır.

Türbeler: Fatih Camii'nin çevre duvarı içinde yer alan türbe Fatih Sultan Mehmed'e aittir. Bu türbe, mihrabın önünde yapılan ilk türbeden farklıdır. İlk bugüne hiçbir iz kalmamıştır. Şimdiki türbe 1766 depreminden sonra yapılmıştır. 1784 yılında Sultan Birinci Abdülhamid tarafından kapı sövesi değiştirilerek üzerine bir ayet ve kıta yazdırılmıştır. Fatih Türbesi, Sultan Abdülaziz tarafından 1865 yılında ikinci defa tamir edilmiş; altın nakışlar ve sürme pencereler yapılmıştır.

Külliye'nin kible yönünde Fatih Sultan Mehmed'in eşi Gülbahar Hatun'a ve Sultan II. Mahmud'un annesi Nakşidil Sultan'a ait türbeler de yer almaktadır. Nakşidil Sultan Türbesi vaktiyle külliye'nin önemli bir parçası olan darüşşifanın yerine yapılmıştır. Bunların dışında külliye'nin haziresinde devlet adamlarına ait türbe ve mezarlar vardır.

Kütüphane: Caminin kible yönünde, camiye bitişik bir kütüphane binası 1724 yılında inşa edilmiştir. Bu kütüphanenin biri dışarıya, diğeri ise camiye açılan iki kapısı vardır ve kubbelidir.

Bunların dışında, camii içinde güzel hatların, su içilebilen bir çeşmenin bulunduğu, halısının Sultan İkinci Abdülhamid tarafından Hereke'de özel olarak dokuturulduğunu kaydedelim. Diğer camilerden farklı olarak Fatih Camii'nde bir resim tablosu olduğunu da burada belirtelim. Bu tabloda bir dünya küresi, merkezinde Kabe-i Muazzama, yanı başında Medine-i Münevvere çizilmiş, bunlara Topkapı Sarayı ile Hicaz Demiryolu eklenmiştir. Sarayın balkonunun üzerine bir rahle yerleştirilmiş ve üzerine Kur'an-ı Kerim konmuştur.

Fatih sultan mehmet'ten Mehmet Âkif'e

İstanbul'un ilk selâtin camii olarak kayda geçen Fatih Camii, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Fakat cami'in "selâtin" oluşuna farklı boyutlarda Sultan Bayezid Veli (II. Bayezid), Sultan IV. Mehmed, Sultan III. Ahmed, Sultan III. Mustafa, Sultan II. Mahmud, Sultan I. Abdülhamid ve Sultan II. Abdülhamid de katkı sağlamışlardır. Bu katkıların sonuncusunu şairler sultanı Mehmet Âkif yapmıştır.

Son söz

Konuşmamın başında, Fatih Camii'ni ziyaret edişimle ilgili iki sebepten söz etmiş, sözlerimi bitirirken açıklayacağım vaadinde bulunmuştum: İlki, Âkif'in çocukluk arkadaşını ziyaret etmenin keyfiyetini yaşamak, ikincisi ise günümüz şairlerine bu mekânda tesadüf etme ümidi... Bunlardan ilki, benim için bir yenilenme, yeğnilenme vasıtası, müstesna bir hayat sahnesi oluyor. İkincisi, beni mahveder...

Evet, Âkif, yukarıda sözünü ettiğimiz "Fâtih Camii" şiirinin bir bölümünde, Fatih Camii Medresesi'nde müderrislik yapan babası Temiz Tâhir Efendi'yle olan hatıralarını şöyle yâd eder:

*"Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: 'Bu gece,
Sizinle câmie gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Merâmınız yaramazlıksa işte ev, oturun!
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namâza durdu mu, hâliyle koyverir peşimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,
Ne âşıkane koşardım hasırlar üstünde!"*

Fatih Camii, bugün de böylesi 'âşıkâne' koşular yapanların cennetidir. Yollarımızın cennette kesişmesi dileğiyle...

Kaynaklar

Ayvansarayî Hafız Hüseyin, *Camilerimiz Ansiklopedisi (Hadikatü'l-Cevâmî)*, C. I, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yay., İst., 1987.

Evliya Çelebi, *Tam Metin Seyahatnâme*, (Haz. Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, C. 1-2, tarihsiz.

<http://www.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=227>

Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat* (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Gonca Yay., 3. Bas., İst., 1989.

Murat Belge, *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst., 1997.

Nâzende Öztürk, *Bir Fatih Devri Avlu Kapısında Baba Nakkaş Üslubu*, Arkitekt dergisi, Mayıs-Haziran 2003.

Nâzende Öztürk, *Fatih Külliyesinde Çorba Kapısı*, Akademik Araştırmalar Dergisi, Şubat-Nisan 2003.

Mehmet Akif'in Şiirinde Kurgu ve Kompozisyon

Nazım Elmas

Yard. Doç. Dr. Giresun Üniversitesi

Giriş

Sanatçılar çağının çocuğudur. Onlar döneminin sanat anlayışını temsil eder. Yeni denemeleri ile nesillerin sesine tercüman olurlar. Her sanatçı öncekilerin üstüne yenilerini ekler. Sürekli değişen dünyada sanat eserinin yerinde sayması elbet beklenemez. Edebi alanda var olan uygulamalar günün gereklerine göre yeni şekiller alabilirler. Şiir sanatı da yüzyıllara varan geçmişi ile farklı tür ve uygulamalarına şahit olduğumuz edebi ürünlerdendir. Ölçülü, ölçüsüz uzun ya da kısa mısralı sekilerleriyle her devirde rağbet edilen bir tür olmuştur.

Şiirin zaman içinde aldığı yeni durumlarda dönemin zevkinin tesirini inkar edemeyiz. Bizim edebiyatımızda dörtlüklerin, beyitlerin yerini, uzun manzum anlatımlara, konu bütünlüğüne haiz şiirlere bıraktığı dönemler olmuştur Tanzimat sonrası şiirimiz bu arayışların ve denemelerin daha sık yaşandığı bir dönem kapsar. Bir hüner zirvesi olan mısralı bercesteler, söz ipliğine inciler dizme ustalığı beyitler, yeni zamanlarda tahkiyeli şiirlerle beraber görülmeye başlamıştır. Şiirde zevk değişikliği Tanzimat'ın ikinci yarısından sonra daha belirgin olarak kendini gösterir. Bu denemelerin olgunlaştığı dönemin ustaları arasında Mehmet Akif ve Tevfik Fikret vardır. Edebi sanatlar kullanılmakta, aruz tahtını korumakta, şiirde şekle ait denemelerden sonra tahkiyeli anlatıma uygun tarzlar beğenilmektedir.

Tahkiyeli şiir şairlerimiz tarafından tercih edilmiş, bu türün bir gereği olarak yeni estetik disiplin bağlamında kurgu ve kompozisyonun mükemmel olmasına gayret edilmiştir. Bu tarz şiirlerde bir olay belli bir anlatım düzeni içinde şiirin imkânlarıyla okuyucuya ulaşır.

Şiirde kurgu ve kompozisyon

Sanat eserlerinde sanatçı tarafından ifade edilen bir şey vardır. Bir dil ürünü olan roman hikâye tiyatro gibi türlerde konu, zaman, mekân, şahıs kadrosu ve anlatıcı unsurları ile açık bir şekilde ifade edilir. Şiir çok daha yoğun anlatım içerdiğinden yapısındaki kurmaca tarafı bir sanatçı hüneri olarak kendini gizler, şiirin anlık etkisi bu ustalığı gözlerden kaçıtır.

Şiir yapma eylemi ile ilgilidir. Sanatçı tarafından kurgulanan bir yapısı vardır.”Bugün batı dillerinin çoğunda ‘şiir’i gösteren sözcük, Grek dilinden ‘Poiema’dan geliyor. . ‘Poiema’, ‘yapılan şey’ demek. Eski Grekçe’nin bir özelliği de, bugün bizim ‘güzel sanatlar’ diye adlandırdığımız artistik etkinlikleri gösteren bir sözcüğün bu dilde bulunmaması. Eski Grekçe’de hem güzel sanatları hem zenaatları hem de beceriye ilişkin etkinlikleri gösteren bir tek sözcük var: ‘Techne’ sözcüğü. Demek ki, Eski Grekçe’de bir şairin, bir yontucunun etkinliği ile, bir çömlek yapımcısının etkinliği özünde birbirinden ayrı sayılmıyor”¹

Şair, insana ulaşmada vasıta olarak kullandığı şiirlerini belli bir disiplinle sunar. Ne kadar kolay ve tabii söylenmiş hissi verse de bu durum onun hüneri ile ilgilidir. Şiir ustası dış dünyadan aldıklarını üst anlatı diliyle kalıcı bir şekilde sunarken, sanat eseri haline gelen duygu ve düşünceler bizim fark etmediğimiz estetik bir disiplin halinde sunulur.”İnsan akıl yoluyla hem dış dünyada hem de imajlar dünyasında çok çeşitli algılamalarda bulunabilir. Edebi eserdeki kurgu bütünlüğü içerisinde, muhabata öyle teklifler sunulur ki, bunların akıl yolu dışında kazanılması mümkün olmadığı düşünülür.”²

Sanat eserinin oluşumunda şairin yaşadığı toplumun maddi ve manevi değerlerinden, kültürel unsurlarından, evrensel değerlerden alarak olay etrafında şekillendirdiği bir kurgu bulunmaktadır. Gerçeğe yakın ya da uzağında olduğu kabul edilen metin sanatçı tarafından ifade edilirken belli bir kurgusal düzeni gerektirir. “Bu durumda içerik olarak belli bir durum ya da izlekleri öne çıkarma söz konusudur. Bu öne çıkarılan duygu da biçimsel açıdan belli bir düzenlilik ve bağıntı içinde olmak zorundadır.”³

¹ Hilmi Yavuz, Yazın, Dil, Sanat, Boyut Kitapları Düşün Yazıları, Kasım 1996, İstanbul, s.10

² Mehmet Ünal, Dr; En Uzun Asrın Hikayesi. Yeni Türk Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.41

³ V.Doğan Günay, Prof .Dr.; *Metin Bilgisi*. Yayınlayan: Multilingual, 3. baskı, İstanbul 2007 s.287

Şiirin belli bir düzen ve bağıntı içinde olması sanatçının ustalığı ile ilgilidir. Sanatçı okuyucu ile iletişim kurarken metnin kurgusu tabii vasıta olarak öne çıkar. Bu manada yazar ve okuyucu açısından bir edebi metnin durumu şöyle açıklanıyor: "Yazar metni kurar, yani anlamlandırır. Okur ise anlar. Ancak okur da anlama sırasında yazarın kurgusunu yeniden oluşturur. Yani ikinci bir anlamlandırmadan söz edilebilir."⁴Sanatçının bu alandaki başarısı şiirin okuyucu nezdinde ayrıca kabul görmesini sağlar. Sanat eserlerinde bir düzen olması, anlamayı kolaylaştırır ve alımlayıcı tarafından sanatçının mesajının daha çabuk algılanmasını sağlar. Bu noktada sanat eserinde planlama devreye girer. Şiirlerde belli bir olayın olması halinde bu gereklilik daha bir önem kazanır. Şiirsel anlatımdaki tahkiye unsuru, sanat eserinin estetik açıdan bir sunum düzeninin olması da hatırlatmaktadır.

Mehmet Âkif'te kurgu

Ön hazırlık, tertip ve düzen edebî eserin temelidir. Hangi iş olursa olsun plânın gereği tartışılmaz. Kurgusu iyi düşünülmüş, tasarlanmış bir eserin başarılı olma şansı daha fazladır. Sadece kurgu mükemmelliğinin tek başına eseri güzel yapmaya yetmeyeceği kesindir. M. Akif çalışmalarında önceden plân yapmayı ön hazırlıklardan sonra eserini yazmayı tercih eden bir sanatçıdır. Edebî geçmişimizde, aslında çok güzel olması mümkün olan sanat eserlerinin plansızlık yüzünden değerlerini yitirdiğini söyler. Akif bir eserde plân bulunmasını ister. Tertipsizliğin eserin değerini düşüreceğini söyler. Sebilürreşad'da yayınlanan bir makalesinde sanatçıların basit bir tertipten kaçındıklarını şu şekilde dile getirir: "Evet bizim divanlarımızda, mecmualarımızda yer yer öyle kıymetli beyitler, öyle cemiyetli mısralar bulunur ki bir garp şairinin karihasından nadiren sunuh eder. Lakin maatteessüf onların tertibine hiç riayet edilmemiş, hatta böyle bir tertib akla bile getirilmemiş olduğu için hey'et-i mecmuaları payidar bir güzellik gösteremiyor. Mesela Fuzûlî elbette pek büyük bir şairdir; Leylâname'sinde elbette pek yüksek şiirler vardır. Lakin hazret, efsanesini nazma kalkışmazdan evvel, eserine nasıl başlayacağını, nelerden bahsedeceğini, nasıl bir netice vereceğini düşünmemiş; yani hiçbir plân, hiçbir taslak yapmadan sia-i karihasına, servet-i hayaline, semahat-ı hissine güvenerek işe başlayıvermiş onun için bu kadar emeği heder olup gitmiş!

Leylâname-i Fuzûlî için, hâşâ kıymet-i edebiyeden mahrumdur, demek istemiyoruz; demek istiyoruz ki Fuzûlî daha az şair, lâkin daha çok sanatkâr olsaydı, o eseri vücuda getiren eczayı edebiyeden daha az kıymetli mevad ile daha güzel bir bedia telif edebilirdi."⁵

⁴ A.g.e. s.477

⁵ Mehmet Akif; *Edebiyat Bahisleri-Plân, Sebilürreşad*,19 Temmuz 1328c.8-l,adet 204, s.416-417 (M..A.külliyatı,c.5 s.235-236 dan nakil)

Safahat Şairi; garptan, “*millet-i merhume'nin* anlamayacağı, zevk almayacağı, “*zeuk-i behimisini*” okşayan ve zaten sallanıp duran “*ahlak-ı umumiye*” yi temelinden yıkacak numunelerin alınmasını istememektedir. Yazısının devamında şöyle der: “Edebiyatı, insaniyete hadim bir fenn-i müstatil telakki ederek tealisine onlar gibi çalışmalıyız; şeraitini cami' bir eser-i edebî nasıl oluyor, ne gibi hazırlıklar istiyor, buralarını onlardan öğrenerek muntazam, muayyen plânlar, metin, muhkem usûller takip etmeliyiz.”⁶

Mehmet Akif yukarıdaki açıklamalarından sonra iyi yazmak için takip edilmesi gereken yolu şöyle tarif eder: “İyi yazmak için evvelâ mevzuu tamamıyla temsil etmiş olmak, saniyen maanînin, efkârın sırasını iyice görerek onlara muntazam, mantikî bir silsile-i cereyan verebilmek için o mevzuu etraflıyla düşünmek lazımdır.”⁷

Plânsız bir yazının durumu “*sevki tesadüfe*” kalmıştır. Böyle bir eserde, bahsedilmesi gereken çok önemli şeyler plansızlık nedeniyle atlanabilir. Aynı şekilde önemsiz bir nokta gereksiz yere lüzumundan fazla itinalı olabilir.”⁸

Şiir yazmadan önce tam bir mühendis gibi çok düşünmek ve onun gibi ayrıntıları hesaplamak gerektiğini şöyle ifade eder:

“Ben şiir yazmadan evvel çok düşünürüm. Tam bir mühendis gibi, bir mimar gibi. Bir bina başlayacağı zaman nasıl ki mimar evvelâ düşünür; şurada oda, şurada merdiven, şurada salon, şurada mutfak, şurada banyo... Plânını yapar, krokisini çizer, en sonra binaya başlar... Tıpkı ben de böyleyim.

Ben bir eser yazmadan evvel bütün mukaddematı hazırlarım. Eserime nasıl gireceğim, ne neticeye varacağım... Bütün bunları hayalimde kurarım. Ondan sonra yazmaya başlarım. İstedğim neticeye varırım. Buna bir misal isterseniz “*pertevsuz*”e teşbih edebiliriz. Güneşin dağınık huzmeleri yakmaz. Fakat bu huzmeler mihrak noktasına gelir de orada teraküm ederse yakar. İş o noktayı bulmaktır. Bütün mukaddemat bir noktada tecemmu ederse şiir ancak o zaman müessir olur.”⁹

Safahat şairinin şiirlerin tertibine önem verdiği görülür. Sanat eseri için gerekli olan bu uygulamayı Akif de yapmıştır. “Sanat eserinde fiksiyon (kurgu) dediğimiz hadise çok defa ön plândadır. Yani olayların kahramanlarının sanatkâr tarafından uydurulması veya değiştirilmesi hadisesi. Akif'in sanatında ise hayatın bizzat

⁶ A.y. (M.A.K., c.5, s.237'den nakil)

⁷ A.y. (M.A.K., c.5, s.234'den nakil)

⁸ A.y.; (M.A.K., c.5, s.231'den nakil)

⁹ Eşref Edip; *Mehmed Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı 1938 s. 161

kendisiyle karşılaşırız. Bu onun sanatta kabul ettiği realizm mesleğinden ileri gelir. Gerçi bir düşünceye göre en realist eserde bile bir uydurma, değiştirme, hiç değilse mevcut olanlardan bir seçme bahis konusudur. Fakat Akif'te bu nispetle bir kurgu bile asgarî hadde inmiştir. Şiirin hünerini "samimiyet'inden ibaret gören bir sanatkar için bundan daha tabii ne olabilir?"¹⁰

Akif, sanat endişesi taşımamasına rağmen şiirlerinde genel olarak bir plâna riayet etmiştir. Giriş, tasvir, vak'a ve ahlakî netice veya bir tavsiye ile tamamlanan birçok şiirde bir tertip dikkati çeker. Birinci Safahat'taki şiirlerin çoğu bu düzene göre yazılmıştır. Diğer şiirlerde de tasvir, bir kısma ve sonunda öğüt, uyarı, istek ve dilekle devam eden bir kompozisyon bulunmaktadır. Ömer Rıza Doğrul şunları söylüyor: "Düşündüğü zaman gelişi güzel düşünmezdi, muhakkak bir mevzuu tasarlar, o mevzu ile meşgul olur, sonuna kadar düşündükten sonra kalemi eline alırdı. Düşünürken not aldığı vaki değildir. Fakat uzun düşüncelerden sonra kalemi eline aldığı zaman ezberlediği bir şeyi yazdığı sanılırdı. Şiirlerini de bu şekilde yazardı."¹¹

Mehmet Âkif'te kompozisyon ve olay aktarımı

Edebî eserlerde sanatçı tarafından tertip edilen düzen anlatım usulünün imkânlarıyla somutlaşır. Sanatçının duygu ve düşünceleri muhataba ulaştırılırken tüm olaylar bir anlatıcı tarafından sunulur. Kimi zaman anlatımın içinde, kimi zaman dışında yer alan anlatıcılar bazen dıştan içe doğru anlatımı devralarak ifadeyi sunma işini gerçekleştirirler. Anlatıcılar bu aşamalarda birinci şahıs anlatıcı, üçüncü şahıs anlatıcı olabildiği gibi, tekil veya çoğul olarak da metinde yer alırlar.

Oylara müdahale eden, olup-biteni bilen ya da anlatılan olayın dışında ve uzağında müşahit konumunda bulunan anlatıcılar vardır. Bazı edebî metinlerde kendilerini hissettiren anlatıcılar, bazılarında kendini anlatımın dışına çekerek gizlerler.

Okuyucu ile diyalog kurarak ifadeyi sunma bizim anlatma geleneğimizde vardır. Divan edebiyatında, Tanzimat edebiyatında bu uygulamanın örneklerini bulmak mümkündür. **Ey kari'**, **ey sevgili kari'** veya **ey sevgili karie** hitapları bu anlayışın eseridir. Okuyucuya daha yakın olmak, okuyucuyu ciddiye almak, edebî eseri onun beğenisine sunduğunu hissettirmek amacıyla bu yolun denendiği düşünülmektedir. Bu usulle okuyucunun dikkatinin canlı tutulduğu da unutulmamalıdır. Aynı uygulamayı Akif'te de görürüz. Eserini samimiyet üzerine kuran sanatçının muhatabına daha yakın olmak için çoğu zaman anlatımın içinde kalmayı ve kendini anlatıma katmayı tercih ettiği görülür.

¹⁰ Okay.M.Orhan—İsen, Mustafa, Safahat, M. Akif ve Eseri Hakkında İnceleme, Diyanet. İşleri Başk. Yay., Ank.1992 s.37

¹¹ Eşref Edip; Mehmed Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı 1938 s. 443

Safahat'ta sanatçı tarafından düşünülmüş bir düzen fark edilir. Şiirlerin çoğunda **giriş, tasvir** bölümü, **olay** bölümü, **tahkiye, muhavere ve kıssadan hisse** ile tamamlanan bir seyir vardır. Uzun manzumelerde bu bölümleri görmek mümkündür. Kısa şiirlerde bu plân, kısmen uygulanmıştır.

Giriş bölümlerinde bir *tasvir* veya sanatçının yazmak istediği tema ile ilgili değerlendirmelerine bir giriş mahiyetinde yazılmış mısralar bulunur. Bölümler çoğu zaman birbirleriyle irtibatlıdır. Mesela ***Mahalle Kahvesi*** adlı şiirin giriş bölümünde kahvelerle ilgili değerlendirme yapılır. Son iki mısra ile **tasvire** geçilir. Giriş bölümünün son iki mısraını ve tasvirin ilk mısralarını buraya alalım:

Ne var şu kahvede bilmem ki sığmıyorsun eve?
Gelin de bir bakalım... Buyrun işte bir kahve;
Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik;
Önünde tahta mı, toprak mı? Sorma, pis bir eşik.
Şu gördüğüm yer için her ne söylesem caiz;
Ahırla farkı: O yemliklidir; bu yemliksiz¹²

Anlatıcılar açısından baktığımızda giriş bölümünden sonra başlayan kısımda anlatıcı kendini belli eder. **Ben** merkezli anlatım başlar. ***Geçinme Belâsı, Meyhane, Bayram, Merhum İbrahim Bey, İstibdâd, Hasbihâl*** adlı şiirlerde önce üçüncü şahıs anlatıcı ile anlatım başlıyor, sonra birinci şahıs anlatıcı ile devam ediyor. Şiirlerin ortalarında ya da sonundaki **kıssadan hisse** kısmında sanatçı kendini belli ediyor. Bu ortaya çıkışlar bir yer değişikliği arzusuyla şiire yerleştiriliyor. ***Meyhane, Mezarlık, Bayram, İstibdat, Mahalle Kahvesi, Berlin Hatıraları*** adlı manzumelerde şu mısralarla anlatıcı ifadenin içinde birinci şahıs anlatıcı olarak yer alıyor:

Canım sıkıldı dün akşam sokak sokak gezdim
Sonunda bir yere saptım ki, önce bilmezdim.¹³
Geçen sabah idi Eyyûb'a doğru çıkmıştım.¹⁴
Dedim ki: Fâtih'e çıksam yavaşça, bir yanda
Durup o âlemi seyreyleşem de meydanda.¹⁵

Sıcak, ziyâde sıcak bir geceydi; baktım ki:
Oturmak evde ölümden beter, dedim: Belki,

¹² Safahat; s.106 (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, I.baskı, İst. 1991 çalışmamızdaki şiir örnekleri bu kitaptan alınacaktır.)

¹³ A.g.e. s. 30-31

¹⁴ A.g.e. s.38

¹⁵ A.g.e. s.41

Çıkar dışarda gezersem biraz nefeslenirim.¹⁶

Ne var şu kahvede bilmem ki sığmıyorsun eve?
Gelin de bir bakalım... Buyrun işte bir kahve.¹⁷

“Biraz da kahveye çıksak...” demişti arkadaşım.
O doğru söylemiş amma, ben eğri anlamışım.¹⁸

Anlatıcı yukarıya aldığımız mısralarda anlatımın içinde birinci şahıs anlatıcı olarak yer alır. Sanatçı bazı şiirlerin **kissadan hisse** mısralarında birinci şahıs anlatıcı olarak anlatımı tamamlar:

O zaman koptu içimden şu tahassür ebedi:
Ya hamiyetsiz olsaydım ya param olsa idi!¹⁹
.....
Artık ey yolcu bırak... Ben yalnız ağlayayım!²⁰
.....
Başka bir şey diyemem işte perişan yurdum!²¹

Safahat'taki uzun manzumelerde sanatçı monotonluğu ortadan kaldırmak için değişik tarzlar uygular. Sanatçı okuyucusuna hitap eder, yeni anlatımlara girer:

Şimdi ey **sevgili kari'**, azıcık vaktin eğer,²²

Bazen başkasından rivayetle bir başka anlatıcının *iç anlatıcı* olarak anlatımı sürdürmesini sağlar. Safahat'ta bu mısralar açıkça belli olur.

Şu macerayı işittim birinden, üç sene var,
Olur ki dinleyecek bir meraklı kimse çıkar:²³

İç anlatılara şöyle mısralarla da girilir:

¹⁶ A.g.e. s.75

¹⁷ A.g.e. s.106

¹⁸ A.g.e. s.298

¹⁹ A.g.e. s.64

²⁰ A.g.e. s.186

²¹ A.g.e. s.191

²² A.g.e. s.143

²³ A.g.e. s.498

Sen geçenlerde demiştin ki:

“Yazık hâlâ biz,²⁴

İç anlatılar bazen anlatıcının doğrudan söze girmesiyle başlar:

-Düşünür, arz ederim sonra!

-Unutmam, bir gün,

Babîali yokuşundan çıkıyordum baktım.²⁵

Anlatıcı bazen bir başka anlatıcının sözünü nakleder. Bu yolla iç anlatıya girilir:

Huzeyfetü'l -Adevî der ki:

“-Harb-i Yermük'ün²⁶

Safahat'ta uzun manzumelerin araya yerleştirilen fıkra, hikâye, şiir, mesel ve hatıralarla da hareketli bir hale getirildiği görülür. Bu yolla hem anlatım zenginleştirilir hem de değişen anlatıcılar ve onların müdahalesiyle gelişen iç anlatılar manzumeyi tekdüzelikten kurtarır.

Manzumelerde fıkralara şu girişlerle geçilir:

Fıkra gelsin mi?

-İşin fıkracılık zaten, imam!²⁷

Dinle bir fıkra da benden bakalım şimdi.

-Olur.²⁸

Yine bir fıkra mı yerleştireceksin araya?²⁹

Fıkra bitiminde anlatıcı kendini hissettirir:

Ne dedin fıkrama?

-A'lâ ! Beni habettin, İmam !³⁰

Manzumelerin içine bazen tarihî bir hikâye, İslâm tarihinden ve klasiklerinden kısaca yerleştirilir:

Şu fıkrasıyla, hakikat, Cenâb-ı Mevlânâ

Nigâh-ı ibrete açmış cihan kadar mânâ:

“Delik, deşik evinin, bir zavallı hâne-harâb,

²⁴ A.g.e. s.432

²⁵ A.g.e. s.388

²⁶ A.g.e. s.471

²⁷ A.g.e. s.386

²⁸ A.g.e. s.386

²⁹ A.g.e. s.391

³⁰ A.g.e. s.373

Görür de hâlini, her gün eder şu yolda hitâb:³¹

Manzumelerinin arasına bazen hatıralar yerleştirilir. Bu vesileyle anlatıcılar değişik iç anlatılara girilir.

-Bırakan var mı ki? **Rahmetli hocam doğrularak**,

Dedi:

“Oğlum, bu temenni neye benzer, bana bak: ³²

Akif, bazı manzumelerde fıkra veya hikâye yerine bir başka türle iç anlatıya girer. Bu tür, şiirdir. Metinler arası ilişkiler bağlamında başka kaynaklardan şiire giren metinler, aktarıma yeni anlatıcılar kazandırarak hareketli bir anlatım kurulmasına katkı yapar. **Said Paşa İmamı** adlı manzumede şu mısralarla anlatım ve anlatıcı değişir:

“Sultân-ı Rusül, Şâh-ı Mümecced’sin, efendim !

Bîcârelere devlet-i sermedsin efendim !

.....

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed’sin efendim !

Hak’tan bize Sultân-ı Müebbed’sin, efendim, “ ³³

Safahat’ta anlatıcı değişikliği, bazen çizgi ile, bazen açıklamalardan sonra mısralarda yer alır. Altıncı Safahat’ta şu mısra dikkatimizi çekiyor:

Söyleyen ben değilim şimdi, bizim Asım Bey; ³⁴

mısraından sonra anlatım değişir. Bu mısraa kadar **“Asım bana bak”** hitabıyla başlayan ifadeler bu mısradan sonra Asım’ın cevabıyla devam eder.

Manzumelere anlatıcılar açısından baktığımızda müdahaleci tavır kendini belli eder. Anlatıcı olanı biteni ve gelecekte olabileceklerle ilgili kanaatini anlatım içinde hissettirir. Akif’in, sanat anlayışını samimiyet üzerine kurması, eserleriyle topluma faydalı olama arzusu, sık sık okuyucuyu veya dinleyiciyi muhatap alan bir anlatıcı olarak tavrını belli etmesini gerektirmiştir.

³¹ A.g.e. s.252

³² A.g.e. s.384

³³ A.g.e. s.494

³⁴ A.g.e. s.421

Sonuç

Mehmet Akif zor günlerde bir sanatçı olarak üzerine düşen görevi yapmak durumunda kalmıştır. Şartlar topluma dönük sanat eserleri kaleme almasını gerektirmiştir. Yeri geldiğinde uzun manzumeler yazmış, şiirin içinde vermek istediği mesajları rahatlıkla okuyucuya ulaştırmıştır.

Şiirlerinde önceden tasarlanmış bir tertip bulunması okumayı, anlamayı kolaylaştırmıştır. Şiir kişilerinin bir düzen içinde eserde yer alması estetik açıdan takip kavramını kolaylaştırmıştır. Şiiri sürdürmek ve olayları birbirine bağlamak bakımından okuyucu rahatlamıştır.

Zaman zaman okuyucuya seslenerek veya sen zamiri ile onu da aktarımın içine katarak okuyucunun dikkatini diri tutmayı, uzun mısralarda dikkati kopmadan okumayı sürdürmesini sağlar.

Metinler arası ilişkiler bağlamında başka kaynaklardan şiire giren metinler, esere yeni anlatıcılar kazandırır. Böylece şair, okuyucuyu sıkmayan hareketli bir anlatımla onların karşısına çıkar.

Anlatıcı konumuyla Mehmet Akif şiirin içinde kendini hissettirir. Bu yakınlık, zaten tek hüneri “samimiyet” olan sanatçıyı okuyucuya yaklaştırır. Söylemek istediklerini anlatmada ve inandırmada sanatçı hedefine varmayı başarır.

Uzun manzumelerinde şekil ve muhtevaya ait özgün uygulamalarla akıcı bir anlatım sağlayan Akif, anlatıcı değişiklikleri ile de manzumeleri tek düzelikten kurtarır. Sanatçı canlı hareketli bir şiir kurgusuyla okuyucuya ulaşır.

Mehmet Akif sanat eserinde bulunmasını istediği özellikleri hem teorik olarak anlatmış, hem de uygulamıştır. Tertip ve düzenden yoksun, ustaca kurgulanmamış eserlerin zamanla değerini kaybedeceğini ifade ederek kendi çalışmalarında bu alanda yapılması gerekenlere ait örnekler vermiştir.

3. Oturum

26 Aralık 10.30 - 12.00

Oturum Başkanı

Derya ÖRS (Doç.Dr.)

Turan KOÇ(Prof.Dr.)

“Âkif’in din ve İslâm telakkisi.”

Mehmet TÖRENEK(Prof.Dr.)

“Mazi ile âti arasında bir şair.”

Necmeddin TURİNAY(Dr.)

“Mehmet Âkif’in büyük âlemi”

Caner ARABACI(Yrd.Doç.Dr.)

“Cumhuriyet başlarında ilk İstiklâl Marşı
arayışı.”

Mehmet Akif'in Şiirinde Dinî Duyarlılığın İki Ucu

Turan Koç

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi

Mehmet Akif'in şiiri, temel dinamikleri açısından, geleneksel şiirimizin bağlı olduğu dünya görüşüne yaslanarak tercüman olduğu durum, olgu ve olayları derinden, daha açık bir ifadeyle lâhûtî ve nâsûtî (insanî) boyutlarıyla okuyan bir duyarlılığın dışavurumu olarak gelişir. Bu bakımdan, İlahî takdirin tezahürü olarak gelişen olaylarla insanın, biraz daha geniş bir planda İslam toplumunun irade ve eyleminin ne ölçüde bulunduğuna ilişkin idrakin keskinleştiği anlarda bu şiir izhar ettiği duyarlılığın doruklarına yükselir. Akif'in şiiri tanık olduğu veya ilgilendiği olgu ve olaylar açısından bakıldığında, realiteye daha fazla vurgu yapıyormuş gibi görünse de, bu şiirin asıl üzerinde durduğu husus veya Akif'in genel düşüncesi açısından özellikle vurgulanması gereken husus bu olup biten şeylerin İlahî takdir planındaki yer ve önemidir. Tam bu noktada insan irade ve özgülüğünün İlahî takdir karşısındaki konumu da ayrıca ve özellikle üzerinde durulması gereken bir konu olarak çıkar karışımıza. Hatta, Akif'in şiirine asıl dinamizmini veren şey, onun bu husustaki derin duyarlılığıdır.

Akif'in şiirinin duyargalarının hem tarihte, hem de tabiatla olup bitenlerle yakından ilgilenmesi bu şiirin ayrıcalıklı bir yönünü oluşturmakla birlikte, onu özellikle modern gerçekçilik çizgisi üzerinden okumak ve yatay nedensellik ilkesine aşırı vurgu yaparak anlamaya çalışmak bu şiiri hiç anlamamak olur. Akif'in

şiiirini, son tahlilde *ihsanı*, bir açıdan daha estetik boyutuyla tezahür ettirmiş divan şiiirimizin, bu boyutunu ihmal etmemekle birlikte, ahlakî boyutunu da özellikle görünür kılarak tezahür etmiş bir durum alışı olarak görmek gerekir. Kısaca, geleneksel şiiirimizin büyük bir sadakatle bağlı olduğu *Tevhid* ilkesinin bu şiiirde de sonuna kadar gözetildiğine tanık oluruz.

Akif'in şiiirini veya onun şiiir ve sanatla ne yapmaya çalıştığını anlamak için eslafımızın fikir ve sanat adamlarıyla ilgili olarak kullandığı şu üç kavramdan yola çıkmak oldukça isabetli görünmektedir: *İlim*, *fazilet* ve *şuur*. Daha açık bir ifadeyle, Akif hem *alim*, hem ahlakî değerleri sonuna kadar gözetken *fâzıl* bir kişi, hem de bilgisinin yetişemediği yerlere kalbiyle yetişmeye çalışan bir *şairdir*. Şiiir üzerinden konuşulduğunda, biraz cür'et gibi görünmekle birlikte, bilgi, ahlakî değerlere sadakat ve bu değerlerle ilgili bilinçlilik durumunun onun şiiirin omurgasını oluşturduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Başka bir açıdan, Akif'in şiiirine kalıcılığını sağlayan veya ona asıl ayırdedici özelliğini kazandıran şey bu şiiirin arka planında muazzam bir geleneksel bilgi birikiminin bulunması ve akidenin büyük hassasiyet gösterdiği noktalarda bu şiiirin de âdeta aynı hassasiyeti, aynı duyarlılığı göstermiş olmasıdır.

Çok iyi bilindiği gibi, geleneksel dil ve kültürümüzde hemen hemen her kanatta yer alan düşünürler tarafından *tenzih* fikrine, yani Allah'ın her türlü noksan sıfatlardan ve eksikliklerden münezzehe olduğu hususuna, kısaca O'nun aşkınlığına ve bambaşkalığına çok büyük bir vurgu yapılır. Ancak, bu anlayıştan asla taviz vermekle birlikte, başta sûfiler ve şailer olmak üzere, *teşbihe*, yani Allah'ın hazretleriyle her ân yüz yüze olduğumuz anlayışına ve hakikatine büyük bir önem ve öncelik verenler de olmuştur. İşte tam bu noktada yapıp etmelerimizin değeri çok önemli bir kelamî (teolojik) problem olarak karşımıza çıkar. Akif'in dinî duyarlılığının fiitlendiği yer, işte tam burasıdır. Dahası, Akif'in bu husustaki duyarlılığının onun şiiirinin temel dinamiklerini anlamak için de önemli bir çıkış noktası olacağı kanaatindeyim.

İmdi, bu bağlamda yapılmış felsefî ve teolojik tartışmaları bir kenara koyarak doğrudan doğruya Akif'e gelecek olursak, onun bu konuda asla Hölderlin'in söylediği türden bir "mahrumiyet duygusu" yaşamadığını görüyoruz. Tam tersine, o bütünü olgu ve olaylarda İlahî takdirin tecellisini temâşâ ederken sürekli kendi kazanımlarının hesabını verme endişesi içinde olmuş ve mütemadiyen yoğun bir *acziyet* duygusu yaşamış biridir. Akif'in şiiiri böyle bir duygu ve tecrübenin dil düzeyindeki

en güzel yorumlarından birini verir bize. Bu açıda bakıldığında güzel bir kuldur o. "Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;" diyor o *Safahat*'ın daha başında, "Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!"

Buraya kadar söylediklerimizi bir basamak daha ileriye götüreceğ olursak, Akif'in dinî duyarlılığının tezahür çizgisi bakımından bütün *Safahat*'ı "Tevhid Yahud Feryad" adlı şiirin bir açılımı olarak görmek mümkündür. Daha açık bir ifadeyle, her bir perdesi İlahî irade tarafından düzenlenmiş bir oyunla karşı karşıyayız. Burada caniler, katiller hep O'nun tarafından ileri sürülmekte ve bu figüranların cür'eti de yine O'ndan gelmektedir. Akif'in olup bitenler karşısındaki bu inanç ve duygusu İslam dünyasının o gün yüz yüze geldiği olaylar ve milletin mukadderatının sözkonusu olduğu durumlarda çok derin ve fırtınalı bir toplu haykırışa dönüşür:

*Yâ Rab, bu yüreklerdeki ses dinmeyecek mi?
Senden daha bir emr-i sükûn inmeyecek mi?
Her ân ediyorsun bizi makhûr-i celâlin,
Kurban olayım, nerde senin, nerde cemâlin?*

Akif'in samimi dindarlığının terennümü ve tercümanı olan bu dizeleri, başta bu dizelerin yer aldığı "Tevhid Yahud Feryad" adlı şiir olmak üzere, bütün *Safahat*'a hakim olan gramer açısından okuduğumuzda, onun tipik bir biçimde Eş'arî çizgide gelişen bir akide ve anlayışa sahip bir düşünür-şair olduğunu görürüz. Dolayısıyla,

*Yâ Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?
Mahşerde mi bîcârelerin , yoksa felâhı!
Nûr istiyoruz. . . . Sen bize yangın veriyorsun!
"Yandık!" diyoruz. . . . Boğmaya kan gönderiyorsun!*

dizelerinde ve benzeri başka şiirlerde dile gelen serzeniş ve yakınmalarını, onun dinî duyarlılığının samimiyet derecesinin birer göstergesi olarak okumak gerekir. Bilindiği gibi, Eş'arîlik insanın yapıp-etmelerinde, yani eylemin gerçekleşmesinde İlahî takdir ve yaratmaya çok büyük bir ağırlık vermekle birlikte, bu gerçekleşme işinde insanın kendi kazanımlarını (*kesb*) da son derece önemli ve gerekli görmektedir. "Yarı-cebrîlik" (*cebr-i mutavassıt*) denen bu anlayış ya da tutumun bütün İslam dünyasının geleneksel dinî duyarlılığının ana damarını oluşturduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Akif'in şiirlerinde dışa vuran şey işte bu duyarlılığın o günkü şartlarda ortaya koyduğu durum alışın, tabir caizse, somut bir ifadesidir. Ala-

bildiğine sıcak tartışmalara sebep olmuş böyle bir konuda Akif'in yaklaşımı, yine Allah'ın her yaptığına kendi iradesiyle teslimiyet gösterecek türdendir. Zira, diyor o;

Bir fâilin icbârı bütün gördüğüm âsâr!

Cebrî değilim. . . Olsam îlâhî ne suçum var?

Sonuç olarak, Akif İlahî takdirin gölgesinde gelişen olaylar karşısında insanın kendi irade ve eylemiyle kazanımda bulunmasının, yani varolma iradesi ve çabası içinde bulunmasının son derece önemli olduğuna inanmaktadır. Onun bu tutumunun Süleyman Çelebi'nin, "Yâ İlahî Hazretinden hâcetim" diye seslenen yakarışından pek de farklı olmadığı açıkça ortadadır. Zira, "İstiklal Marşı'ndaki, "Rûhumun senden, İlahî, şudur ancak emeli:" dizesini yöneten derin gramerin Süleyman Çelebi'nin münâcâtının dilini yöneten gramerle aynı olduğu gün gibi ortadadır.

Akif'in şiiri, biraz cür'etle konuşacak olursak, derin grameri bakımından, İlahî meşî'etle kulun kesbinin buluşma çizgisine tırmanan bir duyarlılığın dışavurumu olarak ortaya çıkar. Akif'in bütün şiirlerinde şu veya bu şekilde kendisini izhar eden bu duyarlılık aslında Gazalî, Mevlânâ, Muhammed İkbal, Bediüzzaman Said Nursî, M. Hamdi Yazır Elmalılı ve Sezai Karakoç gibi büyük düşünür ve şairlerde gördüğümüz o derin mümin tavrıyla örtüşen bir duyarlılıktır. Başka bir ifadeyle, bu şiirlerde Allah'ın varlığına ilişkin veya benzeri bir konuyu problem edinen fikrî tırmanışlar neredeyse hiç yok gibidir. Bunun yerine, Akif açısından asıl önemli olan kendimizi var kılmaktır. Bu da emaneti üstlenen bir kulun kendi varoluşunu gerçekleştirme uğrunda İlahî takdirin bir parçası olma arzu ve çabasından başka bir şey değildir.

Akif'in, olup biten her şeyde Allah'ın iradesinin tecellisini gören tavrı, özellikle İslam dünyasının 20 nci yüzyılda yaşadığı kanlı çalkantı ve yıkımlara şahit oldukça, âdeta bir isyan çizgisi üzerinden, "cebrî" denebilecek bir renge bürünür. Yine, "Tevhid Veya Feryad" adlı şiirden aşağıya aldığımız iki beyitle "Üçüncü Kitap"ın başındaki ilk iki dize bu konuda oldukça kışkırtıcı bir mahiyette görünür:

Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında?

Bir sahne ki milyarlarca oyun var üzerinde!

Bir sahne ki her perdesi tertîb-i meşîyyet;

Eşhâsı da bâzîçe-i âvâre-i kudret!

X X X

İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem;

Meşîyyet sende, her şey sende . . . Hiçbir şey değil âdem!

Yani, gözümüzün önünde olup bitenlere baktığımızda âdeta ilahî iradenin oynattığı bir kukla oyununu seyreder gibiyiz. Buradaki bütün kişi ve kahramanlar onun bir oyuncuğu gibidir. Akif'in böyle bir görüşü benimsediği zehabına kapılmak onun asıl görüşünü ve yukarıda işaret ettiğimiz, şiiirini yöneten derin grameri hiç anlamamak anlamına gelir. Akif Allah'ın lütuf, inayet ve hatta çok büyük ölçüde de kahır ve celalinin tecellisine tanıklıkla geçmiş, dolu dolu bir dindar hayatı yaşamıştır. O bu konuda Hölderlin'in işaret ettiği türden bir *mahrumiyet duygusu*, yani Allah'ın âlemle ilgilenmediği (!) şeklinde bir duyguyu hiç tatmamış biridir. Şiirleri ve o koca hayatı buna tanıktır. Hatta Akif'in Allah'ın âlemdeki tasarrufuna ilişkin duyarlılığı öylesine yüksektir ki onun bu husustaki derin duyarlılığını belli bazı büyük sufilerin cezbeli duyarlılığına denk olduğunu söylemek bile mümkündür. Akif'in bu konudaki duyarlılığını, bir başka açıdan, Allah karşısında ürperti ile karışık umut içinde olma durumundan, ürperti ve korkunun daha ağır bastığı, Celâl'in tecellisinin daha çok farkında olan bir duyarlılık olarak görebiliriz. Safahat'ın "Beşinci Kitabı"nın başındaki şu dizeleri, durumun vahametinin boyutlarını ele veren yakınmasını onun, her şeye Gücü Yeten Allah'a nasıl ulaştırdığına işaret eden samimi bir kulluk gösterisi olarak almak gerekir.

Ey bunca zamandır bizi te'dîb eden Allah;

Ey âlem-i İslam'ı ezen, inleyen Allah!

Doğrusu, Dördüncü Kitabın son dörtlükleri de bu duygularla dolu bir dua tonunun bir açıdan kürsüden, bir açıdan bütün cemaatle ve âdeta bütün bir ümmetin ağzından şiiirsel ifadeleridir. Hatta "Âsım"daki bir dizeden hareketle söyleyecek olursak, bu tür ifadeleri samimi bir müminin "dert dökmesi" olarak görmek bile mümkündür. Ama o kadar içten ve Allah'a o kadar yakın ki bu dualar. . . İnsan katılmadan edemiyor:

Yetmez mi Celâlinle göründüklerin artık?

Kurbân olayım, biz bu tecellîden usandık!

Bir fecr-i ümîd etmeli ferdâları te'mîn. . . .

Göster bize yâ Rab o güzel güleri. . . .

- Âmin!

Ferdâlara kaldıksa eğer. . . nerde o ferdâ?

Hâlâ mı bu İslam'ı ezen mâtem-i yeldâ?

Hâlâ mı bu âfâka çöken perde-i hûnîn?

Nârın yetişir. . . Bekliyoruz nûrunu. . .

- Âmin!

(Küçük bir hatırlatma: Bu dörtlüklerin yüzeysel grameri ile "Âmin!! Seslerinin aynı formu paylaşması şiirin derin gramerini yöneten duyarlılığın nerelere kadar uzandığı ve bu duyarlılığın camilere ve mümin gönüllere nasıl döşendiği konusu da ayrıca üzerinde durulmaya değer bir husustur.)

Akif'in dinî duyarlılığının boyutları ile ilgili olarak buraya kadar onun şiirinden şahit tuttuğumuz örnekler daha çok Allah'ın celâl ve kahriyle tecellisi karşısında terennüm ettiği yakınmayla karışık yakarış tonundaki şiirlerdir. Bu şiirlerde daha çok İlahî meşietin eseri olan iş ve durumlara dikkat çekildiğine tanık oluruz. Oysa, onun dinî duyarlılığının tabir caizse öteki ucunu da tüm bu olup bitenler karşısında inanmış insanın durumu ve ona düşen görev ve sorumluklar karşısındaki idraki oluşturur. "Hakkın Sesleri" adlı Üçüncü Kitabın ilk şiirindeki şu dizeler Akif'in ahit olduğu İlahî celalin tecellisinin beşerî düzeyde sorumluluğunu bilmeyen ve kendini gerçekleştirilmekten kaçınan Müslümana yöneltilmiş bir itham ve paylama olarak gerçekleşir.

Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdi.

Ne sandın? Fırtına ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?

Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;

Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.

Cihan kânûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!

Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se"â" vardı!

Bu ve benzeri dizelerde karşımıza çıkan duyarlılığı düzyazı cümlelerine dökerek açacak olursak, Akif'in *emaneti üstlenmenin, sorumluluk duygusu taşımanın, kısaca mükellef olmanın* ne anlama geldiğini iliklerine kadar duyarak yaşamış bir Muhsin bir mümin olduğunu görürüz. Onun özgürlük anlayışı ve ahlakî duyarlılığının temelinde bu mükellefiyet bilinci yatar. Akif'in, damarında akan kanın Allah'ın kudretinin bir çağlıtı olduğu ilişkin bilinci onun kişiliğini ören ve takviye eden

ve dolayısıyla şiirine can veren en önemli kaynaktır. O, bu konudaki bilinçlilik derecesi ne kadar yüksekse o kadar mümin; ne kadar kendini gerçekleştirirse o kadar varolduğu anlayışından hiç uzak kalmamıştır. Hatta bu konuda gösterilecek bir zaaf Akif açısından akide suçu işlemekle bir yerde aynı anlama gelir. Ama onun İslam dünyasının içinde bulunduğu çöküntü ve ezilmişlik durumu karşısında yaşadığı çapraz duygular da yine o ölçüde derin olmuştur. Zira Akif'in en varoluşsal diyebileceğimiz kaygısı vatan evlatlarının, *millet-i merhûme*'nin ve daha ileride bütün İslam dünyasının topyekun bir "varolma cesaretine" sahip çıkmasıdır. "İnsan" şiirinin son üç dizesi bu konuda söylenebilecekleri özetler niteliktedir:

*Semâlardan inen te'yidisin gûya ki takdîrin!
Teharrîden usanmazsın teâlîden teâlîye
Atıldıkça, "Atılsam şimdi, dersin, başka âtiye!"*

Düz dille ifade edecek olursak, "Sen âdeta göklerden inen takdirin bir müyyidesi, doğrulayıcısın; doruklara tırmanmaktan asla usanmazsın; gözün hep ilerilerde, daha ilerilerde!" Zira halife olarak yaratılan insana bundan başkası yaraşmaz. Zira yaratma aralıksız devam etmektedir ve zira varolmak bu yaratılışa katılmaktan geçer. Ve değil mi ki,

*Âsümânî (gökyüzünden), hâkdânî (yeryüzünden) cümle mevcûdât için
Kurtuluş yok sa'y-i dâimden, terakkiden (durmadan koşmak ve çıkmaktan) bugün.
Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem bir bahânen var mı? Dur!
Mâsivâ(yer ve gök) bir şey midir, boş durmuyor Hâlık bile:
Bak tecellî eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn (türlü iş eylem) ile.
Ey bütün dünya ve mâfihâ (varlıklar) ayaktayken, yatan!
Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan!*

Elbette, Akif'in dinî duyarlılığını burada kısaca temas etmeye çalıştığımız iki uç ile sınırlamak doğru olmadığı gibi, mümkün de değildir. Burada yapılmak istenen, sadece, onun bu tutumunun, geleneksel dinî duyarlılığımızı besleyen ana damarla ne ölçüde örtüştüğüne ilişkin bir yoklamadır. Kaldı ki onun dinî duyarlılığının nerelere kadar uzandığı konusunda çok önemli ipuçları veren ve âdeta Hazret'e açıl-

miş o vecd ve istiğrak anlarından taşarcasına boşalan başka şiirleri de vardır. Böyle anlarda şiir yağmurla toprağın bulunduğu o kokulu sarmaş dolaş anlarını yaşatır bize. Te “İstiğrak” şiirinden iki dize:

Zemîn lebrîz-i âsârın; semâ pââmâl-i envârın:

Avâlim merâyâ-yı nazar pîrâ-yı dîdârın.

“Yani, yeryüzü kudretinin tecellisiyle dolu; gökyüzü nurlarının tozu-toprağı. Âlemler ise baştan aşağı Dîdârının bakışlarımızı süsleyen bir aynasından başka bir ey değildir.”

Ve kalpte olana, oraya çarpana ve elde kalana gelince; “İlâhî!” diyor Akif;

Lâhî! Söktüm attım, işte hücrem şimdi çırpıplak:

Ne âfâkında tek kandil, ne mihrabında seccâde;

Ezelden bildiğin toprak, bütün varlıktan âzâde.

Serilmiş secdelerdir bekleyen yerde mihmânı;

Bu üryan şu’le dersen, sînemîn pâyansız îmânı.

Mâzi ile Âtî Arasında Bir Şair

Mehmet Törenek

Prof. Dr., Erzurum Atatürk Üniversitesi

Meşrutiyet dönemi, tarihimizin en sancılı, sıkıntılı ve buhranlı devresidir. Büyük ümitler beslenen, yıllarca hürriyet olarak ölküleştiren Meşrutiyet, kargaşa ve kavgalarla gelmiş, bu nedenle sevinci fazla uzun sürmemiş, arkasından savaşlar, kayıplar ve yenilgiler sükün etmiştir.

Meşrutiyet dönemi aydını bu yüzden karamsar ve yığındır. Batının gösterdiği gelişme ve modernleşme, Tanzimat'tan itibaren sürekli mukayeseler yaptırarak, geri kalmışlığımız her adımda kendini hatırlatmaktadır. Batıların yakıştırdığı hasta adam kompleksi de zaten içinden çıkılmaz bir ruh hâline dönüşmüştür. Böyle iken Meşrutiyet'e, yine bir aldanişla, büyük ümitler bağlanmış, o gelince her sıkıntının sona ereceğini sanılmıştır.

Bu açıdan Meşrutiyet, aynı zamanda bir arayış devresidir. İç kargaşa, dış baskı, yenilgiler bu arayışı körüklemektedir. Böyle olunca bir kısım aydın mâzîye sığınmayı bir teselli olarak görmüş, geçmişe ait güzellikleri, özellikleri hâle taşımanın yollarını aramıştır. Dönem Türkçüleri için de, İslâmcıları ve Osmanlıcıları için de mâzî, bir dayanaktır. Çünkü mâzîde mükemmellik vardır, dikkat vardır, estetik vardır, çalışkanlık vardır, medeniyet vardır.

Aydın ve sanatkâr olarak halka yol göstermek isteyenler, mevcut durumdan rahatsız olanlar, ister istemez örneklerini geçmişten almış, oradaki güzellikleri, kah-

ramanlıkları överek; dinî, hamasî duyguları tahrik ederek geçmişten destek bulma yolunu seçmiştir. Çünkü dönem aydınlarının hemen hepsi, bir şekilde, Tanpınar'ın ifadesiyle, "bir şuur ve benlik buhranının" çocuklarıdır.(1976:112) Mehmet Âkif'de olduğu gibi, Yahya Kemal'de, Ömer Seyfettin'de de bunu görmek mümkündür.

Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında tarihi konu edinmek, tarihteki yiğitlikleri, kahramanlık günlerini anmak, bu türden olayları edebî eserlerde işlemek birden yaygınlaşmaya başlar. Söylediklerime en güzel örneği "*Başını Vermeyen Şehit*"i, "*Pembe İncili Kaftan*"ı yazan Ömer Seyfettin'de bulmak mümkündür. Yahya Kemal "*Akıncılar*"ı, "*Alparslan'ın Ruhuna Gazel*"i yazar. Bütün bunlar hâlden hoşnutsuzluğun, kaçışın ifadesidir. Ömer Seyfettin o yıllarda yazdığı bir hikâyesinde, sanatkârın "hâl içinde mefkûresini olanca heyecanıyla duyamayınca romantik mâzîye" döndüğünü söyler. Hikâyenin kahramanı devamında şöyle der: "Mâzîde bugünkü medeniyetin, maddiyatın söndürdüğü nurlar var, dedim, ulviyet var. Ruh azameti var. Fikir uğrunda fedakârlık var. Doğruluk, sadakat, vefa, fazilet, kerem, şefkat, muhabbet, aşk var. Hayatın hakikî mânâsı olan mefkûre var. Sonra rebabiyet var." (1999:74)

İşte Mehmet Âkif'te karşımıza çıkan mâzî arayışı da bu çerçevededir. Mâzî bir kaçış yeri değil, bir dayanaktır. Hayatın aksayan bir yönünü vurgulamak isterken, tarihî bir mekânla karşı karşıya gelindiğinde, sosyal hayatın bir çıkmazı için örnek vermek gerektiğinde, güzellikleri anmak söz konusu olduğunda geriye dönülür, oraya yaslanılır, örnekler alınır. Sosyal hayatı kendisine konu edinen sanatçı ya hicve yer vererek, her şeyi eleştirecek, ya da öğütle, uyarıyla aydınlatma yolunu seçecektir. Mehmet Âkif'te bu ikisi de vardır, ancak onda ağırlık ikinci yoldur ve mâzî bu aşamada ortaya çıkar. Yalnız o bir bütündür ve İslam tarihini de içine almaktadır. Terakki de oradadır, insanlık da. Din bu noktada en güçlü kuvvettir. Onun değiştirme, bilgilendirme, yüceltme, örnek insan yapma özelliği vardır. *Süleymaniye Kürsüsünde* şiirinde, kürsüdeki vaize şunları söyler:

"Dini tedkik edeceksek, dönelim haydi geri;
Alalım neş'et-i İslâm'a yakın bir devri:
O ne dehşetli terakkî, o ne müdhiş sür'at!
Öyle bir hârika gösterdi mi insaniyet?
Devr-i fetrette kalan, hem de asırlarca kalan;
Vahşetin, gılgizetin, a'mâkına daldıkça dalan;
Gömerek dipdiri evlâdını kum çöllerine,
Bunda bir neşve duyan hiss-i nedâmet yerine!
Önce dağdan getirip yonttuğu taş parçasını,
Sonra hâlık tanıyan bir sürü vahşi yığını,

Nasıl olmuş da, otuz yılda otuz bin senelik
 Bir terakkî ile dünyaya kesilmiş mâlik?
 Nasıl olmuş da zuhûr eyleyebilmiş Sıddîk!
 Nereden gelmiş o Haydar'daki irfan-ı amîk?
 Önce dehşetli zıpırken, nasıl olmuş da Ömer,
 Sonra bir adle sarılmış ki: değil kâr-ı beşer?" (s.177)¹

Âkif mâzîyi örnek gösterirken, Kur-an'ın anlatım yönteminden yararlanmaktadır. Kur'an da, sık sık geçmiş kavimlerin hikâyelerini anlatmakta, onlardan ibret alınmasını istemektedir. Birçok ayeti tefsir etmiş, şiirlerini onların ilhamıyla kaleme almış bir şair olarak, o da sık sık ayetlere başvurur. Mücadele suresinin 20-21. ayetlerini tefsir ettiği ve Sebilürreşad'da yayımladığı bir tefsirde, şunları söyler: "Nazarımızı mâzîye doğru çevirirsek; Cenab-ı Hakk'ın gösterdiği yolu tutmayan, peygamberlerin sözüne kulak vermeyen milletlerin, sonunda ne ağır bir zillete mahkûm olduklarını, ne acıklı bir sefalet içinde çalkanıp gittiklerini görürüz." der. (Şengüler,2000:144) Bu sözlerin karşılığı olabilecek birçok şiir ve mısrayı zikretmek de mümkündür.

Merhum Âkif, dikkat çektiği, olumsuzladığı her hâlin vurgusunu geçmişle yapmayı tercih eder. İlk *Safahat*'ta yer alan *Mahalle Kahvesi* şiirinde, kahvenin toplumumuzdaki yerini tahlil ettikten sonra, daha çok geçmişten kalan "mülevvesâta" sarıldığımızı söyleyerek;

"Kış uykusunda mı geçmişti ömrü ecdâdın?
 Hayır, o nesl-i necîbin, o şanlı evlâdın,
 Damarlarında şehâmet yüzerdi kan yerine;
 Yüreklerinde ölüm şevki vardı can yerine.
 Fakat biz onlara aid ne varsa elde, yazık,
 Birer birer yıkarak kahvehâneler yaptık!"(s.108) der.

Yalnız Âkif bir mâzî şairi değildir. O hâlin şairidir. Onun bütün gayreti içinde yaşadığı hayatın meselelerine dokunmak, onları eleştirmek, çıkış yolunu göstermektir. İşte o zaman mâzîye yönelir, örneğini, desteği orada bulur. Çünkü hâldeki birçok şey şairi huzursuz eder, sıkıntıya sokar, bunaltır. Böyle anlarda geçmiş, her an, düşünen herkese kendi sesini fısıldayacaktır. Onunla yollarımızın kesişmemesi mümkün değildir. Bilinçli bir şekilde onunla bağları koparmak söz konusu değilse..

Safahat şairi ise, din kardeşliği, iman heyecanı ve ortaklığı noktasında bağ kurmayı seçenlerdendir. Mâzideki aşk, vecd, iman gücü, irfan ve zenginlik onu çeken

¹ Metin içindeki alıntılarda şu baskı kullanılmıştır. *Safahat*, Ankara, Akçağ yay. 1994

şeylerdir. Fikret gibi, geçmişin olumsuzluklarına, çirkinliklerine takılmaz. Yapıcı ve kalıcı olanın güzellikler olduğunu bilir. Tarihe, medeniyet coşkusuyla bakan Yahya Kemal'in dediği gibi: "Geçmişte sevdiğimiz, hayran olduğumuz ve bağlandığımız şeyler yalnız güzellikler, iyilikler, doğruluklardır; yoksa çirkinlikleri, kötülükleri ve haksızlıkları sevmiyoruz. Demek ki mâzîyi bir kütle halinde, olduğu gibi, her tarafıyla sevmekten uzağız." (Beyatlı, 1974:65)

Mehmet Âkif'de de geçmiş güzellikleri, inançtaki samimiyeti ve gayretiyle şiire konu olur. Bunu işlerken daha çok sosyal hayat boyutu öne çıkarılır. Bütün halinde İslâm tarihinden alınmış örnekleri sadece "*Kocakarı ile Ömer*" şiiri ile "*Dirvas*"ta buluruz. Diğerlerinde çoğunlukla ya bir isim hatırlatma yahut genel hükümlerle meziyetleri sıralama şeklinde olur. Örneğin *Fatih Kürsüsünde* şiirinde, iki arkadaş konuşa konuşa camiye yaklaşmaktadırlar. Ümmetin hâli söz arasında dile getirilir, civardaki yangın yerinden bahsedilir. Karşıdan Süleymaniye görünür. Mâzîyi, geçmişteki ihtişamı hatırlatacak bundan büyük işaret olabilir mi? Bu dönüşle onu anlatırken, ifadeyi de süsler, mabedi "vahdetin nedimesi" diye vasıflandırır, yanındaki medreseleri de onu sarmak isteyen âşıklara benzetir.

"-Lâkin insanın,
Nasıl kararmada mâzîye tırmanan nazarı!
Bugün, bizim tepemizden bakan şu âsârı,
Sıyânet eylemeden âciziz, değil yapmak...
-Hakikat öyle! Şu ma'bed nedir? Şu haşmete bak!
-Bırak ki câmii, dünyada olmaz öyle eser;
Fakat nedir şu heyâkil, nedir şu medreseler!
Uzaktan andırıyorlar nitâk-ı sîmîni,
Ki sarmak isteyerek vahdetin nedîmesini;
Atılmış üç tarafından kemend olup beline;
Fakat değil beli, dâmânı geçmemiş eline!" (s.221-22)

Sonra onun seslendiği insanlarla en güçlü bağ mâzîde mevcuttur. Hemen herkesin de övdüğü, beğendiği, yücelttiği, sahiplendiği birçok güzellik orada saklıdır. *Hakkın Sesleri*'nde "Siz iyiliği emreder, kötülükten nehy eder..." ayetini yorumlarken;

"Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl millet mişiz;
Gelmişiz dünyâya milliyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün âfâkı insaniyetin,
Nûr olup fıskırmışız tâ sînesinden zulmetin.
Yarmışız edvâr-ı fetretten kalan yeldâları;
Fikr-i ferda doğmadan yağdırmışız ferdâları!" (s.201)

diye övünür. Çünkü orada övünülecek güzellikler vardır. Onlarla insanları uyarmak, gayrete getirmek daha kolay olacaktır. Müslümanlara, “mâzîsi büyük bir kavm” olduğunu hatırlatmayı bir görev bilir.(s.163) bunun en ilginç örneğini *Berlin Hatıraları*'nda buluruz. Cephede savaşan askerlere ümidini bağlamış olan şair, birçok umut tüketen görüntü arasında bir kıvılcıkta görünce, “Hudâ rızası için ey mücâhidîn-i kiram! / Sebâtı kesmeyiniz, çünkü, sade sizde ümîd” der. Eğer onlar dönerse, dönerseniz, neler olur neler.. Birçok olumsuzluk sayar. Sonra hemen yine tarihin parlak sayfalarından isimler seçer.

Ömerlerin, Yavuz'un biz vefâsız evlâdı,
Sıyânet eylemedik yâdigâr-ı ecdâdı.
Ne yâr-ı candı o, lâkin biz olmadık ona yâr;(s.324)

der. Yâr-ı can, der şair geçmiş için. Ona olan bağlılığını bu terkible dile döker. *Leylâ* şiirinde de bu özlem Leyla ile somutlaşır. Ona seslenir. “Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın cânan, uzaklaşma!” (s.452) der. İslâmdır o ve geçmişte her şeyini bu güzel uğrunda feda etmiş bir inancın eridir, böyle bir milletin ferdidir. Çünkü o büyük kahramanlar, güzel işler yapmış, boyun eğmemiş, inananların boyunlarını eğdirmemişlerdir. Sık sık bu övünç sahnelerine atıfta bulunur. Süleyman Nazif'e seslendiği aynı başlıklı şiirde; “İslâm ilinin sâde esâret mi nasîbi? / Sen, yoksa, unuttun mu o mâzî-yi mehîbi?” diye sitemler eder.(s.447) *Hatıralar*'da da bir hadisi yorumlarken;

“Biz ki yarmıştık şuûnun en büyük ummânını;
Çiğnemiştik yükselen emvâc-ı bî-pâyânını;
Biz ki edvârın, kurûnun, hâdisâtın rağmına,
Hâkim olmuştuk bütün bir âlemin eyyâmına;
Şimdi tek bir dalganın pâmâl-i izmihlâliyiz!
Şimdi sâhillerde mahkûmiyetin timsaliyiz!”(s.292)

O günleri anmak bugünler içindir. Çünkü şimdi, yani hâl perişandır, ıstırap doludur. Yoksulluk ve sefalet vardır. Acı ve ıstırap vardır. Duyarsızlık ve ümitsizlik vardır. Tembellik ve cehalet vardır. *Vahdet* şiirinde “Şark'ın ki mefahir dolu, mâzî-i kemâli/ Yâ Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hâli!”(s.464) ifadeleriyle, bugünkü durumu yara olarak vasıflandırır. Bunun için didinir, haykırır, yalvarır, örnekler getirir, uyarmak ister. Kıvılcıkta der, kendine gel der, çalış der. Yetmez, zaman zaman feryat eder, haykırır, hakaret eder, hicveder.

“Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.

Dünyâda inanmam, hani görsem de gözümle.
İmânı olan kimse gebermez bu ölümlle:
Ey dipdiri meyyit, “İki el bir baş içindir.”
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.
Kurtulmaya azmin neye bilmem ki süreksiz?
Kendin mi senin, yoksa ümîdin mi yüreksiz?
Âtîyi karanlık görüvermekle apıştın?
Esbâbı elinden atarak ye’se yapıştın!
Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!”

Çünkü oradan yani geçmişten alacağı güçle geleceğe istikbale dönecek, yarınlar için insanları uyaracaktır. O insanı iyi tahlil etmiştir. O, ondaki cevherin, özelliğın farkındadır. Onda hep bir yarın hesabının var olduğunu bilmektedir. *İnsan* şiirinde şunları söyler:

“Taharriden usanmazsın, tealîden teâlîye
Atıldıkça, atılsam şimdi, dersin başka âtîye!
Senin en şanlı eyyâmında, en mes’ûd hâlinde,
Bir istikbâl-i dûradûr vardır hep hayalinde
O istikbâledir şevkin, o ma’sûk-ı vicdânın,
O kudsî neşvenin şeydâ-yı bî-ârâmıdır canın.”

Onun için devrinin insanından atılım bekler, o coşkuyu arar. Ama o kımıldama bir türlü ortaya çıkmaz. Nedeni tembellik ve cehalettir. Bunun için yüklenir insana. Sık sık duyarsızlığına vurgu yapar. Özellikle cami kürsüsünden hitapla oluşturduğu şiirlerde üzerinde en fazla durduğu budur. Problemi tesbit etmeyen çaresini bulamaz. O önce problemi tesbit eder, sonra çareyi söyler. Hâli önemser, yarının bugünden başlayacağını dile getirir.

Bu türden bir tesbit şiiri de *Hasbihal*’dir. Şiirin başına Arapça bir beyti epigraf olarak alır.

“Mâ medâ fâte ve’l-müemmelü gaybun
Feleke’s- saatü’lleti ente fihâ”

(Geçen zaman uçup gitti; gelecek ise belli değil. Sen ancak içinde bulunduğun hâlin sahibisin.) Ancak şiirde vurgu hâledir.

“Evet, mâziye ric’at eylemek bir kere imkânsız;
 Ümîdin sonra istikbâl için sağlam mı? Pek cansız!
 Bu günlük iş bugün lâzım yapılmak, yoksa ferdâya
 Bırakmışsan... O ferdâlar olur peyveste ukbâya!
 Benim on beş yıl evvelden kalan işler durur hâlâ;
 Yarın bir başlayıp yapsam demiştim, bak, demin hattâ!
 Müsevifler için dünyâda mahvolmak tabîidir.
 Bu bir kanun-ı fitrattır ki yok te’vîli: kat’îdir.” (s.136)

Evet, Âkif için mâzî örnektir, dayanaktır. Hâl ise hiç iç açıcı değildir. Oysa âtîyi kuracak olan hâldir ve âtî önemlidir. Âtî gelişmişliktir, gaye sahibi olmaktır. Gayesi olanlar ilerlemekte, yükselmektedir. Şark’ın geleceği ise karanlıktır. Çünkü âtî hesabı yoktur, adımı yoktur, maarifi yoktur, plânı yoktur. *Fatih Kürsüsünde*, bunu şöyle ifade eder:

“Bakın mücâhid olan Garb’a şimdi bir kere;
 Havâyâ hükmediyor kânî olmuyor da yere.
 Dönün de âtî olan Şark’ı seyredin: Ne geri!
 Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yer!
 Nedir şu bir sürü fenler, nedir bu san’atler?
 Nedir bu ilme tecellî eden hakîkatler?
 Sefîneler ki yarar kit’a Kit’a deryâyı;
 Şimendifer ki tarar buk’a buk’a dünyâyı;
 Şuûn ki berkâ binip seslenir durur ovada;
 Balon ki rûh-ı kesîfiyle yükselir havâda...
 Hulasa, hepsi bu âsâr-ı dehşet-âkînin,
 Bütün tekâsüfüdür toplanan mesâînin...”(s.239)

Âtîyi elde etme fenle olur, çalışmayla olur. Bunun için *Süleymaniye Kürsüsünde* şiirinde Japonları örnek verir. Kürsüdeki vaize uzun uzadıya onları anlattırır. Sonra;

“Böyle evlât okutan milletin istikbâli,
 Haklıdır almaya âgûşuna istiklâli.
 Yarın olmazsa öbürğün olacaktır mutlak...
 Uzak olmuş ne çıkar? Var ya bir âtî, ona bak!”(s.162)

Birkaç sayfa sonra, gemiyle İstanbul’a dönen hoca, İstanbul’u düşlerken bir rüya görür: Varacağı İstanbul değişmiş, çok farklı bir yer olmuştur. Âkif’in aradığı âtî, işte böyle bir özelliğe sahiptir.

“Sayısız mektep açılmış; kadın, erkek okuyor;
 İşliyor fabrikalar, yerli kumaşlar dokuyor.

Gece gündüz basıyor millete nâff' âsâr;
Âdetâ matbaalar bir uyumaz hizmetkâr.
Mülkü baştan başa i'mâr edecek şirketler;
Halkın irşâdına hâdim yeni cem'iyetler,
Durmayıp iş buluyor, gösteriyor, uğraşiyor;
Gemiler sâhile boydan boya servet taşıyor.”(s.165)

Fakat bu bir düştür. Hoca biraz sonra uyanır. Hâlin sıkıntıları nedeniyle muzdarip olan Âkif'tir bu düşleri kuran. O, insanımızın da insanlık nehrine katılmasını ister, bekler. Şöyle der aynı yerde:

“İbret al erbâb-ı ikdâmın bakıp âsârına:
Dağ dayanmaz erlerin dağlar söken ısrârına.
Bir münevvim ses değil yer yer huruşân velvele:
Fevc fevc akmakta insanlar bütün müstakbele.
Nehr-i feyzâfez-i insaniyyetin âhengine.
Uymadan, kabil değildir düşmemek bir engine.
Menzil-i maksûda varmazsın uyanmazsan eğer...
Var mı bak, yollarda hiç bîdâr olanlardan eser?
İşte âtîdir o ser-menzil denen arâm-gâh;
Kârbân akvâm; çöl mâzî, atâlet sedd-i râh.
Durma, mâzî bir mugaylan-zâr-ı dehşet-nâktir;
Git ki, âtî korkusuzdur, hem de kutsi hâktir!
Çok şedâid iktihâm etmek gerektir, doğrudur...
Vehleten âvâre bir seyyâhı yollar korkutur;
Korku, lakin, azmi te'yîd eylemek îcâb eder:
Kurtulursun şedd-i rahl etmiş de gitmişsen eğer.”(s.22)

Asım'da da, ona seslenirken, gelecekte ümitli olmasını ister. Hadiselerin geçici olduğunu, köklerin sağlamlığının gelecek için yeni kapılar açacağına olan inancını şöyle dile getirir:

“Şimdi, Asım, bana müfrit de, ne istersen de,
Ma'rifetten de cüdâ Şark o fazîletten de.
Lâkin ister misin, oğlum, mütesellî olmak:
İçtimaî bütün âmillere, kudretlere bak.
Bunların herbirinin kuvveti, mâzîye inen,
Kökü mikdârı olur; çünkü bu âmillerden,
En derin köklüsü en sağlamı, en hâkimidir.
Şimdi, sen bizdeki kudretleri eşsen bir bir,

Göreceksin ki: Bu millette fazîlet en uzun,
 En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,
 Bir mübârek suyu var, hiç kurumaz: Dîn-i mübîn.
 Hâdisât etmesin oğlum, seni asla bedbîn...
 İki üç balta ayırmaz bizi mâzîmizden.
 Ağacın kökleri mâdem ki derindir cidden,
 Dalı kopmuş, ne olur? Gövdesi gitmiş, ne zarar?
 O, bakarsın, yine üstündeki edvârı yarar,
 Yükselir, fışkırıp, âfâk-ı perîşânımıza;
 Yine bin vâha serer kavrulan îmânımıza.” (s.424)

O, daha ilk şiirlerinden itibaren *Durmayalım* der. Çünkü âtî çekmekte, ona katılamayanları sürüklemektedir. Bizde ise bir kıpırdama göremez. Baktığında gördüğü sade bir aldırışsızlıktır. Millete seslendiği her şiirinde ataleti, yani tembelliği vurgular. Bu iğrenç hâlin “nümunesi biziz”, der. Hatırlata hürmetin kalmamış diyerek aşağıladıkça aşağılar. Sonra da, “îade etmenin imkânı yoksa mâziyi, / Bu mübtezel yaşayıştan gebermen elbet iyi.” diye öfkesini dışa vurur.

Niye acımasızdır şair? Evet, bu hâlinle sürünmekte, fakat ona da razı olamazsın. Çünkü “zaman peşini/ bırakmıyor” der.(s.241) Aynı tesbit ve uyarılar *Hakkın Sesleri*’nde de vardır.

“Coşkun, koca bir sel gibi, daim beşeriyet,
 Müstakbele koşmakta verip seyrine şiddet.
 Dağlar, uçurumlar, ona yol vermemek ister...
 Lâkin o, ne yüksek, ne de alçak demez örter!
 Akvâm o büyük nehre katılmış birer ırmak...
 Elbet katılır... Hangisi ister geri kalmak?
 Bizler ki bu müthiş, bu muazzam cereyânla
 Uğraşmadayız... Bak, ne kadar çilgınız anla!
 Uğraş bakalım, yoksa isin, hey şaşkın!
 Kurşun gibi sür’atli, denizler gibi taşkın
 Bir çağlayanın menba-ı dehhâşına doğru
 Tırmanmaya benzer, yüzerek, başka değil bu!
 Ey katre-i âvâre, bu cûşun, bu hurûşun
 Âhengine uymazsan, emin ol, boğulursun! (s.199-200)

Benzer ifadeleri bir de son kitaptaki *Azimden Sonra Tevekkül* şiirinde buluruz. Dünya koşuyor der, şair. Sen de bir parça kımıldan, yoksa mahvolacaksın.

“Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmaz
 Davranmıyacak kimse bu meydana atılmaz.

Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da;
Mâziyi fakat yıkmaya kalkışma bu yolda.
Ahlâfa döner, korkarım, eslâfa hücûmu;
Mâzîsi yıkık milletin âtîsi olur mu?"(s.445)

Sonuç olarak merhum Âkif, yaşadığı günlerin hercümercine çareler ararken, onların neden başımıza geldiğini açıklamaya çalışırken, yarınların neler getireceği konusunda düşüncelerini dile dökerken bir geriye dönmekte, kendi ifadesiyle "mazîye tırmanmakta", bir gelişmiş olanlara, istikbale bakıp "uyanın!" diye haykırmaktadır. Çünkü hâl ümit verici değildir, perişandır, dağınıktır. Hayatındaki gibi, şiirinde de bunun için koşup durmaktadır o.

Kaynaklar

Beyatlı, Yahya Kemal (1974), *Aziz İstanbul*, İstanbul, Yahya Kemal Enstitüsü yayını, (3.b.)

Ersoy, Mehmet Âkif, (1994), *Safahat*, Ankara, Akçağ yay.

Ömer Seyfettin, (1999), *Bütün Eserleri-Hikâyeler 2*, İstanbul, Dergâh yay.

Şengüler, İsmail Hakkı, (2000) *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Âkif Külliyyâtı*, C. 9, İstanbul, Hak yayıncılık.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, (1976), *Beş Şehir*, İstanbul, Dergâh yay.

Mehmet Akif'in Büyük Âlemi

Necmettin Turinay
Dr., Yazar

Büyük sanatkârların ruhlarında ve kalemlerinde öyle bir iksir mevcuttur ki, ele aldıkları her mevzuyu yekpare bir bütünlüğe erdirir; dağınık ve paramparça duran eşyayı, tabiatı, kelimeleri ve geçmiş uzun bir tarihi yepyeni bir tevhide dönüştürürler. Bu yüksek ruhlu sanatkârların dilinden dökülen nice mısralar böyle olduğu gibi, nice karışık ve karmaşık sesleri tek bir makamın ahenginde toplamasını bilen büyük soluklu bestekârlar da öyledir. İşte onun için biz, klasik büyük romanları okurken de, içimizdeki derin vecdi harekete geçiren büyük musikî formlarını dinlerken de, kademe kademe kendimizi âlemin künhüne ermiş gibi hissederiz. İçimizde ve dışımızda yüksek bir galeyan hasıl olur, etrafımızı kuşatan sayısız teferruat, içimizden esen uğultulu nakaratlara tâbi olarak akar da akar!..

Bunun dışında bu büyük sanatkârlar, hemen herşeyi “tek”e indirgemeyi bilirler. Mimar Sinan kubbelerle oynayarak bunu yaparken; bütün varını yoğunu tek bir kavrama, *Büyük Doğu* kavramına indirgemeyi başaran Necip Fazıl'da olduğu gibi; yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, nice güneşlerin doğup batmasının destanını yazan Mehmet Akif'in yaptığı da bundan farklı değildir.

Çünkü Akif'in kaleminde ve ruhunda da öyle bir iksir mevcut ki, eski devirlerin büyük mutasavvıflarında olduğu gibi, ele aldığı her mevzuyu ve teferruatı

tek bir vahdet noktasında cem etmesini iyi biliyor. Nasıl eski mutasavvıflar gezip dolaştıkları tabiatı, temas halinde buldukları nesnelere, daha ötede, yerler ve gökler dahil bütün bir âlemi tanrısal bir zikir içinde idrak ediyorlarsa, Mehmet Akif'te de aynen öyle, büyük sanatkârların soyundan geldiğine dair sayısız işaretler mevcut. Bir yandan klasik büyük şairlerimizin, diğer yandan da batılı büyük romantiklerin mirasını kendinde cem etmesini bilen Akif'te, bu bakımdan gür ve coşkulu bir şiir, suyu kesilmeyen büyük ırmaklar gibi boşanıyor da boşanıyor.

Böyle yüksek bir şiir kabiliyeti eğer on altıncı yüzyılda yaşasa idi, ikinci bir Fuzuli ile kar-şılaşaçağımızdan emin olabilirdik. O takdirde de Akif'ten, aynen Fuzuli'nin *Leylâ vü Mecnun*'unda olduğu gibi, *Su Kasidesi*'nde olduğu gibi yüksek aşk terennümleri dinlemekten geri kalmayacaktık.

Ya da diyelim ki Akif, on üçüncü yüzyılda yaşasaydı!.. O takdirde de karşımıza, daha başka bir Mevlâna olarak çıkacak, coşkulu bir aşkın serenatları suretinde, yeni yeni Mesneviler armağan etmekten geri kalmayacaktı bize.

Yani çok yazmak ve coşkulu yazmak gibi, kımıldadıkça rahat ve kolay şiirler söylüyormuş gibi bir tesir üretmek, hemen bütün büyük şairlerin ortak nişanesi değil midir? İşte Akif de aynen o büyük üstad şairler gibi, durmaksızın yazdı, durmaksızın söyledi. İçinden gelen hep bir acı ve hep bir aşkla söylenmiş bu şiirler; neredeyse koca bir divan teşkil eden hacmiyle, onu büyük şairler kafilesi arasında zikretmemize yetip de artıyor dolayısıyla. Aynen Yunus'ta, Mevlâna'da, Fuzuli'de, Şeyh Galip'te ve Abdülhak Hamid'de olduğu gibi!.. Ya da kendi çağdaşı Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'de olduğu gibi, Türk edebiyatının yüzakı büyük şairlerden biridir kuşkusuz Mehmet Akif.

Büyük şâirlerin yolunda fakat yepyeni bir şiir

Mehmet Akif'i eski yüzyılların büyük şairlerinden Yunus, Mevlâna veya Fuzuli'ye benzetmemiz sebepsiz değil. Alemlere sığmayan bir ıstırap, ya da bütün insanlığı ihâta edecek çapta yüksek bir aşk duygusu!.. Tabiatı ve her türlü teferruatı cezbeli bir vahdet ihtiyacı içinde algılamak ve buradan hasıl olan yüksek bir aşk duygusu ile de, bir nevi kendinden geçer gibi yazmak!.. Sürekli bu duyguyu tekrar etmek!.. Her seferinde de daha iyiye, daha güzele ve müteâil olana bir adım daha yaklaşmak!.. Bu işi hayatının yegâne mesaisine dönüştürmek gibi birşey..

Fakat biliyoruz ki Akif ne on üçüncü yüzyılda, ne de on altıncı yüzyılda yaşamış biri değil. Dolayısıyla her büyük şairin, yaşadığı yüzyılın suuruyla konuştuğunu unutmamak icap eder. Nitekim Akif de aynen böyle yaptı ve kendi döneminin diliyle yazdı. Ya da yaşadığı dönemi ve facialarını, kendi fırçasıyla boyadı

durdu. Bu bakımdan o büyük şairlerle Akif arasındaki fark, aradan geçen nice yüzyılların farkıdır. Dil, kültür, her türlü zevkler değişmiş, sanatın ve şiirin öncelikleri farklılaşmış; ne büyük imparatorlukların kuruluş heyecanı, ne de “gül devirleri”nden bir eser kalmış!.. Daha ötede insan ve toplum değişmiş!.. Dinî telâkkiler alt-üst olduğu gibi, çağdaş batı emperyalizminin İslâm dünyasına verdiği büyük yıkım karşısında, neredeyse herkes şaşkın ve ne yapacağını bilmez bir vaziyette!..

İşte Mehmet Akif bu sebeple, aynı familyadan gelen şairlerden biri olduğu halde; onlardan daha farklı bir dil ile yazıyor, onlardan daha farklı bir sanat ortaya koyuyor. Veya şöyle dememiz de mümkün: Mevlâna, Yunus ya da Fuzûlî gibi şairler, kendi yüzyıllarında değil de, Akif gibi facia ve çöküş zamanlarımızda yaşasalardı, hiç kuşkusuz onlar da Akif’in takındığı gibi bir tutum takınır, şiirlerini öyle yazar, öyle söylerlerdi.

Bir nevi uyarma ve “inzâr”dır hemen bütün büyük şairlerin yaptığı!.. Onlar devirlerinin diliyle konuşur ve içlerindeki bir aşkı, bıkıp usanmadan tekrar eder dururlar. Hemen her şiirinde de aynı şeyi söylerler. Bıkıp usanmadan, asıl söylemek istediklerini henüz daha yenice söylemeye başlamışlar gibi bir duygu içinde yazarlar.

Fakat biz bu şiirleri okurken, idrakimizde yeni yeni açılmalar hissederiz. Çünkü onlarda mevcut olan “inzârın dili ve şuuru”, bizi içimizden ve dışımızdan uyarır durur. Bir farkla ki, eski büyük şairler varlığın tâbi olduğu gizli devinimden bizi haberdar kılmak isterken; Akif onlardan farklı olarak, kendi yüzünün şuuru-şuuru veya şuursuzluğuna hitap etmek durumunda kalır:

*Viranelerin yaşçısı baykuşlara döndüm
Gördüm de hazanında bu cennet gibi yurdu
Gül devrini görseydim onun bülbülü olurum
Yâ Rab beni evvel getireydin ne olurdu?*

Mehmet Âkif’te ıstırabın kaynağı

Yukarıdaki dörtlük o kadar önemli ki, neredeyse Akif’in hemen bütün hayatının özeti mesabesinde. Koca bir imparatorluk çökmüş, geriye kalan topraklar da viraneden farksız bir hâl almış. İşte bu harap ülkede şair kendini, adeta bir nevi baykuş gibi hiss ediyor. Burada baykuşların meskûn yerlerde, insanın ve kalabalıkların barındığı mekânlarda yaşamadığını söylemeye gerek yoktur sanırım. Çünkü bu uğursuz hayvanlar hemen daima viranelerde, insanın yaşamadığı ıssız ve terk edilmiş diyarlarda yaşarlar. İşte Akif, uğruna verilmiş büyük mücadelelere rağmen, yurdun son manzarasını ancak böyle tasvir edebiliyor.

Buna karşılık dönüp geriye baktığı, daha doğrusu uzak bir maziye hatırlamaya çalıştığı da dikkati çekiyor şairin. Kaldı ki buna hatırlamak bile denemez. Çünkü onun kasdettiği “gül devirleri” daha, daha eski yüzyıllara ait bir durum. Yani çocukluk yılları bile kasedilmiyor burada. Haliyle Akif, eğer bu ülkenin “gül devirleri”nde dünyaya gelmiş biri olsaydım, ben de bülbüller gibi şakır, o yolda şiirler söyledim demek istiyor. Dolayısıyla aynı ülkenin gül devirleri çok gerilerde kalmış, hemen her yer “viranemisa” olmuş ve şairin kaderine de, gül karşısında aşk serenadları söylemek yerine, acının ve ıstırapın terennümlerini bestelemek düşmüştür.

Kuşkusuz her şairde karşılaşmıyoruz böyle bir durumla. Şairin kendini; kendi devrinin ve bireysel ıstıraplarının daha ötesinde bir acıya kilitlemesi ile yani!.. Namık Kemal’in,

“Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdına”

dediği gibi, Akif de aynı makamdan bunun için konuşmuş oluyor.

Fakat onun şiirinin merkez noktasını teşkil eden bu yüksek ıstırapın menşeiini de tayin etmek gerekir sanıyorum. Burada da ister istemez, onun çocukluğu ve aile durumu önem kazanacak demektir.

1873’te İstanbul Fatih’te dünyaya gelen şair, Osmanlı-Rus savaşlarının büyük yıkım ortamında çocukluğunu geçirir. 93 savaşı dediğimiz ve Abdülhamit’in ilk iktidar yıllarına tesadüf eden o geriye çekilme ve ardı arkası kesilmeyen Balkan göçleriyle sürüp giden ölüm ve korku yılları!.. Neredeyse Bütün Balkanlar’ın birer birer koptuğu, Türk ve Müslüman ahalinin payitaht İstanbul’a, anne kucağına sığınır gibi sığındığı çaresizlik zamanları!.. Fukaralık, yoksulluk, yurtsuzluk hep bir arada. İstanbul’un bütün camileri ve avluları, neredeyse muhacir kabileleri ile dolmuş. Yer, gök insan!..

Bu vahşet manzaraları, hiç kuşkusuz, hemen her İstanbullu üzerinde çarpıcı tesirler meydana getirecek cinstendir. Babası ile Fatih camiine sık sık gelip gittiğini bildiğimiz Akif’in, yaşı küçük olmasına rağmen, bu korkunç facia manzaralarından haberdar olmaması tabii ki düşünülemez. Kaldı ki yıllarca devam edecek bu harap insanlık tablolarının, şairin ruhunda ne derin yaralar açtığını tahmin etmek zor olmamalıdır. Onun ruhunda bu insanlık faciasının, kalıcı tesirler meydana getirmesi ihtimali her bakımdan yüksektir.

Burada unutulmaması gereken bir husus da, Akif’in babası Mehmet Tahir Efendi’nin (1826-1888) Balkanlı biri oluşudur. İkinci Mahmut döneminde İstanbul’a gelen ve yaptığı tahsilin sonunda Fatih Medresesi’nde müderrisliğe kadar

yükselen bir babanın evinde, eski fetih yıllarının hatıralarının konuşulmaması, ya da 93 savaşının meydana getirdiği ölüm ve korku şoklarının hissedilmemesi düşünülebilir mi? Yani kuvvetle muhtemeldir ki küçük Akif'in Fatih'teki evi; aile kökleri, hatıraları ve 93 savaşının hasil ettiği olumsuz manzaralar dolayısıyla, daha o yıllardan bir ıstırap merkezine dönüşmüş bulunmalıdır.

Mehmet Akif'in *Sahafat'*ını baştan sona istilâ eden insan ve toplum merkezli ıstırapların kaynağı, işte buralarda aranmalıdır diyoruz. Kalabalık, kargaşa, fukaralık, acı ve feryat!.. Ve bu durum karşısında, daha küçük yaşlarda onda teşekkül etmeye başlayan bir nevi yüksek *sorumluluk şuuru!*.. Bu sorumluluğun kendine yüklediği acı ve ıstırap hisleri!.. Daha ileriki yıllarda okuyucusuna:

“Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım”

derken, onun neler hissettiğini kestirmek bu bakımdan zor olmamalıdır.

Dolayısıyla Akif'in bir yanını ifade eden bu *“kök duygusu”*; onun Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı, ya da Milli Mücadele yıllarındaki tutumunu açıklamakta kullanabileceğimiz en önemli anahtar mesabesinde.

Mehmet Âkif, Yahya Kemal, Ömer Seyfettin

Sadece Akif'te değil, büyük şairimiz Yahya Kemal'de ve hikâyeci Ömer Seyfettin'de de benzer bir durumla karşılaşyoruz. Ömer Seyfettin'in hemen bütün hikâyelerinin, Balkan faciaları etrafında dönüp dolaştığı ortada değil midir? Ya da Akif'in *“gül devirleri”* olarak ifade ettiği zamanlara dönük tarihî hikâyeler veya anekdotlar!..

Nitekim Yahya Kemal de benzer duygular içerisinde. Üsküp'te doğan ve burayı evlâdı fatihân diyarı olarak İstanbul'a, Bursa'ya benzeten şair, *Açık Deniz* şiirinde bakın neler söylüyor:

*“Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum
Her lâhza, bir alev gibi hasretti duyduğum.
Her yaz şimale doğru asırlarca bir koşu,
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu.
Mağlûpken ordu, yaşlı dururken bütün vatan,
Rüyama girdi her gece bir fatihâne zan.
Hicretlerin bakiyyesi hicranlı duygular,
Mahzun hudutların ötesinde akan sular,
Gönlümde hep o zanla beraber çağıldadı.
Bildim nedir, ufuktaki sonsuzluğun tadı.”*

Bu bakımdan Mehmet Akif'in, insan ve toplum sorunları karşısında son derece duyarlı olması sebepsiz değildir. Hemen her olumsuz durum onun vicdanını kanatmaya, buradan yeni bir şiir üretmeye artık hazırdır şair. Ya bir fukaralık ya bir adaletsizlik, ya da her haliyle insandan yardım dilenen mânâlı bir bakış karşısında, onun kalbindeki gizli mızrabın harekete geçmemesi mümkün değildir. Safahat'ın ilk cildini dolduran *Küfe, Meyhane, Mezarlık, Bayram, Seyfi Baba, Koca Karı ile Ömer, Mahalle Kahvesi, Köse İmam* gibi şiirler, işte hep bu merkez etrafında döner dolaşırlar.

Sırat-ı Müstakim'den Müdafaa-ı Milliye Cemiyetine

Eşref Edip'le birlikte çıkardıkları ve baş yazarlığını da kendisinin yaptığı *Sırat-ı Müstakim* dergisi bu bakımdan önemlidir. İnsana, topluma ve yönetici elitlere birşeyler söylemek için çıkarılan bu dergi, kısa zamanda dikkati çeker ve İmparatorluğun uzak beldelerinde de önemli tesirler meydana getirir. Sırat-ı Müstakim'in 27 aralık 1908'de, yani İkinci Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından çıkarıldığını ve 183'ncü sayıdan itibaren (1912) *Sebilü'r Reşat* adını aldığını burada yeri gelmişken ifade edelim. Akif'in yukarıda adlarını verdiğimiz şiirleri bu dergide yayımlandığı gibi, onun fikrî ve edebî yazıları da gene bu dergide çıkmışlardır. Yani *Sırat-ı Müstakim* bir yandan yeni bir şiirin, bir yandan İslâmî muhtevası ile dikkati çeken fikrî ve edebî bir nesrin merkezi olmaya başlarken; öbür yandan da Kırım'dan, esir Balkan ülkelerinden, Kazan'dan, Orta Asya'dan ve muhtelif İslâm memleketlerinden İstanbul'a gelen aydınların uğrak merkezine dönüşecekti.

Yani genç Akif her geçen gün, yaşının üstündeki bir sorumluluğun altına giriyor, eski ve yeni nesiller arasında her geçen gün daha bir ön plana çıkıyordu. Tabii bu arada, Safahat'ın ilk cildinin de yayınlanmış bulunması, onun tesirini daha bir artırıyordu. Nitekim bu tesirlerle izah etmek gerekir ki onu, dönemin üstat şairlerinden teşekkül etmiş bir heyetin içerisinde görüyoruz.

Balkan harbi yılları, Akif'in asıl temayüz ettiği ve doğrudan toplumsal bir önder konumuna yükseldiği zamanları teşkil eder. 1908 Meşrutiyet'i sonrasında, demokrasi adına her türlü cinayetin işlenebildiği o yıllarda; siyasî parti kurmakla dernek kurmak arasında bir fark bulunmaz, askerler siyasî partilere üye olabilir, daha ötede ayrı ayrı siyasî partiler kurarak değişik kümeler oluşturabilirlerdi. Bir de üstüne üstlük, sermayesi itibariyle karanlık bir takım yayın organları!.. Fikir hürriyeti anarşiye dönüşmüş, ülkenin dış politika tutumu (meselâ Balkan savaşlarında olduğu gibi) açıktan açığa tahrip edilmeye kalkışılmış, yani mevcut hükümetin ve ordunun mağlûbiyeti dahi arzu edilir bir durum almış. İşte İttihat ve Terakki'nin iç tasfiyelere mecbur kaldığı ve belki de yenice uyanmaya başladığı yıllara doğru ilerleyecektik artık.

Abdülhamid'in devrilmesinin ve Meşrutiyet'in ilânının ardından, yani içine düştüğümüz kaos ve kargaşa zamanlarından bir çıkış arayışı olmak üzere yeni bazı gelişmelere şahit olunuyor. Nitekim Mehmet Akif'in de içinde bulunduğu *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti* gibi, kendilerine hemen herkesin saygı duyduğu önemli bazı şair ve fikir adamlarından meydana gelen bir heyet bunun için teşkil ediliyor.

Balkan Harpleri dolayısıyla yeni bir tutum belirlemek ve ülkenin ihtiyacını duyduğu daha sağlıklı yaklaşımlar üretmek vs. İşte bu dönemde teşkil edilen *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*'nin *İrşat Heyeti Neşriyat Şubesi*'nde (Heyet-i Tenviriye), Abdülhak Hamid, Cenap Şehabeddin, Süleyman Nazif, Hüseyin Kâzım vs. ile birlikte Mehmet Akif'in adı da dikkatimizi çekiyor. Akif'in bu kuruldaki görevi, kurulun genel sekreterliğini yapmaktır. Aynı zamanda bu sıralarda, Darülfünun'da *Edebiyat-ı Umumiye* hocalığı yaptığını da unutmamak icabeder.

Millî bir destana doğru

Fakat burada asıl önemli olan, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*'nin başkanlığını yapan yaşlı şair Recaizade Ekrem'in, Mehmet Akif'e söylediği bir husustur. Akif'in şiirini iyi tanıdığı ve iyi takip ettiği anlaşılan Recaizade Ekrem, bir ara Akif'e: "Millî bir destana ihtiyacımız bulunduğunu ve bunu da ancak kendisinin yapabileceğini" söylemesidir.

Burada Akif'in şiirinin ve sanatının, zamanın ileri derecedeki üstat sanatçılarının dikkatini çekmesi bir tarafa, onun ruhundaki gizli meylin açığa çıkması bakımından da ayrı bir önemi vardır. Akif'in millî bir destan yazması, bu milletin destanını ancak kendisinin yazabileceğine dair bir fikir üretmesi!.. Düşünebiliyor musunuz? Kademe kademe *İstiklâl Marşı*'na doğru evrilen bir süreç nerelerden doğuyor, nerelerden geçerek, nerelere ulaşıyor?

Dolayısıyla Akif'in şiirinde asıl Balkanlar dönemi, neredeyse Ömer Seyfettin'in hikâyeleriyle birlikte, bu sıralarda başlamaktadır desek yeridir.

Bir başka husus da, gene bu heyetin umumi ricaları ile Akif'in Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye camilerinde verdiği çok meşhur üç vaaz-konferanslardır. Ülkeyi, toplumu ve yönetici eliti birliğe ve bütünlüğe davet ettiği bu meşhur konuşmaları, Mehmet Akif'i gerçekten lâıyk olduğu kamuoyu önderliği seviyesine taşımakta gecikmeyecektir. Nitekim Akif'in bu mekânlarda yapacağı konuşmalar, günler-haftalar öncesinden gazetelerde öne çıkan ilânlarla duyuruluyor; ardından da *Sebilür Reşat* dergisinde peyderpey yayınına geçiliyordu. Yani neresinden bakarsanız bakın, Balkan savaşlarından itibaren Mehmet Akif, ülkenin ön plandaki kanaat önderlerinden biri olup çıkacaktır.

Milli şairliğe doğru

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Akif'in sırf İslâmî kesimler nazarında değil, hemen bütün fikir ve sanat çevreleri bakımından umûmi bir kabul gördüğü gerçeğidir. Batıcısı - liberali, türkçüsü turancısı ve tabii islâmi-muhafazakâr kesimler de dahil, hemen bütün fikrî ve siyâsî çevreler nazarında saygı duyulan, güven uyandıran bir kişiliğe sahip oluşudur. Kuşkusuz bunun temelinde de, yukarıdan beri özetlemeye çalıştığımız ülke sorunları karşısındaki hasbî tutumu ve bu tutumun şiiir dahil her türlü imkânlar vasıtasıyla içten gelen bir coşku ile desteklenmesi hadisesidir.

Daha ötede şairin, fikrî veya siyâsî görüşleri itibariyle kendisini olduğu gibi ifade etmesi, hemen bütün kesimler nazarında kompleksiz bir tutum takınması, *sekte* ve *marjinal* tutumlara asla tenezzül etmemesidir. Daha mühimi de şairin, maşerî vicdanın ortak dilini keşfederek konuşması ve yazmasıdır. Yani Akif daha o yıllardan, herhangi bir sınıfın, siyasi görüşün, hizbin veya bölgesel infiratçılığın ağına düşmemek gerektiğini keşfederek yazmış ve söylemiştir. İşte buna maşerî vicdanın dili ile konuşmak diyoruz. Fikir-siyaset arenasında da benzer bir konuma bürünerek, kendine saygın bir yer edinmek!.. Dolayısıyla burada şunu da ifade edelim: Mehmet Akif, İstiklâl Marşı'nı yazmakla "*milli şair*" sıfatını kazanmadı. Daha başından itiraberen o, böyle bir çizgi üzerinde ilerledi. Balkan savaşları ile Birinci Büyük Savaş boyunca, benzer bir saygı ve kabul duygusu üretmekten asla geri kalmadı.

Nitekim Birinci Dünya Savaşı yıllarında, İttihat ve Terakki iktidarının şaire karşı beslediği saygılı tutumunun altında da bu tür bir yaklaşım söz konusudur. Kuşkusuz İttihatçıların çeşitli kusur ve noksanlıkları bulunmakla beraber, onların Teşkilât-ı Mahsûsa ve çeşitli İslâmî, kültürel irşat heyetleriyle esir Türk ve İslâm memleketlerine yönelik *sömürgecilik karşıtı* politikaları, uluslararası emperyalizme dönük yaklaşımları ve bu yolda *kapitülasyonları* bile kaldırmaktan geri durmamaları; ister istemez Akif'in de onlara karşı aynı anlayışla yaklaşmasını sağlayacak demektir.

İşte bu karşılıklı ilişkiler arasında Akif bir bakıyorsunuz Berlin'e taşınmış, orada İngilizlerden esir alınmış Müslüman askerlerle temas ediyor; bir bakıyorsunuz Halep, Şam, Beyrut, Mekke-Medine ve Necit çöllerinde dolaşıyor!.. İngilizlerin tahrik ettiği isyankâr bazı Arap aşiretlerini teskine çalışmaktan adeta bîtap düşüyor. İşte böyle böyle, yeni yeni Safahat'lar ortaya çıkıyor; bir yandan da *Berlin Hatıraları*, *Çanakkale Şehitleri* ve *Necit Çöllerinden Medine*'ye gibi emsalsiz şiiirler doğuyor.

Şairin anne tarafından yansıyan bazı tesirler

Bazen *manzum hikâyeler* ve *romanlar* biçiminde, çoğu zaman *büyük destan parçaları* suretinde, yer yer de normal *küçük şiirlerden* oluşan onun eserleri, ekseriyetle coşkulu, derin söyleyişler seviyesine yükselmekten asla geri kalmaz. Hemen daima yüksek bir lirizm bu şiirlere eşlik eder. Şairin istiğrak halinde seyreden bu tarafı, unutmayalım ki toplumcu yanından daha derin ve daha kuşatıcıdır. *Necit Çöllerinden Medineye, Çanakkale Şehitleri, Gece, Leylâ, Hicran* ve *Secde* gibi parçalarında, ani yükselişler biçiminde seyreden şairin bu tarafı doğrudan doğruya anne kökü ile ilgilidir.

Akif'in Orta Asya meselelerine ve Orta Asyalılara, Kazan ve Kırım'a ilişkin sorunlara duyduğu yakın ilginin kaynağı da gene burada aranmalıdır. Ondaki dinî idrakin ve şiirin, yarı yarıya bir *istiğrak* ve yarı yarıya *panteist bir cezbe* biçimindeki tezahürünü gene anne tarafıyla izah etmek durumunda kalıyoruz. İstenildiği takdirde, bu tesirleri daha da uzatmak mümkündür kuşkusuz.

Meselâ, Akif'te yer yer karşılaştığımız "*asr-ı saadetçi*" islâm telâkkisine karşılık, beklenmeyen derecelere varan "*mevlid*" yüceltmeleri, gene aynı şekilde *ezgili ilâhi söyleyişler* karşısında içinin dışının bir hoş olması, yani kendinden geçecek bir hal alması ve daha mühimi de hemen daima sekter tutumlardan uzak durmaya çalışması gibi!..

Dolayısıyla baba tarafından ve Balkan facialarından doğup beslenen "*toplumcu tarafı*" ile anne tarafından sirayet eden istiğrak halindeki "*vecitli din tutumu*" öyle bir noktada kesişime uğruyor ki, biz Akif'i bir bütün olarak "*toplum mistiği*" biçiminde algılamaya başlıyoruz. Aynen Mevlâna'da, Yunus'ta, Remzi Oğuz Arık'ta, Şevket Süreyya'da, Nurettin Topçu ve Kemal Tahir'de olduğu gibi!.. Kuşkusuz bu kişilerin bazıları Akif gibi değiller. Fakat *toplum mistiği* tarafları, onları bir arada düşünmemize gene de bir engel teşkil etmemektedir.

İşte Akif'in bu vecitli ve istiğraklı tarafı ile, Balkan facialarından kopup gelen toplumcu damarı; onu öyle bir seviyeye yükseltti ki, hemen bütün Türklük âleminin ve İslâm dünyasının ıstırap ve acılarının tercümanı noktasına taşıdı. Pakistan-Hint müslümanlarından tutun da, Orta Asyalılar, Kırım ve Kazanlılar, Mısır müslümanları; onun sesini ve mesajını işitmek hevesiyle, İstanbul'u adeta dinî ve siyasî bir kıble hüviyeti içinde algılamaya başladılar.

Dolayısıyla *Sebilü'r Reşat* dergisinin Kalküta ve Bombay'da; Taşkent, Semerkant ve Doğu Türkistan'da; Kazan, Kırım ve Sibiryâ içlerinde, Mısır dahil bütün Ortadoğu memleketlerinde ve Balkanlar'da, Kafkas ülkelerinde okunması, oralara kadar

ulaştırılmaya çalışılması calibi dikkat değil midir? Yani Akif, *Sebilü'r Reşat* dergisi ve şiiri ile öyle bir dil yakalamıştı ki, bugünün tabiri ile buna “küresel bir dil” demek durumunda kalıyoruz.

Dolayısıyla adı geçen dergiyi; Türkiye'nin ve dilimiz Türkçe'nin *son evrensel açılımı* olarak mütâlaa edebiliriz diye düşünüyoruz.

Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı

Haliyle Milli Mücadele'nin o yalnızlık günlerinde, tarihî geleneğin ve hilâfetin merkezi İstanbul ile yepyeni ümitlerin ve bağımsızlık şuurunun sembolü seviyesine yükselen Ankara arasında tereddüte düştüğü zamanlarda, Akif'in tercihi her bakımdan önem arzedecek demektir. Nitekim işte, tam da o sıralarda, Ankara hükümeti, Mehmet Akif'i davet etmek lüzumunu hissetti. Bu davete anında icabet eden şair yollara düştü ve Anadolu'da yer yer baş gösteren isyanların bastırılması noktasında büyük gayretler sergiledi.

Bu arada, kaybolan, çöken bir imparatorluğun ardından, yeni yeni uç vermeye başlayan Anadolu hareketi için; ruhları harekete geçirecek ve toplumu bir arada tutacak “*millî bir marş*” ihtiyacının duyulmaması mümkün değildi. Dolayısıyla Akif'in İstanbul'dan Ankara'ya daveti ile böyle bir marş ihtiyacının kuvvetle kendini hissettirmesi arasındaki derin rabita, ancak ilâhi kaderin sevki ile izah olunabilecek bir hadise olarak çıkıyor karşımıza.

Ankara Tâceddin Dergâhında, şairin dışa yönelmesi ile değil, doğrudan doğruya kendi ruhuna eğilerek, oradan çekip çıkardığı bu milli marş güftesinin nasıl doğaçlama bir tesir meydana getirdiği hepimizin malûmudur. Bizzat şairin bir çırpıda ve ani bir kasılma suretinde, bu eserin doğduğunu söylemesi bayağı enteresandır. Ve daha mühimi de, şairin güftesine sahip çıkmayarak, adı geçen eserin millete ait olduğunu özellikle vurgulaması hususudur.

İşte büyük şaire yakışan bu büyük tavır, böylece onu, kendi milleti nazarında daha büyük bir kemal noktasına yükseltmiş olmuyor mu?

Klasik edebiyat devirlerimizin büyük velî şairleri gibi, ya da halk edebiyatımızın “bade içerek” ermişlik seviyesine yükselen ozanları gibi; içten gelen bir coşku ile yazıp söyleyen bu adam; İstiklâl Marşı'na hazırlanırken, Mevlâna'nın “*ney*”i gibi içinin bomboş olduğunu ve oradan, Türk milletinin şuurunun ve şuuraltının esatirî sesler biçiminde, coşkun bir sel gibi boşalıp aktığının kuşkusuz farkında olmalıdır. Kendi milleti için, “*Ne büyüün ki kanın kurtarıyor tevhidi*” diyebilen

ve Çanakkale’de yaralanan ve şehit düşen askerler için de *“tüllenen mağribî akşamları”* bir şal gibi örtmeye kalkışan bu adamın çizdiği ebedi tabloların, bir başka örneği değil de nedir İstiklâl Marşı?..

Gene kendi milletine böyle yüksek bir anlam biçerek, ebediyet aynasında, asla unutulmaması gereken tarihî bir sorumluluk şuuru içinde vasfetmesi, bayağı manidar değil midir? Ayrıca Türk milleti için tarihî bir şamandıra niteliği taşıyan bu metnin; milletin maşeri vicdanında edindiği haklı yer ile, tam ve kâmil manada bir *“milli mutabakat belgesi”*ne dönüşmüş bulunduğunu kim inkâr edebilir?

Nitekim 12 Haziran 1936’da şairin Mısır dönüşünde, İstiklâl Marşı’nın değiştirilmesi düşüncesini dile getiren gazetecilere verdiği cevap ne kadar anlamlıdır:

“İstiklâl Marşı bir daha yazılamaz. Kimse bir daha İstiklâl Marşı yazamaz, ben de yazamam!.. Allah bu millete bir daha İstiklâl Marşı yazdırmasın!..”

Bu sözleri söylemesinin ardından ve aradan fazla bir zaman geçmeden 27 Aralık 1936’da vefat eden şairin; gurbet zamanlarında hissettiği derin acıya tercüman olan şu beyti ile bu metni tamamlamış olalım:

*Çözde artık yükümün kördüğüm olmuş bağıni,
Çok görme ilâhi bana bir avuç vatan toprağını!..*

Cumhuriyet Başlarında Millî Marşı Arayışı

Caner Arabacı

Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi

Giriş

İstiklâl Marşı ihtiyacının niçin doğduğu ve nasıl kabul edildiği artık ayrıntıları ile bilinmektedir.

Ordu adına (Garp Cephesi Erkan-ı Harbiye Reisi İsmet), Maarif Vekâletine (Dr. Rıza Nur) bir millî marş güfte ve beste yarışması açılması için başvurur. 7 Kasım 1920'de Maarif Vekâleti yarışma açtığını ilân eder (Türk Şairlerinin nazar-ı dikkatine-*Hâkimiyet-i Milliye*). Seçilecek eserlere, 500 lira ödül verilecektir. 724 şiir, birçok önemli şair ve şahsiyet katıldığı halde eldeki eserler millî marş olmaya layık bulunmaz. Bunun üzerine yeni Maarif Vekili Hamdullah Suphi, 5 Şubat 1921'de M. Âkif'e bir tezkere yazarak, "Memleketi bu müessir ve teheyyüc vasıtasından mahrum bırakmamak üzere" marş ister. Yazılan şiir, Maarif Vekâletine ulaştırılır. Âkif'inki ile birlikte seçilen yedi şiir, bastırılarak milletvekillerine dağıtılır. Ayrıca 17 Şubat 1337 *Sebilürreşad*'da yayınlanır. 1 Mart 1337 (1921)'de şiir mecliste okunur. Meclis, alkış tufanına boğulmuş, coşkun bir hüsnü kabul göstermiştir. Resmen benimseme ise, 12 Mart 1921 tarihinde gerçekleşir.

İtiraz türü konuşmalardan dolayı benimseme kolay olmaz¹. İtiraz, başta Besim Atalay ve Tunalı Hilmi'den

¹ İstiklâl Marşı'nın 1921'de millî marş olarak kabulü sırasında 12 milletvekili söz alır. Bunların yedisi aleyhte beşi lehte konuşur. Aleyhte konuşanlardan Besim Atalay'ın görüşü ağırdır: "İsmarlama şiirlere verilecek, memleketin parası yoktur." Şiirler, hislerin kaynağı veya ağırlatıcı bir ruhun/galeyanın sonucu doğmalıdır. Bu Âkif'i hiç tanıyıp-anlamamış vekilin yaralayıcı sözlerine cevabı, Âkif değil,

gelir. Kütahya Mebusu Besim Atalay, normalde millî marşların önce bestesi değil güftesinin, Merseyez örneğinde olduğu gibi söylendiğini, “ısmarlama şiirlere verilecek memleketin parasının” olmadığını söyler. Tunalı Hilmi (Bolu), B. Atalay’a destek çıkar: “Bu marş milletin ruhundan doğan bir marş değildir” der. Tepkiler üzerine, isim anmadığını, marş kabul işinin, mecliste değil bir özel edebî komisyona havale edilerek, üzerinde bazı kelime ve mısralar değiştirilerek yapılması gerektiğini belirtir. Tunalı Hilmi’nin son itirazı, “Tebdil edilmesi ihtimali vardır” tarzındadır. Ama meclis, “ekseriyet-i azime ile kabul” eder. Ardından, millî marş olduğu için ayakta; “Millî Mücadele ruhunu fevkalâde” ifade ettiğinden, “büyük bir vecd” uyandırdığından, “ürpertiler geçirerek” dinler (Eşref Edip, 1962, 163; Ayvazoğlu, 1986, 20-48).

Bestesi ise bir ayrı muamma gibi seyredir. Marş kabul edildiği halde beste uzayınca, farklı yerlerde farklı besteler söylenir. Hatta kendi şiirini besteleyerek, millî marş diye okuyanlar çıkar. Edirne’de müzik öğretmeni Ahmet Yekta Mardan, kendi marşını Edirne ve çevresinde söyleyip yayar. Müzik öğretmeni İsmail Zühtü’nün bestesi, İzmir ve Eskişehir civarında; Zeki Üngör’ün bestesi Ankara’da söylenmeye başlanır². İstanbul’un birçok yerinde müzik öğretmeni Zati Arca’nın,

Maarif Vekili Hamdullah Suphi verir. Para ile şiir arasında ilişki kurmak yanlışır. Üstelik Âkif, bu yüzden müsabakaya katılmamış, bizzat bakanın, endişelerini giderici yazılı müracaatından sonra şiiri kaleme almıştır. Besim Atalay ile Tunalı Hilmi’nin ‘ısmarlama’ ve ‘halkın tercümanı olamaz’ sözleri de yanlıştır. Dördü aleyhte, yedisi lehte on bir teklif sunulduktan sonra şiir, millî marş olarak kabul edilir. Zorlu bir meclis görüşmesinin sonucudur. Ama bilinmektedir ki, Âkif hasbîdir. İhtiyaçlı olduğu halde zorunlu olarak alması gereken ödülü almaz ve bağışlar. Çünkü “Âkif’in bilmediği müşterek mefhumların başında menfaat vardır. Menfaatin ümmisidir. Birinci Cihan Harbindeki açlık bile Âkif’e menfaati öğretememiştir” (Kuntay, 1944, 5). Bu yüzden Âkif’i suçlayanlar bile vardır. Ailesinin sonuna bakarak, aslında “kederinden” denebilecek bir ruh hali ile yapılan suçlama şöyledir: “Eğer Mehmet Akif, 1921’in 500 lirasını, anasının ak sütü gibi helal sayıp alsaydı, 80’li yıllarda kızı FAKFUNFON’a muhtaç olmayacak; damadı Ömer Rıza Doğrul mason olmak zorunda kalmayacak, oğlu Emin Ersoy bir zengin yanında kahyalık yapmayacak, Çetin Altan’dan harçlık almak zorunda kalmayacak ve sonunda bir kamyon kasasında ölü bulunmayacaktı. Akif’in kendisi de Gözübüyükzade Ziya Bey’e 250 lira olan borcunu kolaylıkla verecekti. Yazımızı vefatının 69’uncu; İstiklâl Marşı’nın kabulünün 84’üncü yılında Mehmet Akif Ersoy’u rahmetle anarak ve ona Fatıha hediye ederek bitirelim vesselam.” (Yeşil, 2005).

² Besteci, Orkestra şefi, keman virtüözü Osman Zeki Üngör (1880-1958), Müzikai Hümayun’da Binbaşı rütbesiyle Saray Orkestrası Şefidir. Bağımsız kadrosu olan ilk Türk senfoni orkestrasıyla Union Française’de haftalık halk konserleri vermiş, Musiki Muallim Mektebi’nin müdürlüğünü yapmış, Avrupa şehirlerinde de orkestralar idare ederek konserler vermiştir. Yalnız İstiklâl Marşı’nı 1922 senesinde besteledikten sonra ünlenir. Cumhuriyet’in ilanından sonra Ankara Riyaset-i Cumhur Musiki Hey’eti Şefi olur. İstiklâl Marşı dışında; İlim Marşı, Azmü Ümit Marşı, Töre Marşı, Türk Çocukları, Cumhuriyet Marşı gibi besteleri vardır (<http://www.fikrimyok.com/Osman-Zeki-Ungor-1880-1958-t7990.html>, 18.03.2007). Onun, Millî Marş bestesindeki prozodi yanlışlığı çok eleştirilir: Türkiye tarihinin sözleri herkes tarafından büyük coşkuyla okunan, ama bestesi hep eleştirilen başka bir eseri yok.. Besteci Osman Zeki Üngör’e göre tartışmalar, İstiklâl Marşı’nın ilk plak kaydını yapan Sahibinin Sesi adlı müzik şirketinin yanlış kaydından kaynaklanıyor.. Üngör’e göre bestenin hikâyesi şöyledir: 10 Eylül 1922’de İstanbul-Şişli’deki dairesinde ilkokul öğretmeni İhsan Bey ziyaret eder. Osman Zeki ile, misafiri Talim Terbiye Heyeti Üyesi Haydar Bey evdedirler. İhsan Bey, “Türk süvarileri İzmir’e girmiş” müjdesini verir. Osman Zeki, coşkuyla salondaki piyanosunun başına geçer ve evinde iki gün daha çalışıp bestesini bitirir. Önce arkadaşlarına dinletir. Ardından, orijinalliği ile ilgili mesleki “onay” almak üzere bestesini, Viyana Konservatuarı’na gönderir. 10 gün sonra, eserin *orijinal olduğu* hakkında cevap gelir. Notalarını çantasına koyarak, Ankara’ya gider (2 Ekim 1922). Osman Zeki, gittiği gece yarısı Ankara Palas’ta,

Kadıköy'de ise Ali Rifat Çağatay'ın bestesi söylenir³.

Aslında Âkif, musikişinası birisidir. "İptilâ" derecesinde musiki düşkünüdür. Onu Boğaziçi'nde bir sandalda, dergâhta şarkı faslı geçerken, Tamburi Aziz'den veya Hilmi Bey'den şarkı meşk ederken, odasında yalnızken "iki dizini birbirine bitişirmiş elleriyle "usul" vururken, "Nısıfiye üflerken" veya Çamlıca'da Şerif Muhiddin'in udunu aksırma ve öksürmeye bile tahammül edemeden dinlerken, Dede Efendi'den ney dinlerken, Neyzen Tefik'in kendini aştığı demlerde kulağına gözyaşlarını yoldaş ederken görmek mümkündür (Eşref Edip, 1962, 178-179, 352-353; Mithat Cemal, 1990, 187-190). Âkif'in, Ankara'da da bestekâr dostları ve eserlerine ilgisi devam etmiştir. Bülbül şiirini Ali Rifat Bey bestelemiş, bu besteyi Samih Rifat Bey'in oğlu Hatifi Bey o sırada İstanbul'dan getirmiştir. Balıkesir Milletvekili, gür sesli Hayrettin Bey; şiir olarak da güzel okuduğu Bülbül'ün bestesini Âkif adına vereceği bir konserde okumayı planlamıştır (Eşref Edip, 1962, 179).

İşte Âkif'in bu musiki ilgi ve vukufiyetinden hareket edilerek İstiklâl Marşı'nı bir beste dâhilinde yazdığı iddiası önemlidir⁴. Fakat bu konuda henüz somut bilgilere

Mustafa Kemal'in huzurunda çalar. Mustafa Kemal, marşı çok beğenir ve Osman Zeki'yi ekibiyle birlikte Ankara'ya davet eder. Sultan Vahideddin daha padişah ve İstanbul'dadır. İstanbul'a dönerek arkadaşlarını getirir. Marş bestesi, Ankara'da artık orkestra eşliğinde çalınmaktadır. Ama bu sadece Ankara çevresiyle sınırlıdır. Aslında İstiklâl Marşı, Meclis tarafından kabul edildikten sonra beste yarışması açılmış ve yarışmaya 24 besteci davet edilmiştir. Elde 24 ayrı beste vardır. Söz jüridedir. 24 besteci içinde Ahmet Yekda, İsmail Zühdi, Ali Rifat (Çağatay) da vardır. Nihayet 1924'te Ankara'da Encümen-i Musiki bünyesindeki bir komisyon tarafından yapılan değerlendirme sonucunda Ali Rifat Çağatay'ın bestesi millî marş olarak kabul edilir (<http://kultur.sabah.com.tr/dosya/dosya-5014.html>). Onun için 1930'dan günümüze; 80 yıldır Zeki Üngör'ün bestesi söylenmektedir. Ama 80 yıldır "Marş cenaze marşı gibi, temposu çok ağır" eleştirisi yapılmaktadır. Osman Zeki Üngör de bu eleştirilere katılmaktadır. Sahibinin Sesi adlı İstanbul'daki ünlü müzik şirketinin üç ortağından Kayseri kökenli Vahram Gesaryan, İstiklâl Marşı'nı plağa kaydetmek ister. Bu nedenle besteci Üngör'le bir anlaşma imzalar. İngiltere'den getirilen ses teknisyenlerinin kontrolünde, besteci Üngör orkestra eşliğinde millî marşı stüdyoda icra eder. Fakat aksilik, marş plağın aynı yüzünün yarısını doldurur. Şirket yöneticileri devreye girerek, plağın dolması için bir marş daha çalınmasını isterler. Besteci yanmaz. Ortam gerilince Üngör, bir teklifte bulunur; "Marşı biraz ağır çalım, böylece plak dolar. Sonra çalınırken gramofon biraz hızlıya ayarlanır, olur biter!" Böylece millî marş, plağa okunan ağır temposuyla Türkiye'ye yayılır. Radyolar aynı yavaşlıkta çalmaya başlar. Besteci Üngör, sağa sola koşar, derdini anlatmaya çalışır. Ama iş işten geçmiştir. Orkestralar da plaktaki tempoyla çalmaktadır. İşin garibi, Osman Zeki, sadece plak şirketini kabahatli bulmaz. İsim vermeden sitem ettiği diğer kişi, İstiklâl Marşı'nı orkestraya uyarlayan Ermeni besteci Edgar Manas'tır (<http://www.payidar.net/konu/48859-hataly-plak-kaydy-yuzunden-ystiklal-marthy%26%238217%3Bny-yillardyr-yanlyth-soeyluyoruz/>). Şimdi ana soru şudur: Bu çok bilindik yanlışla Türkiye, kaç seksen yıl daha dayanmaya devam edecek?

³ Ali Rifat (Çağatay) Bey'in bestesi, Türk müziği etkisinde, Acemaşiran makamındadır. Ali Rifat Bey, Mısırlı Abbas Halim Paşa'nın kız kardeşi Prenses Zehra Hanım'la evliydi. Mısırlı Abbas Halim Paşa, Mehmet Akif'in yakın dostu ve hamisidir. Mehmet Akif'in yazdığı "Köse İmam" adlı şiiri de Ali Rifat Bey bir perdelik operet yapmıştır. İyi ilişkileri vardır. Alaturka tarzda icra edilen Ali Rifat Bey'in marş bestesi, 1924'ten 1930 yılına kadar çalınıp söylenir (<http://www.payidar.net/konu/48859-hataly-plak-kaydy-yuzunden-ystiklal-marthy%26%238217%3Bny-yillardyr-yanlyth-soeyluyoruz/>).

⁴ "Benim şahsi kanaatim İstiklâl Marşı, metin olarak doğarken şairin zihninde bu marşın bestesi hazırda vardı. Yani şiir bestelenmiş olarak yazıldı. Sonradan bir besteye ihtiyaç yok idi." İsmet Özel, 17 Mayıs 2008, <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/index2.php?option=com>.

ulaşılabilmiş değildir. Yalnız Mehmet Âkif'e yakınlığı ile bilinen Ali Rifat Bey'in bestesi belki bir fikir verebilir.

1930 yılında, Cumhurbaşkanlığı Orkestrası Şefi Zeki Üngör'ün bestesi, Mustafa Kemal'in beğendiği ve tercih ettiği bir beste olarak, millî marş bestesi kabul edilir. Yalnız bu beste, "önce sözsüz olarak" hazırlanmış, ardından Âkif'in şiiri besteye giydirilmiştir. Onun için "prozodi hataları" bulunmaktadır⁵. Ağır ritmi ile "ölü doğan", "Türk temlerini ifade etmeyen" hatta "Karmen Silva isimli bir operetten alındığı" iddia edilen beste (Ayvazoğlu, 1986, 50-54), hiçbir yerde gür, marşın ruhuna uygun bir coşku ile okunamamaktadır.

1925 marş arayışı

İlginç olan, Mehmet Âkif'in hayatını anlatan önemli eserlerde, hatta İstiklâl Marşı'nın tarihini veren araştırmalarda, 1924-25'teki yeniden İstiklâl Marşı güfte ve beste yarışmasının açılmasına değinilmemesidir⁶. Konuya zamanı net belirtmeden örtülü değinenler⁷; yalnız, 1937 ve sonrası hakkında bilgi verenler

⁵ Prozodi hataları ile ilgili eleştiriler göz ardı edilemeyecek mahiyettedir. Birkaçına bakmak bile bir fikir verecek mahiyettedir. "Prozodi veya müzik prozodisi, müziğin sözlere, sözlerin nağmelere, çeşitli vasıtalarla uygulanmasına ve her ikisinin de beste diksiyonu, mânâ ve âhenk bakımından başarılı bir şekilde kaynaşmasıdır. En çok bilinen prozodi hatası, İstiklâl Marşı'ndadır. "Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak" şeklinde sözün besteye uymadığı bir durum söz konusudur." <http://tr.wikipedia.org/wiki/Prozodi>. Ülkemizde Prozodi Dersleri adı altında ilk ve tek kitabın (Pan Yayıncılık, 1997) yazarı, ilk İstiklâl Marşı beste yarışmasına da katılan musikî bilgini Hüseyin Sadettin Arel'dir (1880-1955). Eserin asıl adı, "Aruz-ı Musikî"dir. Arel'e göre, "Güfteli eserlerde sözün besteye taksim edilmesini anlatan bir ilimdir". Prozodi, her dönemde gündemde olsa, en önemli tartışma "İstiklâl Marşı"nda yaşanmış, "İstiklâl Marşı", bir 'prozodi faciası' olarak görülmüştür http://www.muzikkitalari.com/product_info.php/products_id/8. Bir başka değerlendirme şöyledir: "Şu anda mekteplerde, resmî dairelerde, bant kayıtlarında bulunan İstiklâl Marşı bestesi prozodi bakımından, yani ses düzeniyle söz düzeninin uyumu bakımından belki *dünyada örnek gösterilebilecek bozuklukta bir metindir*.. "O-be!", "Laarda!.." "larda" diye bir kelime Türkçede yoktur.. "Biz İstiklâl Marşı'nın Zeki Öngör tarafından yapılmış bestesini ne pahasına olursa olsun savunuyoruz!" diyenler, acaba gerçekte neyi savunuyorlar?.. Bunlar gerçekten o besteyi mi savunuyorlar? Yoksa İstiklâl Marşı'nın Türk Milleti'ne ulaşmaması için başarılarını mı savunuyorlar? (İsmet Özel, 17 Mayıs 2008, http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=245).

⁶ Bunlardan bazıları şunlardır: Rıdvan Canım-Emem Çalık, 1995, *Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı*, Yedi İklim, İstanbul; M. Ertuğrul Düzdağ, 1998, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara; M. Ertuğrul Düzdağ, 2000, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar II*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi, İstanbul; Muhittin Nalbantoğlu, 1981, *Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı*, Veli Yayınları, İstanbul; Zeki Sarıhan, 1996, *Mehmet Akif*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

⁷ F. K. Timurtaş, örtülü değinenlerdendir: "İstiklâl Marşı'nı değiştirmek fikri yeni değildir. Zaman zaman ortaya atılır. Bu arzuyla ileri sürenler umumiyetle kasıtlı hareket eden, vatanî ve millî duyguları zayıf kimselerdir. Atatürk zamanında da İstiklâl Marşı'nı değiştirmek isteği ileri sürülmüş, fakat İstiklâl Savasının büyük başbuğu bu düşünceye iltifat etmemiştir. Üniversite tahsilimizin son kısmına rastlayan İkinci Dünya Savaşının sona erdiği yıllarda da İstiklâl Marşımızı değiştirmek arzusu taşıyanlar olmuştular. Adını vermek istemediğimiz bir şair-yazarın bu isteği o zamanlar üniversite gençliği tarafından büyük infialle karşılanmıştı." Yazara göre, "İstiklâl Marşı'nı değiştirmek istemek, İstiklâl Harbi şehitlerinin ve Atatürk'ün aziz hatıralarına saygısızlıktan başka bir şey değildir." (Timurtaş, 1987, 36).

olmuştur⁸. Bunun nedeni anlaşılabilir gözükmemektedir. Zira Maarif Vekâleti yanmış⁹, bakanlığa ait belgeler tahrip olmuştur. Ayrıca yeni marş arayışları, kabul görmediği için açılan yarışmalar da sonuçsuz kalmıştır¹⁰. Onun için bu konuda araştırma yapanlar belgelere ulaşma şansını bulamamışlardır.

Gerçekte, bayrak gibi, vatan, dil gibi mukaddes olan millî marşlar, rastgele, keyfi değiştirilemez. Çünkü eser, millet hayatındaki büyük çalkantılar, ölüm-kalım savaşlarının sonucu doğmuş ve millet ruhunun tercümanı olmuştur. Buluşma yeri olarak “İstiklâl Marşı: Bir millî mutabakat metnidir” (Doğan, 1998, 108).

Milletler de hatıralar, gelenekler, tarih ve millî mukaddesatla yaşamaktadır. Onun için eser, sanatkârının değil “bütün milletin ortak malı”dır. Üstelik İstiklâl Marşı, “millî duygu ve heyecanı her zaman ayakta tutacak derecede yüksek bir şiir”, “bizatihi büyük bir sanat eseridir”. M. İz ve S. Karakoç’un ifadesiyle, “Ruhları coşturan bir hamaset ve belâgat âbidesi”; bir daha yaşanmaz millî maceranın “kelâm anıtı”dır (Özçelik, 2005, 112-113). Şimdiye kadar hiçbir şair, “bu değerinde bir millî ve vatanî şiir meydana getirememiştir.” “İkide bir İstiklâl Marşı’nı değiştirmek maksadıyla ortaya atılmak çalınca ve haince bir harekettir.” (Timurtaş, 1987, 36-38). Geniş halk kitlelerinin kendilerini bulduğu, benimsediği bir millî mutabakat metnini değiştirmek, topluma hangi yararı getirecektir?

⁸ Mustafa Özçelik, 2005, *Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, Lamure yayını, İstanbul, s. 105-111. “Milletin Müslüman kimliği, ezanların kıyamete kadar okunması, sadece Hakk’a tapılması, mabetlerin kutsallığı, şehitliğin önemi, gibi insanlara kimlik kazandıracak esaslarla; din ile hürriyet arasında kurulan ilişkiye dair iken; ikincisi, Batı’nın maddi üstünlüğüne karşı İslam âleminin manevi üstünlüğü, Batı’nın canavarlaşması ve onların ‘alçaklar’ olarak nitelenmesidir. Bu mesajların seslendirilmesinden hoşlanmayanlar bir yandan İstiklâl Marşı’na alternatif olarak Onuncu Yıl Marşı’nı yerleştirmek istemektedirler, diğer yandan da mahalli maçların başlangıcına kadar İstiklâl Marşı’nı söylemek suretiyle bu değeri sıradanlaştırmakta ve içeri boşaltmakta. Bu ülke, paranın üstüne İstiklâl Marşı’nın ve Akif’in fotoğrafının konulmasını çok görmüştür. Turgut Özal’ın Başbakanlığı zamanında bin bir güçlülük üzerine koydurduğu İstiklâl Marşı ve Akif’in fotoğrafının bulunduğu 100 Türk Lira’sı bu yüzden çabucak eskitilmiş ve tedavülden sessiz sedasız çekilmiştir” <http://herseyosmanli.wordpress.com/2007/03/02/istiklal-marsi-yazma-yarismasına-kac-buyuk-sairimiz-katildi/>.

⁹ Millî Eğitim Bakanlığı binası ve cilt atölyesi, 23 Aralık 1947’de yanmıştır. Bu yangında maalesef bütün Türkiye kütüphanesi, müze ve degâhlarından toplanan yazma, Eski Türkçe basma binlerce kitap yanmıştır. Talim Terbiye Dairesine ait on bin kitap bunlardandır. *Ulus* gazetesi, yangın haberini; “İlmi mahiyette olan bu kitapların heder olması, memleket kültür âlemi için de büyük bir” kayıp olarak düşünülüğünü kaydetmiştir (Bayraktar, 1992, 4). Yangınla yok edilen kütüphanelerin listesi verilmiştir. Fakat belgelerle ilgili ayrıntı bilinmemektedir.

¹⁰ Henüz Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kurulmadığı için belgelerin, yarışmaları açan kurum olarak Maarif arşivinde (MEB) bulunması gerekirdi. Düşünceler, Ulus’taki Maarif Vekâleti’nde 23 Aralık 1947’de çıkan ve binada her şeyi kül eden yangından sonra bütün beste-güfte yarışma malzemelerinin de yandığı yönünde yoğunlaştı. Fakat 1925 ve 1926’ya ait orijinal belgelerin ortaya çıkması; yarışma malzemelerinin resmi bakanlık arşivinde değil, bir şekilde bakanlık yetkililerinin özel evrakları arasında uzun süre, kendileri ölüp evraklar miras malı olarak piyasaya çıkıncaya kadar saklandığını göstermektedir. Niçin resmi arşivde değil de özel arşivlerde bir sır gibi saklandı? Bu durumun, geçirilen dönemlerdeki kültürel dönüşüm ve depremlerin şahıslar üzerindeki etkisi ve yaşanan güven bunalımı ile ilgili olduğu sanılmaktadır. Başbakanlığa yazılan güfte şartnamelerinin ikisinin de müsvedde olması, bu düşüncüyü güçlendirmektedir.

Ortak noktanın yok edilmesi, sadece ruh ikliminde değil, fiilen de parçalanma, dağılma, fitne tohumları ekme değil midir? Eğer öyleyse Millî Mücadele'nin en aziz hatıralarından olan marşı değiştirme çabası kime yarayacak, nereye hizmet olacaktır?

Maalesef dönemin *Maarif Düsturu* ve *Düstur* gibi resmi yayınlarında yarışma şartnamesine ulaşılammıştır. 1925 yılı *Hâkimiyet-i Milliye*, *Cumhuriyet* gazetelerinde de yarışma şartları ile ilgili bir ilâna rastlamak mümkün olmamıştır.

Belgelerin, bir dönem Maarif Vekâleti görevlisinin evinde saklandığı, öldükten sonra da mirasçıları tarafından birilerine devredildiği ve satılarak, eski eser-belge piyasasına çıkarıldığı anlaşılmaktadır. İnternet üzerinden satış yapan bir siteden duyarlı bir öğretmen (Kasım Kocabaş) bu belgeleri satın alarak, Konya'daki Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne getirmiş ve böylece belgelerin varlığından toplum haberdar olmuştur.

Âkif ve çevresine kısaç

1925'teki marş güftesini değiştirme çabasını, tek başına bir gelişme olarak değerlendirmek yanıltıcı olacaktır. Aslında büyük çaplı bir kültür ve medeniyet değiştirme stratejisinin bir parçası gözükmetedir. Onun için marş değiştirme çalışmaları ile Avrupa müziğini önceleme, diğer gelişmelerin birbirine paralelliği göz önünde tutulmalıdır. Bunlardan birisi de hiç ilişkisi olmadığı halde Âkif'in başyazarı olduğu derginin bir isyanla ilişkilendirilmesidir.

6 Mart 1925'te, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun 1. maddesi gereğince Bakanlar Kurulu kararı ile üç dergi kapatılır. Bunlardan birisi, *Sebilürreşad*'tır¹¹. II. Meşrutiyet başlarından (27 Ağustos 1908) bu yana 641 sayı çıkma başarısını gösteren dergi kapatılmakla kalmaz, Âkif'in can dostu durumundaki Eşref Edip, idamla yargılanmak üzere tutuklanarak İstiklâl Mahkemesine gönderilir (Mayıs 1925-beratı 13 Eylül 1925). Ayrıca Âkif, arkasında polis hafiyelerinin dolaştırıldığını fark edince, kahrolurcasına üzülür¹². Bundan sonra Âkif, 1925 yılı sonunda Mısır'a

¹¹ Diğerleri, *Aydınlık* ve *Orak Çekiç*'tir. (Bkz. Ayhan, 2009; Düzdağ, 1988, 97). 3 Mart 1925'te çıkan Kanunun birinci maddesi ile *Sebilürreşad* arasında bir bağ kurulabilmesi için o ilk maddeye bakmakta yarar vardır: "İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlale bais (bozmaya yönelik) bilumum teşkilât ve tahrikat ve teşvikât ve neşriyatı (örgütlenme, kışkırtma ve yayınları), hükümet reiscumhurun tasdikiyle ve re'sen ve idareten men'e mezundur (kendi başına yasaklamaya yetkilidir). İş bu e'fal erbabını hükümet İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edebilir." *Sebilürreşad*, Âkif'le ilgili yayınlardan ilk susturulanı değildir. Âkif'in dostu, İstanbul'dan Anadolu'ya beraber geldiği, onun bir dörtlüğünü gazetesinin başlığı altında devamlı yayınlayan Ali Şükrü'nün *Tan* gazetesi bunlardandır. Milletvekili olduğu halde önce Ali Şükrü öldürülmüş, ardından gazetesi kapanmıştır (Düzdağ, 1988, 93).

¹² Yakın arkadaşı Şefik Kolaylı'ya vedaya geldiğinde, Kolaylı vazgeçirmeye çalışır. Çocuklarının eğitimi sekteye uğrayacak, kendisi mağdur olacaktır. "Âkif büyük bir hüznün ve teessür içinde"; "Arkamda polis

gidecek ve on bir yıla yakın bir gönüllü sürgün ardından, ölümünden hemen önce yurda dönecektir. Âkif'i, Mısır'a gitmeye zorlayan, vatan, istiklâl şairinin ardında polis hafiyesi dolandıran bir zihniyet, onun 12 Mart 1921'de kabul edilen, bayraklaşan, millete mal olan eserine saygı duyabilir miydi? Marş bestesi bir yana, güfte arayışının gerisindeki düşünce problemine dikkatlerin çekilmesi gerekmektedir.

Niçin marş arayışı

Âkif'te bilim ve teknolojiyi ayrı tutarak, özellikle kültür ve medeniyet değerlerine özenme konusunda, açık bir Batıcılık ve Batı aleyhtarlığı vardır. Bu tavrını, sadece İstiklâl Marş'ında değil başka şiirlerinde de ortaya kor. Hassasiyeti, kültürel-ahlâki sapma ve kimlik aşınmasına tepkiden kaynaklanmaktadır. Kültürel aşınmanın gerisindeki, ahlak ve inanç erozyonunun farkındadır. Onun için fiilen ve çok yönlü devam eden Haçlı saldırılarını mahkûm eder. Onların medeniyet, gelişme, ilerleme adına yaptıkları insanlık dışı tahripleri kınar: *"Tükürün ehl-i salibin o hayâsız yüzüne!/Tükürün onların asla güvenilmez sözüne/Medeniyet denilen maskeli mahlûku görün/Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!"*

Balkan Harpleri yıllarındaki tahribatın kaynağı yine Batılı ülkelerdir: *"Medeniyet!" size çoktan beridir dış bileyor;/Evvela parçalamak, sonra yutmak dileyor."* derken, emperyalist devletlerle, onların aleti olanlara dikkatleri çeker. Öfkesi büyüktür: *"Karadağ haydudu, Sırp eşeği, Bulgar yılanı,/Sonra Yunan iti, çepçevre kuşatsın vatani.../Tarümâr eyleyiversin de bütün ordumuzu,/Kimsesiz ailelerden kimi gitsin bıçağa/Kimi bin türlü fecâ'atle çekilsin kucağa../Birinin ırzı heder, diğerinin hûni helâl..."*

Onların yaptıkları dile gelir şeyler değildir: *"Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar:/Dipçik altında ezilmiş parçalanmış kafalar!/Bereden reng-i hüviyetleri uçmuş yüzler!/Kim bilir hangi şenaatle oyulmuş gözler!"* **"Medeniyet" denilen vahşete lânetler eder/Nice yekpare kesilmiş de sırtmış dişler!"** Çanakkale Şehitlerine söyledikleri içinde de o iki yüzlü, yüz­süz sefile seslenişi, şair haykırışından öte bir basiretli tespit durumundadır: *"Kustu Mehmetçiğin aylarca durup karşısına;/Döktü karnındaki esrarı hayasızcasına./Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz../"Medeniyet' denilen kahpe, hakikat yüz­süz."* O, "Avrupa medeniyeti"nin bir faziletli medeniyet, gerçekten insani medeniyet olmadığını farkındadır. İsteddiği; *"pâk, yüksek, namuslu bir medeniyettir, bir medeniyet-i fazıladır."* Ama Batı Medeniyetinin öteki yüzüne bakmalı; *"ilimlerini, fenlerini almalı. Fakat kendilerine asla inanmamalı, kapılmamalıdır."* (Nasrullah Kürsüsünde,

hafiyesi gezdiriyorlar. Ben, vatanını satmış ve memlekete ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum" der (Düzdağ, 2000, 180).

Sebilürreşad, 464/250, 257). Bu anlayıştan hareket eden, Hıristiyan Medeniyetini kavramış olan Âkif'in; "*Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar, /Medeniyet denilen tek dışı kalmış canavar?*" sorusundaki vurgu, 1924 sonrasının resmî tercihleriyle çelişmeye başlamıştır.

Dil yönünden, "şafak, korkma, ulusun" gibi kelimelere dayalı eleştiriler, genelde eleştiri sahiplerinin yetersizliğini ortaya koymaktan öte bir işe yaramamıştır (Özçelik, 2005, 106).

Asıl eleştiri, edebi yönüne değil muhtevasıdır. "*Hak, Hakk'a tapmak, ezan, din, şehitlik, hilâl*" gibi kavramların yer aldığı bir metnin, millî marş olamayacağı öne sürülmüştür. Nurullah Ataç'ın itirazı, 6 Mart 1937'de dile getirilmiş olmasına rağmen, diğer güfte itirazlarını da içermektedir: "*İstiklâl Marşı'nda bizim bugün ideallerimize uyacak, hiç olmazsa bir telmih sayılacak hiçbir şey yoktur. Lakavmiyyete fi'l-İslâm düşüncesiyle yazıldığı için Türk'ten ve Türkiye'den bahsetmez. İçinde ezan vardır, minare vardır, imamı, müezzini, kayyımı ile bütün cemaat vardır, millet yoktur. Dolayısıyla Türkiye'yi temsil edemez.*" (N. Ataç, bk. *Akıfname*, 363-364). Aynı dönemde Sabiha Sertel, Tefik Fikret-Mehmet Akif Kavgası üzerine yazarak, bunun "*bir inkılâpla irtica kavgası*", Akif'in "*Garplılığa olduğu gibi, inkılâba da düşman olduğunu*" iddia etmiştir. SSCB'de ölen S. Sertel'e göre, "*Fikret, ulaşılmaz güç bir dağın tepesi, Akif bu dağın eteğine kurulmuş bir medresede Asya destanları okuyan bir vaizdir.*" (Sarıhan, 1996, 221).

Bu itirazları yükselten nitelendirme, marşta Batı Medeniyetine, "*tek dışı kalmış canavar*", "*alçaklar*" denilmesidir. Batı Medeniyetini, insanlık tarihinin ulaştığı en son nokta, önünde durulamaz güç, erişilmesi, yetiştirilmesi gereken hedef, gören bir zihniyet için; ululadığı, yücelttiği değerleri aşağılayan, tahkir eden muhtevanın bulunduğu marş, millîlikten çıkartılmalıdır. "İstiklâl Marşı" varken üstüne bir de "Millî Marş" güftesi müsabakaları açmanın altında bu düşünce bulunmaktadır.

Birkaç örnek

Toplum, millî birlik, vatan müdafaası, bağımsızlık gibi konular gündeme geldiği zaman, ortak değerlere yönelme, evrensel bir tavır olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda değişik milletlerin millî marşları tarandığında; Allah, yüce yaratıcının koruma ve yardımı, sembol değerlerden olan bayrağın kutsiyeti, milletin kahramanlığı vb. söylemler öne çıkmaktadır. ABD millî marşında millete, parolanın "Tanrıya güven" olduğuna, zafere, yıldızlı sancağın dalgalanmasına sık sık vurgu

vardır¹³. Almanya'yı dünyada her şeyin üstünde tutan Alman millî marşı¹⁴, soyut değerlerden çok uzak değildir. Milliyetçisi, “Kızıl” ile Çin marşları da millî ruha, düşman topları üstüne yürümeye, Çin Seddi’ni yeniden inşa etmeye yani vatan müdafaasına göğüs kabartıcı vurgu yapar¹⁵. En ihtilâlcı, kafa koparma meraklısı, jakoben tavırlı olarak görülebilecek olan Fransız millî marşında bile “kutsal vatan toprağına”, Tanrı’ya vurgular bulunmaktadır¹⁶. İngiliz millî marşı ise tam bir kilise ilahisi, Orta Çağ metni durumundadır¹⁷. “Tanrı kralı korusun” kelimeleri, bıkrıcı

¹³ Bkz. ABD Millî Marşı: (Söz: Francis Scott Key, müzik: John Stafford Smith, yazılışı: 1814, kabulü: 1931): “Pul Pul Yıldızlı Sancak/Ah, söyle, görebiliyor musun şafağın ilk ışıklarında/.. İşte bu, pul pul yıldızlı sancaktır, ah, uzun yıllar dalgalansın/Toprağı üzerinde özgür insanların ve vatani üzerinde yiğitlerin!/Ve nerede şimdi o güruh o kadar pervasızca haykıran/Yıkıntısı savaşın ve dövüşün/Ne yuva ne yurt bırakacak diye?/Kendi kanları yıkadı onların pis ayaklarının kirini./Hiçbir barınak koruyamaz parayla tutulan ve köleyi/Korkunçluğundan kaçışın, ya da zulmetinden mezarın;/Ve pul pul yıldızlı sancak zaferle dalgalanır/Toprağın üzerinde özgür insanların, ve vatani üstünde yiğitlerin!/Ah, bu hep böyle olsun özgür insanlar durdukça/ Sevgili vatanlarıyla savaşın perişanlığı arasında!/Zafer ve barışla kutsanan bu ülke/ Yüceltsin o Güç’ü bizi bir ulus yapan ve ulus olarak tutan!/Öyleyse feshetmemiz gerek çünkü davamız haklı bir dava,/Ve şu olmalı parolamız: Tanrıdır güvenimiz!/Ve pul pul yıldızlı sancağımız yengiyile dalgalanarak,/Toprağı üzerinde özgür insanların, yuvası üzerinde yiğitlerin!” (Çev. Naciye Öncül), <http://www.benimblog.com/muratkaral/28728/M%DDL%DD+MAR%DELAR.html>.

¹⁴ Almanya Millî Marşı: (Söz : August Henrich Hoffmann, müzik: F.J. Haydn, yazılışı: 1841, kabulü 1922, yeniden kabulü 1950, Törenlerde söylenen 3. dörtlük): “Birlik, hak ve özgürlük/Alman vatani için/ Kardeşçe, yürekle ve el ele/Bu uğurda çaba gösterelim/Birlik, hak ve özgürlük/Mutluluğun simgesi/ Bu mutluluk içinde parla/Parla Alman vatani/...Almanya, Almanya, her şeyin üstünde/Dünya’daki her şeyin üstünde/Eğer sürekli direnerek/Kardeşçe, birlik halinde tutarsa kendini/Maas’ten Memel’e/ Etch’ten Belt’e varana kadar/Almanya Almanya her şeyin üstünde/Dünyadaki her şeyin üstünde.” (Çev: Yılmaz Onay, <http://www.benimblog.com/muratkaral/28728/M%DDL%DD+MAR%DELAR.html>.)

¹⁵ Çin Halk Cumhuriyeti Millî Marşı: (Söz: Tien Han; müzik: Nie Erh, yazılışı: 1932, kabulü: 1949). Kalkın! Köle olmak istemeyen insanlar!/Etimizle, kanımızla yeni Çin Şeddimizi inşa edelim!/Çin Ulusu, en tehlikeli bir döneme geldi./Herkes son kükreyişe zorlanıyor,/Kalkın! Kalkın!/On binlerimiz tek bir yürek,/Gözümüz kapalı düşman topu üzerine ileri!/Gözümüz kapalı düşman topu üzerine ileri!/İleri! İleri! İleri! İleri! (Çev. Pulat Otkan, <http://www.benimblog.com/muratkaral/28728/M%DDL%DD+MAR%DELAR.html>).

¹⁶ Fransız Millî Marşı: (Söz ve müzik: Claude-Jozeph Rouget de Lisle, yazılışı 1792, kabulü: 1795, 1879). Marseyyez: İleri kardeşler vatan için ileri!/Şan şeref günü geldi çatı işte!/Karşımıza geçmiş kanlı sancağını/Tiranlık bir kez daha çekiyor göndere/..Tiranlar hainler onun bunun artıkları,/Artık korkudan titremeye başlayın!/Adi suikastçiler çözülsün dizlerinizin bağları!/Yakındır geliyor zamanı hesap sormanın!/And içmiş askerleriz biz yeneceğiz düşmanı!/Bir yiğit düşmeye görsün toprağı bizden,/Doğurur onu toprak ana yeniden,/Koparıp alsın diye sizlerin kafanız!/Haydi vatandaşlar sıklaştıran safları silâhları kapın!/Yürüyün ki şu alçakların kanlarıyla toprağıımız sulansın!/Çarpışın Fransızlar merhame-ti de esirgemeyin/Göze göz dişe diş, elden bırakmayın civanmertliği,/Yine de silâhların önüne zorla sürüklenen/O zavallıları bağışlayın o masum kurbanları./Ama o tiranın yanından hiç ayrılmayan/Köpeği ve Bouilles’nin suç ortaklarını,/Bağışlamayın o gözlerini kan bürümüş kaplanları,/Anamızın bağrını parçalamaya can atan!/Haydi vatandaşlar sıklaştıran safları silahları kapın!/Yürüyün ki şu alçakların kanlarıyla toprağıımız sulansın!/Gel gir kolumuza kutsal vatan sevgisi,/Götür bizi intikam almaya!/Sevgili özgürlük tutsana elimizi,/Sahip çıksana kendi davana!/Zafere erip dikince bayrağıımızı,/Senin koruyucuların buluşana dek burada,/Mezarında bile sokana dek düşmanın kafasına,/Senin zaferini ve bizim şanımızı!/Haydi vatandaşlar sıklaştıran safları silahları kapın!/Yürüyün ki şu alçakların kanlarıyla toprağıımız sulansın! (Hürriyet Bildirgeleri, Der. Janko Musulin, Çev. Necmi Zekâ, İstanbul, 1983, s. 113-115’dan <http://www.benimblog.com/muratkaral/28728/M%DDL%DD+MAR%DELAR.html>).

¹⁷ İngiliz Millî Marşı: (17. yüzyıldan anonim) “Tanrı korusun iyi yürekli kralımızı,/Uzun ömürler soylu kralımıza,/Tanrı kralı korusun!/Yengin kılınsın onu,/Mutlu ve şanlı,/Başımızdan etmesin eksik;/Tanrı kralı korusun!/Tanrım en seçkin yetenekleri elindeki/Ona bağışla gönülden kucaklar dolusu./Uzun yıllar başımızdan eksilmesin diye;/Savunsun diye yasalarımızı./Ve haklı kılınsın bizi diye/Tüm yüreğimiz ve

düzeyde tekrar edilir. Yaradan'ın esirgemesi koruması, "iyi yürekli Tanrı"ya sığınma gibi temalar işlenir. Pakistan "Ay yıldızlı" bayrağını, "Allah'ın esirgemesinin simgesi" olarak algılar¹⁸. Ama bütün bunlardan dolayı, Fransız, İngiliz, ABD veya Çin'in; ikide bir millî marş değiştirme çığırkanlıklarına sahne olmaması düşündürmelidir. Zira kültürel zemini kaymış olan toplumlar, millî semboller başta olmak üzere temel değerlere sadık olamazlar. Sembollerle oynama, kültürle, birlikte, gelecekle, neticede toplum hayatıyla oynamadır.

Yeni güfte yarışması

İstiklâl Marşının sözlerini değiştirmek üzere Cumhuriyet devrinde güfte yarışması, ilk defa 13 Kasım 1925 tarihinde ilân edilir. "Millî Marş" başlığı altındaki bu ilân *Millet* gazetesinin baş sayfasında, kalın çerçeve içinde ama tek sütunluk bir alanda kamuoyuna duyurulur. Alt başlık; "Maarif Vekâleti Millî Marş Güftesi İçün Müsabaka Açıyor" şeklindedir. Haberin tamamı şöyledir:

"Ankara, 12 (A.A.) – Maarif Vekâleti Millî Marş güftesinin tanzimi için bir müsabaka açmıştır. Vekâletin bu husustaki tamiminde deniliyor ki: Güftenin vakarlı, ümit saçıcı, ruhu yükseltici olması şarttır. Açık bir Türkçe ile veciz surette Türklüğün varlığını, büyük mazisini ve daha büyük istikbâlini ifade etmelidir. Güftenin muhtasar olması da bir meziyet teşkil eder. Müsabakayı kazanan esere hars masrafından beş yüz lira mükâfat-ı nakdiye ile bir Maarif Madalyası, ikinciye yüz lira mükâfat ile bir takdirname verilecektir. Kaleme alınacak eserlerin 1342 Kânunusani nihiyetine kadar Maarif Vekâletine gönderilmesi lazımdır. Millî Marşın güfte ve bestesi meclis-i âlinin tasdikine iktiran ittikten sonra resmîyet kesb idecektir. Âkif Bey'in İstiklâl Marşı büyük mücadelemizin kutsî bir hatırası olarak saklanacak ve millî marştan başka, İstiklâl Marşı unvanıyla merasimde söylenecektir." (*Millet*, 25 Rebiülahir 1344/Cuma/13 Teşrinisâni 1341/1925).

Millî Eğitim Bakanlığının millî marşı değiştirmek için açtığı yarışma metninin içinde, Büyük Millet Meclisi'nin Millî Mücadele heyecanıyla, coşkun bir şekilde

sesimizle haykırmamız için/Tanrı kralı korusun!/Tanrı kutsasın yurdumuzu./Yaradanın esirgeyen eli/Korusun yine kıyılarımızı;/Barış, gücünü eksik etmesin,/Düşmanı dost eylesin,/Ve Britanya'nın hakları güdülmesin/Artık savaşla./Haklı ve dürüst yasalar/Üstlensin halkın davasını,/Ve mutlu kılsın adamızı./Yurdu yiğitlerin ve özgür insanların,/Ülkesi bağımsızlığın (özgürlüğün),/Dua ediyoruz üstünden eksik olmasın/İyi yürekli tanrının hoşnutluğu. (Çev. Naciye Öncül, <http://www.benimblog.com/muratkaral/28728/M%DDLL%DD+MAR%DELAR.html>).

¹⁸ Pakistan Millî Marşı: (Söz; Abul Asar Hafeez Jullunduri, müzik; Ahmad G. Chagla, kabulü; müzik 1953, söz 1954) Mutluluklar kutsal yurda/Mutluluklar bereket ülkesine/Simgesi kırılmaz azmin/Pakistan yurdu/Mutluluklar sana inan kalesi/Bu kutsal ülkenin yolu/Halkın kardeşliğinin gücündedir/Ulusumuz, ülkemiz ve devletimiz/Parlasın şan ve şerefle sonsuza dek/Kutlu olsun amacımız, ereğimiz./Ay yıldızlı bu bayrak/Öncüsüdür ilerlemenin ve olgunluğun/Anlatandır geçmişimizi, şanını bu günümüzün,/Esini geleceğimizin./Simgesi tanrının esirgemesinin. (Çev. Naciye Öncül, <http://www.benimblog.com/muratkaral/28728/M%DDLL%DD+MAR%DELAR.html>).

kabul ettiği şiirin niçin değiştirilmek istendiğinin açıklaması yoktur. Ancak nasıl bir güfte istendiği belirtilirken ifade edilen; “vakarlı, ümit saçıcı, ruhu yükseltici olma, açık bir Türkçe ile veciz surette” yazılma, “Türklüğün varlığını, büyük mazisini ve daha büyük istikbâlini ifade etme” ve “muhtasar olma” isteği, bazı ipuçlarını vermektedir. Hâlbuki bu özellikler, M. Âkif’in güftesinde en veciz şekliyle vardır. Ama muhtasar değildir. Uzuncadır. Peki, sevilen bir millî marşın, uzunca olması değiştirilmesini gerektirir mi? Yeniden büyükçe bir ödül konarak yarışma açılabilir mi? Üstelik, mademki yeni şiir yarışması açılıyor, İstiklâl Marşı’nın; “*büyük mücadelemizin kutsî bir hatırası olarak saklanacak ve millî marştan başka, İstiklâl Marşı unvanıyla merasimde söylenecek*” olması, hangi anlama gelmektedir? Bundan sonra iki marşlı bir toplum mu olunacaktır? Burada bir iki yüzlülük, hatta saklı bir utanç, zimmî bir şekilde itiraf edilmekte değil midir? İstiklâl Marşı varken, o zaten millî bir marşken, niçin “Millî Marş” adı altında yarışma açılmaktadır? Görüleceği gibi, ilân muhtevası, tatmin edici açıklamadan, yeterli gerekçe göstermekten uzaktır.

O zaman gerekçenin söylenmeyen veya başka yerlerde ifade edilen nedenlerinin bulunması gerekmektedir.

Bir defa bu konuda, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi fakir gözükmektedir. Sadece üç dosya adresi açıklanmışken onlardan da araştırmacıya ancak ikisi verilmiştir¹⁹. Onlar da güfte değil beste ve beste yarışmasındaki kademelenme ile ilgilidir. Buna göre, Millî Marşın bestesi ile ilgili ilk talep, Tahran Büyükelçiliğinden gelir. Henüz Cumhuriyet kurulmamıştır. Bakanlıklar, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti” gibi adlandırılmaktadır. Dışişleri, millî marşın bestesini, Meclis Hükümetinden; hükümet de Millî Eğitim bakanlığından ister. Sonuçta hükümet, Maarif Vekâletinin yazısı doğrultusunda, Dışişleri Bakanlığına henüz bestenin kararlaştırılmadığını, İstanbul’daki musiki uzmanlarından oluşturulacak bir heyetin bu konuda bir karar almalarının umulduğunu bildirir. Ayrıca Maarif Vekâletinden de “Resmî Marşın” notası ile birlikte gönderilebilmesi işi hakkında gereğinin yapılmasını ister. (Belgeler için bkz. Ek:1-3, BCA, 21/4/1923, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 197.351..4).

Türk bestekârlarından ümit kesme

Mart ve Nisan 1923’te yapılan bu yazışmalardan bir yıl sonra, yeniden konu ele alınır. “Devletçe kabul olunacak Resmî Marşın *Türk bestekârlarınca yapılması şiddetle arzu edilmekte ise de* şimdiye kadar bu hususta yapılan tecrübelerle”

¹⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde (BCA), adresi gözükken, “İstiklâl Marşı’nın yazılması ve bestelenmesi” konulu belgenin (19/8/1923 tarihli, Fon Kodu: 180..9.0.0, Yer No: 6.35..1.), görülmesi mümkün olmamıştır.

bestekârlarımızın, devamlı korunacak ve genel kabul görececek güçte bir besteyi yapamayacakları görülmüştür. Bunun üzerine başta cumhurbaşkanı olmak üzere, bütün hükümet üyelerinin imzası altında bir kararname çıkartılır. 19 Mayıs 1924 tarihli kararname ile bir beste yarışması açılacak; bu yarışmaya, *Türk bestekârları yanında Avrupalılar da katılabilecektir*. Yalnız bestenin seçimi, Türkiye’de yapılmayacaktır. Toplanan eserler, Paris, Viyana ve Napoli konservatuarlarında sanatı, ilmi değeri açısından incelenip ayrılarak seçim yapılacaktır. Seçilen üç eser, birçok defa değişik şahıslara, kesimlere dinletilerek “millî ruhumuzu” en iyi ifade eden kabul edilip beste sahibine para ödülü ve Maarif Madalyası verilecektir (BCA, 19/5/1924, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 9.26..12).

Kararname tarihi ve içeriği dönem atmosferi ile örtüşmektedir. Türkiye’deki sosyal-kültürel değişikliklerin yapıldığı; Hıristiyan Medeniyetinin ulaştığı tek ve son medeniyet olarak benimsendiği sıralardır. Ön kabuller, eleştirel yaklaşıma izin vermemektedir. Paris, Viyana, Napoli millî ruhumuzu, coşkumuzu ne kadar ses bayrağı haline getirecektir? Bu durum, daha şehitlerin kanının kurumayacağı kadar yakın bir zamanda savaşılan güçlerin, kültürel hâkimiyeti altına, milleti sokmak değil midir? Belki kısık sesle de olsa bu konuların tartışılması²⁰, Batı musikisi bestesinin hâkimiyetinin kurulmasını 1930 yılına kadar geciktirmiştir.

Mayıs 1924’ten itibaren, Türk bestekârlarından ümit kesildiği açıklansa da millî marşın güftesi ile ilgili bir karar görülmemektedir. Ancak 1925’ten sonra durum değişecektir. Türk bestekârları ısrarından vazgeçtiği gibi İstiklâl Marşı’nın millî marş oluşundan da vazgeçilecektir. Muhtevada aşama aşama bir farklılaşma gözükmemektedir.

Matbu “Maarif Vekâleti .. Müsveddeliği” üst başlığını taşıyan ve Başbakanlığa hitaben yazılan altı sayfalık belge, işin aslını çözecek mahiyettedir²¹. İlk şekli tahmin ettiğimiz, üzeri çizilerek değiştirilen satırları çok olan belge dört sayfa,

²⁰ “Bestelerin Paris’e gönderilmesi önerisine tepkiler: İstiklâl Marşı’na katılan besteler arasında bir seçim yapmak söz konusu olduğunda, notaların Paris’e gönderilmesi fikri gündeme geldi. Ancak bu haber hem mebuslar arasında hem basında büyük eleştirilerle karşılandı. *Tevhid-i Efkâr* gazetesinde de hemen konuyla ilgili bir eleştiri kaleme alınmıştı. Yazıda, İstiklâl Marşı için yapılan bestelerin seçim için Paris’e gönderileceğinin haber alındığı, ancak bu haberin yanlış olmasının temenni edildiği dile getiriliyordu. Yazara göre bu bestelerin içinden konservatuarın “Türk ruhuna ve millî zevkine en uzak” eseri seçeceğine şüphe yoktu, çünkü Batı müziğine vâkıf olan bu üstatlar, “bizim musikimizi ne bilirler, hatta ne de beğenirlerdi: Millî marşın ise millî ruha yakın ve milletin ruhunu vücuda getirecek nağmelerle bestelenmiş olması lazım gelir. Eğer besteler hakikaten Paris Konservatuarı’na gönderilmiş ise orada intihab edilen [seçilen] eser veya eserlerin millî zevke uygun olup olmadığını kendi musikî istidatlarına tetkik ettirmek ve bizim ruhumuza en hoş gelen besteyi resmen kabul etmek lazım gelir. Bu fikrin en şiddetli muhaliflerinden biri de Kâzım Karabekir’dir. Karabekir, Paris meselesine bir tepki olarak, millî marş yerine kullanılmak üzere “Türk Yılmaz” adıyla, güftesini de kendisinin yazdığı bir marş besteledi (<http://kultur.sabah.com.tr/dosya/dosya-5016.html>).

²¹ Belgelerin gün yüzüne çıkmasını temin eden Öğretmen Kasım Kocabaş ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürü Bekir Şahin’e, bazı takıldığım kelimelerde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Talip Özdeş’e teşekkür ederim. Bu şartname müsveddesinin ilk şekli üzerinde, transkript çalışmasını Kasım Kocabaş yapmış, yeniden düzeltmeler yapılmıştır.

biraz değiştirilerek daha az çizili yeri bulunan ikinci müsvedde, iki sayfadır. Millî Eğitim Bakanlığına ait ilk müsveddede, bilgi yanlışları da bulunmaktadır. Âkif'in, "Tek diş kalmış canavar" satırı, Maarif Vekâletinden Başbakanlığa gönderilecek yazıda; "*Medeniyet dediğin dişleri sırttan bir canavar*" şeklinde yazılmış, ikinci müsveddede bu garip hata düzeltilmiştir.

Marş şartnamesi

"Devletçe kabul olunacak resmî marşın umumî müsabaka suretiyle bestelenmesi hususunda Heyet-i Celîlenin 19/5/340 tarihli kararı mevki-i tatbika konacağı cihetle Kararnamede meskût geçilen zîrdeki hususâtın istizâhına mecburiyet hâsıl olmuştur.

1. Kabul olunacak devlet marşının güftesi Millet Meclisi tarafından mazhar-ı takdir olan İstiklâl Marş'ının aynı mıdır?

2. Âkif Bey'in şiiri "*Medeniyet dediğin dişleri sırttan bir canavar ilah.*" gibi gazetelerde kıyl ü kali mucib olan ifadelerden maada Türk kelimesini zikir hususunda kıtlık gösterir.

Âkif Bey'in İstiklâl Marşı mücadele günlerinden bir hatırası olarak yaşamalı ve merasimlerde söylenmelidir fakat bir resmî devlet marşının güftesi

a.Yüce Türk Milletinin medeni gaye ile yürüdüğünü

b.Cumhuriyetten istidlâl ittiğimiz manayı

c.*Türk Milletini saadete ulaştırana umumî tarzda şükran* ifade etmelidir.

3. Merasimlerde ayakta kalacak zevatın fazla yorulmaması bâis-i icab ittiği cihetle millî marşın nihayet sekiz-10 mısradan fazla olmamalıdır bunlardan 5-6; 9-10 uncu satırlar nakarat olabilir (s. 2).

4. Millî Marş güftesinin vakûr bestesinin de güfteye uyacak surette vakûr aynı zamanda ümit saçacak surette neşeli ve tasannulardan (yapmacıklık) ayrı olması lâzımdır.

5. Âkif Bey'in Marş İstiklâl Marşı olarak kalacağı cihetle resmî devlet marşının güftesinin tayini için bir müsabaka yapılması icab eder. Bu müsabakadan kabul olunan eser Heyet-i Celîlenin 19/5/340 tarihli kararı mucibince umumî müsabakaya arz olunur.

6. Heyet-i Celîlenin 19/5/340 tarihli kararında umumî müsabakada ecnebi bestekârlarına verilecek mükâfat miktarı ve bu mükâfatın hangi fasıldan verileceği tasrih edilmiş değildir." (KBYEK, 1-0052-1-0053).

“Baş Vekâlet-i Celîleye” başlıklı ikinci belgenin içeriği şöyledir:

“Devletçe kabul olacak resmi marşın umumî müsabaka suretiyle bestelenmesi hususunda Heyet-i Celîlenin ol babdaki kararının mevki-i tatbîka konabilmesi için Kararname-i âlide meskût geçilen zîrdeki hususâtın istizâhına (sorgulama, açık bilgi isteme) mecburiyet hâsıl olmuştur.

1. Kabul olunan resmî devlet marşının güftesi Büyük Millet Meclisi tarafından mazhar-ı kabul olan İstiklâl Marşının aynı mıdır?

Akif Bey’in şiirinde “medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar” gibi gazetelerde kıyl ü kali mucib olan ibarelerden ma’ada *Türklüğe sembol olacak bir marşta Türk kelimesi bir defa olarak geçmez.*

Akif Bey in İstiklâl Marşı mücadele günlerinin bir hatırası olarak yaşamalı merasimlerde ve mekteplerde söylenmelidir. Fakat devlet marşının güftesi yüce Türk Milletinin medenî gaye ile yürüdüğünü, Cumhuriyete istidlâl ettiğimiz manayı ve *Türk Milletini saadete ulaştırana umumî tarzda şükran ifade etmelidir.*

Merasimlerde ayakta kalacak zevatın fazla yorulmamasını temin icab ettiği cihetle Millî Marş nihayet sekiz on mısradan fazla olmamalıdır. Bunlardan 5-6, 9-10 uncu satırlar nakarat olabilir.

Millî Marş güfte ve bestesinin vakur aynı zamanda ümit saçacak surette neşeli olması lazımdır.

2. Akif Bey’in marşı İstiklâl Marşı olarak kalacağı cihetle *resmi devlet marşının* güftesinin tayini için bir müsabaka yapılması icap eder. Bu müsabakada kabul olunacak eser 19.5.1340 tarihli karar mucibince umum müsabakaya arz olunur. İş bu müsabakada ecnebi bestekârlarına verilecek müsabaka mükâfatının hangi fasıldan verileceği tezekkür buyrularak bir karara rabtı rica olunur.” (KBYEK, 1-0054).

Eleştiriler, metin içine sindirilmiştir: Batı Medeniyetine “canavar” deme, “Türk” kelimesinin geçmemesi, lidere şükran yokluğu, uzunluk.. Müsveddelerin ilk maddelerindeki gerekçe çok açık anlaşılmalıdır. Türk adına sığınarak marş değiştirme isteği ile Avrupa Medeniyetine söz söyletmemeye çalışılmaktadır. Burada Türk adı ile Avrupa tercihi perdelenmektedir. Şükran eksikliği ise istismardan başka bir şey değildir. Zira Âkif’in marşı, Şubat 1921’de kaleme alındığı için daha ne Sakarya ne de diğer zaferler görülmemiştir. Dolayısıyla devrin liderinin adı geçmemektedir. “Türk Milletini saadete ulaştırana şükraneden”, başka bir şeyin çıkartılması güçtür. O dönem basınında sık geçen “Kurtarıcı, Büyük Kurtarıcı,

Halâskâran Gazi” gibi ifadelerin bulunmaması, yeni dönem için bir eksiklik olarak algılanmıştır.

Katılım

Yeni yarışmaya, belirlenen süre içinde yeterli eser gelmeyince yarışma süresi uzatılır. Onun için eserlerin bir kısmı 1925 sonunda bir kısmı 1926 sonunda bakanlığa teslim edilmiştir. Bunlardan birisi, yeni yarışmanın açılış nedenini belki en iyi anlamış olandır. “Millî Marş” başlıklı ve “Müسابakanın temdîdi münasebetiyle” atfını taşıyan dört kıtalık H. Sabri’ye ait şiirin, son beşlisi şöyledir:

“Bin dokuz yüz yigirmi üçün Teşrini sonunda/Cumhurluğu ilân ettik taç ve tahtlar yıkıldı/Dini alet eden miskîn medreseler tekyeler/O taassup yuvaları hurafaalar yıkıldı/Teceddüde Asya’ya rehber olan Türkleriz”

Eserlerin içinde Safvet Bedî’î’nin şiiri, farklı bir özelliğe sahiptir. Mısralarının ilk harfleri Cumhuriyetin kurulduğu ayı, diğer baş harfler de Ebced hesabıyla Cumhuriyetin ilân edildiği ay ve yılı gösterir. Şiiriyet özelliği zayıfsa da şairinin not düşmesiyle, böyle bir özelliğinin olduğu anlaşılmaktadır (KBYEK, 1-0045).

1925 güfte yarışmasına hasbîlik açısından bakılırsa, şiirini ekinde gönderdiği dilekçeye, açıktan ödüle olan ihtiyacını yazanlar bulunmaktadır. Seciye farkı, İstiklâl Marşı’nın söylendiği manevî atmosferle, dört yıl sonrasının atmosferi arasında dağlarla ölçülemeyecek kadar fazladır.

Âkif’ten ders alan aynı zamanda ilk mecliste kâtip olarak çalışan Mahir İz, İstiklâl Marşı olmak üzere yazılıp seçimde sona kalan altı şiiri hatıratına alır. Sebebi şudur: “Bunları neşretmekle sadece tarihî bir hatırayı değil, aynı zamanda İstiklâl Marşı’mızın mukayese kabul etmeyen misilsizliğini de vesîkalandırmış oluruz kanaatindeyim.” (İz, 1990, 129). Aynı durum 1925 güfte yarışması için geçerlidir. Yarışmaya katılanlar ile eserlerine kısa bir göz atma bu konuda fikir verecektir.

İzmir’den Bıçakçızâde A. Hamdi: “Türküm Türküm Türktür şarkın şanlı, büyük milleti/Müstakilim, nedir bilmem, esareti, zilleti” 9 Kanunuevvel 1341 tarihli dilekçe ile “İzmir Maarif Müdiriyet-i aliyesi vasıtasıyla Hükümet-i Cumhuriye Maarif Vekâlet-i Celîlesine” müracaat etmiştir. İzmir Vilâyeti Maarif Müdürlüğü, 26. 11. 1341 tarihli resmi yazısı ile bakanlığa, ekinde şiirle birlikte gönderir. Yazı, şairin durumunu açıklayıcı mahiyettedir: “Sabık muallimlerden ve vilâyetimiz İlk Tedrisat Meclisi azasından Bıçakçızâde Hakkı Beğ tarafından tanzim ve idaremize tevdi olunan Türk Millî Marşı” unvanlı manzumenin takdimi.. Diğer müracaatlarda olduğu gibi bu durum, marşların bütün ülke çapında toplanıp, merkezde

birleştirilmesi işinde bakanlık teşkilâtının harekete geçirildiğini göstermektedir (KBYEK, 1-0044, 1-0030).

Ömer Efendizâde Hafız Sabri'nin 10 Kanunuevvel 1341 tarihli dilekçesi ekinde gönderdiği basılı sekiz kıtalık marşının gerekçesi ilgi çekicidir: “Bunun Vekâletin arzusuna uygun olduğunu zannediyorum. Evvelan köylünün de kolaylıkla anlayabileceği tarzda açık Türkçe yazılmıştır. Ayrıca “teceddüt ve tekâmül inkılâbâtına da aittir”. Şair, sekiz kıtalık şiiri içinde geçen “Ergenekon” kelimesi için hurafe, masal; “Hakanlığa” kelimesi uygun görülmezse “yasalara” denilebileceğini de not etmeyi unutmamıştır. İlk kıtası şöyledir: “Ergenekon dağlarından güneş gibi beliren/Yasa koyub devlet kuran barbarlığı deviren/ Yeşil Turan illerini cennetlere çeviren/ Yafes oğlu Türk dölünden Oğuz Han'ın oğluyuz” (KBYEK, 1-0043).

1 Kânunusani 1341 tarihli, “Vekil Beyefendi Hazretleri” diye doğrudan Millî Eğitim Bakanına hitap eden dilekçesi ekinde marşını yollayan Erzurumlu Salim Polat'ın gerekçesi hepsinden farklıdır. Gözleri görmemektedir. Eğer “Türk Ebediyet Marşı” başlıklı şiiri birincilik alırsa kazanacağı mükâfatı gözlerinin açılmasına harcayacaktır. Polat, Diyarbakir'de Fatih Paşa Mahallesinde 65 numaralı “hanede mukîm”dir (KBYEK, 1-0042).

23 Kanunuevvel 1341 tarihini taşıyan “Millî Marş”ını gönderen Halûk Nihad, beş kıtalık şiirine şöyle başlar: “Dolaşıyor dillerde destanın ey Türk bugün/Tarihini okuyan zaten bir şair olur/Tuna, Dicle boyunda rüya değil gördüğün/Budin Kal'alarında hâlâ sesin duyulur” (KBYEK, 1-0061).

13 Kanunusani 1926 tarihli dilekçe, İstanbul Cinayet Müddeiumumîsi Fuad Hulusi, 15 Teşrinisani 1341'de biri aruz diğeri hece vezninde iki şiirini “Millî Marş Müsabakasına iştirak etmek üzere” göndermiştir. İş uzayınca aruz vezninde, diğerlerine “arkadaş”, sade üçüncü bir şiirini daha gönderir (KBYEK, 1-0041).

15 Kanunusani 1926 tarihli dilekçe ekinde “Millî Marş Güftesi” ile İstanbul-Kadıköy Kurbağalı Dere Birinci Sokak 18 numaralı hanede oturan Hüsnî Kenan müracaat eder. Şiiri; “Kalbimde donsun vatan için akmazsa kanım/Ben bu hırçın kan ile, dünyayı bulayım.” beytiyle başlar; “Yarın yalnız hak için, namus için kavga var/ Hak için cihanı Türk belki cehennem yapar” beytiyle biter (KBYEK, 1-0040)..

Kırklareli'nden Ethem oğlu Nazmi 20 Şubat 1926'da müracaat eder. Altı kıtalık şiiri: “Ey sevgili Türk yurdu/Seni Kemâl yoğurdu/Cumhuriyet asıldır/Tanrı böyle buyurdu” dörtlüğüyle başlamaktadır (KBYEK, 1-0039).

Dehiliye Vekâleti İdare-i Umumiye-i Vilâyât'tan Mehmed'in 20 Mart 1926 tarihli, "Maarif Müsteşar-ı Âlisi Nafi Atuf Beğefendi Hazretlerine" yazdığı dilekçesi altında sunduğu millî marş tek kıtalıktır: "Bir Türk!.. Hududa karşı demirden bir ordudur/ Bir hamle-i şehâmeti dünyayı durdurur/Hududa doğru koşarken elinde sancakla/ Bir yıldırım geçer gibi dağlar selâm durur." (KBYEK, 1-0038).

23 Teşirinisani 1341 tarihli dilekçesi ile İzmir Vilâyeti İstatistik Dairesi kâtiplerinden İsmail Şefik, "Ma'ruz-ı çakerleridir" diye başladığı başvuru dilekçesinde önceliği, güfte yarışmasını nereden haber alarak başvurduğuna verir: "Millî marş güfte ve bestesi için vekâlet-i Celîlelerince matbuat vasıtasıyla küşâd ve ilân buyrulan müsabakaya iştirak maksadıyla inşad ve tab'ettiğim bir güfteyi ve matbu risaleyi min-gayr-i haddin (haddim olmayarak) takdim.."

20 Şubat 1926 tarihli dilekçesi ile Maarif Vekâletine müracaat eden Erzurum Ahz-ı Asker Dairesi Reisi Miralay Emin, geç başvurusunu şöyle açıklar: "Millî marş tanzimi için tayin buyrulan müddetin bir ay daha tezyidinden tesadüfen malumâtdâr olunca belki Türkçe yazabileceğime güvenerek bir şey de ben yazdım." der.

7 Aralık 1926 tarihli Eskişehir'den gelen müracaat Dördüncü Kolordu Kumandanı Mirлива"dandır. Kumandan, "İstiklâl Marşının yeni güftesi müsabakası" için Kolorduya bağlı Yiğirmi Üçüncü Fırka zabitanından Mülazım-ı Sani Salahaddin Efendi'nin tertip ettiği marş güftesi"ni takdim etmektedir.

"İstanbul'da Rami Karyesi'nde Mahmudiye Caddesi'nde 12 numrolu hanede mukim Kumkapu Koleji Türkçe Muallimlerinden 'Vecizeler' müellifi Mahmut, sekiz kıtalık şiirinin beşinci kıtasında şöyle der: "Kan akıtmak tarafıslı değiliz/Vatanı çünkü sulh eder mamur/Sevgili yurda göz dikenleri biz/Kahraman ordumuzla kahrederiz/ Dikkat et Türk'e sanki taştandır/Koca dağlar misali aslandır" Kitap yazarı, Türkçe Öğretmeninin yedinci kıtası da şöyledir: "Ordumuzla o can veren erler/Yurda kudret eylediler/Cümlenin tacıdır büyük Gazi/Bizi çünkü asıl o kurtardı/Dikkat et Türk'e sanki taştandır/Koca dağlar misali aslandır" (KBYEK, 1-0029).

Marş için müracaat edenler içinde belki en önemlilerinden birisi, o zaman "Ankara'da Ticaret Vekâleti mütercimi" olarak görev yapan Enis Behiç'in (Koryürek, 1891-1949) dilekçe ve şiiridir. "Hecenin beş şairinden birisi" olan Enis Behiç, şiirini takdim ederken önce neyi niçin yazdığını anlatır, marş-neşide farkı üzerinde durur:

"Maarif Vekâlet-i Celîlesine
Vekil Beğefendi Hazretleri,

Maarif Vekâletince Türklerin Millî Marşı için açılmış olan müsabakaya, ikinci yaprağa yazdığım şiirle giriyorum. Bu babda bazı maruzatta bulunmaklığima müsaade buyurmalarını rica ederim:

Bendeniz bu şiirimde, müsabakanın şartlarını toplamış olmak için milletimin şerefini, cengaverliğini, ırkî rabitalarını –kan kardeşliklerini- cumhuriyet ve demokrasi esaslarını ve nihayet medeniyet ve irfana doğru atılmasını terennüm etmek istedim. Hususiyle millî bir neşideye biraz anane çeşnisi vermek lüzumuna kani olarak “Altay” ve “Çamlıbel”den “Orhun”daki “Kültiğin” Abidesine kadar çıktım. Kısalık ve sadelikten ayrılmamak için de bütün söylenebilecek fikirlerin veya heyecanların hepsini, en tasannusuz (yapmacık) üslub ile, yalnız iki parçada taksif etmeğe çalıştım; ve her iki parçanın sonunu –ki bunların ikincisi de birincisinin bestesiyle okunmak tabiidir- aynı gidişte birer nakarat ile bağladım. Muvaffak olup olmadığımı şüphesiz ben bilemem; siz takdir buyuracaksınız.

Şimdi, hemen bütün milletlerde millî marştan ziyade “neşîde” şekli galipdir. Malum-ı sâmilidir ki: “Marseyyez”in marş tarzında oluşu da vaktiyle bunun, Fransızlara millî bir neşide olsun diye bestelenmemiş olmasından ve esasen bir harp türküsünden ibaret bulunmasından neş’et etmiştir. Ağır ve hatta biraz da ruhanî bir ahenk ile uğuldayan bütün öteki millî neşideler ise “Marseyyez”in o .. marş tarzından ayrı bir azametle (kopuk) bu sebeple Türkler için de bir “millî marş” değil, fakat bir “millî (kopuk) ..tirmek lazımdır sanıyorum. ..min lütfen kabul buyrulmasını dilerim efendim hazretleri.” 6 Kanunusani 1926 (Enis Behiç).

“-1-

Biz kimleriz?.. Biz “Altay”dan gelen erleriz.”/“Çamlıbel”de uğuldarız; coşar; gürlürüz.../Biz öyle bir milletiz ki ezelden beri/Hak yolunda, yalın kılıç, hep seferberiz.../“Zafer” bizim şaha kalkmış küheylanımız;/Atıldı mı durduramaz ne dağ, ne deniz.../Felâketler pençemizde oyuncak olur;/Yangınlarla bütün cihan al sancak olur./Tan yerinden yıldırımlar saçan sesimiz/Gün batısı üzerinde şöyle duyulur:/Fırtınalar yoldaşdır nara salan Türk.../Hey koca Türk, Tanrısından kuvvet alan Türk/

“-2-

Yürüyoruz, başımızda Ay-yıldızımız,/Genç, ihtiyar, kadın, oğul, kızımız.../Soyumuzda ne kahraman kardeşler vardır:/Türkmen, Oğuz, Başkurt, Tatar ve Kırgızımız.../Zincirlere vurulamaz arslanlar ki²²:/“Orhun”da var “Kültiğin”den kalma yazımız.../Hamlemizden yere geçen kanlı saraylar.../Bizce birdir gedalarla baylar, giraylar.../Medeniyet şimşeğinden gelir hızımız;/Sorma: Kimdir kanatlanmış bu genç alaylar?/Bunlar bütün nura doğru akın eden Türk.../Hey koca Türk, uzakları yakın eden Türk!..” (KBYEK, 1-0009, 1-0010, 1-0011).

²² “Arslanlar ki” yerine “bozkurtlar ki” dahi denilebilir; fakat (arslanlar ki) bana daha munis geldi. Veyahut: (Demir dağlar delmiş olan bozkurtlar ki) şeklinde bütün mısra değişebilir.”

Sonuç

Aralarında bazı eski bürokratlarında bulunduğu müracaat listesi, 1921'e göre bir hayli yetersiz kalmıştır. Şiirlerden alınan örneklerin İstiklâl Marşı ile boy ölçüşmesi mümkün gözükmemektedir. Sürenin 1926 sonuna kadar uzatılmasına rağmen ihtiyacı karşılayacak eserin gelmediği anlaşılmaktadır. Enis Behiç hariç tutulursa, yarışmaya devrin ünlü şairlerinin rağbet etmemesi de önemsenmelidir. Bu durum, devlet teşvikine rağmen Âkif'in şiirini aşacak heyecan, kudret ve yükseklikte şiir ve şairin olmadığını da düşündürmektedir.

Bir yönü ile bu sonuç, Âkif'in vefatından hemen önceki sözlerini doğrulamaktadır. Zira o, "Allah bu millete bir daha İstiklâl Marşı yazdırmazın" temennisinde bulunurken, İstiklâl Marşı'nı kendisinin de tekrar yazamayacağını ifade ediyordu. Böylece, Millî Mücadele heyecanının ruh ikliminde terennüm edilen bir vatan türküsünün, o çapta bir millî kıyam olmadıkça yazılamayacağı, denenerek anlaşılmış oldu. Yalnız bazıları bu durumu idrak edemedikleri için 1925-26'dan sonra da güfte değiştirme demeleri yapmaya devam ettiler. Aslında millî marşın değişmesi, millet hayatını sarsan olağan dışı hareketi gerektirmektedir. Batıcı anlayış, devlet kurumlarının gücünü kullanarak millet hayatında depresyon oluşturmaya rağmen, benimsediği değerlerle birlikte İstiklâl Marşı'nı değiştirmeye güç yetirememiştir. Çünkü millet, bir çeşit gönüllü sömürgeleşme niteliğini taşıyan çabalara gönül coşkusu ile katılmamış, destek vermemiştir. Burada hata, millette değil kültür ve medeniyet değerlerini değiştirme sevdasında sürdürülenlerde aranmalıdır. Millîlikle-istiklâlin bütünleşemediği yerde, hizmetin yönü, millettten başkalarına dönmektedir ki, bu tehlikelidir. En hafifiyle, içe dönük mücadele ile küçülme, yükselişin durması gibi neticeleri getirmektedir.

Hâlbuki marş üzerinde değişmesi gereken bir durum vardır. Bu marşın güftesi değil, güfte ile uyum sağlayamayan, yerli-millî olmayan bestesidir. Köklü bir millet, yüksek bir musiki sahibi olmasına rağmen Türk Milletinin; millî marşını bile kendi musikisi ile terennüm edemiyor olması, asıl üzerinde durulması gereken eksikliklerden biridir. Özel ilgileri doğrultusunda insanların, farklı müziklere eğilimli olması kadar tabii bir durum olamaz. Ama yediden-yetmişe herkesin kolaylık ve coşkuyla söylemesi gereken bir marşın, dünyaya örnek gösterilen prozodi hataları ile dolu olması millî bir eksiklik olarak önümüzde durmaktadır. Her millet, kendi marşını kendi müziği-sesi ile söylerken Türk Milletinden bu hakkın seksen yıldır esirgenmesi, hakşinaslık değildir.

Kaynakça

- Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Belgeliği (KBYEK), İstiklâl Marşı 1-0000/1-0063.
- AYHAN Bünyamin, 2009, *Atatürk ve Basın*, Palet Yayınları, Konya.
- AYVAZOĞLU Beşir, 1986, *İstiklâl Marşı Tarihi ve Manası*, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- BAYRAKTAR Nail, 1992, 1944 Yılında Eski Milli Eğitim Bakanlığı Binası Cilt Atelyesinde İken Yanmış Olan Fihristlerin Listesi, *Türk Kütüphaneciliği*, 6/4-9.
- CANIM Rıdvan- ÇALIK Etem, 1995, *Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı*, Yedi İklim, İstanbul.
- CEYHAN Abdullah, 1991, *Sırat-ı Müstakîm ve Sebülürreşad Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- DOĞAN D. Mehmet, 1998, *Câmideki Şair Mehmed Âkif*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- DÜZDAĞ M. Ertuğrul, 1998, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- DÜZDAĞ M. Ertuğrul, 2000, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar II*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- ERSOY Osman, Kütüphaneciliğimiz ile İlgili Belgeler, pdf, www.kutuphaneci.org.tr/web/node.php?action=6&type.
- Eşref Edib (FERGAN), 1381–1962, *Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, C. I, Sebülürreşad Neşriyatı, İstanbul.
- FERGAN Eşref Edip, 1381-1962, *Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Sebülürreşad Neşriyatı, İstanbul.
- İZ Mahir, 1990, *Yılların İzi*, Kitabevi, İstanbul.
- KABAKLI Ahmet, 1984, *Mehmet Âkif*, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul.
- KUNTAY Midhat Cemal, 1944, *İstiklâl Şairi Mehmet Akif-Ölümünün altıncı yıldönümü münasebetiyle-*, İlkü Kitabevi, İstanbul.
- (KUNTAY) Mithat Cemal, 1990, *Mehmet Akif Ersoy-Hayatı-Seciyesi-Sanatı-*, Türkiye İş Bankası yayını, Ankara.
- NALBANTOĞLU Muhittin, 1981, *Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı*, Veli Yayınları, İstanbul.
- ÖZÇELİK Mustafa, 2005, *Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, Lamure yayını, İstanbul.
- SARIHAN Zeki, 1996, *Mehmet Akif*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- ŞENGÜLER İsmail Hakkı, 1992, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*, C. 9–10, Hikmet Neşriyat, İstanbul.
- TİMURTAŞ Faruk K., 1987, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara.
- YEŞİL Kamil, İstiklal Marşı yazma yarışmasına kaç (büyük) şairimiz katıldı?, *Milli Gazete*, 22.12.2005, <http://www.milligazete.com.tr>.

EK: 1-3:

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ

Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

Adet

Tezkere

6/1238

Ankara 21.4.339

HARİCİYE VEKÂLETİNE

13/Mart/39 tarih ve Umur-ı Şehbenderiye ve Ticariye Müdüriyeti 1074/10565 numarolu tezkereye cevaptır:

Resmî Marşın bestesinin henüz tekrarr etmediği ve İstanbul'da musikî mütehasşislerinden mürekkeb olmak üzere teşkil edilen heyette bu babda yakında bir karar ittihazı me'mûl bulunduğu Maarif Vekâletinden cevaben bildirilmiştir. Netice ayrıca bildirilecektir efendim.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ MAARİF VEKÂLETİ

Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

Umumî: 4233

Hususi: 412

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASET-İ CELÎLESİNE

Hulasa:

Resmî Marşın Bestesi henüz takarrür etmediğine ve yakında ittihaz edilecek kararın bildirileceğine dair.

17 Mart sene 339 tarih ve 6/707 numarolu tahrirat cevabıdır: Resmî Marşın bestesi henüz takarrür etmemiştir. Mukaddema İstanbul'da musikî mütehasşislerinden mürekkeb olmak üzere teşkil edilen heyetin bir an evvel vazifesini itmâm ve intâc itmesi âhiren yazılmıştır. Heyette yakında ittihaz edilecek kararın bildirileceği arz olunur efendim.

22 Mart sene 339 Maarif Vekili

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ

Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

Aded

Tezkere

6/707

MAARİF VEKÂLETİNE

Resmî Marş ittihaz edilen marşın notasıyla beraber irsali-

Tahrân Sefaretinin bu babdaki müracaat ve talebine atfen Hariciye Vekâletinin 13/Mart/39 tarih ve Umur-ı Şehbenderiye Müdüriyeti 1074/10565 numarolu tezkeresinde istirham edilmekte ifa-yı icabını rica ederim efendim.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

(BCA, 21/4/1923, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 197.351..4).

(BCA, 21/4/1923, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 197.351..4).

(BCA, 21/4/1923, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 197.351..4).

(BCA, 21/4/1923, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 197.351..4).

EK: 4

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Başvekâlet

Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

Aded

535

Ankara

KARARNAME

Devletçe kabul olunacak Resmî Marşın Türk bestekârlarınca yapılması şiddetle arzu edilmekte ise de şimdiye kadar bu hususta yapılan tecrübelerle bestekârlarımız arasında müebbed bir sıyane ve umumi bir kabule mazhar olabilecek kuvvet ve kudrete malik bir eserin vücuda getirilmesi imkânsızlığı tezahür etmiş ve marşın umumi bir **müsabakaya** arz edilmesi münasib görülmüş olduğuna devletçe kabul edilecek marşın Avrupalıların ve Türk bestekârlarının iştirak edeceği bir müsabaka neticesinde toplanacak eserlerin Paris, Viyana ve Napoli konservatuarlarında sanat ve ilim kıymetleri nokta-i nazarından ayrı ayrı tetkik ve temyiz ettirilmesi ve bu suretle intihab edilecek üç eserin burada birçok defalar müteaddit zevata ve cemiyetler azalarına dinlettirilerek millî ruhumuz itibarıyla en munis ve muvafık olanın kabulü ve kabul edilecek bestenin sahibine münasib bir mükâfat-ı nakdiye ve bir Maarif Madalyası itası hakkında Maarif Vekâlet-i celîlesinin 6 Nisan... Sene 340 tarih ve 4905 numrolu tezkeresiyle vuku bulan teklifi İcra Vekilleri Heyetinin 19/5/340 tarihli içtimainda ledel-tezkere vekâlet-i müşarünileyhanın mütalaası muvafık görülmüştür.

Türkiye Reiscumhuru
Gazi Mustafa Kemal

Maarif Vekili Maliye Vekili Dahiliye Vekili Adliye Vekili

Müdafaa-i Milliye Vekili

Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet

Mübadele İmar ve İskân Vekili

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Ticaret Vekili

Ziraat Vekâleti Vekili Nafia Vekili

(BCA, 19/5/1924, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 9.26..12).

(BCA, 19/5/1924, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 9.26..12).

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi (KBYEK) Belgeliğindeki, İstiklâl Marşı ile ilgili Maarif Vekâleti'ne ait marş şartname müsveddesinin dört sayfası.

13 Kasım 1925 tarihli *Millet* gazetesi ve "Millî Marş" başlıklı ilânı.

4. Oturum

26 Aralık 13.30 - 15.00

Oturum Başkanı

M. Çetin BAYDAR

Musa BİLGİZ(Prof.Dr.)

“Mehmet Âkif ve millî birliğin korunması.”

D. Mehmet DOĞAN

“Çanakkale’nin ve Sakarya’nın şiiri yahud
Mehmet Âkif ve Necip Fazıl.”

Nazif ÖZTÜRK (Dr.)

“İstiklâl Marşı’nın yazıldığı mekanın banisi
Şeyh Taceddin-i veli’nin edebi şahsiyeti ve
divançesi.”

A.Faruk KILIÇ (Doç.Dr.)

“Safahat kültür atlasında bir müze.”

Mehmet Akif Ve Milli Birliğin Korunması

Musa Bilgiz

Prof. Dr., Erzurum Atatürk Üniversitesi

Giriş

Mehmet Akif', Osmanlı devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuş devresine rastlayan bir dönemde yaşamıştır. Aydınlar, devleti yönetenler ve halk, tam bir maddi ve manevi arayış içindedir. Fransız devrimi ve onun meydana getirdiği çeşitli düşünce akımları sonrasında, ekonomik, endüstriyel, siyasi, askeri ve bilimsel başarılar ortaya çıkmıştır. Bu başarılar, Batı'nın İslam toplumlarını sömürme isteklerini ortaya koymuştur. Bunun sonucu olarak da her taraftan işgal ve saldırılar başlamıştır. Bütün bu olup bitenler karşısında Doğu toplumları, bu duruma hazırlıksız yakalanmış ve perişan bir hale düşmüşlerdir.

Mehmet Akif, harbi umumi denilen birinci dünya savaşı yıllarında ve İstiklal harbi esnasında bütün Anadolu ve Rumeli'yi baştanbaşa gezmiştir. Bunun nedeni, işgalden başka hiçbir şey düşünmeyen düşmanlara karşı Müslüman kitleyi ayaklandırmaktır. Akif, bunun için bilhassa Milli mücadele öncesinde İstanbul'da, Milli mücadele esnasında ise, Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde camilerde halka hitap ederek onları savaşa davet etmiştir. İstiklal Savaşı'nda, pek çok Batıcı aydının aksine, cephe cephe, cami cami koşup canları ve ruhları diriltlen ateşli konuşmalarda bulunmuştur. Bu yönüyle Akif, tufana yakalanmış bahtsız bir toplumu gemisine

çağırarak onların kurtuluşu için durmadan çırpınan ve bu konuda bıkkınlık ve yılgınlığa düşmeyen bir kurtarıcı şahsiyet konumundadır.¹

Akif'i dertlendiren umumi hüznün, sadece kendi tarihinden, milletinden, medeniyet ve değerlerinden yükselen ızdırap, çöküntü, ümitsizlik ve perişanlık hali değildir. O, bütün İslam milletlerinin ve diğer mazlum halkların maruz kaldığı insafsız istismar, sömürü, zulüm, talan ve yıkım faciasına karşı toplumu bilinçlendirmenin dini, milli ve insani bir görev olduğunun bilinciyle hareket eder. Bu anlamda Akif, yalnızca bir ülkenin sesi değil, o, bir kıtanın hatta kıtaların sesidir. Bu samimi, gayretli, fedakâr, çalışkan, din ve vatanperver çılgılla kulaklarımızı ve gönlümüzü açık bulundurmazsak hata ve problemlerimizin hem sonu gelmez ve hem de sebep ve çözümlerini göremeyiz.² Bu yüzden Emperyalizmin taraftarları ve fikir babaları, Akif'e ve o'nun gibi düşünenlere bitmek bilmeyen bir kin ve intikamla saldırmaktan hiçbir zaman geri durmazlar. Akif ve sevenleri, emperyalist güçler ve onların dalkavuk ve riyakâr taraftarlarınca daima birincil düşman olarak görülmüşlerdir.

1-Akif'te din ve millet şuuru

"*Milliyet en kısa ifadesiyle tarih ve toprak şuurudur.*"³ Milliyetçilik ise, millet hayatını oluşturan bütün değerlerin, temellerin, millete hayat katan bütün kaynakların, vatanın, tarihin, dilin ve dinin her hangi bir yeniliğe feda ve terk edilmemesidir. Binaenaleyh, Mehmet Akif'in milliyetçiliğini, tarih ve toprak şuurundan ayırmak mümkün değildir. O, tarih, mazi, mefahir ve ecdad duygusunu bütünüyle ruh yapısına gömmüştür. O, dinle ilgisi olmayan bir milliyetçilik anlayışına şiddetle karşıdır.⁴ O'nun milliyetçiliğini dindarlığından, dindarlığını da milliyetçiliğinden ayırmak mümkün değildir. Akif'de din ve millet mükemmel bir senteze ulaşmıştır.

Akif, samimi ve şuurlu bir Müslüman olmakla birlikte, en başta vicdanın bekçisi olan dinin ve onun yanı sıra tarihin, vatanın, ahlakın, örflerin, mefahirin hiçbirisini feda etmeyen tam bir milliyetçi ve muhafazakârdır. "*Akif, millet anlayışında ırk gibi kaba, maddi bir unsura yer vermemekte, millet kuran manevi unsurlardan dine büyük önem vermektedir... O, "ahlakçı milliyetçidir."*⁵ Akif, milletleri parçalayan ve yok olmaya sürükleyen ırkçılığa şiddetle karşı çıkmış ve hayatı boyunca onunla mücadele etmiştir. *Safahat'ın* altıncı kitabı olan Asım'da, "ahlakçı milliyetçi" bir gencin nasıl olması gerektiğini görmekteyiz. Akif, sadece bir ideal adamı değil;

¹ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, s. 223

² M. Orhan Okay- M. Ertuğrul Düzdâğ, *İslam Ansiklopedisi*, c. 28 / 434-436

³ Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Dergâh Yay., İst., 1998, s.38

⁴ Faruk Kadri Timurtaş, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*, Kültür ve Turizm Bak.,Yay., Ank., 1987, s.53; Ahmet Kabaklı, *Mehmet Âkif*, Türk Edebiyat Vakfı Yay., İst., 1984, s. 67

⁵ Kabaklı, s. 43, 52

gerçeğin, samimiyetin adamıdır. O, Asım'da müslüman gencinin nasıl olması gerektiğini tasvir ederken, kendisi bundan bigâne kalmamıştır. Tasvir ettiği "ahlakçı milliyetçi gençlik" gibi yaşamıştır. Onun bu vatan ve millet sevgisini, "ahlakçı milliyetçi" düşünce ve tavırlarını, Kurtuluş Savaşı hitabelerinde ve vaazlarında da görmekteyiz.

2- Akif ve milli birlik

Akif, içtimaî hastalıklardan en bariz olanının, müslümanların dost ve düşmanını tanımamaları ve "feraset"ten yoksun olmaları olarak belirtir. O, menfaatini "ilah" edinen (Furkan, 25/43; Casiye, 45/23), Müslümanları içten yıkağa gayret gösteren riyakâr ve dalkavuklara karşı inananların sürekli bir basiret ve uyanıklık halinde olmalarını canı gönülden arzular. Akif'in inanç dünyasında, İslâm'ın emirlerinin ilâhî olduğuna, şüphesiz doğru olduklarına inanmak yetmiyor, onlara sarılmak ve onların gösterdiği yoldan sapmamak da gerekiyor. İsyân, tuğyan, cehâlet, tembellik, sefahet ve nifak milletleri mutlaka izmihlale sürükler. Bu davranışlar, ister imansızlık yüzünden olsun, isterse inanıldığı halde amele karşı isteksiz davranmaktan olsun, aynı feci sonucu hazırlar.⁶

Akif'in üzerinde en çok durduğu konulardan, dikkat çektiği tehlikelerden biri de hiç şüphesiz ırkçılık, kavmiyet davasıdır. İrkçılık, İslam dışı inanç ve değerler yekünû olan cahiliyenin temel esaslarından biridir. Daha sonraları ise bu esas, Batı'nın, Müslümanları parçalamak için kullandığı zehirli hançerlerinden biri olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti, bu zehirli hançerin bağrına saplanmasıyla yıkılıp parçalanmaya başladı. Hâlbuki Kur'an'a göre, insanların köklere, kabilelere ayrılmasının sebebi; tanışmak ve neseplerin birbirine karışmaması içindir. Yoksa atalarla öğrenmek için değildir. Kur'an, milletleri birbirine düşman ettiği ve yıktığı için ırkçılık bir başka adıyla kavmiyet davasını şiddetle reddetmiştir. *"Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve kadından yarattık ve sizi kavimler ve kabileler haline getirdik ki birbirinizi tanıyabilesiniz. Şüphesiz Allah katında en üstün olanınız O'na karşı derin bir sorumluluk bilincini taşıyanınızdır"*(Hucurat, 49/13). *"Başka bir deyişle, insanların "kavimler ve kabileler"e dönüşmesi, görünürdeki farklılıklarının ardındaki temel insanî birliği/birlikteliği anlama ve takdir etme eğilimini azaltmayı değil, tersine bu eğilimi arttırmayı amaçlamaktadır."*⁷

Kalbi ve beyni Kur'an esaslarıyla dolup taşıdığı ve onlarla şekillendiği için Akif de bu belaya bütün gücüyle karşı çıkmıştır. Akif, Kınalızâde Ali Efendi'den şu alıntıyı yapar: İnsan, peygamber soyundan dahi olsa, asalet davasıyla ortaya çıkmamalıdır.

⁶ *Sebilü'r-Reşâd*, c. 8-1, Sayı: 208-26, s. 493-494.

⁷ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev., Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İst., 1996, III, 1058, dipnot: 16

Zira bu davayı isbat edebildiği takdirde bir şey kazanamayacak; çünkü bütün şan ve şeref, muhterem ceddine ait olup kendi yabancı mevkiinde kalacaktır. Asaletini isbat edemediği takdirde ise, yalancı olup çıkacaktır. Şah-ı Nakşibend'e: "Silsile-i nesebiniz nereye varır?" demişler. O, "Silsile-i nesebiyle kimse bir yere varamaz" cevabını vermiştir.⁸ İslâm; kavmiyet, cinsiyet gibi, insanları birbirinden uzaklaştıran, nefret ettiren hususları ortadan kaldırıp, müslümanları tek bir millet yapmış iken, bazılarımızın kalkıp aynı ülkede yaşayan müslümanları kavmiyet hissiyle parçalamaya hakları yoktur. İslâm'da ırkçılık, kavmiyetçilik olmadığı halde müslümanlar, kavmiyetçiliğe sarılırsa din kardeşliği ortadan kalkar ve İslâm Toplumunun birliği parçalanır.⁹

İslâm, ırk, renk, dil, bölge ve iklim itibarıyla farklı unsurları aynı din altında toplar. Osmanlılar ve diğer İslam ülkeleri, hep ırkçılık tefrikası yüzünden yok oldu. Oysa biz, hâlâ milleti parçalayacak siyasetler peşindeyiz. Biz bu halimizle dünyada zelim, ahirette de Allah'ın huzuruna çıkamayacak mahcubiyete düşmüş oluruz.¹⁰ Bizler yabancıların aramıza atmak istediği nifak, fesad, kavmiyet ve ırk davalarını gayretle büyütme azmi içindeyiz. Oysa hayra ve ümmetin menfaatine karşı çok kayıtsız ve cimri davranıyoruz. Kendi zararına bu derece cömert davrananlara akıl erdirmek çok zor.¹¹ Eğer Müslüman toplumlari birbirine düşman göstermek siyasetinden vazgeçmez; tembellik ve miskinliğin haram olduğunu anlamazsak, dinin cehâletle payidar olmayacağına kalbimizle inanmazsak, bütün gücümüzle düşmandan daha kuvvetli olmaya çalışmazsak, milletlerin oyuncağı, müslümanların yüzkarası oluruz... Bizler muazzam bir milletiz ki o millet, milleti İslâm'dır.¹² Kavmiyetçilik veya ırkçılık davasında bulunmak Müslümanlığa veda etmektir.¹³

Akif, bölünmeye kapı açan tehlikelere karşı uzak duruyordu. Onun en büyük arzusu, İslam bayrağının yükselmesi, Müslümanların silkinip kendine gelmesiydi. Evet şark toplumlari için başka bir çare kalmamıştı. Çünkü eski elbiseler, yama tutmayacak kadar yıpranmıştır; onun yerine yenisini almak gerekmektedir. Akif, toplumlari değışim çarelerini çok iyi bilmektedir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, bir toplum kendini değıştirmedikçe, Allah'ın o toplumu değıştirmeyeceğini, ilahi sünnetin bu yönde olduğunu peşinen ilan etmişti (Ra'd, 13/11). Öyleyse

⁸ Sebilu'r-Reşad, C.8-1, Sayı: 192-11, s. 193-194; Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu, *Mehmed Akif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri*, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ank., 1991, s. 35; İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı*, Hikmet Neşriyat, İst., 1992, c. 9/61

⁹ *Sebilu'r-Reşad*, c. 8-1, Sayı: 198-16, s. 293-294.

¹⁰ *Sebilu'r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 212-30, s. 62-63; konunun şiirsel ifadeleri için bkz., Safahat, s.178-179; 205; 461-462.

¹¹ *Sebilu'r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 213-31, s. 81-82.

¹² Konuyla ilgili âyetler için bkz. Bakara, 2/130, 135; Al-i İmran, 3/95; Nisa, 4/125; En'am, 6/161; Nahl, 16/123; Hac, 22/78.

¹³ *Sebilu'r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 214-32, s.101-102.

Allah durup dururken bir ‘sahip’ göndermeyecektir. İnsanlar ve toplumlar önce kendi kendilerine sahip olmalıdırlar. Akif, Balkanlarda, Orta Avrupa’da Osmanlı teb’ası olan kavimlerin başkaldırılarını görmüştür. Akif’e göre hayatta kalmak isteyen milletlerin birlik ve beraberlikten başka hiçbir çareleri yoktur. Fertleri birbiriyle kaynaşmış, topyekûn dayanışma içinde sağlam bir bina haline gelmiş milletleri, düşman silâhları bile kolaylıkla deviremez. “Kale içinden feth olunur” şeklindeki atasözümüz, bu gerçeği çok güzel ifade etmektedir. Tarih boyunca yıkılan İslâm devletlerinin yıkılma sebepleri, hep aralarında patlak veren ayrılıklar, düşmanlıklar ve parçalanmalar sebebiyledir. Akif, “muhtelif fırkaları (partileri) olan milletlerin yükselmeye devam ettikleri” şeklindeki muhtemel itiraza, fırka ile tefrika kavramları üzerinde durarak, şu şekilde açıklama getirmektedir: “Onlar, fırkayı tefrika manasında telâkki etmiyorlar... Bizde ise öyle mi, heyhat! Fırkacılık tefrikacılıkta karar kıyor. Birbirimize düşman kesiliyoruz. Her fırka diğer fırkayı vatanın düşmanı tanıyor, o nazarla bakıyor. Maksud, memleketin selâmetidir; filân fırka selâmeti şu yoldan hareket ederek görmüş, bizim fırka da bu taraftan gitmekte demiyor. İşte bu tefrikalar, hep birbirimize tahammül etmemekten, birbirimizi anlamamaktan ortaya çıktı. Akif, Avrupalıların sömürge haline getirmek istedikleri devletlere karşı uyguladıkları yöntem hakkında muhataplarını şu cümlelerle ikaz etmektedir: Avrupalılar, işgal etmeyi kararlaştırdıkları memleketin halkı arasına önce ayrımcılık, bölücülük sokarlar, senelerce milleti birbiriyle boğuştururlar. Sersem halk bu suretle yorgun düştükten sonra, gelip çullanırlar. Bu gün de işte bize karşı aynı siyâset kullanıldı. Zaten her yerde siyasetleri budur. Hindistan’da, daha önce Endülüs’te, sonraları Cezayir’de, İran’da hep böyle yaptılar. Takip ettikleri siyaset hep aynı siyasettir, hiç değişmez.¹⁴

Akif, milliyete dayalı ayrılıkları, Müslümanlığa ters düştüğü gerekçesiyle eleştirir. Ona göre; bütün Müslümanlar hep birlikte; Allah’ın ipine sarılmalıdır. Vatanın bütünlüğü ve bekası için de bu şarttır. Akif, siyasi ve toplumsal bir konu olan milliyetçi ayrılıkları; dinsel bir bakış açısıyla eleştirir. İrkçılığa dayanan anlayışın, ülke ve milleti ne hale getirdiğini manzum ve mensur yazılarının birçoğunda dile getirir:

*“Müslümanlık dini gayet sıkı, gayet sağlam
Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlıyamam.
Ayrılık hissi nasıl girdi beyninize,
Fikr’i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı,
Aynı milliyetin altında tutan İslam’ı,*

¹⁴ *Sebilü’r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 230-48, s. 373-376

*Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir.
Bunu bir lahza unutmak ebedi haybettir...
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez..
Son siyasetse bu! Hiç böyle siyaset yürümez!
Sizi bir aile efradı yaratmış Yaradan;
Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan.
Siz bu davada iken yoksa iyazen-billah,
Ecnebler olacak sahibi mülkün nagah...
Bir değil mahvedilen devlet-i islamiyye...
Girdiler aynı siyasetle bütün makbereye.
Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.
Bırakın eski hükümetleri meydandakiler
Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.
İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti!
İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi.”¹⁵*

Akif, “Çeşitli ırkları bir arada tutan İslam milliyetidir” der. Bunu temelinden yıkan ise ırkçılıktır. Ama millet bu durumu görmemekte ve hatalı siyasetle, İslam ülkeleri dağılmaktadır. Akif’e göre içimizde millete bu ayrılık tohumlarını eken, o gün çeşitli isimlerle çıkan bazı gazetelerdir. Millet ise bir şekilde bu tohumları yeşertmektedir:

*“Hani milliyetin İslam’ı idi. – Kavmiyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın o milliyetine
Arnavutluk ne demek, var mı şeriatı yeri
Küfür olur başka değil, kavmini sürmek ileri
Arap’ın Türk’e, Laz’ın Çerkez’e yahut Kürd’e
Acem’in Çinli’ye, rüçhanı mı varmış nerde?
İslamiyet’te anâsır mı olur ne gezer
Fikr-i milliyeti tel’in ediyor Peygamber
En büyük düşmanıdır ruh-i Nebi tefrikanın
Adı batsın onu İslam’a sokan kaltabanın.”¹⁶*

¹⁵ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz: M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 163-164

¹⁶ Ersoy, *Safahat*, s.187

Akif, bu ifadelerle Müslümanlar arasında kurulan kardeşlik bağının, diğer tüm dünyevî ve irkî bağların üstünde olduğunu dile getirmektedir. Çünkü İslam, her konuda olduğu gibi bu konuda da adaletle dayalı bir yol ortaya koymaktadır: *“Sizden hiçbiriniz kendisi için sevdiğini Müslüman kardeşi için de sevmedikçe iman etmiş sayılamaz.”*¹⁷ Akif’in eserlerinde geçen millet ve ırk ifadeleri, ortak dine sahip olan bir toplumun ifadesidir. Akif kavmiyetçiliği başka bir yerde de şiddetle şöyle eleştirir:

*“Nedir bu tefrika; yâhû! Utanmıyor musunuz?
Geçen fecâyî’ e hâlâ inanmıyor musunuz?
Gömülmek istemeyenler boyunca hüsrâna;
Nifâkî gömmeli artık mezâr-ı nisyâna.
Unuttunuz mu ne korkunç edepsiz olduğunuzu?
Eşip de geçmişi hortlatmayın şu mel’ûnu!...
Ki dinlemezsiz elbette mahvolur millet:
Sizin felâketiniz: Târumâr olan «vahdet».
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;
Eğer o his gibi tek, bir de gâyeniz varsa;
Düşer düşer yine kalkarsınız, emîn olunuz...
Demek ki birliği te’min edince kurtuluruz.
O halde vahdete hâil ne varsa çiğneyiniz...
Bu ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz?
Ne fırka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet;
Bizim diyânete sığmaz sekiz, dokuz millet!...
Huzur-i Hak’ta nasıl toplu durdunuzdu demin?
Günâhtır, etmeyin artık, ayıptır, eylemeyin!
Şu ihtirâsa uyup az mı verdiniz kurban?
Şikâk için mi eder, sâde, kalbiniz daraban?
Neden uhuvvetiniz böyle münhasır namaza?
Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?
Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki, yaptığınız?
Çıkar yol olmayacak, korkarım, bu saptığınız!...
Gönüller ayrı oluş, sîneler bir olsa bile...”*

¹⁷ Buhari, İman, 6; Müslim, İmân, 17; Tirmizî, Kıyâme, 59; Nesâî, İmân, 19, 33; İbn-i Mâce, Mukaddime, 9, Cenâiz, 1; Dârimî, İsti’zân, 5, Rikâk, 29.

*Nifâk alâmeti bunlar, kuzum, tamâmiyle:
Nifâka buğz ediniz hâlisen li-vechillâh;
Halâs eder sizi ihlâsınızla belki îlâh.
Münâfiğın sonu gelmez, söner sefil ocağı...
Bugün tüterse henüz gelmemiş, demek ki, çağı!
Nedir ki, verdiği yangınla memleket de biter,
Saçak tutuşmadan evvel basılmamışsa eğer.
Yanında yaş da yanar, çâresiz, yanan kurunun...
Diyor Kitâb-ı îlâhî: «O fitneden korunun,
Ki sâde sizdeki erbâb-ı zulmû istîlâ
Eder de, suçsuz olan kurtulur değil aslâ!...»¹⁸
Hesâb edin ne kadar bîgünâhın aktı kanı...
Beş on vatansız için nâra yakmayın vatani!
Hudâ rızâsı için kaldırın nifâkı... Günâh!
Alev saçaklara sarsın mı, yâ ibâdallah?
Sararsa hangimizin hânümânı kurtulacak?
O bir tutuşmaya görsün, ne od kalır, ne ocak!
Neden beş altı vatansız beş altı kundakçı,
Yığın yığın buluyor arkasında yarıdakçı?
Niçin hakîr oluyor, sonra, durmayıp öteden,
«Koşun! diyen, bu cehennem henüz kıvılcım iken.»
Ne intibâha çalışmak, ne i'tilâya emek;
Cihan yıkılsa bizim halk uyanmadan gidecek!
Onun kıyâmı için Sûr'u beklemek lâzım!
Bu duygusuzluğa bir çâre yok mu, Allâh'ım?»¹⁹*

Akif geçmiş felaketlerden ders alınması gerektiğini söyler. Aksi takdirde acı bir hüsrânı milleti beklemektedir. Akif bu kavmiyetçilik düşüncesinden milleti uzaklaştırmak, için sözlerine şöyle devam eder:

*“Böyle düşmüş müydü, herkes ayrılık sevdasına?
Benzeyip şirazesiz bir mushafın eczâsına”²⁰*

¹⁸ Enfal, 8/25

¹⁹ Ersoy, *Safahat*, s. 249-251

²⁰ Ersoy, *Safahat*, s.273

Akif, acınası ayrılık manzaralarını gözler önüne serdikten sonra, düşman bizi can damarımızdan yakalayıp pençesinin altına almış, biz hala bir birimizle boğuşmanın derdindeyiz, diyerek; kişisel çıkarların ihtirasından kurtulamadığımızı vurgular. Akif, İslam dünyasının halini, bütün organları ve uzuvları parçalanmış canlı bir organizmaya benzetmektedir:

*“Fırka, milliyet, lisan namıyla dâim ayrılık.
En samimi kimseler beyninde en ciddi açık...
Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi.
Hâlimiz bir inhilâl etmiş vücûdun hâlidir.”²¹*

Akif, üç çeşit ayrılığa dikkat çekmiştir. Bunlar: mezhep, ırkçılık ve dil ayrılıklarıdır. Bu ayrılıklardan Akif’in en çok üzerinde durduğu konu, hiç şüphesiz ki kavmiyet konusudur:

*“Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk tarumar olduk...
Nihayet bir deni sadmeyle düştük, hâk-sar olduk.”²²
“Sen! Ben! desin efrâd, aradan vahdeti kaldır:
Milletler için işte kıyâmet o zamandır.
Mâzilere in, mahşer-i edvârı bütün gez:
Kânûn-i İlâhî, göreceksin ki, değişmez.”²³
“Vahdetten eser yok bir avuç halkın izinde!
Post üstüne ben kavgaların hepsi nihayet
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezalet!
Cemiyete bir fırka dedik, tefrika çıktı.
Sapasağlam iken milletin erkânını yıktı”²⁴*

Akif, memleketteki milliyetçi ayrımların siyasi ayrılıklardan kaynaklandığını düşünür. Siyasi oyunlar ülkenin geleceğini tehdit eder hale gelmiştir. Siyasi politikaların milleti parçalara ayırdığına dikkat çekmiştir.²⁵ Osmanlı İmparatorluğu’nun, üç kıtaya hakim, altı yüz yıllık tarihi olan bir ülke olduğunu, daha sonra ise, küçüldüğünü esefle söyler. Osmanlı İmparatorluğu, önce Afrika’dan sonra Avrupa’dan hatta Asya’dan bile çekilip, küçük bir kara parçasına mahkûm olmuştur. Akif, Osmanlı Devletinin parçalanmaya başladığı günlerde Arnavutluk, Arap, Türk, Kürt kavim-

²¹ Ersoy, Safahat, s.278

²² Ersoy, Safahat, s.249

²³ Ersoy, Safahat, s. 423

²⁴ Ersoy, Safahat, s. 424

²⁵ *Sebilu’r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 212-30; s.62-63

lerinin ileri gelenlerini çağırıp; onlara kavmiyetçiliğin zararlarını anlattığını söyler.²⁶ Birlik çağrısında bulunur. Fakat çeşitli nedenlerle teklifi geri çevrilir. Akif'in, Arnavut olmasına rağmen mili ayrılık konusundaki hassasiyetine bazı ayetlerin tefsirlerinde de rastlıyoruz. O, fertleri birbirleriyle uğraşan milletlerin, varlıklarını korumak için maddi imkânların tedarikine; ne vakit ne de imkân bulabileceklerini söyler. Daha da önemlisi manevi kuvvetten düşeceklerdir. Manevi gücünü kaybeden milletin ne büyük bir hüsrana düştüğünü şu cümlelerle ifade eder: Birlikten ayrılan, birbirleriyle uğraşan milletler önce din, metanet, birbirine güvenmek gibi ahlaki meziyetlerden uzak düşer, sonra da servetine, şevketine, istiklaline ebediyen veda eder.²⁷

Akif, milliyetçi düşüncelerin insanlar tarafından kolaylıkla benimsendiği; insanların bu konuda bağnazca çalıştıkları halde, aynı çabayı kurtuluşları için nedense göstermediklerine değinerek şöyle der: Ey Müslüman cemaati, Allah için olsun geliniz bu tefrikalara, bu kavmiyet, bu lisan, bu bilmem ne gürültülerine nihayet veriniz. Çünkü tehlike olanca şiddetiyle her taraftan yüz göstermeye başladı. İbret almak için maziye dönüp bakmaya artık ne hacet var, ne de vakit! İyice görüyorsunuz ki bu kanlı dedikodulara, bu sırf dedikodudan çıkan savaşlara, mücadelelere biraz daha devam edecek olursanız siz de, sizinle beraber şu son devlet de evvelkilerin uğradığı kötü akıbeta uğrayacak.²⁸

İslam'ın hükümleri fertler arasında birliği sağlamak amacını taşır. Osmanlı sınırları içinde yaşayan Arnavut, Kürt, Çerkeş, Boşnak, Arap, Türk ve Lazların aralarındaki bağ "din"dir. Yüzyıllarca din bağıyla bu milletler kardeşçe yaşamışlardır. Akif'e göre bugün bu bağ gevşemiş, Müslümanlar birbirini tanımaz ve sevmez hale gelmişlerdir. Birbirlerini, yabancıların tanıttığı kadarıyla tanımaktadır. Yabancılar ise bu tanıtımı kendi menfaatlerine olacak şekilde yapmaktadırlar. Yani Müslümanları, birbirlerine düşman olacak şekilde tanıtmaktadırlar. Tabi ki bu, büyük bir zillettir. Cehaletimiz, tembelliğimiz Müslümanları çöküş noktasına getirmiştir.²⁹ İslam dini birliği emrederken, Müslümanlar ayrılık içinde yaşıyorlarsa, sorun dinde değil, dini anlayamamak ve yaşamamaktadır. Akif'e göre, birbirinden bu kadar kopuk, bu kadar tembel, bu kadar vurdumduymaz bir millet esarete mahkûmdur... Mehmet Akif, Müslümanların tefrikasının bir nedenini de o günkü hükümetin zayıflığına bağlamıştır.³⁰

²⁶ *Sebilu'r-Reşad*, c. 15, sayı: 382, s.331-332

²⁷ *Sebilu'r-Reşad*, c. 8-1, sayı: 195-13, s.233-234

²⁸ *Sebilu'r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 213-31, s. 81-82

²⁹ *Sebilu'r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 231-49, s. 390-392.

³⁰ Ersoy, *Safahat*, s. 423-424

*“Demek İslam’ın sonra namı kalmış Müslümanlarda
Bu yüzdenmiş demek hûsrân-ı milli son zamanlarda
Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;
Rücû’ etsinler artık müslümanlar Sadr-ı İslâm’a.”³¹*

Akif’e göre, İslam idealini engelleyen iki mühim düşünce akımı vardır. Birinci ve en önemli olanı, körü körüne batı hayranlığı ve din aleyhtarlığıdır. İkinci engel ise kavmiyetçiliktir. Akif, körü körüne Batıyı taklit edenleri eleştirir. O, Müslümanları, hem İslam’a çağırır hem de millet ve memleket farkı olmaksızın kuvvetli bir bağ ve dayanışma ruhu ile birbirlerine bağlı kalmalarında ısrar eder. Akif’in son ümidi, İslam’ın son kalesi olan Anadolu’nun kurtulmasıdır. Anadolu’daki Müslümanlar, eğer ilim ve medeniyette uyanıp, çalışmaya başlarsa, diğer Müslüman ülkelerde de bu uyanışı başlatacaklardır. Böylece ülkeyi düşman işgalinden kurtarıp, hür olarak yaşamalarını sağlayacaktır. Mehmet Akif, bu düşünce ve gayretleriyle, Müslümanlar arasında kavmiyet farkı gözetmeyen bir İslam birliği idealine sarılıyordu.³²

Sirat-ı Müstakim dergisi mensupları aydınlar, Mehmet Akif ve arkadaşları neşriyatlarının ilk yıllarında, bir kültür harekâtı olarak Türkçülük akımını, Müslüman Türkleri uyandırmaya çalışırken pek tabi olarak desteklemişlerdi. Fakat Türkçülük hareketlerinin kısa bir zaman sonra siyasi bir şekle bürünmesi üzerine Akif ve arkadaşları ona karşı çıkmışlardır: Çünkü böyle bir akımı İslamiyet’e aykırı bulmakla beraber, Osmanlı vatanında bulunan ve Türk olmayan diğer toplulukların ayrılmasına sebep olacağı için tehlikeli görmüşlerdir.³³

Akif’in toplumcu kişiliği, İslam’daki “cemaat” anlayışıyla birleşip, bütün Müslümanların birlik ve beraberliği idealinin oluşmasına neden olmuştur. Dini hassasiyetleri bu kadar güçlü bir şair, toplum için yazdığı şiirlerinde ve diğer eserlerinde hep bu birliği oluşturmaya çalışmıştır. Akif, milliyetçi ayrılıklar karşısında birliği ve kardeşliği tavsiye etmiş, bunun dini ve insani bir zorunluluk olduğunu bütün gücüyle haykırmıştır. Birlik ve beraberliği tavsiyede, Akif’in dayandığı kaynak dindir. Birlik ve beraberlikten uzaklaşmayı Allah’tan uzaklaşmak olarak gören Akif, şu mısralarda bu gerçeği dile getirir:

*“Cihan artık değişmiş, infirâdın var mı imkânı,
Göçüp ma’mûrelerden boylasan hattâ beyâbânı?”*

³¹ Ersoy, *Safahat*, s.280.

³² Okay, Orhan, *Mehmet Âkif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 79, 83-84.

³³ Düzdağ, Ertuğrul, *Mehmet Akif Ersoy Hakkında Araştırmalar 1*, MÜİF. Yay., İst. 1987, s.73.

*Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hâzır: Devr-i cem'iyyet.
Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyyet,
«Şu vahdet târumâr olsun!» deyip saldırma İslâm'a;
Uzaklaşsan da îmandan, cemâ'atten uzaklaşma.
İşit, bir hükm-i kat'î var ki istînâfa yok meydan:
«Cemâ'atten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'tan.»
Nedir îman kadar yükselterek bir alçak ilhâdı,
Perîşân eylemek zâten perîşân olmuş âhâdı?
Nasıl yekpâre milletler var etrâfında bir seyret?
Nasıl tevhid-i âheng³⁴ eyliyorlar, ibret al, ibret!”³⁵*

Akif'e göre dağılmak, parçalanmak, batıl bir fikri iman derecesine çıkarmak demektir. Bunun yerine, çevredeki birlik ve beraberliği sağlamış milletlerden, ders çıkarmayı tavsiye eder. Akif, Bursa'nın işgali sırasında yazdığı “Bülbül” adlı şiirinde, din birliğinin tehlikede olduğunu söyler. Müslümanlar şayet din birliğini dikkate almazlarsa bunun sonucu, başıboşluk, bölünme ve yıkılma olacaktır:

*“Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!
Tesellîden nasîbim yok, hazân ağlar bahârımda;
Bugün bir hânümansız serseriyim öz diyârımda!
Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı!
Hayâlimden geçerken şimdi, fikrim hercümerc oldu,
Salâhaddîn-i Eyyûbî'lerin, Fâtih'lerin yurdu.
Ne zillettir ki: Nâkûs inlesin beyninde Osmân'ın;
Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!
Ne hicrandır ki: En şevketli bir mâzî serâb olsun;
O kudretler, o satvetler harâb olsun, türâb olsun!
Çökük bir kubbe kalsın ma'bedinden Yıldırım Hân'ın;
Şenâ'atlerleçiğnensin muazzam kabri Orhan'ın;
Ne haybettir ki: Vahdet-gâhı dînin devrilip, taş taş,
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş!
Yıkılmış hânümanlar yerde işkenceyle kıvransın;*

³⁴ Tevhid-i Ahenk: Birliktelik uyumu

³⁵ Ersoy, *Safahat*, s.417-418

Serilmiş gövdeler, binlerce, yüzbinlerce doğransın!

Dolaşsın, sonra, İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem...

Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!³⁶

Akif, “Ey iman edenler, sizi, size hayat verecek olan şeylere davet ettiği zaman, Allah’a ve Resulüne icabet edin. Bilin ki şüphesiz Allah kişi ile kalbi arasına girer ve siz hakikaten yalnız ona dönüp toplanacaksınız!” (Enfal, 8/24) ayetini tefsir ederken şöyle der: Ey Müslümanlar, bilmiş olunuz ki Müslümanlıkta kavmiyet yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v) de, “İrkçılık davasına kalkışan bizden değildir, ırkçılık üzerine savaşa girişen de bizden değildir”³⁷ buyurarak ırk üstünlüğü iddiasında bulunmanın dinen kabul edilemeyeceğini bildirmektedir. Çünkü insanların farklı ırk ve renklerde yaratılmaları birinin üstün, diğerinin aşağı mertebede olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, yaratılışın bu çeşitliliği, Allah’ın yücelik ve birliği için birer ayet, belge ve hidayet kaynağıdır.³⁸ Akif, konuyla ilgili ayet ve hadisleri temel alarak Müslümanları birlik ve beraberliğe çağırıştır.³⁹

Akif, memleketteki her türlü ayrılığın sebebinin, İngiliz siyaseti olduğunu söylemektedir. Tüm dünyada yaygın olan bu siyaset, Müslümanları birbirine düşürmektedir. “Böl-parçala-yönet” siyaseti, Hindistan da başarıyla uygulanmış; Osmanlı Devleti’nde de başlatılmıştır. Bu durum karşısında toplu olarak çalışıp vatani korumayı şu şekilde tavsiye eder: Fırkacılık, kavmiyetçilik... Bu düşüncelerden vazgeçilmeli ve bu düşüncede olanlar artık susmalı. El birliğiyle bütün vatan müdafaa edilmeli. Bunlar yapılırken de asla ümitsizlik içine düşülmemeli. Emin olmalıyız ki canla başla çalışır, ırkçılık ve bölücülük sebeplerini ortadan kaldırma gayretine girersek vatani kurtarıyoruz. Akif, ayrılıkçı faaliyetleri engelleyip, kavmiyetçilik hislerinden tamamen uzaklaşmamızı ister. Dikkati elden hiçbir zaman bırakmayıp söndürülen bu ateşi tekrar yakacak ufacak bir çıtırtya bile meydan verilmemelidir. Bu kanaati zerre kadar sarsacak bir harekete, bir söze hiç kimse sebep olmamalıdır. Hususi emeller, hususi icthatlar sadece sahiplerinin kafasında, kalbinde kalmalıdır. Fertler tarafından o müşterek gayeye karşı gösterilebilecek ufacak bir sapma, son derece muhtaç olduğumuz vahdeti yani milli birliği temelinden sarsmaya yeterlidir.⁴⁰

Mehmet Akif, milleti böldüğü, devleti yıktığı, insanları kin ve nefrete sürüklediği, savaflara ve katliamlara neden olduğu için ırkçılığın düşmanıdır. O, şiir, vaaz,

³⁶ Ersoy, *Safahat*, s.436

³⁷ Müslim, İmare, 53, 54, 57; Ebu Davud, Edeb, 112; el-Muttaki, el-Hindi, Kenzu’l-Ummal, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1989, 3/916, hadis no: 7657

³⁸ Bkz. Fatır, 35/28

³⁹ *Sebilu’r-Reşad*, c. 18, sayı: 465, s. 267-271

⁴⁰ Şengüler, c. 9, s. 144, 253, 254.

makale ve tefsir yazılarının birçoğunda ısrarla ve defalarca İslam'da ırkçılığın olmadığını söyler. İrkçılığın zararını anlamak için Balkan Savaşı'nın kaybedilmesini örnek gösterir ve şöyle der:

"Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım çoğunuz.

Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!

Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavud'um...

Başka bir şey diyemem... İşte perişan yurdum!"⁴¹

"Müslümanlar birbirinin kardeşinden başka bir şey değildir; onun için iki kardeşinizin arasını bulunuz, Allah'tan da korkunuz ki rahmetine nail olabilesiniz" (Hucurat, 49/10). Akif, bu ayetin tefsirini yaparken şu hususlara dikkat çeker: Aralarında dargınlık olan kimseler en aşağı iki kişi olur. İki kişiden oluşan azlığı barıştırmak lâzım olunca, çokluğun arasını bulmak elbette daha ziyade lâzımdır. Çünkü iki adamın bozuşması yüzünden ortaya çıkacak kötülük, hiç bir zaman bir topluluğun diğer birine darılmasından meydana çıkacak bozgunculuğa benzemez. Evet, hakîkî Müslümanlar birbirine kardeş nazariyle bakarlar. Zaten aradaki ilişki bu kuvvette olmazsa Müslümanlık kuru bir unvandan ibaret demektir. Azıcık dikkat olunursa görülür ki: Dinin nerdeyse bütün hükümleri kardeşlik ve birlik esasına dayanmaktadır. Namazlar, haclar, zekâtlar, şehadetler, oruçlar, aynı kıbleye yönelmeler hep Müslümanları birbirine bağlayacak vasıtalarıdır. Akif'e göre din, insanlar arasındaki birliği sağlayan en kuvvetli bağdır. Buna rağmen İslam dünyasında, dinin birleştirici gücü kullanılamamaktadır. Biz Müslümanlar başka milletlere benzemeyiz. Din bağıni ihmal edecek olursak, bu hareketimizin cezasını ahirete kalmadan daha dünyada iken çekeriz. Nitekim çekiyoruz. İslam, kavmiyet, cinsiyet gibi insanları birbirinden uzaklaştıran sebepleri aradan kaldırarak dünyanın çeşitli yerlerindeki cemaatleri birleştirmiş iken, biz kalkıyoruz da aynı toprakta yaşayan İslam toplumunu kavmiyet hissiyle parçalamak istiyoruz.⁴²

"Allah sizin mallarınıza ve şekillerinize bakmaz; fakat O sizin kalplerinize ve amellerinize bakar."⁴³ Şayet kiminiz Araplığına, kiminiz Arnavutluğuna, kiminiz Türklüğüne, kiminiz Kürtlüğüne sarılarak, sizi rabitaların en kuvvetlisi ile birleştirmiş olan din kardeşliğini bir tarafa bırakacak olursanız, Allah korusun, hepimiz için korkunç bir hüsrana vuku bulacaktır. "Hepiniz birden Allah'ın kitabına sımsıkı tutununuz; birbirinizden ayrılmayınız; Cenab-ı Hakk'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayınız: Hani, bir zamanlar birbirinize düşman idiniz, o sizin kalplerinizi birleştirdi de onun lütfü sayesinde kardeş oldunuz; hani, bir zamanlar Cehennem uçurumunun kenarında idiniz. O sizi oradan kurtardı; işte, doğru yolu bulasınız

⁴¹ Ersoy, s. 188

⁴² *Sebilu'r-Reşad*, c. 8-1, sayı: 198-16, s. 293-294

⁴³ Müslim, *Birr*, 33; İbn Mâce, *Zühd*, 9; İbn Hibban, *Sahihu İbn Hibban*, *Müessesetu'r-Risale*, Beyrut, 1993, 2 /119; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*, Beyrut, 1405, 7/124

diye Allah âyetlerini size böylece bildiriyor” (Al-i İmran, 3/103). Ayet-i Kerime’deki Hablullah’ın Kur’an olduğu anlaşılmaktadır. Bunun İslam olduğunu söyleyen alimler de vardır. Sonuçta her ikisi de aynı kapıya çıkmaktadır.⁴⁴ Bu konuyla ilgili birçok ayet ve hadis vardır: Kur’an-ı Kerîm, “Allah’a ve O’nun Resulüne İtaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile zaafa düşersiniz, rüzgârınız (kuvvetiniz) (kesilip) gider” (Enfal, 8/46) buyurmaktadır. Âyet-i kerîmedeki “rih,” kuvvet, devlet, azamet manalarına gelmektedir. Yaşamak isteyen millet için birliğin lüzumu delil ve ispatına gerek olmayan açık bir husustur. Öyle efradı birbirine kaynamış, fertlerinin tümü bir birbirine kenetlenmiş, sağlam bir bina vücûda getirmiş olan cemaatler düşmanın topuyla tüfeğiyle kolay kolay devrilmezler. Müslümanlar, dışarıdaki düşmanı bırakıp da içerde birbirleriyle uğraşmasınlar. Mevcudiyetlerine birer birer son verilen İslam devletlerinin halinden olsun ibret alsınlar ki yıkılmalarına sebep hep aralarındaki tefrika idi, başka bir şey değildi. Âyet-i celîledeki sabır, her türlü zorluğa göğüs germek; hiç bir düşman, hiç bir tehlike karşısında metaneti elden bırakmamak manalarına gelmektedir; yoksa miskin miskin oturmak, mezellete, mahkûmiyete katlanıp durmak demek değildir.⁴⁵

Peygamberimiz ise: *“Allah’ın kitabı gökten yere gönderilmiş bir ışık huzmesi gibidir. O ışık huzmesi Kur’an’ın ta kendisidir”⁴⁶ demekle birlik ve beraberliğin muhafaza edilmesini emretmektedir. Bu ayet ve hadislerin tümü, aynı gayeye yani vahdete sevk edecek birer emri, yahut o gayeden uzaklaşmamak hakkındaki birer nehyi ihtiva etmektedir. Bu emir ve nehiylerin hiç biri olmasa, yerine getirmekle görevli olduğumuz farzlar, ta Çin surlarına yaslanmış bir Moğol ile Şar-balkanı⁴⁷ eteklerinde dolaşan bir Arnavud arasında en sağlam bir kardeşlik bağı vücûda getirecek mâhiyeti hâiz değil mi? İslam tarihi hakkında azıcık bilgisi olanlar, Ensâr’ın Muhacirîn’e karşı ne büyük fedâkârlıklar gösterdiğini bilirler. Evet, iyilikseverliğin, insanlığın bu derecesi o zamana kadar olmamış, hatta akıllara bile gelmemişti! Hâlbuki cahiliye döneminde bunlar, birbirinin can düşmanı idiler. Muhtelif kabileler arasındaki kanlı muharebeler bitmek tükenmek bilmezdi. Nitekim Evs ile Hazrec, tam yüz yirmi yıl birbirini boğazlamıştı. İşte asırlarca süren bu müthiş düşmanlığa Müslümanlık son verdi. Kabileler, birbirlerine karşı can düşmanı iken İslâm’ın feyzi ve bereketi ile can dostu oldular. Artık oluşmuş bulunan bu barış ve kardeşlik sayesinde mutlu bir hayata ulaşan Arap Yarımadası sakinleri, putperestlik kalıntılarından tevhîde yükselmek suretiyle ebedi hayatlarını kurtardılar.⁴⁸*

⁴⁴ *Sebilu’r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 213-30

⁴⁵ *Sebilu’r-Reşad*, c. 8-1, sayı: 195-13, s. 233-234

⁴⁶ el-Muttaki, el-Hindi, *Kenzu’l-Ummal*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1989, 1/323, hadis no: 923; Abdu’r-Rauf el-Münavi, *Feyzu’l-Kadir*, el-Mektebetu’t-Ticariyyeti’l-Kübra, Mısır, 1356, 4/548

⁴⁷ “Şar Balkanı, Makedonya ve Kosova bölgesinin en yüksek dağıdır. www.ukid.org.tr/gora_tulin/1_bolum.pdf

⁴⁸ *Sebilu’r-Reşad*, c. 9-2, sayı: 213-30, s. 62-63

Müslümanlık ırk, renk, lisan, muhit, iklim itibariyle birbirine büsbütün yabancı toplulukları aynı milliyet altında toplayan yegâne rabita iken; özellikle bizim için dünyada bu rabitaya dört el ile sarılmaktan başka selâmet yolu yokken; şu son senelerde meydana çıkardığımız kavmiyet, asabiyet gürültülerine şaşmamak elden değil! Bu kadar İslam toplulukları hep tefrika yüzünden mahvoldu; hem birçoğu gözümüzün önünde kaynayıp gitti de biz hâlâ uyanmıyoruz; hâlâ milleti bitmek tükenmek bilmeyen parçalara ayıracak bir siyaset güdüyoruz. Ey cemaat-ı Müslimîn, aklınızı başınıza alınız; ırkçılık gayretini bir tarafa bırakınız. Din bağıni biraz daha ihmal edecek olursanız iyi biliniz ki yok olup gidersiniz. Hem o perişanlıktan sonra bir daha dünyada cem'iyet yüzü görmeyeceğiniz gibi, kıyamet sabahında da alemlerin Rabbi'nin huzuruna çıkacak yüzünüz kalmayacaktır. Zira *"Bir de, belânın öylesinden sakınınız ki: o hiç bir zaman yalnız içinizden zalimlere isabet etmez; sonra, bilmiş olunuz ki Allah'ın azabı yamandır"* (Enfal, 8/25). Bu ayetteki *"Belâdan sakınınız"* demek, o belâyı getirecek sebeplerden sakınınız demektir ki bu sebeplerin en başlıcası fitne lafzının kapsamı alanındaki her şeydir.⁴⁹ Cemaat-i müslimîn için sürekli bir hayat olan ilahi emirleri yerine getirmeyecek; geldiği zaman kurunun yanında yaş da yakıp kül eden salgın musibetleri başımıza getirmemenin çaresine bakmayacak olursak helakimiz muhakkaktır. Ne yapalım, kanun-ı ilâhî böyle: kurunun yanında yaş da yanıyor. Beş on kişinin uyandırdığı fitne yangını binlerce, yüzbinlerce, milyonlarca hanenin külünü havaya savurmaktan geri kalmıyor. Evet, bir nâmerdin hırsına koca bir memleket kurban oluyor; bir münafkın yüzünden cemaatler, cem'iyetler yok olup gidiyor. Hakîm, şâir Ziya Paşa merhumun dediği gibi, Kakhâr-ı Zü'lcelâl, bir mülkü bir harf-i sitemkâr için yıkar; bir kavmi bir münafk ile târümâr eder. Pek a'lâ ! Böyle bir, iki, beş, on, yirmi, elli, yüz... Hatta bin hatta bir kaç bin suçlunun cezaı amelini geride kalan milyonlarca günahsızla çektirmek ilahi adalete sığar mı? Bu soruyu hatırımıza getirmek bile haramdır. Çünkü Hallâk-ı Hakîm, bu varlık âlemi için, hiç bir zaman değişmeyecek bir takım kanunlar vaz etmiş; o kanunların mahiyetini, ebediyetini, lisan-ı din ile bütün mükellef olan insanlara bildirmişti. Hem onların bizim hayatımıza, bizim selâmetimize taalluk eden kısmını iyice anlayabilmemiz için gayet basit, gayet açık bir surette tertib eylemiş; sonra, yine bizim selâmetimiz O'nun katında istenilen bir husus olduğu için *"Sakın bu kanunların gösterdiği yoldan ayrılmayınız, zira mahvolursunuz"* ihtarını daima tekrar etmiştir... Artık biz kalker da Allah'ın emirlerine kulak vermez; Allah'ın gösterdiği yolu tutmaz; bilakis bizi helak uçurumlarına doğru götürmek isteyen bir küçük fesatçı grubun arkasına bile bile düşersek; adâlet-i ilâhiye için bizi terbiye etmemek düşünülebilir mi?⁵⁰

⁴⁹ *Sebilu'r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 213-30, s. 62-63

⁵⁰ *Sebilu'r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 213-31, s. 81-82

“Zâlimlere dayanmayınız, yoksa yanarsınız”(Hud 11/113); tehdidi gibi erbab-ı zulme yaklaşmadan nehy eden “Ey iman edenler, eğer Size fasık biri bir haber getirirse...” (Hucurat, 49/6) ihtarını gibi basîret, ihtiyat tavsiyesinde bulunan ayetler ne kadar çöktür! Yazıklar olsun ki kendilerinin pek sağlam Müslüman olduklarına kail olan çoğumuz bu tehditlerden, bu ihtarlardan zerrece müteessir, hatta haberdâr değil!⁵¹ Çünkü Allah’a ve âhiret gününe iman eden hiçbir kişi veya toplum, söz ve davranışlarıyla Allah’a ve Peygamberine karşı çıkanları dost edinmezler. İsterse o kimseler babaları, evlatları, kardeşleri ve sülaleleri olsun (Mücadele, 58/22). Şimdiye kadar gelip geçen İslâm toplumlarının tarihi üzerinde kısacık bir nazar gezdirecek olursak, Kur’an’ın ifade ettiği şu hakikati te’vîd edecek pek acı, pek kanlı sayısız sahifeler görürüz! Evet, hiç bir cemaat-ı İslâmiye yoktur ki, Allah’a itaat etsin; Peygamberin gösterdiği yola gitsin; efradı arasında birlik, dayanışma olsun da o yine şevketten, azametten mahrum kalsın. Sonra, hiç bir cemaat-ı İslâmiye yoktur ki, ilahi emirleri dinlemesin; Resul-i Muhteremin tebligatına kulak vermesin; fertleri birbirine düşsün de o yine yok olma uçurumlarına yuvarlanmasın. Müslümanların kaynayıp gittiği uçurumlar hep tefrika yüzünden açılmış; o tefrikayı ise bütün azgınlıklar, o ilahi emirlere aldırış etmemeyi doğurmuştur. Dinin hükümleri, insanları yalnız âhirete hazırlamaz; onlara dünyada insanca yaşamanın nasıl olacağını, hem nasıl kabil olabileceğini gösterir. Vaz’ eylediği kanunlar ise fitrat kanunlarının ayıdır: bu varlık âlemi durdukça bir noktasının bile değişmesine imkân yoktur. İşte “...Ey Rabbimiz, üzerimize (yağmur gibi) sabır yağdır. Ayaklarımıza sebat ver (er meydanından kaydırma)...” (Bakara, 2/250) nehy-i ilâhîsi, en açık, en yeterli bir tarzda gösteriyor ki: birlikten ayrılan, birbirleriyle uğraşan milletler evvelâ şecaat, metanet, güven gibi ahlaki değerlerden uzak düşüyor; sonra da kuvvetine, şevketine, istiklâlîne ebediyen veda ediyor.⁵²

“O musîbetten, o fitneden, o felâketten sakınınız ki: o belâ, o felâket hiç bir zaman içinizden yalnız suçlu olanlara gelmez; belki umûmunuza birden müstevlî olur. Birde gözlerinizi açınız; iyi biliniz ki: Allah’ın ikabı şedîddir, müdhîştir” (Enfal, 8/25). Allah’u Zü’lcelâl buyuruyor ki: Benim bütün emirlerimde; evet, gerek size Kur’an ile bildirdiğim, gerek Peygamberimin lisaniyle, sünnetiyle tebliğ ettiğim emirlerin hepsinde sizin için hayat vardır. Hem nasıl hayat? Bütün manâsiyle bir hayat. Müfessirler, buradaki (hayat)ı yalnız ma’neviyâta hasretmiyorlar; maddiyata da teşmil ile âyeti ona göre tefsir ediyorlar. Zaten ma’neviyat ile maddiyat birbirinden ayrılamaz. Bedensiz ruh olmaz, ruhsuz beden olmadığı gibi. Demek ilahi emirlerin tümünde bizim için, biz Müslümanlar için hayat var. Terkinde ise

⁵¹ *Sebilu’r-Reşad*, c. 9-2, Sayı: 213-31, s. 81-82

⁵² *Sebilu’r-Reşad*, c. 8-1, Sayı: 195-13, s. 233-234

helak muhakkak. Artık düşünmeye hacet var mı? İşte görüyoruz. Âlem-i İslâm'ın başına gelen musîbetler, bu âyetin ne kadar kesin, ne kadar açık, ne kadar doğru olduğunu gösterdi! Şimdiye kadar yok olan ne kadar İslam toplumu varsa hep ilahi hükümleri yerine getirmemek yüzünden mahv oldular. Vakıa Cenab-ı Hak "Mâlikü'l mülküm" diyor; bu âlemde istediği gibi tasarruf eder; dilediğinden alır, dilediğine verir; İsteddiğini aziz eyler, istediğini zelil eder. Bunda şüphe yok. Fakat hiç bir kavim gösterilemez ki kendisi, zillate, esarete, mahkûmiyete istihkak kesbetmeden inkıza gitmiş olsun; hiç bir millet görülemez ki mülküne sâhib olmak isti'dadını kaybetmeden vatan elinden çıkmış bulunsun. Cenab-ı Hakk'ın bir takım kavânîni, kavânîni-ezeliyesi vardır. Evet, o kanunlar, hem ezeldir, hem ebedidir. Hiç de değişmez. Cenab-ı Hak, bütün hakikatleri bu kanunlarında birer birer göstermiş; müteaddid yerlerde müteaddid şekillerde bildirmiştir. Geziniz dünyayı; arza, semaya bakınız; muhtelif kıtalardaki harabeleri görünüz; sizden evvel geçmiş milletlerin tarihini okuyunuz.. *"Daha evvel geçenler hakkında(da) Allah bu âdeti (koymuştur). Allah'ın âdetini değiştirmeye ise asla (imkân) bulamazsın"(Ahzab, 33/62)*. Göreceksiniz ki hepsi aynı sebepler, aynı şartlar altında terakkî etmişler, yine aynı sebepler, aynı şartlar altında mahvolmuşlar. Çünkü aynı sebepler, daima aynı sonucu doğurur. İlahi emirler dendi mi, hepsinin zımında hayat var. Hatta ilk bakışta sırf âhirete aid zann olunan bir takım ibadetlerimiz var ki, onları da tedkik edersek görürüz ki her birinde bu dünya için de pek çok yarar var. Meselâ namaz, Müslümanlara farzdır. İnsan günde beş defa Hâlikıyla kendi arasındaki rabıtayı tecdid ediyor. Dünyaya da taalluku büyük, fidesi çok. Çünkü insanları birçok kötülükten men' ediyor. Sonra aynı dine tâbi' milyonlarca beşeri aynı zamanlarda, yüzler aynı Ka'be'ye, aynı Kible'ye müteveccih olmak şartıyla aynı kubbeler altında cem' ediyor. Çünkü İslâm, din-i tevhiddir, çünkü İslâm dinlerin en mükemmelidir. Din-i İslâm kadar Allah'ın kullarını tevhîd etmiş, birbirine ısındırmış bir din yoktur. İslâm'ın ta'yiri etmiş olduğu ibâdât ile ahkâm, ferdler arasında ittihadi te'min içindir. Böyle iken maalesef görüyoruz ki: Müslümanlar kadar tefrika içinde kalmış; dağılıp perişan düşmüş, bunalmış bir millet yok! Fi'lhakîka ırkı, lisanı, muhiti, adetleri, velhasıl her şeyi bir diğerine farklı olan bu kadar topluluğu Müslümanlık kardeş yapmıştı; kavmiyeti, cinsiyeti aradan kaldırmıştı. Fakat son zamanlarda biz Müslümanlar bu hakîkatten gafil olduk. Aramıza bitmez tükenmez ayrılık sebepleri girdi. Pek a'lâ! Hepsinin beynindeki rabita nedir? Rabita-i diyanet! Şimdiye kadar bu rabita sayesinde kardeş gibi yaşadık. Türk Türklüğünün ne olduğunu bilmiyordu; Arnavut kavmiyetinden dem vurmuyordu. Zaten Müslümanlıkta kavmiyet yoktur. Müslüman olanlar, bütün samimi kalpleriyle iyi bilmelidirler ki: bu tefrika, bu kavmiyet çıkmaz yoldur. Din bununla beraber gidemez; Müslümanlık bu suretle yaşayamaz. Biz dini emirleri ifâ ediyoruz; fakat onlardaki maksadı kaçırıyoruz; meselâ ikindide şu camie toplandık;

aynı kubbenin altında, aynı imamın arkasında namaz kıldık, fakat camiden çıkınca yine birbirimize aldırılmaz oluyoruz. Acaba bu namazlardan Hâlik'ın maksadı ne idi? Bize birbirimizi tanıtmak; Müslümanlardan bir cemaat, bir cem'iyet meydana getirmek. Çünkü din cemaatle kaimdir. Cemaatsiz din yaşamaz. Dinsiz cemaat belki yaşar. İslâm'ın cemaate olan ihtiyacı, cemaatin İslâm'a olan ihtiyacından daha fazladır. Dinin bütün ahkâmındaki ruh: cemaate, vahdete sevk etmektir. Biz bugün, ne oluyor bilmiyorum, en darmadağınık millet olduk. Dış görünüşlerine bakarsan, bir bütün. Fakat hakikat-ı halde kalbleri perişan. Allah o kullarından razı olur, o kullarını sever ki dediklerini fiilen yaparlar; işi sözde bırakmazlar; sonra, onun yolunda cihad ederler. Hem nasıl cihad ederler? Düşmanın karşısında bütün eczası yekdiğerine perçin edilmiş yekpare bir bina gibi dururlar⁵³ da öyle yiğitçe cihad ederler.⁵⁴

Sonra, ne oldu da bu hale geldi âlem-i İslâm? Çin'de, Hind'de, doğuda, batıda, kuzeyde, güneyde, her yerde görüyorsunuz: Müslümanlar donuk, uyuşuk ve tembel bir halde! Birbirini tanımazlar, birbirini sevmezler. Şu cemaatin içinden hiç birimiz bilmeyiz ki: dünyanın neresinde ne kadar Müslüman var? Sonra o Müslümanların âdetleri, ahlâkı nedir; hatta lisanı nedir? Yazıklar olsun bize ki: birbirimizi tanımak istediğimiz zaman bile yine Bat'lılara ve onların kitaplarına müracaat mecburiyetinde kalıyoruz! Bu ne büyük zillettir? Anlamalı! Hani Müslümanlık bir kardeşlik husule getirecekti? Nerede? Bugün Müslümanlar kadar dağınık bir millet var mı? Her tarafta Müslümanlar cehalet ve sefalet içinde mahvolup gidiyor. İşte İngiltere'nin idaresindeki Müslümanlar! Hind'de yüzlerce milyon nüfus var. Bir kısmı Mecûsî, bir kısmı Müslüman. İkisi de aynı ırktan, ikisi de aynı muhit içinde yaşıyorlar. İngiltere hükümeti ne yapıyor bunlara? Müslümanlara diyor ki: Kurban bayramında öküz kesin. Hâlbuki Mecûsilerce öküz mukaddes bir hayvan. Bizim Müslümanlar da İngilizin fesadına kapılarak Mecûsîlere inad durmaksızın öküz kurban ediyorlar. Mecûsîler bunu görünce küplere biniyorlar! Yine aynı İngiliz tutuyor, Mecûsîleri kızdırıp camilere domuz kafası atıyor. Böylece Mecûsîleri Müslümanlara, Müslümanları Mecûsîlere tutuşturuyor. Sonra yok yere birbirine düşman kesilen her iki taraf hükümete, yani İngiltere'ye müracaat ediyor; o da koşup Mecûsînin de hakkından geliyor, Müslümanın da! Bir aralık Afgan emiri Habîbullah Han Hindistan'a gitmiş; hali gördükten sonra Müslümanlara demiş ki: Ya hu! Ne yapıyorsunuz. Kurban... evet, Hanefilerce vâcib. Fakat mutlaka öküz mü olması lâzım? Keçi, deve, koyun kesseniz olmaz mı? Neye böyle budalalık edip de

⁵³ Buhârî, Mezâlim, 5, Salât, 88; Tirmizî, Birr, 18; İbn Hibban, 1/467; Ebu Bekr el-Beyhaki, Sünenu'l-Beyhaki el-Kübra, Daru'l-Baz, Mekke, 1994, 4/90; İbn Mubarek, ez-Zühed, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1/118; el-Muttaki, el-Hindi, 1/238; Hatib et-Tebrizi, Mişkâtul-Mesabih, Mektebetu'l-İslami, Beyrut, 1405, 3/74

⁵⁴ *Sebilu'r-Reşad*, c. 9-2, sayı: 230-248, s. 373-376

İngilizlerin ekmeğine yağ sürüyorsunuz? Emîr, Mecûsîlere de gitmiş, işin iç yüzünü anlatmış. Bir dereceye kadar iki fırkanın arasını bulmuş. Çine git. Orada da aynı! Neden? Hep cehalet yüzünden. Hiç başka bir şeyden değil. Çünkü Hıristiyanlık ilim ile payidar olmaz; Müslümanlık ise cehaletle devam edemez. Öyledir: Hristiyanlığın ilme karşı yüzü yoktur, tahammülü yoktur; Müslümanlık da cehalete kabil değil, dayanamaz.⁵⁵

Hazret-i Peygamber (s.a.v) buyurdu ki: *“İman olmadıkça cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de mü’min olamazsınız”*⁵⁶ hadis-i şerif gösteriyor ki: biz Müslümanlar din kardeşimizi sevmesek imanımız tam olmaz. İmanımız tam olmayınca da cennet yok! Demek dünya olmadığı gibi, âhiret de yok. Hem burada hüsrân, hem orada hüsrân. İşte neûzubillah hüsrân-ı mübin budur. Başka bir hadiste ise: *“Dünyadaki Müslümanların hepsi bir vücûdun muhtelif azası gibidir. Birisine bir elem isabet etti mi, diğerleri de duyacaklar”*⁵⁷ denilmiştir.

Sonuç

Vatan sevgisi, sadece onu koruma gayreti içinde bulunmak değil, aynı zamanda onun kalkınması ve yükselmesi için de çalışmaktır. Bu anlayış, bizim vatan ve milletimize karşı insani ve İslami vefa borcumuzdur. Akif, milletini severken ırk üstünlüğü iddiasında bulunmamış yani ırkçılık yapmamıştır. Çünkü İslâm’a göre ırk ögesi, insanlara doğal bir üstünlük sağlamamaktadır. Kavmini ve milletini İslami ölçüler içinde sevmek, ırkçılık değildir. Irkçılık, kendi kavminden olanlara ayrıcalık tanımak, daha üstün görmek, diğer insanlara adaletsizlik etmek, başkalarını küçük ve değersiz görmektir.

Mehmet Akif, hayatı boyunca dini, vatani ve milleti için kutsal bildiği değerler uğruna mücadele etmiş, bu yolda sıkıntılara, çilelere maruz kalmıştır. O, hiçbir zaman inandığı davasından taviz vermemiş, yılgınlık ve ümitsizliğe düşmemiştir. Vatan ve milletin birlik ve beraberliği için elinden gelen bütün gayreti, azim ve sabırla göstermiştir. Milli mücadelenin başarıya ulaşması için il, ilçe ve köyleri dolaşmış, halkın bilinçlenmesi ve toparlanıp tek vücut olması için milli seferberlik hareketinin içinde aktif olarak yer almıştır.

Akif, İslam dünyasındaki mevcut felaketlerin sebebinin tefrika yani ayrımcılık, bölücülük olduğunu, bunun da en büyük sebebi olarak cehaleti görür. O, hayatı boyunca vatan ve milletini sevmiş, milli birliğin muhafaza edilmesine gayret göstermiş ve bunu sadece sözleriyle değil, davranışlarıyla da ortaya koymuştur.

⁵⁵ *Şebilu’r-Reşad*, c. 9-2, sayı: 231-49, s. 389-395

⁵⁶ Müslim, İman, 3; Ebu Davud, Edeb, 131; Tirmizi, Sıfatu’l-Kıyame, 54, İsti’zan, 1; İbn Mace, Mukad-dime, 9, Edeb, 11

⁵⁷ *Buhari*, Edeb, 27; Müslim, Kitabu’l-Birr ve’s-Sıla ve’l-Adab, 17; el-Muttaki, el-Hindi, Kenzu’l-Ummal, 1/267

İki hayatî savaş, iki büyük şiir: Çanakkale Şehidlerine ve Sakarya Türküsü

D. Mehmet Doğan
Yazar

İki hayatî savaştan birincisi *Çanakkale*. Birinci Dünya Harbi'nin vitrin savaşı. O zamanki dünya hâkimi İngiltere'nin açtığı flaş (gösterişli, çarpıcı) cephe. Önce dünyanın en büyük donanmaları, sonra en güçlü orduları Çanakkale'yi geçmeye çalıştılar.

Çanakkale geçilse İstanbul düşecek...

Osmanlıların sultanı, türklerin hakani, müslümanların halifesinin başkenti düşmanın eline geçecek. Bu Devlet'in sonu demek, müslümanların atif merkezinin tamamen çökertilmesi demek...

Bu savaşın şiirini Mehmet Âkif yazdı. Âsım'da yer alan parça destanî (epik) şiirin emsali görülmemiş örneği. Şiir olarak da şaheser olduğundan şüphe yok. Mehmet Âkif'in "*ruhunun vahyi*"ni duyarak yazdığı şiir, ilhamın ulaşabileceği şahika.

İkincisi Sakarya. 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunan askeri 1921 yazında Eskişehir'i geçmiş, Ankara topraklarında ilerliyor. Sivrihisar o zaman Ankara'ya bağlı. Top sesleri Ankara'dan duyuluyor. TBMM'nin Kayseri'ye taşınması için harekete geçiliyor. Ankara'nın düşmesi demek düşmanla mücadele azminin büyük ölçüde kırılması demek. Ankara yalnız Türkiye'nin emperyalimle mücadelesinin merkezi değil, bütün İslâm âleminin istiklâl mücadelesinin

“karargâh-ı umumi”si olarak görülüyor.¹ Sakarya muharebeleri o zaman bir köy olan Polatlı civarında cereyan ediyor.

“Çanakkale Şehidlerine” diye bilinen bu şaheser şiiri Mehmet Âkif savaş devam ederken zihninde taşıyor ve zafer haberini yol arkadaşı Teşkilat-ı Muhsusa Reisi Kuşçubaşı Eşref’den duyunca Çanakkale’den binlerce kilometre uzakta, Hicaz demiryolu hattında bir tren istasyonunda, El Muazzam’da, bir gecede hıçkırıklar içinde yazıyor. “Allahım bu şiiri yazmadan canımı alma” diye dua ediyor...

Bir kâbusun, ferdiyet adına değil; bir millet adına, bir din adına duyulan yok olma hissiyatının yerini zafer heyecanına bırakması şiirin bütününde farkediliyor.

“Şu boğaz harbi nedir” diye başlayan şiir çok canlı savaş tasvirleri ihtiva ediyor. Savaşın mahiyeti, düşmanın büyük savaş teknolojisi, dünyanın her tarafındaki sömürgelerden toplanmış asker kalabalığı ve her şeye rağmen tevhidi kurtaran askerlerin kahramanlığı Mehmed Âkif’e Bedr’i, Kılıçarslan’ı, Selahaddin’i hatırlatıyor.

Bedr islâmın ilk harbi. Varlık yokluk savaşı.

Kılıçarslan haçlıları Anadolu’da durduran kahraman...Anadoludaki tarihimizin ke-sintiye uğramamasını sağlıyor.

Selahaddin Kudus’ü işgalden kurtaran büyük kahraman. O yüzden “Şarkın en sevgili sultanı.”

Çanakkale’de savaşan asker kaniyla tevhidi kurtarıyor ve Hz. Peygamber’in kucak açtığı bir şahsiyet olarak övülüyor.

Mehmed Âkif şiiri savaşın sicağında yazıyor ve bu zaferin doğurduğu gelecek ümi-dini ifade ediyor.

Çanakkale’yi görmeden destanını yazdı,

Sakarya’yı yaşadı, fakat yazmadı

Mehmet Âkif Millî Mücadele’nin başlangıç safhasında davet üzerine “İslâm şairi” kimliği ile Ankara’ya geçti, Anadolu’nun ihtilafli bölgelerinde, cephelerde dolaştı; halkı İslâmı boğmak isteyen emperyalizmle mücadeleye çağırdı. Sakarya Savaşı sırasında Ankara’yı terk etmeyenlerdendi.²

Sakarya muharebelerinin top seslerini Ankara’da duydu, fakat Sakarya’nın şiirini yazmadı...

¹ 11 Mart 1920’de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü Hüseyin Ragıp (Baydur)’ın, M. Kemal Paşa tarafından yayınlanan *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde “Ankara’da bir İslâm Kongresi” başlıklı başyazısı şu cümle ile sona ermektedir: “Mısır’ın, Cezayir’in, Trablus’un, Tunus’un, Hind’in, Efgan’in, Azerbaycan’ın, Suriye ve Irak’ın müslüman murahhasları İslâm kıyamının karargâh-ı umumîsi olan Ankara’da toplandıkları vakit bu arzuyu müttehiden ve kuvvetle söyleyecekler, ve salıf ve sermaye istilasına karşı en kahhar mukavemet ve azmini ilân edecekler!”

² Mehmed Âkif’in Ankara’ya davet edilişi, geçişi, burada “İslâm şairi” olarak karşılanması ve Ankara’da hayatı konusunda bkz. D. Mehmet Doğan: *İslâm Şairi İstiklâl Şairi Mehmed Âkif*. Ankara, 2008 sf. 41-82

Ankara'da yazdığı İstiklâl Marşı, Çanakkale Şehidlerine şiiri ile aynı zeminde yazılmış bir şiir ve bir kimlik tanımlaması. Mehmed Âkif onu mecbur kaldığı için yazdı. Yazdığında Milli Mücadele'nin elle tutulur bir başarısı sözkonusu değildi, aksine Yunan kuvvetleri Batı Anadolu'da ilerliyordu. Millî Mücadele'nin kazanılmasında bu metnin de payının olduğunda şüphe yoktur.

İstiklâl Marşı'nın kabul edildiği 1921 yılının mart ayı, Yunan kuvvetlerinin taarruza geçtiği bir dönemdir. 23 martta Yunan ordusunun Bursa ve Uşak cephelerinde ileri harekatı başlamıştır. 25 martta Sapanca'yı, 26 martta Adapazarı'nı işgal etmişler, 27 martta İnönü'ye taarruza geçmişler, ertesi gün, Kanlısirt ve Metristepe'yi ele geçirmişlerdir. Bu sıkıntılı zamanda BMM'nin Muhafız Taburu Batı Cephesi'ne sevk edilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'nin 28 mart nüshasında, birinci sayfanın sol alt köşesinde, üç sütun üzerine "*Cebhelerde kahraman mücahidlerimize*" başlığı altında Mehmed Âkif'in *Berlin Hatıraları* şiirinin bir bölümü yayınlanmıştır. Bilindiği üzere, Mehmed Âkif bu şiiri, Çanakkale muharebeleri devam ederken yazmıştır. Şiirin birinci bölümünde cephelerde savaşan, *alınları dine en son istihkâm* olan büyük mücahidlerden sebatı kesmemeleri, sonuna kadar mücadele etmeleri istenmekte, "korkma" diye başlayan ikinci kısımda ise, savaşan askerlerin, büyük mücahidlerin cevabı şiirleştirilmektedir.

Huda rızası için ey mücahidini kiram

.....

Huda rızası için ricat etmeyin

-Korkma

Cehenenem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz yürürüz

Düşer mi tek taşı sandın harim-i namusun

Meğer ki harbe giren son nefer şehid olsun

....

Değil mi cebhemizin sinesinde iman bir,

Sevinme bir, acı bir; gaye aynı, vicdan bir,

*Değil mi ortada bir sine çarpıyor...Yılmaz.*³

Cihan yıkılsa, emin ol bu cebhe sarsılmaz.⁴

Sakarya Zaferi, Anadolu'daki mücadelenin dönüm noktasıdır.

³ Kitap halindeki baskılarda "*Değil mi sinede birdir vuran yürek...Yılmaz.*" şeklindedir.

⁴ D.M.Doğan, a.g.e, sf. 76-79

Millî Mücadele'nin değişen muhtevası

Millî Mücadele güçlü bir dinî muhteva zemininde başlatıldı ve sürdürüldü. Meclis'in açılışından, yürütücülerin beyanlarına kadar bunu biliyoruz. Sakarya muzafferiyetinden sonra bu zemin değiştirilmeye başlandı. "İslâm kıyamının karargâhı umumisi" olmak yerine Anadolu'nun mücadele merkezi olmakta karar kılındı. Büyük Millet Meclisi Türkiye Büyük Millet Meclisi oldu. Mehmed Âkif bu zemin değişikliğini başta çok fazla önemsemediyse de kuvvetli önsözleri, Millî Mücadele ile ilgili şiir yazmasını engellemiş olmalıdır. Çünkü savaşın sonunda, 1920'lerin dünyasında o zamanın büyük gücü, dünya patronu sömürge imparatorluğu İngiltere'nin gölgesinde yeni bir devlet yapılanması sözkonusu oldu.

Osmanlı iddialarını, İslâm âleminin öncülüğünü terk edip küçük ve etkisiz bir devlete mecbur kalmak ve bunun düşünce zeminini oluşturmak farklı uygulamalar, şiddetli baskılar getirdi ve Mehmet Âkif bu süreçte vatanından ayrılmak zorunda kaldı. Vefatına yakın günlere kadar...

Mehmet Âkif Sakarya'nın şiirini bu kırılmışlıkla yazsa idi, Necip Fazıl'la benzer şeyler söyler miydi?

Şiirlerine bakarak diyebiliriz ki, **söylendi.**

*Vicdan azabına eş kayna kayna Sakarya.
Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya!*

Sakarya Türküsü'nün en meşhur beyitlerinden birinde tarif edilen ruh hâli, Mehmed Âkif'in bir çok şiirinde çeşitli suretlerde ifade edilmiştir. Müslümanın garipliği, kendi vatanında bile hor görülmesi onun şiirlerinde önemli bir yer işgal etmektedir.

Müslüman yurdunu her yerde felaket vurdu...

Bir bu topraklar kalıyor dinimizin son yurdu!

(Süleymaniye Kürsüsünde)

Ezanlar sustu...Çanlar inletip durmakta âfâkı.

Yazık: Şarkın semasında hilâlin geçti işraki.

...

Geçenler varsa İslâmın şu çiğnenmiş diyarından;

Şu yüz binlerce yurdun kanlı, zâirsiz mezarından.

...

Vatansız, hanümansız bir garibim...Mülteca yok mu?

(Hakkın sesleri)

Haykır! Kime, lâkin? Hani sahipleri yurdun?

(Hüsran-Gölgeler)

Görünmez âşına bir çehre olsun rehğuzarında

Ne gurbettir çöken İslâma İslâm'ın diyarında?

(1918-Umar mıydın?-Gölgeler)

Elbette, *Sakarya Türküsü'*nde bu hissiyatı anlaşılır kılan başka temalar da vardır.

Şimdi dövün Sakarya, dövünmek vakti bu ân;

Kehkeşanlara kaçmış eski güneşleri an!

Mısralarıyla başlayan ve

Mermerlerin nabzında hâlâ çarpar mı tekbir?

Bulur mu deli rüzgâr o sedayı: Allah bir!

beytiyle tamamlanan bölüm, Mehmed Âkif'in *Süleymaniye Kürsüsünde* şiirinde yer alan şu mısralarıyla karşılaştırılabilir:

Donanma, ordu yürürken muzafferin ileri,

Üzengi öpmeye hasretti Garbın elçileri!

O ihtişamı elinden niçin bıraktın da,

Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında

Necip Fazıl'ın *Sakarya Türküsü* şiirinin duygu atmosferi, en çok da Mehmed Âkif'in *Âsım*'da yer alan "*Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem/Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem...*" mısraı ile başlayan bölümüne denk düşer.

Bir öncü şair: Mehmed Âkif

"Sakarya Türküsü'nde Necip Fazıl büyük ölçüde Mehmet Âkif gibi konuşuyor", diyebiliriz!

Mehmed Âkif kendisinden sonra düşünce şiiri yazan herkeste derin izler bırakmıştır. Bu Nâzım'da, Yahya Kemal'de hissedildiği gibi, Necip Fazıl'da da hissedilir.

Diyebiliriz ki, hissiyat ve tefekkür itibarıyla Mehmed Âkif'in bıraktığı yerden Necip Fazıl başlamıştır.

Genç yaşlarda şair olarak şöhret yapan Necip Fazıl'daki değişimin yönlendiricisi, 1933 yılında tanıştığı nakşi şeyhi Adülhakim Arvasi'dir. Fakat 1938'e kadar bu tesir çok fazla hissedilmedi veya dışa vurulmadı.

1920'lerin başında yayınladığı şiirlerle ve 1930'larda yazdığı hikâye ve oyunlarla edebiyat sahasında kendini kabul ettiren Necip Fâzıl, daha çok 1940'lardan sonra fikrî faaliyetlerin içinde oldu.

Necip Fazıl, şiirden fikre, aksiyona geçişini 1941 yılında kendisiyle yapılan bir mülakatta şu şekilde açıklamaktadır:

“Bilhassa saf fikir ve ideologya cephesiyle zayıf olan memleketimde beklenen büyük sanatkârın, bütün bu şubeleri dolduracak mikyasta heyula gibi bir insan olması lâzım geldiğini anladım. Bu iktidarı kendimde asla görmemekle beraber, memlekette **‘büyük sanatkâr’**ın misyonu bu olduğuna inandım. Ben de muhteris bir sanatkâr olmak itibarıyla bu misyonu kahramanca kabul etmeye ve bu uğurda savaşmaya karar verdim. Bunun için her şeyden evvel yepyeni bir dünya görüşü ve cemiyet sistemi telakkisi lâzımdı. Günü geldiği zaman mücadelem görülecektir. Bu telakkinin ismini “Büyük Doğu” koydum: Asyacı, Avrupa’ya yalnız müsbet ilimleriyle tarafdar, ruh kutuplarını Asya kaynaklarında aramak ve Avrupa’ya tatbik etmek dâvasında Allahlı, şahsiyetçi; faşizm, komünizm ve liberalizm düşmanı ve mülkiyette tahditli (fakat komünist değil) bir telakki... Zamanında hayatımı dahi bu uğurda vererek, dâvama örgülemeye çalışacağım. Bunu bitirdikten sonra kendimi saf şiire vereceğim. Kendi ruhumun ve kafamın iklimini kurduktan sonra, yalnız onun duyularını temsil eden şiire çalışmaktan başka gayem yok.”⁵

Necip Fâzıl bu mülakatta sözünü ettiği mücadele yolunda ilk adımı 17 eylül 1943'te ilk sayısını çıkardığı “*Büyük Doğu*” mecmuası ile attı.

Necip Fazıl o zamana kadar Mehmed Âkif gibi, Tevfik Fikret gibi düşünce şiiri, sosyal şiir yazarlara mesafeli idi. Fikir mücadelesinin başlangıç döneminde de bu tutum fazla değişmedi. Tutum değişikliğinin hissedilmediği dönemde dergisinde edebiyat mahkemeleri kurdu, mahkeme ettiği üç şair Tevfik Fikret, Yahya Kemal ve Mehmed Âkif idi.⁶

Tevfik Fikret'in fikir uyuşmazlığından ötürü, Yahya Kemal'in yaşayan şöhretli bir şair olarak hedef seçildiği düşünülebilir. Mehmed Âkif'in 3. Mahkeme'nin konusu yapılmasının daha karmaşık saikleri aranmalıdır.

Necip Fazıl bu mahkeme yazılarında, hem müddei (savcı), hem hâkim, hem de ehl-i vukuf (bilirkişi) olarak konuşmakta ve hüküm vermektedir.

⁵ *Yedigün*, 21.7.1941

⁶ 1945-46 *Büyük Doğu*'larında yayınlanan mahkeme yazıları, *Edebiyat Mahkemeleri* adıyla kitaplaştırılmıştır. (Bütün Eserleri cilt: 65, Hazırlayan: Suat Ak, İstanbul 1997) Necip Fazıl dördüncü ve son mahkemede Nurullah Ataç'ı konu edinmiştir.

Hâkim Mehmed Âkif'e "Savcı, hakikate aykırı olarak şair sayıldığınızı, bu şöhretin incelenerek hakikatin ortaya çıkarılmasını ileri sürüyor. Ne dersiniz?" sorusunu sorar. O da "Safahatımda eğer şiiir arıyorsan arama" cevabını verir. Ardından amme şahitlerinin dinlenmesine geçilir. Fuat Köprülü, Agâh Sırrı Levend ve Abdullah Tansel'in görüşleri daha önce yazdıklarından aktarılır.

Bu şahitler dinlenildikten sonra, savcı mütaleasını bildirir:

"- Çok iyi tanıdığınız Mehmet Âkif hakkında gerek şimdiye kadar basılı olarak ileri sürülen düşünceler, gerek burada söylenenler, hemen istisnasız, bir noktada ittifak ediyor: Âkif şair değildir. Bunu evvelâ kendisi söylüyor, sonra da eserleri... Bir takım manzum nesirler yazmış, tasvirler yapmış, hikâyeler anlatmış, vaazlar vermiştir. Kendini zorlaya zorlaya, manzum istida dahi kaleme almıştır. Şiirindeki (realizm) telâkkisinin ise müstehcenden farksız olduğu görüldü. Üstelik, bazı şahitlerin iddiası hilâfına, aruza hâkim değil, mahkûmdur. Nasıl Mehmet Emin'in manzumelerinde hece vezninin tıkırtısı her şeyin üstüne çıkarsa, Âkif'in manzumelerinde de aruzun takırtısı düşüncüyü de, diğer unsurları da bastırır. Şiir gibi görünen mısraları ise tercüme veya farkında olmadan başkasının sözlerini tekrarlamadır. O da Fikret gibi (atletik) seciyelerin (şizofreni)ye müsait yapısı icabı, asla fiiliyata intikal edemiyerek nihayet 'iki damla göz yaşı'nda karar kılar."

"Geriyeye (ideolog) tarafı kalıyor. Bu temayül, Âkif'te şuurlu bir görüşün mahsulü değildir. 1908'den sonra başlar. Kör bir şevkle peşlerine takıldığı Abduh ve Afganî'yi tercüme etmekle kalır. İslâm birliği fikri onda milliyet fikrini unutturamaz:

.....Kalk baba, kabrinden kalk
Diriler koşmadı imdadına, sen bari yetiş...
Arnavutluk yanıyor, hem bu sefer pek müthiş!

der. İdeolocya alanında (aksiyon) dan mahrum, muayyen bir sınıfın menfaatlerine bilmiyerek âlet mevkiindedir. Hakikî (idealist)in sonuna kadar mücadele (karakter) ine onda rastlanmaz. Bilâkis, fesini çıkarmamak için Mısır'a kaçmayı tercih eder. O da Fikret gibi, cemiyet karşısında bedbindir, küser. İctimaî fayda prensipine gelince... Zamanı itibarıyla, faydacılık prensibiyle Tanzimat devrinin zihniyetine dönmüş olan Âkif'in cemiyete telkin etmek istediği fikirler o devirde cemiyete hiç faydası görülemediği fikirlereydi. Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden unsurların milliyet ve kavmiyet feryatlarıyla bayrak açtıkları bir devirde onlara, kendi cinslerinden olmıyan bir din memuru etrafında birleşmek tavsiye ediliyordu. Cemiyetler tarihinde ileri bir merhale temsil eden milliyet fikriyle kıpırdanan ve çoktan parçalanmış olan Osmanlı camiasını İslâm birliği gayesiyle kalkındırmağa çalışmak, 'ittihadi

anasır' siyasetinden pek de farklı olmayarak, nehri tersine akıtmaktı. Nitekim tarih, bu görüşün kısıllığını ispat etti: Araplar, Arnavutlar, Hintliler, Afganlılar, Mısırlılar ayrı birer devlet yolundalar. İddia makamının görüşü budur.”

“Hülâsa: Mucip sebeplerinin istendiği kadar tafsil edilebileceğini temin ederek, Mehmet Âkif'in kuvveti diye ileri sürülen her noktanın, onda birer zaaf teşkil ettiği iddiasındayız. Bu itibarla kendisinin başaramadığı, tahakkuk ettiremediği bir (idealizm)e salık görünerek âmme efkârını aldatmak, şair olmadığı halde edebiyat tarihlerine girmek suçlarından dolayı adının şiiir sahasından ihracına, (idealist)lik, payesinin ref'ine karar verilmesini talep ederim.”

Mehmed Âkif savcının mütalaasından sonra hâkimden bir nebze “tevsii tahkikat” (tahikatın genişletilmesi) talebinde bulunur.

Müdafaâ şahitleri olarak Cenab Şehabeddin, Süleyman Nazif, İsmail Habip, Hakkı Süha, Yakup Kadri çağrılır.

Savcı da Nurullah Ataç, Şükûfe Nihal, Sabiha Zekeriya Sertel, Zekeriya Sertel'in çağrılmasını ister.

Mehmet Âkif söz alır:

“- Lehimdekilerle aleyhimdekilerin, yalnız ve yalnız bizde gerçek tenkit olmadığını gösteren, istinatsız, insicamsız, miyârsız, mihraksız sözlerinden sonra, herşey yüksek mahkemenizin hakkaniyet duygusuna bağlı kalıyor. Bu duyguya bir mesned teşkil etmek üzere, benim ne yaptığımı ve ne yapmak istediğimi, hem zarf ve hem mazruf cephesinden iyice takdir mevkiinde bir şahsiyetin dinlenmesini istiyorum. Hem benim iman ve mefkuremin, hem de saf şiiir ve sanatın mahremiyetine nüfuz edebilmiş olduğuna inandığınız bir selâhiyet istiyorum.”

Hâkim, iki tarafındaki âza ile söyleştikten sonra kararı açıklar: *“Mahkeme, sanığın talep ettiği ölçülere malik bir selâhiyet olarak (Büyük Doğu)cu Adıdeğmez'den, “vukuf ehli” sıfatıyla bir rapor istemeğe karar vermiştir.”*

Adıdeğmez, malum olduğu üzere Necip Fazıl'ın müstearıdır.

Adıdeğmez'in raporu Necip Fazıl'ın değerlendirme zeminini bütün açıklığı ile ortaya koyar. Bu arada şahsına biçtiği rolü de ifşa eder:

“Mehmet Âkif, ne kendisini sevenlerce, ne de kendisinden tiksinenlerce anlaşılabilmiş bir şahsiyettir. Cephelerden ikisi de, mümkün olduğu kadar kaba ve sığ bir intiba; ister müsbet, ister menfî, son derece basit bir infial planındadır. Onu sevenler, Müslümanlığa karşı ya kendilerine göre bir bağlılıkları bulunan, yahut hiç-

bir aykırılıkları bulunmıyan; ve şahsiyet, hâlisiyet, asliyet cevherlerini, üzerlerinde hiçbir murakabe ve çile geçirmeksizin insiyakî olarak benimseyen ve umumiyetle (kolay) ve (ucuz)a hayran olan iyi niyetli kimselerdir. Onu sevmeyenlerse, sevenlerin (kolay) ve (ucuz)undan namütenahî aşağı bir (kolay) ve (ucuz)la Yirminci Asır moda yobazlıklarından herhangi birine mensup ve sadece Müslümanlığa olan hınçlarından Âkif'e gerilik, eskilik, adilik ve küçüklük isnad eden kötü niyetli zavallılar..."

Adıdeğmez'e göre, Mehmed Âkif müslümanlığı derin, girift, saffet, hakikat ve esrariyle kavrayamadığı gibi, saf şiir ve sanatı da üstün bir sese ulaştıramamıştır. Mehmed Âkif müsbet bir Tevfik Fikret'tir. Orta halli bir aksiyon adamıdır.

"Bu bakımdan Fikret'i idam sehпасına götürecek müessir, Âkifi ziyafet sofrasına davet edebilir; fakat Âkif in bu sofradaki istihkakı bir onbaşı tayınından fazla değildir. Nüfuz bir olduğuna göre, hem İslâma, hem de şiire nüfuz bakımından sadece bir onbaşı tayını... Nitekim Tevfik Fikret'in cezası da, büyük hakikatin kutbundan kopmuş ve kaymış, (General) rütbesinde ileri bir mütefekkir ve sanatkâra mahsus değil, kaçak ve küçük bir onbaşıya göredir. Biri (menfi)nin, öbürü (müsbet)in bu iki onbaşısı, devirlerinin her sahada kukla oyunculuğu kadrosuna giren çıkartma kâğıdı inkılâbları içinde dâvalarını tutanlarca, yahut onları bir dâva sahibi farzedenlerce (Mareşal) rütbesinde görülmüştür. Âkif'de İslâmî hakikatların mücahidi olarak biricik kuvvet, heyhat ki, bu mücahidliğin istinat edeceği nâmütenahî devreye ve girift, nâmütenahî geniş ve kesif idrak temelinden ziyade, makûs taraftaki müthiş sathîlik, sahtelik, köksüzlük, gerçeksizliktir....Halbuki, karanlık yüklü kalblerde bütün pancurlarını ve kapılarını kapamış ve ışığını maskelemiş bulunan İslâm, (aksiyon) ve mücahede safhasında, hem dostları ve hem düşmanlarınca, Mehmet Âkif'de tecelli ettiği kadar sanılmıştır. Bu, ne hazin bir anlayışsızlıktır!.. Âkif'te, İslâmın içi, ruhu, bâtını olan ve şiir ve sanatla beraber bütün eşya ve hâdiselerin gizli anahtarlarını saklayan tasavvufî idrak ve mizaçtan eser bile yoktur. Akif'in, İslâmdan, zahir plânında görebildiği de, Şeyh Abduh ve Cemaleddin Efganî'nin rehberliğine bağlı, maalesef bir çıkmaz sokak istikametinden başka birşey değildir. Yüksek mahkemenize karşı sadet endişesini kaydetmek korkum olmasaydı, Şeyh Abduh ve tâbillerinin İslâmiyete tatbik kalkıştığı gençlik ve asrîlik aşısından, ebedî gençlik ve zindelik kaynağının ne kadar münezzeht olduğunu belirtir; ve dolayısıyla dâvanın, İslâmiyeti olduğu gibi oldurmaktan başka bir şey olmadığını ve işte bu 'olduğu gibi'yi asırlar boyunca nasıl anlıyamadığımızı göstermeğe çalışırdım. İşte bütün ölçü: İslâmiyetin aslında ıslaha ihtiyacı yoktur; bizim aslında idrake ihtiyacımız vardır." "Bundan Öteye şair Mehmet Akif, İslâmın, büyük duygu ve düşünce çilesi içinde pişmiş üstün sanatkârları olan Lebid, İbni Farız, Sadi, Hâfız, Süleyman Çelebi, Şeyh

Galip gibi örneklere nisbetle bir kaburga kemiğinden daha küçük bir parça; fakat nazmı tereyağından kıl çeker gibi meramına uyduran, gerçekten dilini en evvel sadeliğe ve hayata ulaştırın, telkin iklimlerine asla sokulmaksızın usta tebliğ reçeteleri yazan bir ‘münevver’dir. Sırası gelmişken kaydedelim ki, büyük şiir, tereyağından kıl çekercesine kolaylık göstermek değil, tereyağından kıl bile çekememesi-ne bir zorluğa ve kekemeliğe düşmek işidir.”

Adıdeğmez anlayışını şöyle özetler:

“Her şeye rağmen Mehmet Âkif, bütün bir sahte gidiş içinde, o sahteliğin sadece sahte olmuyarak aynı kıratında bir aksülâmeli halinde, hem mefkuresi ve hem san’atıyla, hakkı verilememiş bir hakikilik, aslîlik ve hâlislik örneğidir. Bu bakımdan, onu, hakkını verememiş de olsa gününün biricik büyük (aksiyon) plânına geçebilmiş ve bu plânda gerçekten ahlâklı ve feragatli bir kahraman hayatı yaşamış, fakat aynı yolun beklediği gerçek kahramanların gerçek vasıfları önünde mahcup kalmış kabul edebiliriz.”

Mehmet Âkif’le ilgili savcının mütalaası Necip Fazıl’a ait olduğu gibi, bilirkişi olarak da asıl söylemek istediklerini ortaya koyar. Burada dikkat çekici husus, Necip Fazıl’ın Mehmed Âkif’le fikir ve tavır ayrılığıdır. Mehmed Âkif ve Meşrutiyet islâmcıları, tasavvufa karşıdır veya tasavvufa mesafeli dururlar. Bu yaklaşımlarında Cemaleddin Efgani ve Abduh’un etkili olduğu düşünülebilir. Mehmed Âkif’in pozitivizm asrı olan 19. Yüzyılın sonunda doğduğunu, resmi olarak pozitif ilimler öğretilen bir yüksek öğretim kurumunda tahsil gördüğünü hatırlarsak, onun akıllığı, sanatta realizme ve natüralizme yönelmesinin saiklerini keşfedebiliriz. Bu çerçevede Mehmed Âkif tasavvufa uzak durmuştur. Fakat çevre ilişkilerinde çok sayıda mutasavvıfla beraber olduğu, bilhassa son şiirlerinde tasavvufi bir neşvenin varlığı hissedilmektedir.

Cumhuriyet sonrasının ilk islâmcılarının bariz vasfı ise tasavvufa meyilleridir. Bunun açıklanabilir tarafı, Cumhuriyet’ten sonra sünni-akli islâmın devlet kontrolüne geçmesi (veya devletçe teslim alınması), buna karşılık tasavvufun ise yok edilmek istendiği bir dönem olmasıdır. Bu dönemde devlet kontrolündeki islâm çerçevesinde konuşmak ne mümkün ne de etkili olacaktır. Oysa, devletin bir türlü zaptürapt altına alamadığı tasavvuf alanında konuşmak, düşünce ve mücadele için olduğu kadar, sanat için de daha doğru ve etkileyici bir tutumdur. Necip Fazıl, savcı ve bilirkişi olarak konuştuğuktan sonra hâkim olarak da aynı paraleldeki kararı açıklar:

“- İcabı düşünöldü. Mahkeme hey’eti rey birliğiyle mucip sebeplerini ‘vukuf ehli’ raporuna istinat ettirerek, Mehmet Âkif’e, temsil ettiği mücadele ve hamle hede-

findeki aslî değer bakımından bir çelenk vermeğe, fakat çelengin üzerine şu kaydın yazılmasına karar verdi: ‘Doğru yolun kifayetsiz mütefekkirine, küçük şairine, fakat hayatiyle büyük feragatkâr ve namuskârına Allah rahmet etsin’...”

Necip Fazıl’ın Mehmed Âkif eleştirileri, Cumhuriyet sonrası oluşan dinî muhtevada önemli payı olan bir şahsiyete yönelik olduğu için, dindar kesimler tarafından pek fazla kabul görmemiştir. Necip Fazıl’ın bu eleştirilerinde bir taraftan saf şiir ve sanat adına bir tavır hissedilirken, diğer taraftan farklı İslâmî yaklaşımlar ve nihayet kişilik meseleleri (Necip Fazıl’ın semasında tek yıldız olma iddiası) de rol oynamış gibi görünmektedir.

Necip Fazıl’ın 1940’lardaki kadar keskin olmamakla beraber, hayatının sonuna kadar Mehmed Âkif’le ilgili olarak tam müsbet bir konumda olmadığı söylenebilir.

1965’te, yani Mahkeme’den 20 sene sonra Necip Fazıl’ın Çapa Yüksek Öğretmen Okulu’nda bir Mehmed Âkif gününde yaptığı konuşma, bu açıdan belli bir değişim ve yumuşamanın eseri olarak değerlendirilebilir:

“Akif’in harp arabasını iki at çeker. Biri iman ve islam savaşçısı, öbürü şair. Esas olan, birincisi. O, bütün kuvvetini imanından aldı ve birbirine dayalı iki kalas gibi, imanını şiiriyle taşıırken, şiirini imanı sayesinde ayakta tutabildi. Ya onun iman cephesi! Bütün köşeleriyle iman ve İslâm savaşçısı cephesi! Bu köşeler, hikmet, hakikat, ilim, ahlâk ve aksiyonculuk seciyesi noktalarında toplanır.”

“Âkif, Milli Kurtuluş hareketini bütün gönlüyle benimsedi. Anadolu’ya geçti. Mecmuasını oralara taşıdı ve İstiklâl Marşı ile Türk’ün varolma hamlesindeki mânayı ebedileştirmek istedi. Marşı resmen kabul olundu fakat ne garip tezattır ki asıl mâna, marşın söylenmeyen mısralarında kaldı. Ortaya çıkan yeni mâna ise, Âkif’in Mısır’a çekilmesine, orada uzun bir müddet bir prensin himayesi altında kalmasına ve İstanbul’a yalnız ölmek için gelmesine sebep oldu.”

“Bütün bu ana meseleleri, temel ölçüleri şahsı ve eseriyle ortaya atan, meydana çıkaran Âkif, onlarda ister kuvvetli, ister hafif olsun büyük dâva ve mücadelenin örnek şahsiyeti mevkiindedir. Ve yarının bu dâvada zuhurunu beklediğimiz büyük adamı ve elmas nesli, öndeki bu ilk örnek haysiyetini daima azizleştirecektir. Dava, **Mehmed Akif**’i anma vesilesiyle, yarın arkasından muhteşem bir tuluğ; birdenbire bir tepelik üzerinde peydahlanacak şanlı süvari gibi, o büyük adamı ve ardındaki ovalar dolusu yeni gençliği gözlemekten ibarettir.”

“Ne zaman?... ‘Kimbilir, belki yarın, belki yarından da yakın...’”⁷

⁷ Necip Fazıl: *Hitabeler*. 4. bs. İstanbul 1994, sf. 123-129

Necip Fazıl'ın Mehmed Âkifleşmesi

Necip Fazıl, 1947'de yazdığı “*Muhasebe*” şiirinden itibaren sanatta gerçek anlamda yeni bir yola girmiş sayılabilir. Bu şiir ve aynı yıl yazdığı “*Destan*” şiiri bu yeni yolun Mehmed Âkif'in takip ettiği yoldan farklı olmadığını gösterir. Her iki şiirde ve iki sene sonra yazılan Sakarya Türküsü'nde Mehmed Âkif tarzı, edası, havası hissetmemek mümkün değildir.

Necip Fazıl'daki bu değişim, sanat ve edebiyat çevreleri tarafından ömrünü sonuna kadar “sâbık şair” olarak tesmiye edilmesine yol açmıştır. Mehmed Âkif'in şairliğini inkâr eden Necip Fazıl, aynı inkârla karşılaşmaktan kurtulamamıştır.

Cumhuriyetin Mehmed Âkif'i ve Sakarya Türküsü,1949

14 Ekim 1949'da, yeni bir dönemin eşliğinde, 1950 seçimlerinin öncesinde Necip Fazıl *Büyük Doğu*'yu yeniden yayınlamaya başlar.

Yeni dönemin bu ilk sayısında “Dünyayı kurtaracak ideal” kapak yapılmıştır.

İç kapakta bu ideal şöyle ifade edilir: “*Güneşe karşı billurdan bir menşur tutup içindeki harikulade yolları gösterir gibi, artık bütün insanlığa kurtuluş yolu olarak İslam inkılabının bütün ideolojyasını, en ince noktalarına kadar arzetmenin zamanı geldi.*”

Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılı geride kalmıştır ve inkılâp tarihi eleştirileri dergide geniş yer tutmaktadır.

“Sakarya'nın Destanı” da bu ilk sayıda yayınlanır. “Vecd aşk ve iman gençliği”ne ithaf edilmiş olan şiirin 1950 İnönü Mükâfatı'na talip olmadığı belirtilmiştir. Şiirin adı sonradan “Sakarya Türküsü” yapılmış ve gerçekten gençlerin en çok okuduğu, ezberlediği şiirler arasına girmiştir.

Şiirin Mehmet Âkif'in uzun mısralarıyla ve beyit düzeninde yazıldığı görülmektedir.

Necip Fazıl'ın “Sakarya Türküsü”nü 1949'da trenle Ankara'dan İstanbul'a dönerken iç Anadolu bozkırında kıvrıla kıvrıla akan Sakarya nehrinin uyandırdığı ilhamla yazdığı söylenir.

Mehmet Âkif, Çanakkale Şehidlerine şiirini zafer haberine aldığı El Muazzam tren istasyonunda yazmıştır, Necip Fazıl'a ise, bir tren yolculuğu sırasında Sakarya Türküsü'nün ilhamı gelmiştir...

Âsım'ın nesline “Gençliğe hitabe”

Mehmed Âkif, şiirinin zirvesini Âsım isimli kitabında yapar. “Çanakkale Şehidlerine” diye bilinen şiir de bu kitabın bir parçasıdır. Âsım, Mehmed Âkif'in gerçek hayattan çıkardığı ideal tiptir. Gerektiğinde mes'uliyet hissiyle tahsilini bırakıp cepheye koşan gençler bu ideal gençlik modeline ilham vermiştir.

Mehmed Âkif'in Âsım modeli, hem bedenen, hem ruhen kuvvetli; imanlı, ahlâklı ve ilim aşığı müsbet bir tiptir. Mehmed Âkif bu gençliği Avrupa'ya tahsile gönderir. Gerçekten de, savaş sonrasında çok sayıda genç Avrupa'ya tahsile gönderilmiş, fakat dönüşlerinde Türkiye'nin düşünce ve inanç zemininin değişimi ile karşılaşmışlardır.

Necip Fazıl, 1950'lerden sonra gençliğe yönelik çabalar içinde olur. Esasen, Necip Fazıl'ın ve başka fikir ve ilim adamlarının çabaları, yayınları Cumhuriyetin oluşturduğu gençlik tipi dışında bir geçlik kitlesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Necip Fazıl bu gençliği yönlendiren, en azından motive eden bir rol üstlenir. Bu çerçevede çok fazla yayılamasa da Büyük Doğu Klüpleri kurar. Hatta, resmi gençliğe hitabenin tamamen zıddı bir "Gençliğe hitabe" kaleme alır. Mehmed Âkif'in şiirleriyle beslenen geniş dindar kitlenin çocukları, bu gençliğe hitabeye muhatap edilir.

Necip Fazıl'ın gençliğe hitabesi, Ne Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Nutuk'unun sonundaki gençliğe hitabesine ve ne de Mehmed Âkif'in Safahat'da Âsım karakterine verdiği öğütlere benzemez. M. Kemal Paşa'nın politik mesajlarının tersine çevrildiğini söyleyebiliriz. Diğer taraftan Mehmed Âkif'in Âsım karakterine öğütlediği ilim ve fen Necip Fazıl'ın tavsiyelerinden hayli farklıdır.

"Dininin, dilinin, beyninin, ilminin, ırzının, evinin, kininin, kalbinin dâvacısı bir gençlik..."

"Halka değil, Hakka inanan; meclisinin duvarında 'Hakimiyet Hakkındır' düsturu-na hasret çeken, gerçek adâleti bu inanışta bulan ve halis hürriyeti Hakka kölelikte bilen bir gençlik..."

Necip Fazıl'ın Mehmed Âkif'le gerçek bir zıddiyet içinde olduğu kanaatinde değildir. Onun kendi otoritesini, tesirini esas aldığı, bu çerçevede İstiklâl Marşı'nın değiştirilmesi yönünde talep ortaya çıktığı zaman yeni bir milli marş yazma konusunda istekli olduğunu ifadelerinden çıkarıyoruz. Son hali Büyük Doğu Marşı olan bu metni kaleme alması fakat İstikâl Marşı yerine bu metnin konulamaması değerlendirme yapılırken bilhassa üzerinde durulması gereken bir husustur.

Sonuç:

Osmanlı'nın son zaferinin şiirini Mehmed Âkif yazdı. Cumhuriyete giden yolda önemli bir yeri olan Sakarya'nın şiirini ise Necip Fazıl. Mehmed Âkif zaferi geleceğe yönelik ümitler içinde en yüksek bir dini muhteva içinde kaleme alırken, Necip Fazıl Sakarya'nın şiirini cumhuriyetten sonra olup bitenelerin sorgulaması ve yine dini muhtevalı bir tepki zemininde ifade etmiştir.

Sakarya türküsü

İnsan bu, su misali, kıvrım kıvrım akar ya:
Bir yanda akan benim, öbür yanda Sakarya.

Su iner yokuşlardan, hep basamak basamak;
Benimse alın yazım, yokuşlarda susamak.

Her şey akar, su, tarih, yıldız, insan ve fikir:
Oluklar çift, birinden nur akar, birinden kir.

Akışta demetlenmiş, büyük, küçük, kainat:
Şu çıkan buluta bak, bu inen suya inat!

Fakat Sakarya başka, yokuş mu çıkıyor ne?
Kurşundan bir yük binmiş, köpükten gövdesine:

Çatlıyor, yırtınıyor yokuşu sökmek için.
Hey Sakarya, kim demiş suya vurulmaz perçin?

Rabb'im isterse, sular büklüm büklüm burulur.
Sırtına Sakarya'nın, Türk tarihi vurulur.

Eyvah, eyvah, Sakaryam, sana mı düştü bu yük?
Bu dâvâ hor, bu dâvâ öksüz, bu dâvâ büyük!..

Ne ağır imtihandır, başındaki Sakarya!
Binbir başlı kartalı nasıl taşır kanarya?

İnsandır sanıyordum mukaddes yüke hamal;
Hamallık ki, sonunda, ne rütbe var, ne de mal,

Yalnız acı bir lokma, zehirle pişmiş aştan:
Ve ayrılık, anneden, vatandan, arkadaştan!

Şimdi dövün Sakarya, dövünmek vakti bu ân;
Kehkeşanlara kaçmış eski güneşleri an!

Hani Yunus Emre ki, kıyında geziyordu?
Hani ardına çil çil kubbeler serpen ordu?

Nerede kardeşlerin, cömert Nil, yeşil Tuna?
Giden şanlı akıncı, ne gün döner yurduna?

Mermerlerin nabzında hâlâ çarpar mı tekbir?
Bulur mu deli rüzgâr o sedayı: Allah bir!

Bütün bunlar sendedir, bu girift bilmeceler;
Sakarya, kandillere katran döktü geceler.

**Vicdan azabına eş kayna kayna Sakarya.
Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya!**

İnsan üç beş damla kan, ırmak üç beş damla su:
Bir hayata çattık ki, hayata kurmuş pus.

Geldi ölümlü yalan, gitti ölümsüz gerçek:
Siz, hayat süren leşler, sizi kim diriltecek?

Kafdağını assalar, belki çeker de bir kıl!
Bu ifritten سوال, kılını çekmez akıl!

Sakarya, saf çocuğu, mâsum Anadolu'nun,
Divanesi ikimiz kaldık Allah yolunun!

Sen ve ben, gözyaşıyla ıslanmış hamurdanız;
Rengimize baksınlar, kandan ve çamurdanız!

Akrebin kısılcacında yağurmuş bizi kader;
Aldırma, böyle gelmiş, bu dünya böyle gider!

Bana kefendir yatak, sana tabuttur havuz:
Sen kıvrıl, ben gideyim, Son Peygamber kılavuz!

Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya:
Yüzüstü çok süründün, ayağa kalk, Sakarya!

Şu boğaz harbi nedir

Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü beşi,
- Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya -
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya,
Ne hayâsızca tahaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde - gösterdiği vahşetle "Bu: bir Avrupalı"
Dedirir - yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yahut kafesi!
Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tûfan gibi, mahşer mahşer.
Yedi iklimi cihânın duruyor karşında;
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler, rengârenk.
Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani tâûna da züldür bu rezil istilâ!
Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-u asil,
Ne kadar gözdesi mevcûd ise hakkıyla sefil,
Kustu Mehmed'ciğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına.
Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyet denilen kahpe, hakikat, yüz­süz.
Sonra mel'undaki tahrîbe müvekkel esbâb,
Öyle müthiş ki: Eder her bir mülkü harâb.
Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;
Beriden zelzeleler kaldırıyor a'mâkı:
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam;
Atılan her lâğımın yaktığı: yüzlerce adam.
Ölüm indirmedi gökler, ölü püskürmedi yer;
O ne müthiş tipidir: Savrulur enkaaz-ı beşer..
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara, vâdîlere sağnak sağnak.

Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,
 Yıldırım yayılımı tûfanlar, alevden seller.
 Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,
 Sürü hâlinde gezerken sayısız tayyâre.
 Top tüfekten daha sık, gülle yağın mermiler...
 Kahraman orduyu seyret ki bu tehdîde güler!..
 Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
 Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat imân?
 Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
 Çünkü te'sis-i ilâhî o metîn istihkâm.
 Sarılır, indirilir mevki-i müstahkemler,
 Beşerin azmini tevkîf edemez sun'-ı beşer;
 Bu göğüslerse Hüdâ'nın ebedî serhaddi;
 "O benim sun'-ı bedîim, onu çiğnetme!" dedi.
 Âsım'ın nesli... Diyordum ya... Nesilmiş gerçek:
 İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.

Çanakkale Şehidlerine

Şühedâ gövdesi, baksana, dağlar, taşlar...
 O, rükû olmasa dünyâda eğilmez başlar,
 Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor;
 Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne Güneşler batıyor!
 Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!..
 Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alını değer.
 Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...
 Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi...
 Sana dar gelmeyecek makberî kimler kazsın?
 "Gömelim gel seni târîhe!" desem, sığmazsın.
 Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb.
 Seni ancak ebediyetler eder istiâb.
 "Bu, taşındır" diyerek Kâbe'yi diksem başına;
 Rûhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
 Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ nâmiyle,
 Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmiyle,

Ebr-i nîsânı açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan;
Sen bu âvizenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvizeni lebrîz etsem;
Tüllenen mağribi, akşamları, sarsam yarana...
Yine birşey yapabildim diyemem hâtırana.
Sen ki, son ehl-i salîbin kırarak savletini;
Şarkın en sevgili sultânı Selâhâddîn'i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayrân...
Sen ki, İslâmı kuşatmış, boğuyorken husran;
O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki rûhunla berâber gezer ecrâmı adın;
Sen ki a'sâra gömülse taşacaksın... Heyhât!
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...
Ey şehîd oğlu, şehîd isteme benden makber,
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber.

Şühedâ: Şehidler.

Rükû: Eğilme, namaz sırasında eğilme.

Ecdâd: Atalar.

Tevhîd: Allahın birliği. İslâmın temel ilkesi.

Bedr: Hz. Peygamber'in müşriklerle ilk savaşı.

Makber: Mezar.

Herc ü merc: Karmakarışık.

Edvâr: Devirler.

Ebediyet: Sonsuzluk.

İstiâb: İçine alma.

Ridâ: Örtü.

Lâhd: Tabut şeklinde yapılmış sanduka, mezar.

Ecrâm: Gök cisimleri.

Ebr-i nîsân: Nisan bulutu.

Süreyyâ: Yedi yıldızlık yıldız kümesi, Ülker.

Fecr: Güneşin doğması.

Lebrîz: Taşacak kadar dolma.

Mağrib: Batı, batı kızılığı.

ehl-i salîb: Haçlılar.

Savlet: Saldırış, hamle.

Kılıç Arslan: 2. Kılıç Arslan, Haçlılara karşı Anadolu'yu savcunan Selçuklu hükümdarı.

Selâhâddîn: Selahaddin Eyyubî. Kudus'ü haçlılardan kurtaran İslâm karamanı.

İclâl: Büyüklük, ululuk.

Ecrâm: Cisimler.

â'sâr: Asırlar, yüzyıllar.

Cihât: Yönler.

Makber: Mezar.

Âgûş: Kucak.

İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı
Mekânın Banisi
Şeyh Tâceddin
Mustafa'nın Edebî Şahsiyeti Ve
Divançesi

Nazif Öztürk
Dr., Araştırmacı Yazar

Giriş

Daha önce sunulan üç ayrı tebliğ ile bugüne kadar ulaşabildiğimiz arşiv belgeleri ışığında es-Seyyid eş-Şeyh Tâceddin bin Tâceddin Mustafa el-Ankaravî'nin, yaşadığı dönemi, künyesini, banisi olduğu Tâceddin Külliyesi'ni, Tâceddin Dergâhı'nın toplum nezdindeki manevî ağırlığını, Tâceddin-i Velî'nin genelde Ankara'ya özelde dergâhın bulunduğu Hamamönü/Hacettepe semtine, “şerefü'l-mekân bi'l-mekân” fehvasınca kazandırdığı manavî şerefi, bağlı bulunduğu tasavvufî ekolü gerekçeli olarak anlatmış ve eksik bilgiye dayalı ortalıkta dolaşan yanlışlıkları imkânlar ölçüsünde düzeltmeye çalışmışım. Bugünkü konuşmamda, sınırlı kaynaklara dayalı olarak Şeyh Tâceddin Mustafa'nın edebî şahsiyetini ve elimizde bulunan “Divançe”sini orijinal metniyle birlikte tanıtmak istiyorum.

1.Şeyh Tâceddin Mustafa'nın edebî şahsiyeti

Varlığından haberdar olduğumuz risalelere henüz ulaşamamakla birlikte, elimizde bulunan Arapça “*Evrâd-ı Şerif*”i ve Türkçe yazdığı “*Divançesi*” ile Enver Behnan Şapolyo'nun iki ayrı yazıda anlattıklarına bakılırsa, Şeyh Tâceddin Mustafa bu lisanlarda eser telif edecek kadar Arapça ve Farsça bilmektedir.

Ayrıca yaşadığı dönemin teamüllerine aykırı bir şekilde, divanını sade bir Türkçe ile yazacak kadar dil hâkimiyetine sahiptir.

Tanıtım yazılarının tetkikinden “*ravimizin sıkı*” olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat Ankara Eşrafından Şemsizâde Ahmet Efendi’nin kendisine hediye ettiği söylediği “*Tâceddin Sultan Efendi Hazretlerinin Esrâr-ı İlâhisi*” adlı risaleyi, bugünkü bilgilerimize göre ondan başka gören bir kimse bulunmamaktadır. Hatta ikinci tanıtım yazısında, elindeki risaleye ilaveten Şeyh Tâceddin’in hayatını anlatan biri Arapça, diğeri Türkçe iki menâkıbnâmenin varlığından söz etmekte ve araştırmalarına rağmen bulamadığını dile getirmektedir¹. Sanırım kimden bahsettiğim anlaşılmaktadır. Bu şahıs, konumundan beklenmeyecek kadar çok eser yazan ve fakat kemiyete verdiği önem kadar keyfiyete özen göstermeyen Enver Behnan Şapolyo’dan başkası değildir. Üç yıldır yurt içi ve yurt dışında aramamıza rağmen izine rastlayamadığımız risalenin tek şahidi, şimdilik O’dur. Tespit edebildiğimiz yanlışları ayıklayarak Enver Behnan Şapolyo’nun, anılan risaleye dayanarak verdiği bilgi kırıntılarından yararlanmaktan başka çare yoktur. Biz de mecburi istikamet olarak onu yapmaya çalışacağız.

Enver Behnan Şapolyo 1958’de Ankara Belediye Dergisi’nde² ve bu tarihten iki yıl sonra Türk Büyükleri Kitabı’nda³ yazdığı iki tanıtım yazısında; anılan risalenin dört bölüm ve yüz küsur sayfadan ibaret olduğunu söylemektedir. Bu yazılarda anlatıldığına göre, risalenin birinci bölümü, Tâceddinoğlu Şeyh Mustafa Ankaravî’nin Arapça olarak tertip ettiği “*Evrâd-ı Şerif*”inden oluşmaktadır. Şapolyo, bir icazet sebebiyle Tâceddin Dergâhı şeyhlerinden Osman Vâfi tarafından yapılan tasdik yazısı ve altındaki mührü bakarak “*Evrâd-ı Şerif*”in anılan Şeyh Efendi tarafından kaleme alındığını zannetmektedir; fakat bu tespit doğru değildir. Nitekim kendisi de aynı paragrafın baş kısmında, “*Şeyh Tâceddin bin Tâceddin es-Seyyid Şeyh Mustafa Ankaravî” nin telifâtından olan bir evrâd-ı şeriftir*”⁴ diyerek, hem içine düştüğü çelişkiyi, hem de yazılarındaki özensizliği ortaya koymaktadır. İkinci bölüm, Şeyh Tâceddin Sultan’ın silsilenamesidir. Şeyh Tâceddin Mustafa’nın kısa biyografisi bu bölümde bulunmaktadır. Şapolyo risalenin bu bölümünü anlatırken, bölüm başlığı olarak “*Ankara’nın Tekke Ahmet Mahallesi’nde metfun silsile-i meşâyihân ve evlâd-ı azizân bulunanları beyan eder*” ifadesini kullanmaktadır. Bu bölüm başlığı altında, Şeyh Tâceddin Mustafa ve diğer posta oturan şeyh efendilere ilaveten başka isimlerden de bahsederek,

¹ Şapolyo, E. Behnan, “Şeyh Tâceddin”, *Türk Büyükleri*, Ankara 1960, s.213.

² Şapolyo, E. Behnan, “Şeyh Tâceddin Sultan”, *Ankara Belediye Dergisi*, Ankara, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ankara 1958, S.19, s.23-24.

³ Şapolyo, E. Behnan, *Age*, 1960, s.212-218.

⁴ Şapolyo, E. Behnan, *Age*, 1960, s.213.

hepsini Taceddin Sultan'ın silsilesi olarak takdim etmektedir⁵. Halbuki biz, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Müfettişi es-Seyyid Mehmed Saadeddin'in düzenlediği 27 Rabiyyulevvel 1270/1853 tarihli raporda geçen, “ünâs ve zükûr evlad bırakmadan vefat etmiştir” ifadeden Şeyh Tâceddin Mustafa'nın geride kız ve erkek çocuk bırakmadan vefat ettiğini ve kendisinden sonra Tâceddin Dergâhı'na dışarıdan Gizli Şeyh es-Seyyid Mehmed Efendi el-Bursavî'nin tayin edildiğini biliyoruz⁶. Bu bakımdan Dergâh şeyleri ile birlikte burada sayılan 43 isimden bir kısmı, şeyh efendilerin aile fertleri, bir kısmı da bu ocaktan icazet alan kimselerdir. Üçüncü bölüm, Tâceddin Sultan'ın esrâr-ı ilâhisidir. Burada Şeyh Efendi'nin ilâhî sırlarının yanında ashâb-ı güzîn ve diğer meşhur âriflerin pek çok menkıbeleri bulunmaktadır. Bu bölümde yer alan menkıbeler, müritlerin bilgi sahibi olması için Şeyh Tâceddin Mustafa tarafından Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Bölümün başında, bu durumu doğrular mahiyette Şeyh Efendi'nin “*Arabî lisanından bir nüshasını fukarâ-i azizânın vâkıf olması için bu fakîr Türkçe'ye çevirdi;tâki umum üzere bileler*”⁷ notu yer almaktadır.

Birinci tanıtım yazısında “*dördüncü bölüm*”⁸,daha sonraki yazısında “*ikinci kısım*”⁹ olarak belirttiği son kesimin bölüm başlığı “*İlâhiyât-ı Tâcizâde*” dir. Bu kısım 85 sahife tutmakta ve yüzlerce manzum ilâhiyi ihtiva etmektedir¹⁰. Bu bölümün içi çok değerli şiirlerle doludur. Bu şiirler okunduğu zaman Tâceddinoğlu Şeyh Mustafa'nın büyük bir şair olduğu meydana çıkmaktadır. Bu eser bir Tâcî Divanı'dır. Edebiyat tarihimizi zenginleştirecek bir mahiyet taşımaktadır¹¹.

İstinsah edenin müellifle karıştırılmasına kadar uzanan bir dizi yanlışlıkları¹² bir tarafa bırakarak ifade etmek gerekirse; es-Seyyid eş-Şeyh Tâceddin bin Tâceddin Mustafa'nın, Arapça olarak tertip ettiği “*Evrâd-ı Şerif*”ine, âriflerin menkıbelerinin anlatıldığı bölümü Arapça'dan tercüme edip, diğer bölümleri telif ederek yazdığı “*Risale*”ye ve yüzlerce şiirden oluşan “*Türkçe Divanı*”na bakarak, iyi bir eğitim gördüğünü, zahîrî ve bâtınî ilimleri tahsil ettiğini, maneî tasarrufa sahip,

⁵ Şapolyo, E.Behnan, *Age*, 1960, s.213.

⁶ BOA/Cevdet-Evkâf 1270:10201.

⁷ Şapolyo, E. Behnan, *Age*, 1960, s.215.

⁸ Şapolyo, E. Behnan, *Agm*,1958, s.24.

⁹ Şapolyo, E. Behnan, *Age*,1960, s. 215.

¹⁰ Şapolyo, E. Behnan, *Age*,1960, s. 216.

¹¹ Şapolyo, E. Behnan, *Age*. 1958,s. 24.

¹² Enver Behnan Şapolyo birinci tanıtım yazısında Muharrem 1147/ 1735 tarihini taşıyan “*Tâceddin Sultan Efendi Hazretleri'nin Esrâr-ı İlâhisi*” adlı Risale'yi kaleme alanın “*Şeyh Derviş Muslu Ankaravî*” olduğunu (*Agm*, 1958, s. 23); ikinci tanıtım yazısında ise “*Hâdimü'l-Fukarâ Şeyh Derviş Muslî Mevlevî*” olduğunu (*Age*, 1960, s.216) söylemektedir. Biri yer diğeri mensubiyet ifadeleriyle yazılmış olmakla birlikte kastedilen aynı kişidir. Bu şahıs, Şeyh Tâceddin Mustafa'nın 1075/1664'de Aslanağa ibni Muslu tarafından kurulan vakfın şahidi olduğu (VGMA,1075: Def. 592, s.166,Sıra 137) ve aralarında gönül bağı bulunan Muslu (ya da Muslî)ailesine mensuptur. Risalenin yazarı değil kâtibi/ yani istinsah edeni, çoğaltanıdır.

Ankaralıların gönlünde sultan, 'urefa ve 'ümaranın nezdinde velî, maneviyat ehli, söz ve nazım üstadı ulu bir kişi olduğunu söylemek mümkündür.

II.Şeyh Tâceddin Mustafa'nın Divançesi

Divançe'nin başlığında, "*Divân-ı Tâceddîn-i Velî kuddise sırruhu'l-celî, der-defn-i hâk-ı 'itrnâk-ı Ankara*"¹³ ibaresi yazılıdır. Bu başlığa karşılık Divançe'de yer alan on üç şiirin makta' beytinde "*Tâceddinoğlu*" ismi kullanılmaktadır. Tâceddin-i Velî'nin başka, Şeyh Tâceddin Mustafa'nın baba-oğul/ayrı şahsiyetler olduğunu zanneden kimileri, başlıkla makta' beyitlerinde geçen ifadeleri bir çelişki gibi görmüşlerdir¹⁴. Oysa "*Tâceddin-i Velî*" ile "*Tâceddinoğlu Şeyh Mustafa*"nın aynı şahıs olduğu bilindiği takdirde hiçbir çelişkinin olmadığı görülecektir.

Tâceddin-i Velî'nin Divanı'nın yer aldığı Risele elimizde olmadığı için yazma 85 sayfadan oluşan bu bölümde kaç şiirin bulunduğunu bilemiyoruz. Buna karşılık tanıtım yazılarında verilen örneklerden Divan'da yer alan şiirlerden oluştuğu anlaşılan on üç şiirin yer aldığı ansiklopedik boyda dört sayfadan meydana gelen ve bizim "*Divançe*" olarak adlandırdığımız bir şiir demetine sahibiz.

Şimdi orijinal metniyle birlikte sözünü ettiğimiz "*Divançe*"de yer alan ilahî formunda ölçülü ve kafiyeli olarak yazılan bu şiirleri birlikte okuyalım¹⁵. Şiirlerin tetkikinden anlaşılacağı üzere, XVI-XVII. yüz yıllarda herkesin Arapça ve Farsça yazmaya özen gösterdiği bir ortamda Şeyh Tâceddin Mustafa, dönemine göre sade bir Türkçe ile yazmayı tercih etmiştir¹⁶.

¹³ Ankara sahaflarından Kâmil Şahin'in Özel Koleksiyonu. Divançe'nin bir kopyasını bize lütfettiği için Kamil Şahin Hoca'ya teşekkür ediyorum.

¹⁴ Enver Behnan Şapolyo bu konudaki çelişkilerinin şu şekilde satırlara dökmektedir: "*Bu şiirlerden anlaşılacağına göre, Şeyh Tâceddin gibi oğlu Mustafa'da büyük bir zattır. Ankaralıları yıllardan beri kendine bağlayan bu ince ruhlu tarikat piri ve oğlu, aynı zamanda büyük şairlerdir...İşte hayatını yazdığımız Şeyh Tâceddin ve oğlu Şeyh Mustafa da tasavvufta olduğu kadar edebiyat tarihimizde de önemli yer almaya değer şahsiyetlerdir*"(Age, 1960, s.218). "İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân Olarak Ankara'da Bir Celvetî Dergâhı ve Tâceddin Sultan" başlıklı tebliğinde Mustafa Aşkar Hocamız ise aynı konuda şunları yazmaktadır: "*Burada zikredilen şiirler,elimizdeki yazma nüshanın başlığına bakıldığında ilk bakışta Tâceddin Velî'ye ait gibi görünmektedir. Ancak şiirin makta' kısmında şairin adının "Tâceddinoğlu"olarak yazılmış olması bu tespiti şüphelendirmektedir. Şairlerin hayatlarını ele alan tezkirelerde "Tâceddinoğlu" adında bir şairin biyografisine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır*(Mehmet Âkif, *Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik*, Ankara 2007,s. 118-137).

¹⁵ Divançe'de yer alan şiirlerin transkripsiyonları Prof. Dr. Mustafa Aşkar Hocamız tarafından Birinci Mehmet Âkif Sempozyumu'nda sunduğu tebliğ ekinde yayınlanmıştır (Aşkar, Mustafa, *Agm.s.118-137*). Ancak bu yayında çok fazla tapaj hataları ve mısra kaymaları bulunmaktadır.

¹⁶ Döneminden beklenmeyecek kadar sade bir Türkçe ile yazması Şeyh Tâceddin Mustafa'nın, kökleri Orta Asya'ya dayanan ve merkez Niksar olmak üzere Bafra, Ordu, Niksar yörelerini içine alan Karadeniz sahillerinde kurulan Tâceddinoğulları Beyliği'ne mensup olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü bu beyliğin dili Türkçe, mezhebi Sünnî-Hanefî idi. Anadolu coğrafyasının bu kesiminde 1308-1425 yıllarında bazen bağımsız, bazen tâbi durumda 117 yıl hüküm sürdükten sonra Osmanlı ülkesine katılmıştır (Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar, Türkiye (1074-1990)*, Ankara 1996., B. 2, C.II, s.86-87). Tâceddinoğlu Hüseyin Bey'in timarı olan mülk viran mezarının 6 Zilkade 991/1583 tarihinde 150 müd galyleyle iltizama verildiğine ilişkin bir kaydn 1 Numaralı Ankara Şer'îye Sicil'i'nde yer alması (Anka-

1.Divançe'de yer alan şiirler

Divân-I Tâceddîn-i Velî

(*Kuddise sırruhu'l-celî der-defîni hâk-i 'ıtır-nâk-ı Ankara*)

Ey cümleyle ma'bûd olan, derdime dermân sendedir.

Âşıklara matlûb olan, derdime dermân sendedir.

Aşkdır begim ana giden, aşkdır murâda irgören;

Olmuş gönüllerdir gören, derdime dermân sendedir.

Aşkdır tenimde cân olan, *mest-i elest*¹⁷ insân olan;

Âşıklara îmân olan, derdime dermân sendedir.

Sensin Kerîm Sensin Rahîm, âşıklara aşkın na'îm;

Vaslın cinân hicrin cahîm, derdime dermân sendedir.

Tâceddînoğlu çâresi, çoktan bezm-i avâresi;

Lutfin senin çün çâresi, derdime dermân sendedir.

Diğer (I)

Geldik kapuna yâ şekûr, irham lenâ yâ Rabbenâ.

Sensin kerîm sensin gafûr, irham lenâ yâ Rabbenâ.

İşim benim sehv-i hatâ, cenâbına düşen 'atâ;

*İrci'*¹⁸den gelen nidâ, irham lenâ yâ Rabbenâ.

Çün ismindir Senin rahmân, kamûya sen ettin ihsân;

Meded eyle Senden dermân, irham lenâ yâ Rabbenâ.

Başım kodum bu meydâna, muntazırım ben ihsâna;

Garîkım gerçi 'ısyâna, irham lenâ yâ Rabbenâ.

ra 1 Numaralı Şer'îye Sicili, Yayına hazırlayan Halid Ongan, Ankara, TTK Yayını, s. 84), Şeyh Tâceddin Mustafa'nın yaşadığı yıllara tekaddüm eden dönemde Tâceddînoğullarına mensup bazı ailelerin Ankara'da yaşadığını göstermektedir.

¹⁷ Şair,yaratılanların Yaratana ile "elest" meclisinde buluşup ahitleşmelerinin anlatıldığı Kur'an ayetine telmihte bulunulmakta ve o andan itibaren ilâhi aşkın cezbesine tutulan insanların durumuna dikkatlerimizi çekmektedir."Rabbin...onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki:Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da),Evet (buna) şahit olduk, dediler" (KK, VII/172).

¹⁸ Burada da Rabbin'den davet alanların davete icabet edişlerine gönderme yapılmaktadır: "Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön, (Seçkin) kulların arasına katıl ve cennetime gir"(KK, LXXXIX/27,28,29,30).

Günâhım oldu gâyetsiz, senin lütfün nihâyetsiz;
Nice bulam hidayetsiz, irham lenâ yâ Rabbenâ.

Tâceddînoğlu dir kaldım, günâhım anladım bildim;
Yüzüm kara sana geldim, irham lenâ yâ Rabbenâ.

İLÂHI (I)

Yâ hafîyye'l-eltâf menbau'l-'atâ
*Huve'l-evvel huve'l-âhir*¹⁹ yâ Mevlâ
Geçti ömrüm cümle işlerim hatâ
Huve'l-evvel huve'l-âhir yâ Mevlâ

Tehîdir elimiz yüzümüz kara
Düşeli derdine oldum avâre
Visâlin nûrudur bu derde çâre
Huve'l-evvel huve'l-âhir yâ Mevlâ

Visâlin meyinden içenler kandı
Bu fenâ mülkünden gönül usandı
Gayri kapım yokdur varayım efendi
Huve'l-evvel huve'l-âhir yâ Mevlâ

Mağlûb-i hevâyım kaldım sekrinde
Geçir 'avâyıktan koma mekrinde
Zâkirin olayım kalbim fikrinde
Huve'l-evvel huve'l-âhir yâ Mevlâ

Tâceddînoğlu der ey Ulu Settâr
Ten senin cân senin elimde ne var
Gerçi kim 'âsıyım maksûdum dîdâr
Huve'l-evvel huve'l-âhir yâ Mevlâ

¹⁹ Allah'ın zâtına ve kudretine dikkat çekerek, kulun aczini ortaya koymaktadır. Bu kulun Yaratacısına yakarışının zirvesidir. Allah ilktir, her şeyden öncedir, başlangıcı yoktur, varlıkları O yaratmıştır. Sondur, varlıkların yok oluşundan sonra da O bâkidir. Zâhirdir, varlığı birçok delille gün gibi açıktır. Bâttir, zâtının hakikati duyular ve akıllarla idrak edilemez. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu ifadelerle anlatılmaktadır: "O ilktir, sondur, zâhirdir, bâttir. O, her şeyi bilir" (KK, LVII/3).

İlahi (II)

Sâlike olmaz tecellî bulmasa kalb-i safâ
Zira kim *"en leyse li'l-insâni illâ mâ sa'â"*²⁰

Bahâne gerek fazlına yani esbâbladır
Her amel bahânesiz olmaz *"ve'llezine câhedû finâ"*²¹

Denilmez ücret ile ol 'amel *"li-vechillâh"*²²
Çıkar iki cihânı kalbinden cennet dahî sivâ

Tâceddinoğlu gerek 'amel zâtına bi'z-zât
Kat'ola ücret kesbiyle 'amel kizbdır da'vâ

İlâhi (III)

Kerem eyle ilâhî kıl 'inâyet
İre kalbume muhabbet câna gayret

Bahar irub muhabbet öte bülbül
İrişe şemm âçıla verd-i cennet

Maâşımı idüb tebdil-i maâda
Ki her şeyde görüne 'ilm-i 'ibret

İçûb aşkın şarâbın mest olam ben
Yolunda ölmek ola câna minnet

Ki feth it *"küntü kenzin"* sırrını sen
Açıla *"men araf"* sırrına kurbet

²⁰ *"Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur"* (KK, LIX/39). Hiç şüphesiz, maddî-manevî emeğin kutsallığına işaret eden bu ayet-i celileye telmih yapılarak, ihtiyaç içinde ve hulûs-i kalp ile yakarıştâ bulunmanın ve talepkâr olmanın önemine vurgu yapılmaktadır.

²¹ Bu dünyada hiç bir şeyin sebepsiz ve boşuna olmadığı, cihat ayetinden bir alıntı yapılarak anlatılmaktadır. Şair güçlülerin güçlüsünden alıntı yaparak kendi şirine güç katmaktadır. Şiirde alıntı yapılan ayetin meali şöyledir: *"Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza erİştireceğiz. Hiç şüphesiz yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir"* (KK, XXIX/69).

²² Kur'ân-ı Kerim'de değişik türevleriyle sıkça geçen *"Li-vechillah"* kavramı ile Allah'ın rızası, hoşnutluğu anlatılmaktadır. Çünkü insanın mutlu veya mutsuzluğu yüzünden belli olmaktadır. Bir başka ifade ile insanın duygu ve düşüncesi yüzüne yansımaktadır. Nitekim *"Gâşiyeh"* suresinde bu durum şöyle anlatılmaktadır: *"O gün bir takım yüzler de vardır ki, mutludurlar; (dünyadaki) çabalarından hoşnut olmuşlardır, yüce bir cennettedirler. Orada boş bir söz işitmezler"* (KK, LXXXVIII/8,9,10,11).

Ki “*semme vechi*”nin lutfuna îrgör
 ‘Ayân ola her eşyâda hakikat
 Beni öldür ölem ölmezden evvel
 Ecel ardında oldu çünkü devlet
 Budur Tâceddinoğlunun niyâzi
 Fenâ bulub aradan gide kesret

Diğەر (II)

Hudâyâ it hidâyet eyle tâlib
 Beni nefsin elinden Sen emîn it
 Değil mi rahmetin kahrına gâlib
 Beni nefsin elinden Sen emîn it
 Efendiye münâsib lutf u şefkat
 Kula düşen recâ Mevlâ’ya minnet
 İki âlem Senin taht-ı hükûmet
 Beni nefsin elinden Sen emîn it
 Elindedir Senin bozmak düzetmek
 Sana lâıyk yine görmek gözetmek
 Değil mi ululuk çûn cürmü örtmek
 Beni nefsin elinden Sen emîn it
 Kamuya sen velîsin var velâyet
 Velilere niçûn olmaz himâyet
 İdûb ahvâlimi hıfz-ı hırâset
 Beni nefsin elinden Sen emîn it
 Kamû ahvâlimi ittim havâle
 Ki Sensin irgören cümle kemâle
 Sığınırım celâlinden cemâle
 Beni nefsin elinden Sen emîn it

Tâceddinoğlu oldu hevâya yâr
Sivâyı eyledi nefsim benim kâr

Yine Senden olur derdime timâr
Beni nefsin elinden Sen emîn it

Diğer (III)

Âşık visale iremez ma'şûk rıza vermeyince
Maksûda nâil olamaz hâne tenhâ kalmayınca

Noksan görmez âşık yârde ayıb görmez o bir şeyde
Eğlenmez âşık bir yerde murâdına irmeyince

Âşık sa'y ider vuslata aldanmaz âşık faslına
İrişmez kimse ehline hıkdan uzak olmayınca

Âsân değil aşk yolları, mest-i ezel bülbülleri
Eğlenmez aşkın dilleri, tercümânı olmayınca

Tâceddinoğludur kande aslı ve fer'i bende
Bu sûret 'âriyet Sende bulub görmeyince

Diğer (IV)

Ki Sensin Hâlıkım halk eyleyen Sen
Senindir merhamet şefkat Allahım

Kime ağlayam kime boynum eğim ben
Senindir merhamet şefkat Allahım

'Ademden çun getürdin velimiz
Diyâr-ı gurbete düştük garîbiz

Sana lâyük nemiz var boş elimiz
Senindir merhamet şefkat Allahım

Senin bahşın efendim hâk-i sûret
'Azîm lutfun değil mi nefh-i kudret

Visâlin âşıkâ çün oldu cennet
Senindir merhamet şefkat Allahım

Hidâyet it her iş ola musâdîf
 Açıla genc ola nush-u ma'ârif
 İrub vahdet olam sırrına ârif
 Senindir merhamet şefkat Allahım
 İder Tâceddinoğlu gerçi kim hamd
 Nice olur Sana lâyük ol şükr ü hamd
 Kapundan padişahım eyleme red
 Senindir merhamet şefkat Allahım

Diğer (V)

Kaldık kamu âvâreler Senden 'inâyet Pâdişah
 Yâ neylesun bî-çâreler Senden 'inâyet Pâdişah
 Mü'min değil râhat eri fâni değil râhat yeri
 Sâlik nice bulsun Seni Senden 'inâyet Pâdişah
 Girdim yola girdim yola virdim vârim işbu yola
 Kime soram hâlim nola Senden 'inâyet Pâdişah
 Eğer sâlih eğer âsî kamu vaslın avâresi
 Lutfun Senin çün çâresi Senden 'inâyet Pâdişah
 Oldu gafûr ismin Senin, rahmet Senin mahlûk Senin
 Âlem Senin yâ ben kimin Senden 'inâyet Pâdişah
 Kime açam ben hâlimi, kim dinlesun feryâdımı
 Lutfeyle Sen al elimi Senden 'inâyet Pâdişah
 Tâceddinoğlu gidelum bir ehle hizmet idelum
 Kudret Senin ne diyelum Senden 'inâyet Pâdişah

Diğer (VI)

Kulun mülkü yoktur Senin hükmünde
 Efendim herhalde mu'înim Sensin
 Zâhirim bâtınım Senin elinde
 Efendim herhalde mu'înim Sensin

Her ne itsen iden elinde Senin
Fâil-i mutlaksın iruşur elin
Sana gâyet hâzır ne itsem bilin
Efendim herhalde mu'înim Sensin

Kula düşen kendi günâhın bilmek
Efendiye lâyük suçundan geçmek
Hiç ola mı Senin kapundan gitmek
Efendim herhalde mu'înim Sensin

Bir 'abd-i 'âcizim ne itsem gerek
Cenâbına lâyük ne tutsam gerek
Hazretine Senin ilesem gerek
Efendim herhalde mu'înim Sensin

Tâceddinoğlu dir her şeyde 'alîm
Affeyle günahım bir ismin halîm
Gayri kimdir rahîm ya var mı kerîm
Efendim herhalde mu'înim Sensin

Diğer (VII)

İki âlem Senin gayrı kimindir
Kapundan gitmezem neylersen eyle

İbtidâ ve intihâ cümle Senindir
Kapundan gitmezem neylersen eyle

Velfi te'dibe lâyıktr günâhım
Kapundan gitmezem neylersen eyle

Kulun ma'lûm efendisine hâli
Kapundan gitmezem neylersen eyle

Yüzü kara tehî dest bir kulundur
Kapundan gitmezem neylersen eyle

Fenâ bula ne ten kala ne cânı
Kapundan gitmezem neylersen eyle

Ne tâ'atım var ne efgân u âhîm
 Senin lutfuna mağrurum Padişahım
 Emanet eyledin cümle cihanı
 Te'addî olucak olur rahmani
 Elimden ne gelür kudret Senindir
 Senin mahlûk hüküm gayri kimindir
 İder Tâceddinoğlu bu ricâyı
 Kabûl eyle ki kurbân ola cânı

Diğer(VIII)

Nâm-ı nişân gitmeden âşık nice bulsun Seni
 'Ârı nâmusu atmadan âşık nice bulsun Seni
 Terk etmeyen cân-ı cihân, bulmaz Seni görmez 'ayân
 Ey bî-zaman ey bî-mekân âşık nice bulsun Seni
 Yol bulmaya komaz hevâ, mâni' olur hubb u sivâ
 İtmez isen derde devâ âşık nice bulsun Seni
 A'ma nice bulur Seni deryâ ola çeşmi kâni
 Meğer çeke lutfun anı âşık nice bulsun Seni
 Hiç var mıdır ki istemez bülbül kamu yol bulamaz
 Kendiliğinden varamaz âşık nice bulsun Seni
 Tâceddinoğlu konulmasa câm-ı elest sunulmasa
 Senden bana dönülme, âşık nice bulur Seni

2.Divançe'de bulunmayan şiirler

Bizim şu ana kadar elde edip tetkik imkânı bulamadığımız, Tâcî Risalesi'nin "*İlâhiyât-ı Tâcizâde*" başlığı altındaki yaklaşık 85 sayfadan oluşan dördüncü bölümden; Enver Behnan Şapolyo, Divançe'de yer alan "*âşık visale eremez...*" ve "*derdime dermân sendedir*" nakaratlı ilahilerin bir bölümünü aktardıktan sonra, burada bulunmayan bazı örnekler de vermektedir. Bu durum, elimizdeki Divançe'nin Tâceddinzâde Şeyh Mustafa'ya ait olduğunu ve bütün şiirlerini kapsamadığını, söz konusu bölümden bazı ilahiler alınarak tertip edildiğini açıkça göstermektedir.

Şu ana kadar ulaşabildiklerimizi bir araya toplama adına, aynı formda yazılan ve Divançe'de yer almayan bu örnekleri de okuyucu ile yeniden buluşturmakta yarar görüyorum.

Bir acâyib derde düştüm, anda yokdur intihâ
Nice olsun işbu derde intihâ yok ibtidâ
Bu devâ-yı derd-i aşk, âşıkırları ihya eder
Âşıkâ insaf değildir, istemek derde devâ
Tâceddinoğlı bu derdi kime derim kim anlasın
Âşıkın yolu takarrub mane-i ref'idir yâ İlâhî²³

*

Gönül nice feryâdınca ağlırsun
Ol yolu bilenlerden sormaktır
Nice efgân ider nice inlersun
Bu yolun yolcusu haber almaktır
Böyledir tâ ezel bu yolun hâli
Kimisi usludur kimisi deli²⁴

*

Dünya fânîdir, sen dahî fânî?
Âkil olan dünya sana aldanır mı
Benim mülküm deyu bilenler kani
Âkil olan dünya sana aldanır mı²⁵
Tenin bâkî değil canın emanet
Pâk ile sevdadan itme hiyanet
Mukarrerdir hesab olur kıyamet
Âkil olan dünya sana aldanır mı

²³ Şapolyo, E. Behnan, *Age*, 1960, s.216.

²⁴ Şapolyo, E. Behnan, *Agm*, 1958, s.24.

²⁵ Şapolyo, E. Behnan, *Age*, 1960, s.218.

Gelub kimse bunda karar itmedi

Fenâ metâ'ından alub gitmedi

Çün bildi seğırtti işi bitmedi

Âkil olan dünya sana aldanır mı²⁶

*

Gönül âşık isen gerçek Mevlâya

Sen sana gel, ey dil sen seni eyle

Âşıkların vuslat olur sevdası

Sen sana gel ey dil sen seni eyle²⁷

*

Terkedüb âşık ol fenâfillâh

Cümlesi kani baki bir Allah

Efdal ibadet oldu zikrullah

Elhamdulillah, elhamdulillah

Zikirsiz olmaz muhabbetullah

Cezbedir âşık min-tarafillah²⁸

Abdulkerim Erdoğan Unutulan Şehir Ankara²⁹ adlı eserine, Fehmi Kuyumcu'nun Evliyanın Dilinden³⁰ adlı kitabından aldığını ve Şeyh Mustafa Tâceddin'e ait olduğunu söylediği, üzerinde vahdet-i vücud bulutları dolaşan bir şiirden bahsetmekte ve bu şiire eserinde yer vermektedir. Fehmi Kuyumcu'nun kaynak göstermeden kitabına aldığı ve bizim şu ana kadar ulaşabildiğimiz şiirlerin sahip olduğu üslup ve muhtevaya uymayan bir tarzda yazılan bu şiirin Tâceddinoğlu'na ait olup olmadığını kesin bir dille söylemek mümkün değildir.

Şeyh Tâceddin Mustafa'ya ait olduğu kesin olan elimizdeki ilahi formundaki şiirlerde tevazu ve mahviyet hâkimdir. Şeksiz ve şüphesiz inanmış bir insanın teslimiyeti, yakarışı ve fakrı buram buram tütmektedir. Şeyh Mustafa Efendi ilahilerin sonunda "Tâceddinoğlu" ismini kullandığı halde bu şiirde sadece "Tâceddin" mahlası kullanılmıştır. Bu ayrıntıların şiir tahlilleriyle birlikte değerlendirildiğinde,

²⁶ Şapolyo, E. Behnan, *Agm*, 1958, s. 24.

²⁷ Şapolyo, E. Behnan, *Age*, 1960, s. 217-218.

²⁸ Şapolyo, E. Behnan, *Age*, 1960, s. 218.

²⁹ Erdoğan, Abdulkerim, *Unutulan Şehir Ankara*, Ankara 2004, s. 376-377.

³⁰ Kuyumcu, Fehmi, *Evliyanın Dilinden*, Ankara 1978, s. 273.

bu şiirin Tâceddin Külliyesi'ni yaptırıp vakfeden ve Tâceddin Dergâhı'nın ilk şeyhi, Tâceddin bin Tâceddin eş-Şeyh Mustafa Efendi'ye ait olmadığını söylemek sanırım yanlış olmayacaktır. Olsa olsa bu şiir, isim benzerliğinin ötesinde külliyeinin banisi ve Tâceddin Dergâhı'nın ilk şeyhi ile her hangi bir irsiyet bağı bulunmayan, görüştüğümüz torunlarının şiir yazdığını söylediği Şeyh Mehmed Galib'in oğlu ve Dergâh'ın son postnişini Mustafa Tâceddin'e ait olmalıdır. Şairi tartışmalı olan bu şiirin metni şöyledir:

Ey tâlib-i Ka'be olan
Hak bendedir Ka'be benim
Gelsin Hacc-ı ekber kılan
Hak bendedir Ka'be benim

Kim ki kapımda kul olur
Eşiğimde Ka'be olur
Münkir olan mahrum kalır
Hak bendedir Ka'be benim

Kim ki ziyaretim eder
Ma'sum pâk olur gider
Hak emrin daim tutar
Hak bendedir Ka'be benim

İnsaf idub ol ehl-i Hak
İnkârı ko gel bende Hak
Hak bendedir gitme uzak
Hak bendedir Ka'be benim

Tâceddin oldu müttaki
Zâhidin bu söz hakkı
Münkir kabul etmez Hakkı
Hak bendedir Ka'be benim³¹

³¹ Kuyumcu, Fehmi, *Age*, s. 273'den naklen Erdoğan Abdülkerim, *Age*, s. 376-377.

Sonuç

Selamlık binasında Mehmet Âkif ve arkadaşlarının misafir edildiği ve içerisinde İstiklâl Marşı'nın yazıldığı Tâceddin Dergâhı'nın banisi olan Şeyh Tâceddin Mustafa'nın telif şiirleri, Arapça yazılmış evrâd-ı şerifi ve menkıbelerin yer aldığı üçüncü bölümü Arapça'dan tercüme, diğer kısımları doğrudan kendisi tarafından yazılmış bir risalesinin bulunduğu bilinmektedir.

Şu ana kadar tetkik imkânı bulduğumuz arşiv dokümanlarına dayalı olarak yaptığımız analizlerden; Şeyh Tâceddin Mustafa'nın zâhirî ve bâtinî/şer'î ve manevî ilimleri tahsil ettiği, Türkçe'nin yanında Arapça ve Farsça'yı bu dillerde eser telif edip tercüme yapacak kadar iyi derecede bildiği anlaşılmaktadır.

O maneviyat âleminin "*bahr-i muhîd*", "*evrâd*" ve "*divân*" sahibi, Celvetiliğin Tâci kolunu kuran ve yazdığı Tâcî Risalesi ile bu tasavvuf anlayışını sistemleştiren gönül ve söz üstadı, edîb ve şair, yılların unutturamadığı mümtaz bir şahsiyettir.

Safahat Kültür Atlasında Bir Müze (Bir Proje Önerisi)*

A. Faruk Kılıç

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi

Safahat, sadece bir edebiyat kitabı değildir. Safahat, aynı zamanda en önemli kültür atlaslarımızdan birisidir. Bu atlas içerisinde kültürümüzün maddi ve manevi en güzel örnekleri de sergilenmektedir.

Antropolog ve sosyologların kültür tanımlarından birisi; bir toplumun maddi ve manevi alanlarda oluşturduğu ürünlerin tümü,¹ şeklindedir. C. Wissler'e göre kültür; bir halkın yaşama tarzıdır.² Bir diğer tanıma göre kültür; bir sosyal gruba ya da topluma ait olan, kuşaktan kuşağa aktarılan ve insanlar tarafından oluşturulan maddi ve maddi olmayan ürünlerin bütünüdür.³ Bu ve benzer tanımlara dikkat edildiğinde kültürün maddi ve manevi unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Kültürün maddi kısımları; giyecek, barınak, ulaşım araçları, makine gibi gözle görülen somut unsurlardır. Manevi kısımları ise; ahlak, gelenek, görenek, inanç sistemleri ve idealler gibi gözle görülmeyen soyut unsurlardır.⁴

Esasen kültürün maddi ve manevi unsurlarını birbirinden tamamen ayırmak imkansız gibidir. Çünkü bunlar arasında çok ciddi bir etkileşim vardır. Nite-

¹ Mahmut Tezcan, *Kültürel Antropoloji*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997, s.4.

² Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 1987, s.37.

³ Sezgin Kızılcılık, Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitabevi, Ankara, 1994, s.271.

⁴ Bkz., Tezcan, a.g.e., s.4,5.

kim kültür değişmeleri konusunda uzman bilim adamlarından Mümtaz Turhan, kültürün maddi ve manevi unsurları arasında çok yakın bir ilişki olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre maddi kültür alanındaki değişmeler; manevi alana kıyasla daha önce gerçekleşmekte, daha hızlı olmakta ve daha çabuk kabul görmektedir.⁵

Akif ve Safahat araştırmalarında daha çok kültürün manevi unsurları üzerinde durulduğu tespitinde bulunabiliriz. Bu elbette çok önemlidir. Fakat bu alanda maddi kültür unsurlarını da gözardı etmemeliyiz. Çünkü bunlar bize o dönemin toplum ve kültür hayatı bağlamında çok önemli veriler sunmaktadır. Biz bu bildiride daha çok bu konu üzerinde odaklaşacağız.

Bize göre Safahat ve Akif havzasında bir müzeyi donatacak kadar maddi kültür materyali bulunmaktadır. Biz bu materyallerin; ilgili mekan, ses, ışık, kahraman ve şiirlerle kompoze edilerek bir **“Safahat Müzesi”** oluşturabileceği kanaatindeyiz.

Safahat'ta geçen bazı maddi kültür unsurları ve ebedi tablolar

Akif, Safahat'ta ele aldığı bazı maddi kültür unsurlarının etrafında ebedi tablolar resmetmiştir. O, kendi döneminin sosyal, ekonomik, siyasi, kültür ve dini hayatını bu tablolarda somutlaştırarak ebedileştirmiştir. O, bu bağlamda çok dikkate değer tipolojiler de oluşturmuştur. Şimdi bunlardan bazılarını görelim.

Hasır: Saz gövdelerinden, kurumuş bitki saplarından örölmüş taban sergisi veya tavan örtüsüdür.⁶ Hasır, bizim kültür hayatımızdaki çok önemli maddi kültür unsurlarından bir tanesidir. Maalesef, günümüz insanları içinde orijinal hasır görmeyen nice kimse vardır. Akif, “hasır”ı en çarpıcı bir şekilde ele alan edebiyatçıları-mızdan birisidir. O, hasırı çok farklı açılardan sembolize eder.

Safahat'ın birinci kitabında **“Hasır”** isimli bir şiir vardır. Akif, burada hasırı; yokluğun fakirliğin, acının, ızdırabın, zulmün, duyarsızlığın bir sembolü olarak ele alır. Şahit olduğu bir olayda başrolde hasır vardır. Olay şöyle cereyan eder: O dönemde İstanbul'un bir mahallesinde kimsesiz hasta bir kadın vefat eder. Komşuları eve gelirler cenazeyi defnetmeye çalışırlar. Kadın o kadar fakirdir ki evinde bir kefen ya da kefen vazifesi görececek bir eşyası bile yoktur. Bunun üzerine ekonomik imkanları çok iyi olmayan komşuları onu defnetmek için en ucuzundan bir hasır alırlar. Akif, hasır almaya gelen komşularla dükkancı arasındaki pazarlığa şahit olur. Sonunda biraz dükkancı biraz da komşular fedakarlık eder ve hasır pazarlığı biter. Hasır, omuzlanarak cenazeye kefen olmak üzere yola çıkar ve öyle de olur. İşte bu acı olay, Akif'in hasır isimli şiiri yazmasına sebep olur.

⁵ Bkz. Turhan, a.g.e., s.28.

⁶ Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü, Haz., İsmail Parlatır, Hamza Zülfikar, Nevzat Gözaydın, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.353.

Normalde genellikle bir yer sergisi olarak kullanılan hasırın, bir kefen olarak kullanılması o dönemin sosyo-ekonomik durumunu göstermesi açısından çok önemlidir. Önermiş olduğumuz “Safahat Müzesi”nde somutlaştırılması gereken ebedi tablolardan birisi bu olay olmalıdır. (Bu işler için balmumu heykelciliği, resim, kuklacılık, marangoz işçiliği vb. tekniklerden yararlanılabilir.)

Ebedi tablo -1: İstanbul, Fatih yakınlarında vefat eden hasta bir kadının yokluktan dolayı ucuz bir hasırla kefenlenmesi olayı. Bu tabloda fakir bir mahalle vardır. Mahallede bir aktar dükkanı ve Akif de oradadır. Aktarda hasırlar, değişik ilaçlar, otlar vs. vardır. Üç beş fakir insan omuzlarında hasıra sardıkları bir kadını mezarlığa doğru götürmektedir. Akif de bu olayı melal duygularıyla izlemektedir.

Bu tablonun yanında bir piriç levha üzerinde Hasır Şiiri yazılıdır. Bu şiirin yanında şiirin seslendirildiği bir kayıt vardır. Müze ziyaretçileri bu tabloyu gördüklerinde arzu ederlerse ilgili şiiri de dinleyebilirler. Şiir, fon müziğiyle uyumlu bir şekilde ve biraz da sadeleştirilerek okunur. Gereki hallerde manayı bozmayacak şekilde şiir kısaltılabilir. Böylece bu ebedi tabloyu gören ziyaretçiler, zaman tüneline 1910’lu yıllara gidecek, Safahat’ın bir kısmını yaşama ve hissetme imkanını elde edeceklerdir.

Hasır

Geçende, Yayla civarında bir ufak cevelân

Bahânesiyle, bizim eski âşinâlardan

Bir attarın azıcık gitmek istedim yanına,

Ki her zaman beni da’vet ederdi dükkanına.

Biraz müsahabeden sonra söktü müşteriler:

-Ver ordan on paralık zencefil, çörek otu, biber.

...

Epeyce fâsıladan sonra geldi başka biri:

-Genişçe bir hasırın var mı? Neyse hem değerli,

Cenaze sarmak içindir, eziyyet etme sakın!

Mahallemizde beş aydır yatan o hasta kadın?

Bugün, sabahleyin artık cihandan el çekmiş...

- Ne çâre! Kısmeti bir böyle günde ölmekmiş.

- Yanında kimse de yokmuş... Aman bırak neyse...

Ecel gelince ha olmuş, ha olmamış kimse!

-Dokuz kuruş bu **hasır**, siz, sekiz verin haydi..
Pazarlık etmiyelim bir kuruş için şimdi!
Hasır büküldü, omuzlandı, daldı bir sokağa;
Sokuldu kimbilir ordan da hangi bir bucağa.
Açıldı bir ölü saklanmak üzere sînesine;
Kapandı ketm-i adem heybetiyle sonra yine!
Beş on fakîre olup bar-ı düş-i istiskaal,
Huzûr-i lâlini bir nevha etmeden ihlâl,
Sükûn içinde uzaklaştı âşiyânından.
Geçince sûrunu şehrin, uzattı servistan
Garîb yolcuyu tevkîfe bin bükülmez kol!
Omuzdan indi **hasır**, yoktu çünkü artık yol.
Mezarcının o kürek yüzlü dest-i lakaydı
İanesiyle nihâyet mezara yaslandı.
Hücûm-i mihnet-i peyderpeyiyle dünyânın,
Hayâtı bir yığın âlâm olan zavallı kadın,
Hasırdan örtüsü düşünde hufreden indi..
Enîn-i rûhu da artık müebbeden dindi.
Bu hatırat ile kalbimde başlayınca melâl,
Oturmak istemez oldum, kıyâm edip derhal;
- Yüzümde âleme nefrin, içimde şevk-i memât;
Gözümde içyüzü dehrin: Yığın yığın zulümât!-
Bulduğum o mukassî mahalden ayrıldım.
Bu perde bitti mi? Heyhât! Atmadım bir adım,
Ki rûhu eylesin böyle bin fecîa harâb!
Hayât namına, yâ Rab, nedir bu devr-i azâb?'

Akif, Fatih Camii isimli şiirinde de hasırdan bahsetmektedir. O, kendi çocukluğunda Fatih Camii'nin hasırlarla kaplı olduğundan bahsetmektedir. Akif'in babası zaman zaman kendisini ve kız kardeşini Fatih Camii'ne götürmektedir. Büyükler namaz kılarken çocuklar da sevinçle hasırlar üzerinde koşmakta, oynamakta ve böylece camie ısınmaktadırlar. Bu olay da aslında bize "**çocuk ve cami**" bağlamında ebedi bir tablo çizmektedir:

⁷ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz., M. Ertuğrul Düzdağ, İFAV Yay., İstanbul, 1993, s.27,28.

Fatîh Camii

...

*Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: "Bu gece,
Sizinle cami'e gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Merâmınız yaramazlıksa işte ev, oturun!"
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namâza durdu mu, haliyle koyverir peşimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,
Ne âşikaane koşardım **hasırlar** üstünde!
Hayâl otuz sene evvelki hâli pîşimden
Geçirdi, başladım artık yanımda görmeye ben:
Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak;
Vücûdu zinde, fakat saç, sakal ziyâdece ak;
Mehîb yüzlü bir âdem: Kılar edeble namaz;
Yanında bir küçücek kızcağızla pek yaramaz
Yeşil sarıklı bir oğlan ki: Başta püskül yok.
İmâmesinde fesin bağlı sâde bir boncuk!
Sarık hemen bozular, sonra şöyle bir dolanır;
Biraz geçer, yine râyet misali dalgalanır!
Koşar koşar duramaz, âkibet denir "amîn"
Namaz biter. O zaman kalkarak o pîr-i güzîn,
Alır çocukları, oğlan fener çeker önde,
Gelir düşer eve yorgun, dalar pek âsûde
Derin bir uykuya...⁸*

Safahat'ta geçen bir diğer önemli maddi kültür unsurlarımızdan birisi de küfedir. Küfe de günümüz insanının unutmaya başladığı kültürel değerlerimizdendir.

Küfe: Genellikle söğüt veya başka ağaç dallarından örülen, yük taşımaya yarayan, kaba ve dayanıklı sepettir.⁹ Küfe, Akif'in sembolik anlamlar yüklediği maddi kültür unsurlarından birisidir. Safahat'ın birinci kitabında Küfe isimli müstakil bir şiir var-

⁸ Ersoy, a.g.e., s.8,9.

⁹ Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü, a.g.e., s. 491.

dır. Akif, burada küfe'yi geri kalmışlığın bir sembolü olarak öne çıkarmaktadır. Safahat Müzesinde olması gereken materyallerden birisi de küfedir.

Küfe isimli şiiri iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölüm; o dönemde İstanbul'un belediye hizmetlerinin, mimari yapısının ne kadar kötü olduğunu tasvir etmektedir. İkinci bölüm; küfecilik ya da hammallık yapan bir adamın ölmesinden sonra sokakta kalan küfeyle, ortada kalan oğlu arasındaki münasebeti ele almaktadır. Oğul, babasının ölmesinden küfeyi sorumlu tutmaktadır. Kendi kaderinin babası gibi olmaması için okumayı istemektedir. Fakat olumsuz hayat şartları yüzünden zavallı çocuk, okumak yerine hamal olmak zorunda kalır ve akranları okula giderken o; küfenin altında ezilmeye başlar. Akif, o talihsiz çocuğun sırtında küfeyle okumak istediği okulun yanından geçişini bir ebedi tablo gibi önümüze koymaktadır. Bu tablo sadece özel bir olayı değil; belki o dönemdeki Doğu ve Batı toplulukları arasındaki genel refah uçurumuna da işaret etmektedir.

Ebedi Tablo -2: Burada birbirini tamamlayan iki görünüm vardır. *Birinci Görünüm:* 1900'lü İstanbul'un kenar mahallelerinden birisi. Birbirine yaslanmış, neredeyse rüku halindeki evler. Sokakta yağmur sularından göletler oluşmuş. Akif, elinde bastonu, sulara gömülmemiş birkaç taşa basa basa sokakta yürümeye çalışır. Sokakın ortasında yarıya kadar yağmur sularına batmış bir küfe. Küfenin yanında elbiseleri çok fakir, cılız bir çocuk; küfeye tekme atmak üzere ayağını kaldırmış ona hamle yapıyor. Karşıda bir evin camında çocuğun annesi, oğluna küfeye vurmaması için bağıyor...

Küfe

*Beş on gün oldu ki, mu'tada inkıyâd ile ben
Sabâhleyin çıkıvermiştim evden erkenden.
Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek:
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmiyerek!
Adım başında derin bir buhayre dalgaları,
Sular karardı mı, artık gelen gelir dayanır!
Bir elde olmalı kandil, bir elde iskandil,
Selametın yolu insan için bu, başka değil!
Elimde bir koca değnek, onunla yoklayarak,
Önüm adaysa basıp, yok, denizse atlayarak,
Ayakta durmaya elbirliğiyle gayret eden,
Lisân-ı hâl ile amma rükûa niyyet eden*

*O salhurde, harab evlerin saçaklarına,
Sığınmış öyle giderken, hemen ayaklarına
Delîlimin koca bir şey takıldı... Baktım ki:
Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski.
Bu bir hamal küfesiymiş... Aceb kimin? Derken;
On üç yaşında kadar bir çocuk gelip öteden,
Gerildi, tekmeyi indirdi öyle bir küfeye:
Tekermeker küfe bîtâb düştü tâ öteye.
-Benim babam senin altında öldü, sen hala
Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha!
O anda karşığı evden bir orta yaşlı kadın
Göründü:
- Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!
Ne istedin küfeden yavrum? Ağzı yok, dili yok,
Baban sekiz sene kullandı... Hem de derdi ki: "Çok
Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz..."
Baban gidince demek kaldı âdetâ öksüz!
Onunla besliyeceksin ananla kardeşini.
Bebek misin daha öğrenmedin mi sen işini?"
Dedim ki ben de:
- Ayol dinle annenin sözünü...
Fakat çocuk bana haykırdı ekşitip yüzünü:
Sakallı, yok mu işin? Git, cehennem ol şuradan!
Ne dırlanıp duruyorsun sabâhleyin oradan?
Benim içim yanıyor: Dağ kadar babam gitti...
Baban yerinde adamdan ne istedin şimdi?
Adamcağız sana, bak hâl dilince söylerken...
Bırak hanım, o çocuktur, kusura bakmam ben...
Adın nedir senin, oğlum?
- Hasan .
- Hasan, dinle.
Zararlı sen çıkacaksın bütün bu hiddetle.*

*Benim de yandı içim anlayınca derdinizi...
Fakat, baban sana ısmarlayıp da gitti sizi.
O, bunca yıl çalışıp alınının teriyle seni
Nasıl büyüttü? Bugün, sen de kendi kardeşini
Yetim bırakmıyarak besleyip büyütmelisin.
- Küfeyle öyle mi?
- Hay hay! Neden bu söz lâkin ?
Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?
Ayıp: Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak.
- Ne doğru söyledi! Öp oğlum amcanın elini...
- Unuttun öyle mi? Bayramda komşunun gelini:
"Hasan, dayım yatı mekteplerinde zabittir;
Senin de zihnin açık... Söylemiş olaydık bir...
Koyardı mektebe... Dur söyleyim" demişti hani?
Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni!
Söz anladım ki uzun, hem de pek uzun sürecek;
Benimse vardı o gün birçok işlerim görecek;
Bıraktım onları, saptım yokuşlu bir yoldan.
Ne oldu şimdi aceb, kim bilir, zavallı Hasan?¹⁰*

İkinci Görünüm: Fatih mahallesinde odun, kömür, kumaş vs. malların satıldığı bir mekan. Etrafta birkaç adet deve de var. O mekanda nur yüzlü yaşlıca bir adam ve yanında sırtında koca bir küfeyle o adamın aldığı şeyleri taşıyan bir çocuk. Küfe yukarıdaki görünümde sokakta yatan küfedir. Çocuk da o küfeyi tekmeleyen yetim çocuk yani Hasan'dır. Cılız bacaklarının diz kapaklarının altı çıplaktır. Üzerinde incecik bir gömlek vardır. Halbuki mevsim kış mevsimidir. Ayağında ayakkabısı bile yoktur. Başında onu soğuktan koruyan fes de yoktur. Alnına bir çember dolamış fakat çember on üç yaşındaki bu zavallı çocuğun alnındaki kırışıklıkları gizleyememiştir.

Biraz ileride bir Ortaokul vardır. Öğrenciler okuldan yeni çıkmaktadır ve Hasan'la sokakta karşılaşır. Onların durumu Hasana göre çok iyidir. Hasan da onlar gibi olmayı, onlar gibi okula gitmeyi ne kadar çok istiyordu. Hasan, çocuklar onun yanından geçerken çok üzülür, onun bakışları adeta yardım dileyen gözyaşları gibidir. Yanında kız çocuğuyla birlikte bu olaya şahit olan Akif de çok üzülür:

¹⁰ Ersoy, a.g.e., s.21,22.

*Bizim çocuk yaramaz, evde dinlenip durmaz;
Geçende Fatih'e çıktık ikindi üstü biraz.
Kömürcüler kapısından girince biz, develer
Kızın merakını celbetti, dâima da eder:
O yamru yumru beden, upuzun boyun, o bacak,
O arkasındaki püskül ki kuyruğu olacak!
Hakîkaten görecek şey değil mi ya? Derken,
Dönünce arkama, baktım: Beş on adım geriden,
Belinde enlice bir şal, başında âbânî,
Bir orta boylu, güler yüzlü pîr-i nûranî;
Yanında koskocaman bir küfeyle bir çocukcak,
Yavaş yavaş geliyorlar. Fakat tesâdüfe bak:
Çocuk, benim o sabah gördüğüm zavallı yetim...
Şu var ki, yavrucağın hali eskisinden elim:
Cılız bacaklarının dizden altı çırcıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!
Düğümlü alnının üstünde sâde bir çember.
Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryad;
Nazar değil o bakışlar, dümû-i istimdad.
Bu bir ayaklı sefâlet ki yalnayak, baş açık;
On üç yaşında buruşmuş cebîn-i sâfî, yazık!
O anda mekteb-i rüşdiyyeden taburla çıkan
Bir elliden mütecaviz çocuk ki, muntazaman
Geçerken eylediler ihtiyârı vakfe-güzin...
Hasan'la karşılaşırken bu sahne oldu hazin:
Evet, bu yavruların hepsi, pür-sürûd-i şebâb,
Eder dururdu birer âşiyân-ı nûra şitâb.
Birazdan oynayacak hepsi bunların, ne iyi!
Fakat Hasan, babasından kalan o pis küfeyi,
-Ki ezmek istedi görmekle reh-güzârında-
İle'ebed çekecek dût-i ıztırârında!*

O, yük değil, kaderin bir cezası ma'sûma...

Yazık, günâhı nedir, bilmeyen şu mahkûma!¹¹

Mezarlık: Safahat'ta geçen çok önemli maddi kültür unsurlarından birisi de mezarlık'tır. Safahat, kabir edebiyatı açısından dikkate değer veriler sunmaktadır. Modern hayat mezarlığı ve mezarlık müctemilatını şehrin dışına, hayatın dışına atmıştır. Akif, mezarlıklardan mutlaka alınması gereken dersler üzerinde durmaktadır. Onun bu konuları ele aldığı "Mezarlık" ve "Ahiret Yolu" isimli müstakil şiirleri de vardır. O, mezarlıkla konuşmakta, ona hitap etmektedir. Böylece ölümü bir yokluk değil, varlığın farklı bir yönü olarak algılamaktadır. Bu şiirlerden hareketle söz konusu Safahat Müzesinde sergilenmek üzere çok güzel bir ebedi tablo oluşturulabilir:

Ebedi Tablo -3: Eyüp mezarlığı gibi, bir cami ve arkasında servi ağaçları arasında bir mezarlık. Caminin avlusunda musalla taşı üzerinde bir tabut var. İnsanlar cenaze namazı kılıyorlar. Bu tabloda Akif'in musalla taşı ve kabirle ilgili şu şiiri yer almalıdır:

Ahiret yolu

...

Senin en son seririndir şu bî-perva uzanmış taş,

Ki nermin hâb-gâhından çıkar, bir gün vurursun baş!

Elinde yok halâs imkânı, mâdâme'l-hayât uğraş...

O, mutlak, sedd-i râhındır, aşılmaz... Muktedirsen aş!

Musallâ: Münce mid bir mevcidir eşk-i yetimânın;

Musallâ: Ahıdır, berceste, mâtem -zâr-ı dünyânın;

Musallâ: Minber-i tebliğidir dünyâda, ukbanın;

Musallâ: Ders-i ibrettir durur pîşinde irfânın.

Bu minberden iner nâsûta en müdhiş hakikatler,

Bu yerden yükselir lâhûta en halis kanaatler.

Civarından geçer zulmette bî-pâyân hayâletler:

Kefen-ber-dûş geçmişler, kalan üryan sefâletler!

¹¹ Ersoy, a.g.e., s.22,23.

*Babam, kardeşlerim, evlâdım, annem... Belki bunlardan
Muazzez bildiğim kıymetli birçok yâr-ı can el'an,
Bu taştan atfeder zanneylerim dünyâya son im'an...
Benim rûhum bu heykelden duyar hamûş bin efgan!
Serî-i saltanatlar devrilir, alt üst olur dünyâ;
Müşeyyed burc ü bârular düşer bir bir, bu taş hâlâ,
Zamanın dest-i tahribiyle, durmuş, eyler istihza;
Bütün mevcuda hâkim bir âdem timsalidir gûya .
Namaz kılındı; duâ bitti. Kârban, yoluna
Düzüldü taht-ı memâtn girip birer koluna.
Yarım saat henüz olmuştu. Yolcular durdu;
Demek ki; komşusu dünyânın ahiret yurdu.¹²*

Biraz ileride mezarlık vardır. Mezarlıkta servi ağaçları, kabirlerin başında çiçekler ve yeşillikler vardır. Birçok insan kabirlerin başında ve dua okumaktadırlar. Tablonun ana konusu bir küçük çocukla annesidir. Küçük çocuk ezberden Mülk Suresini okumakta annesi de bunu dinlemektedir. Akif de onların yakınında bir yerde ibretle onlara bakmaktadır. Bu tabloda bir küçük çocuğun Mülk Suresini hüznle okuyuşu verilebilir. Çünkü, şiirdeki çocuğun babası vefat etmiştir. Tüm bu manzarayı anlatan aşağıdaki şiir de ney vb. fon müzikleriyle seslendirilebilir:

Mezarlık

*Bakma kabristanın ancak saha-i medhûşuna,
Dur da bir müddet kulak ver nale-i hamûşuna!
Kalbi hiç benzer mi bak sîma-yı heybet-pûşuna?
Kim ki dalmıştır hayâtın seyl-i çûşa-çûşuna,
Can atar, bir gün gelir, yorgun düşüp agûşuna!
Ey mezaristan, ne âlemsin, ne yüksek fıtratın!
Sende pinhan en güzîn evlâdı insâniyyetin;
Senden istimdâd eder feryâdı ye'sin, haybetin.
Bir yığın göz nûrusun, yâhud muhammer tynetin,
Rûh-i pâkinden coşan gözyaşlarından milletin!*

¹² Ersoy, a.g.e., s.124,125.

*Şanlı bir tarihsin: Mâzî-i millet sendedir.
 Varsa ibret sendedir, hikmet de elbet sendedir;
 Devr-i istila durur yadında, devlet sendedir!
 Çünkü hürriyyet, hamaset sende, gayret sendedir,
 Zindegî zillettir artık, bence izzet sendedir!*

*Ey âdemle varlığın ser-haddi, iklîm-i salâh!
 Başlarında sermedi bir sâye, bir müşfik cenâh
 Olmâsân , bî-vayeler nerden bulurlar inşirâh?
 Zill-i memdûdunda var âsûde bir reng-i felâh.
 Leyl-i dûra-dûruna olsun fedâ yüz bin sabâh.*

*Cevherin toprak değil, pek başka bir ma'den senin.
 Âh bilmezler ki üstünden geçerlerken senin,
 Bin dimağın lübbüdür her zerre hâkinden senin.
 Öyle feyyaz, ey zemîn-i ma'rifet, mayen senin:
 Sâye-gâhından çıkarken rûh olur her ten senin.*

*Ey mezaristan, nihan ka'ında yüz binlerce mah,
 Fışkıran hâk-i remîminden bütün nûr-i nigâh!
 Nazeninler yâl ü bâlinden nişandır her kiyah...
 Serviler Mevlâ'yâ yükselmiş birer berceste âh ,
 Hufreler Mevlâ'dan inmiş en emin bir hab-gâh.*

*Ey şebistan, ey âdem, ey perde perde kibriyâ,
 Sendedir ümmîdler: Senden doğar fecr-i bekâ.
 Her hacet-pâren okur bin şi'r-i lâhûtî-eda;
 Her neşîden rûhu eyler sermediyyet-âşinâ.
 Ey Semâvî hâk, benden bin selam olsun sana.*

*Sıkınca rûhumu ba'zen metâli'biyle hayât,
 Olur yegâne mesîrem mahalle-i emvat.
 Muhît-i velvele-darında zindeganînin,
 Ferağ-ı dâimi yoktur hayât-ı sanînin.
 Ne levs-i hirs ü mezellet zemîn-i pâkinde,
 Ne hây ü hûy-i maîşet harîm-i hâkinde,
 Bu kâinât-ı huzûrun fezâ-yı samitini*

Görünce, ömr-i perîşanımın meraretini,
Velev bir an için olsun atıp hayâlimden,
Uzaklaşır giderim mâsivâyâ artık ben.
Şu mâsivâ denilen kayd-ı ukde ber-ukde
Kırılmadan olamaz rûh bir dem âsûde.
Fakat kırılmak için böyle bir zemîn ister...
Zemîn değil yalınız, kalb-i ahenîn ister!

Geçen Sabâh idi Eyyûb'a doğru çıkmıştım.
Aşıp da surunu şehrin atınca birkaç adım,
Ufuk değişti, önümden çekildi eski cihân;
Göründü karşıda fûshat-sera-yı kabristan.
Fakat o bir koca deryâ-yı sermediyet idi,
Ki her haziyre-i sengîni mevc-i münce midir!
Kenarda durmıyarak girdim en derin yerine,
Oturdum arkamı verdim de taşların birine.
Rida-yı samte bürünmüş bütün yesar ü yemîn,
Huzûr içinde ağaçlar, sükûn içinde zemîn.
Bütün o yükselen emvac, o bî-nihaye deniz,
Derin bir uykuya dalmıştı, her taraf sessiz.
Yavaş yavaş açılıp perde-i likaa-yı muhit;
Harîm-i rûhumu doldurdu kibriyâ-yı muhit.

...

Gözüm, uzaktaki bir medfenin ayak ucuna
Çöküp ziyâret eden, bir çocukla bir kadına
İlişti. Sonra biraz yaklaşıncâ, iyiden iyi
Tezahür eyledi: Baktım, çocuk "Tebâreke"yi
Kemâl-i vecd ile ezber tilâvet eylemede;
Yanında annesi gözyaşlarıyla dinlemede.
Zemîne ra'ş'e verirken neşâid-i melekût,
Ne manzaraydı îlâhî o makber i mebhût?
Çocuk hayâta, o makber de mevte bir levha.
Tezâd-ı kudreti gör: Bak şu levh-i zîrûha!
Biraz geçince o sesler bütün hamûş oldu,

*Deminki mahşer-i pür-cûş sâye-pûş oldu.
Çocuk kadınla berâber çekildi âlemine,
Gömüldü gitti mezarlık sükûn-i dâimine.¹³*

Safahat'taki maddi kültür unsurlarından hareketle Safahat Müzesi'nde sergilenmek, hissedilmek ve yaşanmak üzere onlarca ebedi tablo oluşturmak mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır: Seyfi Baba, Kör Neyzen, Yaşlı Kadınla Ömer, Fatih ve Süleymaniye Camiilerinin Ruhu, Asım ve Arkadaşlarının Tabloları, Kartal'daki Bir Köy Düğünü, (Köyün içler acısı hali, pehlivanların komik durumu..) Safahat'taki komik olayları ele alan espri köşesi, Çanakkale Destanı, Akif'in Asım ve Arkadaşlarına Nasihatleri, İstiklal Marşı'nın Yazılması ve Mecliste Kabul Olayı...

Bizim tespitlerimize göre Safahat'ta bir müzenin müştemilatında kullanılabilecek yüzlerce maddi kültür unsuru bulunmaktadır. Safahat'ta sadece eşya isimleri değil onlarca hayvan isimi de geçmektedir. Bunlardan uygun olanlar, önerdiğimiz Safahat Müzesinde yer alabilir:

¹³ Ersoy, a.g.e., s.37-40.

Safahat'ta Geçen Eşya İsimleri

Aba	Çekmece	Hacıyatmaz	Kazma
Abani	Çeşme	Harita	Keçe
Ahır	Çifte kolon	Hasır	Kefen
Altın	Çinko tepsi	Hasır iskemle	Kemer
Altın yıldız	Çivi	Havlü bohça	Kerpeten
Anahtar	Çömlek	Heykel	Kese
Araba	Çörekotu	Hırka	Kılıç
Arakiyye-külâh	Dam	Horoz şekerleri	Kırbaç
Asa	Darbuka	Hotozlu bebek	Kilit
Atar	Def	Hurdebin-	Kireç
Atlıkarınca	Değirmi tabla	mikroskop	Kiremit
Baca	Direk	İğne	Kitabe
Bakraç	Dirhem Divit	İlaç	Kodein
Balmumu	Don	İnci	Koltuk
Baloncu	Döşek	İnciler	Köprü
Balta	Düdük	İskandil	Köşk
Bayrak	Düğme	İskelet	Kubbe
Beşik	Dürbün	Kabristan	Kulp
Beşik salıncak	Elektrikçi	Kadeh	Kumaş
Biber	Enfiye	Kadife	Kuskun
Boncuk	Eşik	Kafes	Kuyu
Bürümcük	Eşya	Kağıt	Küfe
Cam	Eyer	Kahve	Kül
Camlı Dolap	Fener	Kala- kale	Külâh
Cehiz çemen	Fes	Kalem	Kürek
Cezve	Fırıldak	Kalpak	Kütük
Cidar	Fincan	Kamçı	Lahd
Cila	Fotin	Kamış	Lamba
Cumba	Gazete	Kandil	Lastik ayakkabı
Çadır	Gazlı bez	Kantar	Levha
Çakı	Gemi	Kap	Macun
Çakşır	Gömlek	Kapı mandalı	Maden
Çamaşır	Gram	Kavanoz	Mahya
Çanak	Gülle	Kavuk	Makber
Çarık	Gümüş	Kaya	Maksurecik
Çekçek	Hab-gah	Kazan	Makta

Malta taşı	Otel saray	Seccade	Tayyare
Mangal	Oyuncak	Sedir	Tekerlek
Mangal kibrit	Örtü	Sehpa	Tekne
Masa	Papuç	Semahane	Teneşir
Matbaa	Para	Semaver	Terazi
Mendil	Payton	Seng	Testi
Mercan	Perde	Sığınak	Toplar değnek
Merdiven	Pervaz	Sicim	Torba
Mermi	Peşkir	Simid	Tren
Mest	Peyke	Sini	Tül balkon
Meşale	Peymane	Sopa	Türbe
Meşin	Potur	Sürahi	Tütün
Mezar taşı	Pösteki	Şadırvan	Uçkur
Mihrap	Pufla yatak	Şal	Ud
Minare	Püskül	Şalvar	Ustura
Minber	Raf	Şapka	Vapur
Minder	Resim	Şarab	Yağ
Mum	Saat	Şilte	Yakalık
Musalla taşı	Saçak	Şişe	Yastık
Mücevher	Sahne	Tabut	Yaşmak
Mühür	Sal	Tabutluk	Yatak
Nargile	Salıncak	Tac	Yazma
Nazarlıklı hotoz	Salta	Taht	Yelek
Neşter	Sancak	Tahta	Yemlik
Ney	Sandal	Tahtrevan	Yorgan
Nişan	Sandık	Takke	Yular
Ocak başı	Saray	Takvim	Zenbil
Ocak süpürgesi	Sarık	Tartı	Zencefil
Odun	Saz	Tasma	Zil
Otağ	Sebil	Tavla	Zincir
			Zurna
			Zümrüt

Safahat'ta Geçen Hayvan İsimleri

Akrep	Balıkçıl	Bülbül	Deve
Aslan	Baykuş	Ceylan	Domuz
At	Bit	Çekirge	Ejderha
Ateşböceği	Bukalemun	Dana	Eşek

Fare	Kurt	Sıçan
Haşere	Kuş	Sığır
Karga	Kuzgun	Sırtlan
Kaz	Leylek	Sülük
Kelebek	Maltız keçisi	Şahin
Kene	Manda	Şebek
Kırlangıç	Maymun	Tay
Kısrak	Merkep	Tekir
Koyun	Ördek	Tilki
Köpek	Örümcek	Yılan
Kurbağa	Saksağan	

Sonuç

Safahat, bizim kültür atlaslarımızdan birisidir. Onda kültürümüzün maddi ve manevi unsurları harika bir uyum içerisinde sergilenmektedir. Bize göre Safahat'taki maddi kültür unsurları biraz daha öne çıkarılmalıdır. Bu bağlamda bir **“Safahat Müzesi”** oluşturulmalıdır. Bu müzede aynı zamanda Safahat'ta geçen ebedi tablolar da canlandırılmalıdır. Bu tablolar, Akif'in yüz yıl önceki toplum hayatımıza ilişkin yakalayıp ebedileştirdiği tablolardır. Maalesef yeni nesiller bunların birçoğundan habersizdir. ***Bu eksikliği görülen, yaşanan, hissedilen, dinlenen hatta koklanan bir Safahat Müzesi'yle gidermek gerekir.***

Kaynakça

- ERSOY, Mehmet Akif, *Safahat*, Haz., M. Ertuğrul Düzdağ, İFAV Yay., İstanbul, 1993.
- KIZILÇELİK, Sezgin, Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitabevi, Ankara, 1994.
- TEZCAN, Mahmut, *Kültürel Antropoloji*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997.
- TURHAN, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 1987.
- Türk Dil Kurumu, *Okul Sözlüğü*, Haz., İsmail Parlatır, Hamza Zülfiyar, Nevzat Gözaydın, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

5. Oturum

26 Aralık 15.30 - 17.00

Oturum Başkanı
Muhsin METE

Abdülvahid İMAMOĞLU (Doç. Dr.)
“Mehmet Âkif’in dindarlık anlayışı.”

Y. Turan GÜNAYDIN
“Emin Âkif’in hatıralarında Mehmet Âkif
Ersoy.”

Rıdvan CANIM (Yrd.Doç.Dr.)
“Mehmet Âkif’in şiir coğrafyası.”

M.Akif'in Dindarlık Anlayışı

Abdulahid İmamoğlu
Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi

Dindarlık, ferdin inancına bağlı olarak içinde yaşadığı dinin, bu dine ait duygu, düşünce, arzu, beklenti ve eğilimlerinin dışı yansıyan tezahürlerinin toplamı olarak ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kimliğinde Müslüman, Hıristiyan, Mecusi yada Budist yazan bir kişi kendi diniyle ilgili ritüelleri yerine getirmiyorsa sadece din mensubu olarak kalmaktadır. Sadece inanç noktasında din ve dindara bakıldığında, inancını ibadet ve diğer dini fiillerle pekiştirmeyen kişinin dindarlığı dine mensubiyet noktasında olmaktadır. Dolayısıyla, ferdin dindarlığı, onun fiil ve hareketlerinde, tutum ve davranışlarında, kısaca Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmede ortaya koyduğu pratiklerde ortaya çıkmaktadır.

Mehmet Akif'in dindarlık anlayışına baktığımızda; O, dindar insanı, inancı sağlam, dinî fiil ve pratikleri hayatında uygulayan, dünyevi olumsuzluklardan uzak kalabilen, ruhunu faziletlerle yoğurmuş bir insan olarak görmektedir. O'na göre samimi bir Müslüman aynı zamanda iyi bir dindardır. Akif'in öngördüğü dindarlık; Kur'an ve sünnete gönülden bağlı, İslâmın ruhuna sadık, tarihi hakikatlere bağlı, ilme ve aklı selime dayalı, hurafe ve bid'atten uzak bir dindarlıktır

Ona göre her fert kendini iyi yetiştirmeli, dini kurallara uymaya çalışmalıdır. Bu konuda bilgili olanlar ise daha da ileri giderek kendi insanını ve kendi milletini aydınlatmaya çalışmalıdır. 1918'de kaleme aldığı bir yazısında, şunları söyler:

“Aradaki İslam bağına devam ettirip kuvvetlendirmek şartıyla, Müslüman milletlerin irşadını o milletlere mensup aydınlara bırakmalıyız. Bunlar, içinden çıktıkları kavmin, dilini, adetlerini, ruhunu ve huyunu diğer aydınlardan daha iyi bildikleri için daha çok başarılı olacaklardır. Bu aydınlık kendi kavimlerini okutup yazdırır, ilim ve irfan sahibi eder, servet, ticaret ve sanat hususlarında ilerlemek için geceli gündüzlü çalışırlar... Sonunda, ayrı ayrı çalışıp ilerlemiş olan bu Müslüman toplulukların birleşmesiyle, ilerlemiş bir Müslüman ümmeti teşekkül eder...” (Düzdağ, 1989, s.43).

M. Akif dindar insanı, inancı bütün, dini fiil ve pratikleri hayatında uygulayan, bedenen uzvi iptilalardan uzak kalabilen, ruhunu faziletlerle donatmış bir insan olarak görmektedir. Ancak herkesin dini anlayış ve dine bağlılığının farklı olduğunu iyi bildiği için yazılarında, vaazlarında ve özellikle Safahat’da farklı dindar tiplerle ilgili görüşler ortaya koymaktadır. M.Akif’in dindarlar ve dindarlıkla ilgili görüşlerini başlıca altı grupta toplamak mümkündür. (İmamoglu, 1996, S.118,119)

1. Geleneksel halk dindarlığı
2. Dini yaşayışında kayıtsız olanlar
3. Görünüşte dindar olanlar
4. İslami ruha yabancılaşmış olanlar
5. Taassub ehli olanlar
6. İdeal dindarlar

Şüphesiz bu tiplerini değerlendirirken M. Akif içinde yaşadığı Müslüman toplumu dikkate alır ve değerlendirmeleri buna göre yapar. Örnekleri de yaşadığı toplumdan seçer.

Geleneksel halk dindarlığı: Bu dindarlık tipi öteden beri köklenip, kalıplaşmış unsurlar halinde var olan, günümüze kadar yaşanarak gelen dindarlıktır. Gelenek ve göreneğe bağlılık, taklitçilik ve şekilcilik bu tipin aslî özelliklerindedir. M. Akif bu tipi iki kısma ayırır. Bunlardan birincisi sade Müslüman tipi diğeri ise hurafeye bağlı bir dindarlıktır.

Akif’in üzerinde durduğu sade dindar tipi, ibadetini düzenli yapmaya çalışan günlük dünya işleriyle ibadetlerini birlikte yürüten müslüman tipidir.

Akif “Fatih Camii”nde cemaatle namaz kılan kendi babasından söz eder ve “Mehib yüzlü bir adam, kılar edeple namaz”(Safahat I, s.7) derken, namazın edeple kılınmasını ve sade Müslümanların böyle kıldıklarını söylemekte ve diğer Müslümanlara da yol göstermektedir.

Başka bir yerde babasının mezarına annesiyle giden bir çocuğun “Tebareke” okuyuşu ve bu okuyuşu “Kemali vecd ile ezber tilavet eylemede”(Safahat I, s.38) diyerek izah ettiği, toplumda kabirlerin ziyaret edilmesine ve burada Kur’an okunuşuna işaret etmektedir. Bu durum halkın benimsediği sade ve güzel Müslüman yaşantıya bir örnektir.

O halk dindarlığına örnek olarak birçok yerde cemaatin camilerde toplandığını ve birlikte namaz kıldıklarını ifade etmektedir. Bunlara örnek olarak; “Akşam olmaz mı, fakat toplar ahaliyi ezan” (Safahat VI, s.316) ve “Öğle olmaz mı, cemaatle kırlarlar namazı” (Safahat VI, s.318). ifadeleri, onun Müslüman köylerini tasvir ederken kullandığı ifadelerdir. Burada şair, özellikle kırsal kesimlerde sade halk dindarlığının en güzel örneklerini sunmaktadır.

İkincisi ise hurafeye bağlı bir Müslümanlıktır. Buna örnek verirken M.Akif ; “yılancık”(mikrobik deri hastalığı) hastalığına yakalanmış bir çocuğun tedavisinden bahsederken; aktardan alınmış zencefil için “okunmuş olmalı ha” ve konuşmanın devamında “Hanım geçer nefes ettir... Geçer mi? İnşallah” (Safahat I, s.50) ifadelerini kullanmaktadır. Burada şair, hastalığın okuyup üflemeyle geçeceğini zanneden müslümanların varlığını göstermektedir.

Akif bir vaazında “Bir zamanlar kolera gibi, veba gibi hastalık gelince hafızlar tutulup, memleketin etrafı devr ettirilirdi” dedikten sonra “Evet öyle bir usul vardı. Lâkin hiçbir vakit dindarâne değildi.” (M.akif “Koleraya Dair”, SM, S:115, s.178-179) demektedir. Başka bir yerde yine; “Ay tutulmuş. Kovalım şeytanı kalkın” diyerek, dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek”(Safahat II, s.142) ifadesiyle de batıl inançlara saplanmış bir Müslüman topluluğunu ele almaktadır. Burada ayın tutulmasını şeytana bağlama ve bundan kurtulmak için dümbelek çalmak gibi İslam’a ters düşen bir inanış sergilenmektedir. Yine İslam adına uydurma hadislerin kullanılmasından dolayı “Hurafeler bürümüş en temiz Menabi’ni”(Safahat IV, s.221) demektedir. Akif bu konuda ;

“Kitab’i, Sünnet’i, icma’ı kaldırıp artık;

Havası maskara yaptık, avamı aldattık” (Safahat IV, s.221) diyerek, bazı kendini bilmez kişilerin İslâmın aslî kaynaklarına ters düşecek tutum ve davranışlarda bulduklarını belirtmiş olmaktadır.. Şair bir başka yazısında; “... milleti islamiye, şeriatı saffeti asliyesi ile muhafaza ettikçe hem dini, hem dünyası mamur imiş. O saffeti böyle bir sürü bid’atle bulaştırınca hüsrandan hüsrana düşmüş. Ne gariptir ki : şarkta, garpta, şimalde, cenupta, hasılı dünyanın her tarafında milletin avam kısmı: “Atalarımızdan böyle gördük” velvelei itirazını her nidayı irşada karşı en müt-hiş, en müstahkem bir siper gibi yükseltir dururken, mütefekkir olması icab eden

havas tabakası atalarından gördüğü iyi şeyleri de mutlaka atmak, hüviyeti milliyelerini tepeden tırnağa kadar değiştirmek sevdasında!

Dini yaşayışında kayıtsız olanlar: Bu tipte olanların özelliği; dini inancında samimi olmakla birlikte, ibadet ve dini tutumlarında kayıtsız davranmaktır. Şair ibadetlerini azaltan yada zayıflatan bir kişiden bahsederken;

“Son zamanlarda, ne olduysa, namazdan caydı

Ne cemaatte, ne mescidde, bugün komşu paşa” (Safahat II, s.303-304) diyerek önce kıldığı halde sonra boş veren, terk eden bir kişiden söz etmektedir.

Bir başka yerde “Namazın semtine bayramları uğrar sade” (Safahat VI, s.317) ifadesiyle de genelde ibadetlere bigâne kalan, sadece bayramlarda ibadeti hatırlayanlara işaret edilmiş olmaktadır.

Akif bir vaazında “Bir yere gidersiniz.... içlerinde namaz kılmayan çok azdır. Fakat bakarsınız ki, namaz kadar önemli olan zekatı kimse vermiyor... Bir başka yerde, yalnız namazla oruca önem verildiğini, halbuki müslümanlar arasında olması gereken birlik, yardımlaşma, şefkat ve merhamet duygularından hiç eser kalmadığını görürsünüz” demektedir. (M. Akif, “Mevaiz”, SR, S.466, s.278-282)

Esasen, M.Akif devamlı halkın arasında ve onunla birlikte olduğundan bazı Müslümanların, ibadetlerin bütününe yada bir kısmını uygulamada vurdum duymaz davrandıklarını çok yakından tespit etmiş olmaktadır.

Yine konuyla ilgili Akif’in bir anlatımı vardır; “... Kemal Bey merhum bir gün arkadaşlarından Nuri beyle beraber gene bu meydandan (Ayasofya meydanından) geçiyormuş. Öğle namazını kılarak camiin muhtelif kapılarından muhtelif semtlere dağılan halkı nazarı im’an ile süzdükten sonra demiş ki:

- Nuri! Bu millet ne zaman adam olur, bilir misin?

- Hayır.

- Ne zaman bu camilerden şu dizlikli, poturlu hamallarla, küfecilerle beraber senin benim gibi yakalıklı bastonlu beyler çıkarsa.

Nuri bey bu hadiseyi tanıdıklarından birine söylemiş, ben o adamdan duydum. Düşünülürse söz ne kadar doğru, ne kadar mânalıdır!... (Sıratı müstakim, S. 95, s. 290)

Bir başka örnekte Akif, sadece namaz kılmakla Müslüman olunamayacağını ifade ile, dini pratikleri bir bütün olarak ele almak gerektiğini belirtmekte ve;

“Neden uhuvvetiniz böyle münhasır namaza”

Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza? “ (safahat IV, s.231) diye sormaktadır.

Görünüşte dindar olanlar: Akif’e göre bu tipte olanlar, dini inançları zayıf olan ve ibadetlere hemen hemen hiç yer vermeyen dindarlardır. Bu tipte en belirgin özellik, gerekli gördüğünde dindarlığını ön plana çıkartma, bazen de menfaatini dindarlığın önüne koymadır. Bunun bir karşılığı da kendi menfaati dışında kılını kıpırdatmamasıdır. Şaire göre bu tip kişilerin özellikleri;

“Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırılmamak

Kendi asudeyse, dünya yansa, baş kaldırmamak” (Safahat VII, s.320) dir. Esasen bunlar Müslüman görünse de kendi menfaatlerinin bozulmaması uğruna adaleti, hakkı bir tarafa bırakabilir ve zulme göz yumabilirler. Böyle bir davranış sergileyenlerin gerçekte Müslüman olmaları ise mümkün değildir.

Zira Akif’e göre; ahlâki kriterleri hiçe sayanlar, menfaatçi ve riyakâr olanların dindarlığı da görünüşten ibarettir. Akif menfaatçi dindar tipi için; “Bakıyorum vazife-perverliği, fedâkarlığı daima başkalarından bekliyoruz” (M. Akif, SM, s.108, s.60) demektedir.

Yine, “Kır Ağası”adlı şiirinde, oruçla ilişkisi olmayan bir Kır Ağasını, sefere çıkmış, uğradığı yerde kendini oruçlu gösterip, bedava sofralardan faydalanma yoluna giden ve daha sonra ibadete bağlıymış gibi görünerek, saf Müslümanların duygularını kendi beklentisi doğrultusunda istismar eden biri olarak tanıtmaktadır. (Safahat V, s. 256).

İslami ruha yabancılaşmış olanlar: Bu tipte olanlar dini pratikleri bir tarafa bırakmış yada inanç esaslarına hiç uymayan tutum ve davranışlar sergilemektedir. Bir taraftan inanıyorum, kalbim temiz diyenler ve aynı zamanda içki içmeye devam edenleri bu grupta sayabiliriz.

M. Akif bunlar için : “Müslümanlık” denilen ruh-i ilahi arasak, “Müslümanız” diyen insan yığınından ne uzak” demektedir. Esasen O, bu tipte olanları Müslüman toplumdaki soyutlanmış ve bihaber kalmış bir yapıda görmektedir.

Akif, kalben ve ruhen Müslümanların bir araya gelemeyişini; “Nifak alameti bunlar, kuzum tamamiyle”(Safahat IV, s.231.) diyerek dile getirmekte ve bundan kurtulmak için de “Nifaka buğz ediniz halisen li-vechillah”(Safahat IV, s.231.) diyerek Müslümanlara yol göstermektedir. Esasen, Müslümanların bugünkü kötü duruma düşmelerinin sebeplerinin birisi aralarına ayrılık tohumlarının ekilmesi ve Müs-

lûmanların bunu hissedememeleridir. Bunun için parçalanma, bölünme ve zayıf düşmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Akif bu hususu daha açık olarak şöyle dile getirmektedir;

“İslam’ı evet tefrikalar kasti, kavurdu:

Kardeş, bilerek bilmeyerek kardeşi vurdu”(Safahat VII, s.395.)

İşte müslümanların en büyük düşmanı olan tefrikayı, ayrılığı böyle tasvir eden Akif, Müslümanların sadece canlarını değil aynı zamanda vatanlarını da bu yüzden kayb ettiklerini ve son olarak Müslümanların dinlerine sıra geldiğini de söylemektedir.

Yine M.Akif’in, Müslümanların günlük hayatında tesbit ettiği bir diğer husus, onun ye’s içinde olmasıdır. Bu karamsar ruh hali, ne yazık ki asırlardır müslümanın kimliği olmuş, bir türlü bu halden sıyrılamamıştır.

Bundan dolayı M.Akif, Müslümanların ye’s’e düşmemesini ister ve bu hale düşmelerini onlarda var olan iman zayıflığına bağlar. O, “Ye’s’e hiç düşmeyecek zerrece imanı olan”(Safahat II, s.155) diyerek müslümanın ye’s ve ümitsizlik içinde olmayacağını, Allah’tan ümidini asla kesmeyeceğini belirtir. Böylece şair, kendi duygu ve düşüncesinde yer vermediği ye’s ve ümitsizliği tüm Müslümanlarda da görmek arzusundadır.

M.Akif, ye’sin insanı etkileyen ve uyuşturan halinin Müslümanların ruhuna öyle kolaylıkla zerk edildiğini belirtirken şöyle demektedir;

“Ye’sin bulanık ruhunu zerk etmeye baktı;

Mel’un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı!”(Safahat VII, s.390)

Burada şair, Müslümanların sadece kendilerini ye’s çukuruna atmayıp, aynı zamanda kendilerinden sonra gelen müstakbel bir nesli de peşlerinden sürüklediğini vurgulamaktadır. Ye’sin uyuşturucu özelliğine, ruhları körlettiğine ve özellikle inanan insanların buna kapıldığına Akif hayıflanmaktadır. Kaldı ki, bu aşığı alan Müslümanlar aynı şekilde bunu bir başkasına aşılılamaya kalkmakta ve bundan dolayı, Müslümanların benliği, daima karamsar, ümitsiz bir hal almaktadır. Bu ise İslamiyet’in aslına ters düşen bir haldir. İşte Akif, inanmış bir insan olarak, başta kendi nefsinde yendiği bu azimsizlik belâsını, tüm Müslümanları uyararak onların benliğinden ve düşüncelerinden de koparıp atmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak Akif, Müslümanları günlük yaşayışlarında İslam’dan uzaklaşmış, İslamın ilme verdiği değeri hiçe sayan, cahilliğe razı olan ve maddiyata aşırı düşkün

bir yapıda görmektedir. Aynı zamanda o, Müslümanları birbirleriyle çekişen, birlik ve dayanışmadan uzak olarak tanımlamakta, buna kalben ve bütün benliğiyle üzülmemektedir.

Yine İslami ruha yabancılaşmış olanlar içinde Akif, tevekkülü yanlış anlayanları işaret etmektedir. Zira onlar her şeyi Allah'dan beklemekte, çalışmayı bir tarafa bırakarak yan gelip yatmaktadır. Bunlar için Akif :

“Sonunda bir de tevekkül sokuşturup araya

Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya” demektedir. (Safahat IV, s.215)

Esasen Akif, ibadetlerden uzaklaşmış, ruhen uyuşuk, tembel ve kaderci bir zihniyete sahip olan Müslümanları zahiren Müslüman görmekte ancak İslam'ın ruhundan uzaklaşmış bir dindar olarak vasıflandırmaktadır.Yine ruhen ümitsizliğe düşen Müslümanlar da ona göre bu sınıftandır. Zira;

“Ya senin alem-i İslam'ın inanmış ye'se

Din-i resmisi odur, vazgeçemez kim ne dese” (Safahat VI, s.341) diyen Akif, İslam âleminde çokça rastlanan yeis içindeki Müslümanlardan söz etmektedir. Onlarda neredeyse dinin yerini ye'is, umutsuzluk ve bıkkınlık almış olmaktadır. Bunlar için Akif şöyle demektedir:

“Memleket mahvoluyor, din de beraber gidiyor,

Size Kur'an, bakınız sade uzaktan mı diyor” (Safahat II, s.138)

Taassub ehli olanlar: Akif samimi ve sade dindarlara çok değer verir. Kendini olduğundan yüksek gösterenlere kızar, onları haddini aşmış bulur. Şair, softa ve taassub ehli olanlara karşıdır.

Ya taassub Ya taassub! O kadar maskaraca
Bir yol almış ki, bakarsın, (başı) misvaklı hoca,
Mütehassısken edepsizliğin eşkalinde
En ufak şeyden olur dini hemen rencide!
Milletin hayrı için her ne düşünsen bid'at
Şer'i tağyir ile terzil ise –haşa- sünnet
Artık Allah'tan utanmaz, hele Peygamberden
Hiç, sıkılmaz görünen böyle beyinsizlerden
Çekecek memleketin hali ne olmaz, düşünün!

Bir yazısında Akif, şeriatî yanlış anlayan ve yorumlayanlar ve bu konuda taassub gösterenler için; “Zavallı şeriat kimlerin elinde, hem ne gibi işlere alet olduğunu biliyor musun? Allah aşkına olsun biz daha ne zamana kadar şeriatî üzerimize çökmüş bir kâbus, karşımıza çıkmış bir umacı tahayyül edeceğiz? Dünyanın en kalabalık bir caddesinin ortasında bir ölü yatmış, gelip geçen hayatı üzerinde adeta tasarruf ediyor. Yahu, şu mezarı kaldıralım desek derhal kıyametler kopuyor. “şeriatın müsaadesi yoktur, ne yaparsın?” deniliyor.

Demek bizim o mülevves hükümeti sabıkamız Müslümanlığı şekil aslisinden o kadar çıkarmış ki hâlâ simayı hakikisini tanıyamıyoruz, hâlâ bir emri hayra teşebbüs edeceğimiz zaman “sakın şeriat buna mâni olmasın” demek istiyoruz.

- İyi amma Osman babayı kaldırmak için ne yapmalı!

- Pek kolay. EVELLA parmaklığı, sonra taşları kaldırılır. Daha sonra başındaki ağaçlar kestirilir. Bu işler bitince zemini düzeltilip bırakılır.

- Vakıa aklen böyle

- Hayır efendim, şer’an de böyle. (Sıratı müstakim, S. 107, s.38)

Yine taassubla ilgili bir konuda Süleyman Nazif, (softa hocaları kastederek); “Akif beni Müslüman etti, bu hocalar beni yine gavur edecek” demiştir.

Akif kendisinin mütaassıp ve hatta mürteci olduğunu söyleyenlere şu cevabı vermiştir:

Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem;

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta, boğarım...

-Boğamazsın ki!

- Hiç olmazsa yanımdan kovarım.

Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;

Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.

Doğduğumdan beridir aşıkım istiklâle,

Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.

Yumuşak başlı isem, kim dedi, uysal koyunum?

Kesilir, belki, fakat, çekmeye gelmez boynum.

Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim;

Onu dindirmek için, kamçı yerim, çifte yerim.

Adam aldırma da geç git, diyemem aldırırım;
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar, kaldırım.
Zalimin hasmıyım amma, severim mazlumunu...

İrtıcaın şu sizin lehcede mânâsı bu mu? (Safahat VI, s.332).

İdeal dindarlık: Bu tipte olanlar dini yaşayışa özellikle şuurlu ve sorumluluk içinde sahip çıkan, dini ve dünyevi hayatı birlikte kucaklayabilen dindarlardır. Belli bir kültüre sahip, hurafeden uzak, Kur'an ve sünnetin ruhuna uygun dindarlık Akif'e göre ideal dindarlıktır. Şair bu dindarlığı idare edenler, alimler ve halk nezdinde değerlendirir.

Ona göre idareci adil olmalıdır. Çünkü İslamın istediği şey adaletle hükmetmektir. Ona göre Dicle kenarında kurt koyunu aşırırsa "Gelir de adl-i ilahi sorar Ömer'den onu" (Safahat I, s.79) ifadesiyle Hz. Ömer'i adalet konusunda örnek göstermektedir.

Alimlere gelince, Müslüman alim; "Ruh-i edyanı görür, hikmet-i Kur'an-ı bilir" olmalıdır. (Safahat II, s.146) Eğer alimler Kur'an-ı ruh, akıl ve kalbleriyle özümlemişse ilimlerini geliştirir ve sonra dindarların ruhu olur, kalbi olur"lar. (Safahat II, s.146)

Böylece Akif ideal dindar olarak vasıflandırdığı Müslüman alimleri aynı zamanda diğer Müslümanların dertlerini de içinde duyan ve onları İslam adına yönlendiren kişiler olarak görmektedir. Esasen Akif'e göre ideal insan ve ideal Müslüman için yapması gereken iki mısradan özetlenmiş gibidir;

"Allah'a dayan Sa'ye sarıl hikmete ram ol

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol (safahat VIII, s.390). Demek ki insan, inanacak, inandığını yaşayacak, bu dünyayı ihmal etmeme adına çalışacak, hem çok çalışacak ve sonra Allah'a güvenecek ve O'na dayanacaktır. Akif bu konuda; "... Zira dünyamız bu ruh ile, ahiretimiz ise dünya ile kaimdir. Hatta dünya ahiretten evveldir." (Sebilürreşad, S.12, s.214) demektedir. Dindar Müslüman, her şeyden önce Allah'a teslim olacak, bütün hayatı boyunca büyük bir gayretin içinde olacaktır. Dinî mânâda bu yola sırat-ı müstakim demek mümkündür.

Akif din ve dünya hayatına işaret ederek; Acaba sağlığını, vicdan temizliğini, huzurunu, kısaca toplumun mutluluk ve huzurunu sağlamak için İslami emirleri yerine getirmekten uzak kalabilecek misin? Diye soruyor ve bu soruya daha sonra kendi cevap veriyor ; "İyice bilmelisin ki, insanca yaşamaman, insanca ölebilmem için gerçek Müslüman olmaktan başka çaren yoktur." (M. Akif, Kur'an-ı Kerim'den, s.207) .

M. C. Kuntay Akif için; Onun Müslümanlığı hakikatlere uygun, ilmi ve aklı selimi her şeyin fevkinde tutan, hurafeden uzak, şekilden ziyade ruha bağlı, bir Müslümanlıktı. Peygamberimizin hakiki azametini, “ben de sizin gibi insanım” cümlesinde görece kadar derin düşünen Akif, ona en yüksek ve hakiki aşk ile bağlı idi. Özel ders verdiği bir müşirin oğlu, bir gün peygamberimizin aleyhinde ağzından bir söz kaçırması ve Akif derhal derse son vermiştir. Sebebini soranlara: “İsteyen güneşe tapar, isteyen ateşe. Ben kimsenin Allah’ına, peygamberine karışmam. Fakat kimse de benimkine karışmamalı. Biri yüzüme karşı babama söğebilir mi? O halde peygamberime nasıl söğür? (M.C. Kuntay, M.Akif, s.21) demektedir.

Mehmed Akif’in dindarlığı ve dindara yaklaşımı:

Her şeyden önce M.Akif, Hz. Peygambere gönülden bağlı, O’na insan olarak ve peygamber olarak samimiyetle yaklaşabilen nadir şairlerdendir. Onun Hz. Peygamberle ilgili görüşünü en etkili yansıtanlardan biri İsmail Habib’dir;

“O, yalnız şu ve bu İslam milletine değil, bütün İslam alemine de hazin hazin, candan duyulmuş bir teessürle mesela peygamberin doğum gününü vesile yaparak ağlamayı; ve ağlarken binlerce müminin kalplerini de beraber ağlatmayı pek iyi bildi. Bütün bir edebiyatımız içinde peygambere bu kadar basit mısralarla bu kadar dokunaklı surette yalvarmanın yolunu bilen olmamıştır denilebilir:

Yıllar geçiyor ki ya Muhammed,
Aylar bize hep Muharrem oldu!
Akşam ne güneşli bir geceydi,
Eyvah o da leyli matem oldu!
Alem bugün üçyüz elli milyon
Mazluma yaman bir alem oldu!
Çiğnendi harimi paki şer’in
Namusa yabancı mahrem oldu!
Beyninden öten çanın sesinden
Binlerce minare ebkem oldu.
Allah için ey nebiyi ma’sum,
İslamı bırakma böyle bikes,

İslamı bırakma böyle mazlum! (Safahat II, s.167).

Mehmed Akif'in dini vecdindeki lirik eda yalnız böyle Müslüman aleminin felaketlerine ağlarken değil, doğrudan doğruya peygambere karşı aşkınlık söylerken de aynı kuvvetle kendini gösterir. İşte Necid çöllerinden Medine'ye doğru, peygamberin, o büyük cananın merkadını; onun yeşil bir itilâ halinde yükselen türbesini görmek için, kalabalık bir kafiyeyle takılan şair, aylardan beri çölün ateşine sinisini vermiş gidiyor." (E.Edib, 1938, s.358)

Abdülfeyyaz Tefvik, M. Akif'in dindarlığını ve Kur'an hususundaki hassasiyetini şöyle anlatır: "O kadar irfan ve kudretle beraber, Kur'anın tercüme ve tefsiri hususunda söylediği sözler kendisinin büyüklüğünü, kadirşinaslığını göstermeye kafidir. Süleyman Nazifin dediği gibi, Kur'anı türkçeye tercüme edecek yeryüzünde o kudrette bir adam yoktur. Böyle iken tereddütsüz ve riyasız aczini söylemesi her fani insana müyesser olamayan kahramanlıklardır.

Bu hususta aczinden bahsetmekle, hiç şüphe yok, ilim ve kudretinin yüksekliğini göstermiş oluyor. Bir kitabın tercümesi aslındaki ifade kuvvetini muhafaza ederek hakiki mâna ve mefhumıyla başka bir lisana çevirmek demek ise, Kur'an-ı Kerimin mucize derecesinde yüksek bir belâgati haiz olması ve insanların hareket halinde bulunan ve her gün biraz daha tekamül ve tenevvür eden ilmi seviye ve irfanlarıyla tamamen izah ve ifhamları mümkün olamayacak bazı lahuti esrar ve işaretleri muhteva bulunması itibarile, Akif'in nefsine ve ilmine karşı gösterdiği bu itimadsızlığı mazur görmemek ve takdir etmemek mümkün değildir.

Kur'anın nice ayetleri vardır ki onları anlamak hususunda en yüksek ulema bile hataya düşmüşlerdir. Kur'anın muhteva olduğu büyük hakikatleri anlamaya zamanın alimleri kafi gelmeyince te'vil yoluna sapılmış, bu yüzden büyük hatalar yapılmıştır. Hiç şüphe yok ki, Akif herkesten çok bunu biliyordu. Bildiği için korkuyordu. Kur'ana karşı derin hürmeti daima onu hataya düşmek endişesi ile sarsmış ve aczini itirafa sevk etmiştir. Ruhu kadar imanı da büyük şairdir (E. Edib, 1938, s.409-410).

Mehmed Akif özellikle gençlik döneminde dini görevleri yerine getirebilmenin insanı rahatlatacağını, kötü düşüncelerden ve hareketlerden alıkoyacağını söylemekte ve bu konuda kendi hayatını örnek vererek şöyle demektedir: "Dindar olmasaydım gençliğimde ahlaksız olabilirdim. Faziletin içtimai bir mefhum haline girmedeği genç yaşta insanı din tutar."(Cerrahoğlu, 1964, s.63)

M. Akif'in ahlâki düşüncelerine gelince; O'nun ahlaki düşüncelerine ve duygularına esas teşkil eden, ahlaki hayatına düzen veren dini ahlak prensipleridir: bir manzumesinin başına 'el İslamu hüsnul hulk' (Müslümanlık güzel ahlaktan ibarettir.) hadisini geçirmiştir. 'Ey Müslümanlar Allah'tan nasıl korkmak lazımsa öylece kor-

kunuz' mealindeki ayetle başlayan bir başka manzumesinin ilk beyitlerinde ahlak telakisinin temelini şöylece ifade eder:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Yüreklerden çekilmiş farzedilsin havfı yezdanın

Ne irfanın kalır te'siri kati'yyen, ne vicdanın. (Safahat V, s.249)

Bu beyitlerden Akif'in ahlakta Allah korkusunu esas tuttuğunu anlarız. O, manzumenin diğer beyitlerinde en yüksek ahlaki vasıfların hep bu duyguya bağlı olduğunu göstermeye çalışır.

Akif'in ahlâki hayatını değerlendirenlerden biri de Nevzad Ayas dır. O bu konuda şunları söyler: "Üstad muhtelif şiirlerinde bir taraftan hürriyet, doğruluk, vefakarlık, samimiyet, vatanperverlik, dindarlık, tesanüd, samimiyet, şehamet, adalet, istiklal... gibi yüce ahlaki kıymetleri tasvir ve telkine uğraşırken, öbür taraftan da riyâkarlık, münafıklık, korkaklık, dalkavukluk, tembellik, zulüm... gibi rezaletlere; sebep oldukları ictimai yıkımları ileri sürerek, misaller vererek, fıkralar naklederek, tarihten numuneler göstererek, şiddetle hücum eder. Akif'in vicdanında yüksek bir ahlâkiyet heyecanı duyduğu şiirlerinde apaçık görülür. Hele dalkavuk fertler ve zümrelerle, bunlara aldanan gafillere karşı duyduğu infial ve tiksinti derindir. 'Asım' da bunların tezellül ve tabasbuslarını bütün iğrençlikleri ile tasvir ve teşhir eder" (E.Edib, 1938, s.532).

Akif'in dindarlığında akla verdiği değer yanında cehalete de bir o kadar düşman olduğunu görürüz. Onun: "... – hayır efendim, hazreti peygamber 'Din akıldan ibaret, akli olmayanın dini de olmaz.' Buyuruyor. Akla bu kadar yüksek paye veren Müslümanlığın ahkâmında makul olmayan bir hüküm bulunabilir mi? Ne hacet! Bütün tekalifi şer'îye zevil'ukule aid değil midir? Yoksa siz ilmihali de mi anlayarak okumadınız?" (SM, S.102, s.402). diyerek İslâm dininin akla verdiği değeri vurgulamış olmaktadır.

Akif, aklını yeterince kullanamayanların taklide başvurduklarını ifade ile; "Dini taklid, dünyası taklid, adatı taklid, kıyafeti taklid, selâmı taklid, kelâmı taklid, hülâsa her şeyi taklid olan bir milletin efradı da insan taklidi demektir ki kabil değil, hakiki bir heyeti ictimaiye vücuda getiremez, binaenaleyh yaşayamaz." (Sebilürreşad, S.209, s.4) demektedir.

O cehaletin dine etkisi hususunu şöyle izah eder; "... kendimize acımıyorsak bari dâvayı intisab ile lekelemekte olduğumuz şu masum şeraite acıyalım. Çünkü bizim

bu gafletimizi, bu ataletimizi, kitabı kainata kaşı bu kadar cehaletimizi gören yabancılar na hak yere o zavallıyı mahkum ediyorlar... ‘ Müslümanları uyuşturan, şunu hilkate alabildiğine lakayt bırakan saik, dinlerinden başka bir şey değildir” diyorlar. Heyhat ki din ne söylüyor, biz ne anlıyoruz!” (Sebilürreşad, S. 209, s.21) .

Yine Kur’anı okuyamayan ve okuyup anlamayanlar için; “...Alemi İslam asırlardan beridir göklerin, yerlerin dilinden bir şey anlamaz oldu! Halbuki her zerrenin kalbinde bir manzumei şemiyye mündemic olduğunu gören, maadinin bile bir devre-i tekamül geçirdiğini cematın lisanından duyan urafası, uleması vardı. Desti kudretin kitabı kainata yazdığı sahifeleri artık okuyamadıktan başka, gece gündüz okuduğumuz kitabı münzel de nerde ise hiç bize söyleyemeyecek bir hale gelecek!” demektedir. (SR, S.209, s. 21). Allah’ın vahyini yeterince anlamayan ve Kur’anı farklı maksatlar için kullananları da şöyle uyarmaktadır:

İnmemiştir hele Kur’an, bunu hakkıyla bilin,

Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için! (Safahat II, s.144)

Ayrıca, Akif cahil hocalara da sitem etmektedir; “...lakin va’azlar yine israiliyat (eski Museviler’den kalma) olup, bazı vaizlerimizin, söyleyecek sözleri yani sepette pamukları olmadığından, vakit geçirmek ve yerli yersiz halkı korkutup duygulandırmak için kullandıkları, kaynağı ve doğruluğu meçhul masallar olacaksa vaz geçtik! Doğu’da, Batı’da, Kuzey’de, Güney’de ne kadar Müslüman varsa zillet sefalet içinde, esaret içinde yaşadığını; sefil bir milletin elinde kalan dinin kail değil yüceltilemeyeceğini bilmeyen, anlamayan vaizi kürsüye yanaştırmamalı. Vaiz, milletin mazesini, halini bilmeli, cemaati istikbale hazırlamalır.

Hele hoca efendilerimiz hiç kürsülerin semtine uğramıyorlar. Göreceksiniz, Ramazan’da yine kürsüler, şuradan buradan koşup gelen medrese mektep görmemiş ümmi (okumamış) hocalar tarafından işgal olunacaktır!

Hocamız Halis efendi hazretlerinden niyaz ederiz: Ya bu kürsülere ramazan’da birer adam çıkarsınlar, yahut bu ceheleyi cemaatin başına bela etmesinler. Doğrusu bu herifleri dinledikçe, gençlerdeki dinsizlik modasını hemen hemen mazur göreceğim geliyor! Eğer dinin ne olduğunu bunlardan öğrenseydim, mutlaka İslam’ın en büyük düşmanı olurum” (Düzdağ, 1989, s.123).

Akif’in, medreselerin ve din adamlarının son asırlarda düştükleri yersiz durum hakkında yazdıkları, onun hak adına içi yanarak söylediği acı gerçeklerdir.

Her Cuma okunan hutbeler ve verilen vaazların, Ramazan günlerinin ve Hacc’ın, cemaati, halkı irşad etmek, uyandırmak için ne büyük bir fırsat olduğunu, fakat

ilmi olan ve ağzı laf yapan hoca efendilerin kürsülere yanaşmamaları yüzünden, bu imkanın heder olup gittiğini yazdığı (30 haziran 1910) bir makalesinde şöyle diyor:

Mehmed Akif'in, Fatin hoca ile yaptığı konuşmaların biri de "Müslümanlığın ve Müslümanların bu günkü zayıf hale düşmesinde suçun, medreseler ve din alimlerinde olduğu" hakkındadır. Hocalara da şiddetli hücumlarda bulunurdu. Bir gün biz de konuşurken söz hocalara intikal etti. Keskin hücumlara başladı. Birçok yerde haklı idi. Müfrit noktaları biraz tadil etmek istedim. Münakaşa uzadı. En son bana dedi ki: "Hoca, İhyau Ulum'un var mı?" "Var" dedim. Birinci cildini istedi. Kudretli bir müdafa'a silahına sarılacağını anlamakta gecikmedim. İlim bahsini açtı, lazım gelen yerlerini okudu. Dedi ki:

"Hayat-ı beşere ait ilimleri, mesela tıp ilmini öğrenmek farz-ı kifaye mi?"

"Evet" dedim

"Bunun istinad ettiği ilimler de farz-ı kifaye olur mu?"

"Cemiyet hayatına ait ilimler, fenler, mesela en basiti lüks olmayan mensücat imalini öğrenmek ve dokumak farz-ı kifayemi?"

"Evet öyle olması lazım. Gazali öyle söylüyor."

"Ya müdafa'a vesaiti? Mesela balistik ilmi ve bu ilmin istinad ettiği yüksek riya-zi, fizik, kimya, makine ilimleri farz-ı kifaye mi?"

"Evet"

"Senin mesleğin olan hey'et ilmine istinad ettiği ilimlerle beraber farz-ı kifaye demez misin?"

"Evet derim."

"Ey, farz-ı kifayenin hükmü ise ihtiyaç mevcut olduğu takdirde farziyyetin her-kesine şamil olması değil mi?"

"Öyle"

"Peki, din ilimlerinin zaruri olan hacet miktarından ilerisi, yani din alimi olmak da farz-ı kifaye değil mi?"

"Evet öyle."

"Öyle ise, yüzlerce din alimine karşı memleketin bir hekimi yok iken, din alimi olmanın farz-ı kifayeliği kalmadığı, fakat bir tabib yetiştirmenin farz-ı ayın olduğu zamanlarda, niçin medrese farzın ifasına koşmamıştır? Acaba bu ulema sınıfı, bu gibi dini emirlere kulak assalardı, başımıza bu haller gelir miydi? Müslümanlık bu za'fa uğrar mıydı? Bu vaziyet maskaralık değil de nedir? Gazali'nin haykırmasına niçin kulak verilmedi?"

“Doğru” dedim, sustum. Çünkü yerden göğe kadar haklı idi. (Düzdağ, 1989, s.124-125)

Âkif’e göre : “Hakiki Müslümanlar birbirine kardeş nazarı ile bakarlar. Aradaki rabıta bu kuvvette olmazsa müslümanlık kuru bir ünvandan ibaret demektir. Müslümanlığın hemen bütün ahkâmı uhuvvet ve vahdet esasını tahkim eylemektedir. Namazlar, haclar, zekatlar, şahadetler, oruçlar, aynı kıbleye teveccühler hep Müslümanları birbirine bağlayacak vasıtalaradır. Müslümanların derdini kendine dert etmeyen, Müslüman değildir. Müslümanlar “hiçbir müslümanın vücuduna bir diken batmaz ki onun acısını kendimde duymuş olmayayım” diyen bir peygamberin ümmetidir. “Müslümanlar birbirinin kardeşinden başka bir şey değildir.” “Bir müminin diğer mümine karşı vaziyeti yekpare bir duvar vücuda getiren perçinlenmiş kayalarla birbirine karşı aldıkları vaziyet gibidir. Öyle olacaktır. Öyle olmalıdır.” (Sebilürreşad, S. 464, s.252)

Mehmet Akif’e göre İslam Ümmeti’ni teşkil eden Müslüman milletlerin bir takım vazgeçilmez esaslara göre hareket etmeleri lazımdır. M. Akif’in bütün şiir ve yazılarında, Müslümanların hürriyet ve istiklâllerine sahip olmaları arzusu, adeta bir aşk derecesindedir. Her fırsatta, bunların yokluğunun dehşetini anlatarak ümmeti uyardırmaya çalışır. Onun “İstiklal Marşı” şairi olması bir tesadüf değil, bir takdirdir.

Müslümanlar yabancıları dost edinmemelidir. Bir çok yazı ve şiirinde işlediği bu fikri, bilhassa Kastamonu vaazında, ayet ve hadisleri delil getirerek uzun uzun açıklamış ve üzerinde durarak önemini belirtmiştir. Müslüman, Müslüman olmayanları kendisine dost ve sırdaş yapmamalıdır. Onlar dost değildir ve hiçbir zaman da olmazlar. Yabancılarla ancak eşit şartlarla ve çok dikkatli davranılarak anlaşma yapılabilir. Onların ahlak ve adetleri alınmaz. Sadece bilgilerinden istifade edilir. Fert, cemiyet veya millet olarak hür ve istiklâline sahip olmayan Müslümanlar, tam Müslüman sayılmazlar. Müslüman olmayanların Müslümanlar üzerindeki hakimiyeti, kayıtsız şartsız reddedilmelidir. Bir yerde hakimiyet Müslümanların elinde değilse, bunu elde etmek için çalışmak her Müslümana farzdır.

Müslümanlar birbirlerinin dostu, sırdaşı, kardeşi ve yardımcısıdır. İşte Akif’in “Müslüman dünya”sının ve “İslam Birliği” idealinin anahtarı bu esasta yatmaktadır. Bu esası temin edecek olan, Müslümanların birbirlerine karşı duyacakları sevgidir.

Evet, o koskoca âlem... Tunuslu, Afganlı,
Transvalli, Buharalı, Çinli, Sudanlı,
Habeşli, Hıyveli, Kaşgarlı, yerli, Hersekli,
Serendib’in, Cava’nın, Mağrib’in bütün şekli;

.....
Bu başka başka lisanlar, bu herc ü merc avaz,

Birer niyaz idi Mevla'ya... Hem de aynı niyaz! (Düzdağ, 1989, ,s.45)

Sonuç olarak, M.Akif dindarlığı gerçek mânâda Müslüman olmada görmekte ve şöyle demektedir; "...gayet fitri bir din olan, daha doğrusu fitratın kendisinden başka bir şey olmayan İslâmı kabul etmeyenler ya dini ilahinin ruhundaki sırrı mübini, sırrındaki ruhi güzini görmüyorlar, yahut gördükleri halde nefsanî bir yığın esbabın tesiri altında kalarak görmek istemiyorlar." (Sebilürreşad, S.24, s.453)

Onun bu ifadeleri kendi şahsî hayatıyla yoğurduğunu görmek ve bilmek gerekir. Onun dindarlığının en güzel tahlil edenlerden olan A.N. Tarlan Şair için; "Hayatının her cephesi sadece İslam ruhu ile izah edilebilir. İlim aşkı, sarsılmaz ahlâkı, dürüstlüğü, vatanseverliği, milletine bağlılığı, bu uğurda hayatını istihkâr etmesi, vakar, tevazu ve ferâgati, samimiyeti, sevgisindeki ciddiyeti ve vefası, çalışkanlığı, fani, beşeri zevklere iltifat etmemesi tamamen bir Müslüman karakteridir" (Tarlan, 1971, s.40-41).

Kaynakça:

Cerrahoğlu, A., *Bir İslâm Reformatörü Mehmet Akif*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1964.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar 2*, M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

Ersoy, Mehmed Akif, *Safahat Edisyon Kritik*, Haz; M.E.Düzdağ, Kültür ve Turizm Bak. Yayınları, İstanbul, 1987.

____ M. Akif, *Kuran-ı Kerim'den Âyetler*, Der. Ö. Rıza Doğrul, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1976.

Fergan, Eşref Edib, *Mehmed Âkif ve 70 Muharririn Yazıları*, Asarı İlmiye Kütüphanesi, İstanbul, 1938.

İmamoğlu, V., *Mehmet Âkif ve İnanan İnsan*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996.

Kuntay, M. C., *Mehmet Âkif*, T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1986.

Mehmed Akif, 'Tefsir-i Şerif', *Sebilürreşad*, S. 209, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul, 1328(1912).

_____, 'Hasbihal', *Sıratmüstakim*, S.102, Cihan Matbaası, İstanbul, 1326 (1910)

_____, 'Hasbihal', *Sıratmüstakim*, S.107, Cihan Matbaası, İstanbul, 1326 (1910)

_____, 'Mev'ize', *Sebilürreşad*, S.464, Kastamonu Matbaası, Kastamonu, 1336 (1920)

Tarlan, A. Nihat, *Mehmed Âkif ve Safahat*, Nida Yayınevi, İstanbul, 1971.

Emin Âkif Ersoy'un Hâtıralarında Mehmet Âkif

Yusuf Turan Günaydın

Yazar

Mehmed Âkif'in büyük oğlu olan Emin Âkif (1908-1967) babasıyla ilgili hâtıralarını kaleme almış, İstiklâl Harbi'ne onunla birlikte Anadolu'yu dolaşarak iştirak etmiş, fakat askerliğini yaptığı sırada yaşadığı talihsiz bir vaka neticesinde hayatının kalan kısmını büyük oranda perişan bir biçimde geçirmiş bir şahsiyettir. *Millet* gazetesinde on beş bölüm hâlinde yayınlanan hâtıralarında babasıyla geçirdiği İstiklâl Harbi yıllarına dair birçok ayrıntı vermiş ve hem yakın tarihe, hem de Mehmet Âkif biyografisine katkıda bulunmuştur.

Emin Âkif'in hayatı

Mehmed Âkif'in üç oğlu dünyaya gelmiştir: İbrahim Naim, Emin ve Tahir Ersoy. Büyük oğlu İbrahim Naim bir buçuk yaşında iken ölmüştür.¹ Emin ortanca oğludur. Küçük oğlu Tahir (1916-2000) ise babası Tahir Efendi'nin (ö. h. 1305) adını taşır.

¹ Bk. Ömer Rıza Doğrul, "Mehmed Âkif'in Hayatı", *Safahat*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Y., 11. b., İstanbul 1977, s. XVII. Âkif'in 1314 yılında İsmet Hanım'la evliliğinden dünyaya gelen çocukları Cemile, Feride, Suad (ö. 27 Şubat 2000) adlı kızları ile bu evlâtlarından sonra doğan oğullarıdır. İsmet Hanım, Âkif'in 1936'da vefatından sonra birkaç sene daha yaşamış, gençliğinden beri pençelediği nefes darlığı hastalığı sebebiyle son senelerde daha fazla hırpalanmış ve nihayet 1944 senesinin 19 Nisan günü akşamüzeri vefat etmiştir. Bk. Doğrul, s. XVII. Kızlarından Cemile [Doğul] 1900-1981 yılları arasında yaşamış, Feride 1902'de, Suad 1907-2000'de doğmuştur. Bk. Mustafa Özçelik, *Mehmet Âkif Ersoy: Kronolojik Hayat Hikâyesi*, Erguvan Y., İstanbul 2009, s. 35-38.

Âkif'in hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar çocukları hakkında doyurucu malûmat vermezler. Bu hususta en başta damadı Ömer Rıza Doğrul (ö. 1952)'un *Safahat* neşrinin başında verdiği malûmat oldukça yetersizdir. En yakın arkadaşlarından Hasan Basri Çantay (ö. 1962)'in *Âkifnâme*'sinde ise "Mehmed Âkif'in Doğumu ve Âilesi" başlıklı bir bölüm olmasına rağmen burada yalnızca anne ve babası hakkında bilgi vardır.²

Emin Âkif'in hayatı hakkındaki ayrıntılar ise daha çok Reşad Ekrem Koçu ile M. Ertuğrul Düzdağ'ın eserlerindedir. Düzdağ'ın verdiği malûmata göre Emin Âkif 1908'de İstanbul'da doğmuştur.³ Mehmet Âkif'in İstiklâl Savaşına katılmak üzere İstanbul'dan yola çıkarken yanına aldığı Emin o sırada 12 yaşındadır. Ailesinin diğer fertlerini bir müddet sonra Kastamonu'ya getirtip orada bir ev kiralaayan Âkif, Emin'i de Kastamonu'ya göndermiş ve mektebe kaydettirmiştir. Fakat Emin Kastamonu'da fazla duramayarak babasının yanına, Ankara'ya kaçıp gelmiş ve Âkif'le birlikte Taceddin Mahallesinde kalmıştır. Âkif, bir müddet sonra eşi ve çocuklarını Ankara'ya getirtmiştir. Fakat başkent'in Kayseri'ye taşınma tartışmalarının yaşandığı İstiklâl Harbi sıralarında eşini ve çocuklarını Kayseri'ye göndertmiş, yanında yalnızca Emin'i alıkoymuştur. "Benim öldüğüm yerde oğlum da ölsün" diyerek baba-oğul cephele dolaşmışlar, halka ve askere moral verip düşmanın çıkardığı yangınlara su taşımak gibi fedakârlıklarda bulunmuşlardır.⁴

Emin Âkif, hâtıralarında babasının kendisini yanında alıkoymasından iftiharla söz eder, bunu biraz da onu diğer kardeşlerinden daha fazla sevmesine bağlar.

Mehmet Âkif, uzun süreli ve belki de dönmemek üzere gitmeden önce de birkaç kez Mısır'a gitmiştir. 1923 ve 1924 kış aylarını geçirmek üzere Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak Kahire'ye gitmiş, 1924 ve 1925 baharlarında İstanbul'a dönmüştü. Fakat Mısır'da kaldığı ilk iki kış döneminde İstanbul'da bulunan Emin Âkif, haylazlık yaptığı için çok üzülmüş ve 1925 sonlarında uzun süreli olarak Kahire'ye giderken onu da yanında götürmüştür. Âkif daha sonra eşini ve küçük oğlu Tahir'i de yanına aldirmiştir.

Âkif'in Mısır'da iken Emin sebebiyle ne kadar tedirgin olduğunu, Kahire'den dostu Fuad Şemsi İnan (1886-1974)'a yazdığı mektuplar yeterince gösterir.⁵ Gerek Fuad Şemsi'ye, gerekse diğer dostlarına yazdığı mektuplarında Emin'le ilgili birçok husus dile getirilmiştir.

² Bk. H. B. Çantay, *Âkifnâme (Mehmed Âkif)*, Ahmed Sait Matb., İstanbul 1966, s. 13-14.

³ Ayrıca bk. Özçelik, *a.g.e.*, s. 38. Reşad Ekrem Koçu *İstanbul Ansiklopedisi*'nde doğum tarihini 1904 olarak göstermiştir (Bk. *İstanbul Ansiklopedisi-X*, İstanbul 1971). Düzdağ'ın da işaret ettiği gibi Emin Âkif'in *Millet*'te neşredilen hâtıralarında 1920 yılı için "Ben o zamanlar on iki yaşında bir çocuktum" dediğine göre doğum tarihi 1908 olmalıdır.

⁴ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli*, Şûle Y., 2. b., İstanbul 2005, s. 117-118.

⁵ Bk. Yusuf Turan Günaydın, *Mehmet Âkif'in Mektupları*, Ebabil Y., Ankara 2009, s. 87-89. söz konusu mektupları burada iktibas etmiş bulunuyoruz.

Mektuplarda bir baba olarak Âkif'in oğlu hakkındaki endişelerini bütün açıklığıyla görürüz. Onun İstanbul'da iken okula devamsızlık vb. davranışlarından duyduğu üzüntü; Mısır'da iken de Arapça ve İngilizce öğrenmesi için gösterdiği gayret ve teşvik, bu hususta yeterince gayretli görmediği oğlu hakkında esprili bir üslupla dile getirdiği şikâyetler, eğitimiyle ilgili gelişmeleri takipteki hassasiyeti, güreş ve yüzme gibi spor dallarında gösterdiği kabiliyetten duyduğu memnuniyet ayrıntılı bir biçimde mektuplarından takip edilebilir.

Âkif'in mektuplarında Emin Âkif

Mektuplarda Emin Âkif'le ilgili bölümleri kronolojik sırayla iktibas edersek şöyle bir manzara ortaya çıkar:

“İki gözüm Fuat,

Bizim Emin çok haylazlık ediyormuş; müdavim bulunduğu Üsküdar Sultanisinden savuşup çarşılarda, pazarlarda dolaşıyormuş. Annesi, ben başa çıkamıyorum diyor. Dünden beri kafam alt üst oldu.

Artık mektebe kadar giderek derece-i devamı hakkında tahkikat icra edersen, sonra bizim eve de uğrayarak validesiyle konuşursun. Oğlanı azarlamak, döğmek, türlü cezaya çarpmak salâhiyyetin dâhilindedir. Benim avdetime kadar sen velisi olacaksın, anladın mı? Kat'iyen ihmal etmeyeceğinden emin olduğum için sana yazıyorum. Kuzum kardeşim, icabını icrada terâhî gösterme!

Gelecek posta ile annesine de yazacağım; çünkü şimdi vakit yok... Hatta bu mektubu bir gidenle Port-Said yolundan göndereceğim.” (Fuad Şemsi İnan'a, 3 Mart 1341 (3 Mart 1925)).⁶

“İki gözüm Fuat,

Geçen hafta kemal-i isti'cal ile yazıp gönderdiğim mektubun vusulünden emin olmadığım için tekrar yazıyorum.

Evden gelen son mektupta bizim Emin'in mektebe canı isterse gittiği, canı istemediği surette ...⁷ sıvışıp sokak sokak dolaştığı, verilen nasihatların, edilen tevbihlerin, ihtarların müessir olamadığı bildiriliyor. Ben bu hâli zaten seziyordum. İş'arı ahir, olanca aklımı başımdan aldı. Avdetime kadar çocuğun vazife-i velayetini ifa edecek dostumu, zihnen bir hayli taharriden sonra seni buldum. Eniştereli, sonra sana şifahen bildireceğim esbabdan dolayı, bu işe ehil değillerdir. Kuzum kardeşim, bizim ev Üsküdar'da, Selimiye'de, eczahaneye muttasıl Şevket Paşanın evi-

⁶ Günaydın, a.g.e, s. 86.

⁷ Üzerine vurulan zimba yüzünden bir kelime yok olmuştur.

dir. Acele ile, öbür mektupta tarif etmesini unutmuştum. Oğlanın mektebi de Üsküdar Sultanisidir. Geçen sene Çengelköy'deki Havuzbaşı Numune Mektebinin beşinci senesini zor zar geçebilmişti. Numuneler'in altıncı senesinin kaldırılması üzerine bu mektebe vermeğe mecbur olduk.

Oğlan ahmaktır. Senelerden beri uğraştığım hâlde yalan söylemekten vazgeçemedim. Yarım saat sonra meydana çıkacak yalanlarla işini görebileceğine kani olan sersemlerden! Doğrusunu söylemek şartıyla birçok kusurlarını bağışladığım ve bu tabiatim hakkında kendisine itimat verdiğim hâlde bir türlü o huyundan vazgeçemedim.

Her neyse kardeşim, eve uğrar, mucib-i şikâyet olan ahvalini validesinden öğrenirsin; tabîi mektebine de giderek müdüründen, müdür muavininden lâzım gelen malumatı alırsın! Selimiye'de bizim Miralay İsmail Hakkı Bey isminde bir dostumuz vardır ki pek mübarek bir adamdır. İstersen, onunla da konuş! Hâsılı, tekdir ile, ihtar ile, dayak ile, tazyik ile, murakabe ile bu sersem çocuğu yola getirmeye çalış! Ahval, beni canımdan bîzar etmişti; bu hâdis, yıkık maneviyatım üstüne tûy dikti!

Çoktan beri yazamıyor, imâte-i vakt için okuyordum. Şimdi aynı satırı kırk defa okusam bir şey anlayamıyorum. Bu vazifeyi muvakkaten sana devretmekle azıcık teselli duyuyorum. İleride mektebini değiştirmek, leylîye kalbetmek icap ederse düşünür, birlikte kararını veririz. Arzu edersen daima murakabe edebileceğin bir mektebe geçiririz.

Âh, kendi yumurcağını terbiyeden aciz babaların mürebbi-i ümmet geçinmesi ne ayıp şeymiş! Bu hafta validesine yazdım; senin icraatına kat'iyen müdahale etmemesini sıkı sıkı ihtar ettim. Hani sen zengin olacaktın da beni şair edecektin. Ondan vazgeçtim. Şu çocukla biraz meşgul olursan beni cidden minnettar edersin. Dirîğ-ı lutf etmeyeceğinden eminim. Cenab-ı hak tevfik versin!

Onun küçüğü Tahir var ki daima kendisinden beyan-ı memnuniyyet ediyorlar. Tabîi neticeye ait bana malûmat verirsin!

Baki kemal-i iştîyak ile gözlerini öperim, kardeşim Fuadım." (Fuad Şemsi İnan'a, 8 Mart 1341 (8 Mart, 1925) Pazar).⁸

"Bizim aptal oğlanla ne yaptın? Çağırdın, tekdir, yahut nasihat etmedin mi? Herifte adamlık kabiliyeti görüyor musun? Her hâlde vazife-i vesayeti kemal-i ciddiyetle ifa etmelisin!

⁸ Günaydın, a.g.e, s. 87-88.

(...) Allah sağlık verirse, 29 Nisan'da İskenderiye'den vapura bineceğiz. Şu hesapça, bir ay sonra görüşürüz. Allah'a emanet ol, kardeşim! Oğlanın işini ihmal etme ha! (Fuat Şemsi İnan'a, 12 Ramazan, 1343 (6 Nisan 1925) Pazartesi).

"Fuat,

Seni taltif için, hayli zamandır bir vesile arıyordum; kısmetin açık imiş ki iki tane birden zuhur etti.

1. Bizim Tahir, galiba, ağabeyi Emin'in bir buçuk iki sene evvelki mesleğini tuttu. Zannediyorum o daha çabuk yola gelecek kabiliyettedir. Onlar şimdi Beylerbeyi'nde, Havuzbaşı'nda, Ressam Halil Paşanın köşkünde, Ömer Rıza ile beraber oturuyorlar. Önceden Rıza'yı haberdar ederek bir cuma günü lütfen gider, tahkikat-ı lâzimeyi icra ve tenbihat-ı mukteziyyeyi fisebilillah i'tâ edersen, ben hazretlerini hizmetinden memnun olmak cihetine biraz imaleye muvaffak olursun." (Fuat Şemsi İnan'a, 2 Recep 325 (6 Ocak 1927) Perşembe).⁹

"Tahir için validesine yazdım. Hiç karışmayacak, tamamiyle sana bırakacak. Emin'i buraya getirdiğimden dolayı o kadar memnunum, o kadar doğru bir iş gördüğüm kaniim ki sorma!

Evet, "Secde"den sonra bir şeyler yazmak isterdim amma, tercüme işini ikmal etmeden şairliğe kalkışmağı doğru bulmuyorum." (Fuad Şemsi İnan'a, 8 Şaban 1345 (10 Şubat 1342 / 1927) Perşembe).¹⁰

"Emin Arapça ile, İngilizce ile hiç iyi değil. Zaten onun oyundan başka arasının iyi olduğu bir şeyi henüz göremedik! Mamafih, buraya getirdiğim çok isabet oldu, mütalâasındayım.

Hâ! Kuzum evlâdım, Zihni Efendi merhumun *el-Müşezzeb* diye bir risalesi vardır ya, onu lütfen bana yollayiver. Hatırım da kaldığına göre onun sarfiyle nahvi aynı risalededir. Bunu Emin'e okutmak istiyorum. Gündüzleri mektebe gidiyor, ellerinizi öper. Kardeşi Fahir'e de arz-ı hürmet eder. Kemal-i iştîyak ile gözlerini öper, cümlelerinizi sıyânet-i mevlâya emanet ederim. Ferit'i, Hayri'yi görürsen, unutma, ikisine de selâmımı söyle." (Mahir İz'e, 25 Kânûnusânî 1342 (25 Ocak 1926))¹¹

"Kitaba çok memnun oldum. Bakalım, bizim Emin'e onu okutmak istiyorum. Lisan hafıza işi, oğlanda ise o meleke, ötekilerden de berbat! Ramazan'ın başından beri çalıştığı Tebbet Yedâ sûresini Kadir Gecesi dinletebildi, o da dört yanlışla! Sonra da

⁹ Bu tarihin milâdi karşılığı 11 Ağustos 1907'dir. Doğrusu: 2 Recep 1345 olması lâzım gelir. Böyle olunca, günün tarihi ile adı da birbirini tutmaktadır.

¹⁰ Günaydın, a.g.e, s. 96.

¹¹ Günaydın, a.g.e, s. 30.

bana, “Baba, beni hafız mı etmek istiyorsun?” demesin mi! “Oğlum, böyle bir şey aklımdan geçmedi. Zaten, baksana; maazallah öyle bir tasavvurum olsa, bu gidişle ömr-i beşer değil, ömr-i beşeriyet bile yetişmeyecek!” dedim.

Mamafih, çocuğun gayet iyi bir hâli var: Kendisinden son derecede memnun. Şu hakkını da unutmayalım ki Ramazan’ı tamamiyle oruçlu geçirdi. Senin Fahir ne yaptı? Vakia o, zannederim, geçenlerde bir hastalık atlattı. Tabiî zayıf düşmüş, oruç tutamamıştır.” (Mahir İz’e, 29 Ramazan 1344 (12 Nisan 1926)).¹²

“Emin hâlinden, bermûtad, pek memnun. Rüyalarını bile Arapça görüyormuş! Bizim dairenin kapıcısı, Elbasan köylerinden Kâzım Ağanın, Emin’den bir yıl evvel Mısır’a gelen, o yaşlarda bir oğlu var. İşte bizim mahdûm-ı mükerrerem, ondan tashih-i lügat ile meşgul!

“Var kıyâs et vüs’at-i deryâ-yı rahmet nidüğün!”

Mamafih, getirdiğim çok isabet olmuş. Bilhassa ellerinizden öper.” (Mahir İz’e, 1345, Perşembe (30 Haziran 1927)).¹³

“Emin geçen sene Hilvan’da hususi bir mektebe gidiyordu. Bu yıl Mısır’a gidecek. Terakkisi gayet yavaş, mamafih fena değil. Mahsus, ellerinizden öpüyor, kardeşi Fahir’e de selâm ediyor.” (Mahir İz’e, 20 Safer 1346, 18 Ağustos 1343, Perşembe (1927)).¹⁴

“Emin düşe kalka gidiyor. Avamın konuştuğu dili çoktan öğrendi. Lisan-ı fasihi öğrenmesine, bilmem, ömr-i tabiî kâfi gelecek mi?” (Mahir İz’e, 17 Muharrem 1347, 5 Temmuz 1344, Perşembe (1928)).¹⁵

“Emin ile Tahir ellerinizi öpüyorlar. Emin, Fahir’e birçok selâmlar gönderiyor. Geçen kış, onlarla birlikte bir resim aldırıştık. Altına şu kıtayı yazdım:

“Ne odunmuş babanız, olmadı bir baltaya sap!

Ona siz çekmeyiniz, sonra ateştir yolunuz.

Meşe hâlinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;

Pek de incelmeyiniz, sâde biraz yontulunuz.” (Mahir İz’e, 15 Recep 1348 (17 Aralık 1929)).¹⁶

¹² Günaydın, a.g.e, s. 35.

¹³ Günaydın, a.g.e, s. 49.

¹⁴ Günaydın, a.g.e, s. 51.

¹⁵ Günaydın, a.g.e, s. 56.

¹⁶ Günaydın, a.g.e, s. 61.

“İnşallah ben de size Emin ile kardeşi Tahir’in resimlerini aldırır, yollarım. Tahir, biz Hâil’de iken dünyaya gelmişti. Şimdi on dört, on beş yaşlarında! Zaman ne süratle ilerliyor değil mi? Üç kızımın üçü de müteehhil. İki İstanbul’da, birisi Milas’ta. Şimdilik iyiler. Biri erkek, mütebakisi kız olmak üzere beş torunum var. Biz Mısır’da iki çocuk, bir de anneleri olmak üzere dört kişiyiz. Hamdolsun geçinip gidiyoruz. Emin Arapça’yı bir fellâh gibi söylüyor. Tahir de fena değil. Mekteplerine gidiyorlar. Şimdilik hâllerinden memnunum.

Mısır’da ikamet tabîi daha iyi olur. Ancak memleket çok pahalıdır. Üç yüz elli lira ile, o kadar ferah geçinmek kabil olamaz. Evet, bundan daha az bir para ile de yaşamak mümkündür. (Kuşçubaşı Eşref Sencer’e, 18 Ağustos 1346 (1930) Pazartesi).¹⁷

“Emin idmancı oldu. Kuvvetinin zararı yok, vücudu biçimli, güzel yüzüyor, iyi bisiklete biniyor, atlaması, güreşmesi yolunda. Küçüğünün¹⁸ spora çokluk hevesi yok. İnşallah ilk fırsatta aldıracağımız resmi takdim ederiz. Hayli zamandır görmediğiniz kardeşinizi epeyce ihtiyarlamış bulacaksınız. Mamafih sıhhatim yolunda. İhtiyarlık, vücut sağlam olduktan sonra büyük bir keder değil...” (Kuşçubaşı Eşref Sencer’e, 3 Cemazıyelevvel 1349 (25 Eylül 1930)).¹⁹

Görüldüğü üzere 3 Mart 1925 – 15 Eylül 1930 arasında kaleme alınmış bulunan bu mektuplar, kronolojik olarak Emin Âkif’le ilgili birçok gelişmeyi yansıtmaktadır. İlk zamanlar yanında bulunmayan oğluyla ilgili aldığı haberler onu telâşlandırmış, üzmüş ve bu hususta sert ve otoriter mizacıyla tanınmış bulunan dostu Fuad Şemsi’den yardım istemiştir. Emin’i yanında Mısır’a götürdükten sonra eğitimi ve terbiyesiyle bizzat ilgilendiğini de bu mektuplardan anlıyoruz. Gelişmeleri yine kendisi takip etmiş ve duyduğu memnuniyeti de dostlarıyla paylaşmıştır.

Sadece bu mektuplar bile Mehmet Âkif’in ailesiyle yakından ilgilenen ve onlarla ilgili her babanın duyacağı endişe ve memnuniyetleri duyan bir şahsiyet olduğunu gösterebilir.

Mehmet Âkif’in ölümünden sonra Emin Âkif

Kaynakların bu hususta verdiği bilgilere göre Emin Âkif, 1934’te askerliğini yapmak üzere Mısır’dan Türkiye’ye döndü. Askerliğini Kırklareli’nde er olarak yapmaktaydı. Fakat bu dönemde koğuştaki arkadaşlarına Kur’an okuyup tefsir ettiği gerekçesiyle Divan-ı Harbe verildi.

¹⁷ Günaydın, a.g.e, s. 75.

¹⁸ Mehmet Âkif in küçük oğlu, dedesinin ismini taşıyan Tahir’dır ve Teşkilat-ı Mahsusa Heyeti ile İbn-i Reşit’in yanında, Hâil’de buldukları zaman dünyaya gelmişti.

¹⁹ Günaydın, a.g.e, s. 77.

Bu bilginin kaynağı Ali İlmî Fanî'nin Rıza Tevfik'e gönderdiği bir mektuptur. 14 Ekim 1935 tarihli söz konusu mektup Emin Âkif'in Bereketzâde Cemil Bey'e gönderdiği bir mektuptan iktibaslar ihtiva etmektedir. "Kırıkhan'da mevkuf şair Mehmed Âkif Bey'in mahdumu Emin" imzalı mektuptan iktibasta şu ifadeler yer almaktadır:

"Kırklareli'nde vazife-i askeriyemi ifâ ediyordum. Arapça bildiğim için ara sıra arkadaşlarıma Kur'an okur, âyetleri tefsir ederdim. Bu hareketim irtica mahiyetinde görüldü. Divan-ı Harb'e tevdi olundum ve tevkif edildim. Tevkifhânenen şimdi benimle beraber bulunan çavuşumun delâlet ve himmetiyle firar ettik. İstanbul'a geldik, oradan bir vapura atladık. Mersin'e çıktık. Mersin'den yaya olarak Antakya'ya gelirken yoldaki karakolhanedeki jandarmalar hâlimizden şüphelendi, pasaportlarımız olmadığından her ikimizi de Kırıkhan kazasına gönderdiler. Şimdi bizi Türkiye'ye iade edecekler. İmdadımıza yetişiniz."²⁰

Bu hadise vuku bulduğunda Mehmet Âkif sağdır ve Mısır'dadır. Hadiseyi duyduktan sonraki tavrı hakkında ise bir şey bilmiyoruz. Tutuklandıktan sonra cezasını çektiği ve askerliğini bitirip terhis olduğu anlaşılmaktadır.

Terhisi sonrasıyla ilgili bilgiler ise Reşad Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'ndedir. Buna göre Emin Âkif terhisi sonrası kendini içkiye verdi ve yakınlarıyla irtibatsız bir biçimde perişan bir hayat sürdü. Sabahçı kahvehanelerinde ve hamamlarında barındı. Yalın ayak dolaşarak şarap, ispiro ve esrar parası için hamallık yaptı. 1939'da İstanbul zabıtası tarafından bir esrarkeş olarak yakalandı ve akıl hastanesine sevk edildi. Bir müddet cezaevinde kaldı. Bu arada kendisine ulaşan bir baba dostu tarafından Bursa'da Atatürk Çiftliği harasına kâhya olarak yerleştirildi. Evlendi ve mazbut bir hayat sürmeye başladı. Fakat bir müddet sonra (1963-1964) işinden çıkartıldı. İstanbul'a döner dönmez tekrar esrara başladı. 1966 başlarında eşi vefat edince yine kimsesiz kaldı. Kendisini âdeta intihar kastıyla içkiye ve esrara verdi.

1966 sonlarında birkaç ay akıl hastanesinde kaldı. Hastaneden çıktığında (Kasım 1966) geceleri Tophane'de terk edilmiş bir kamyonetin karoseri içinde yatmaya başladı ve 24 Ocak 1967'de bu karoserin içinde ölü bulundu.²¹

Reşad Ekrem'in nitelemesiyle Emin Âkif "(...) hayatı kendi itirafları ve bütün teferuatı ile zabt edilerek yazılabilmiş olsaydı, dünya edebiyatında yeri olan İtalyan ya-

²⁰ Bir 150'liğin Mektupları: Ali İlmî Fânî'den Rıza Tevfik'e Mektuplar, Haz. Abdullah Uçmak – Handan İnci, Kitabevi Y., İstanbul 1998, s. 101-102.

²¹ Koçu, a.g.e.-X, s. 5220. Görüldüğü üzere Emin'in 'bir çöp bidonu içinde ölü bulunduğu' şeklinde Çetin Altan tarafından yayılan bilgi yanlıştır.

zarı Tullio Murri'nin *Kürek Cehennemi* isimli eserinin ayarında dehşet verici bir romanın kahramanı olabilecek kara bahtlı bir adam"dır. Hayatıyla ilgili ayrıntıların büyük çoğunluğu yazıya dökülmemiştir.²²

Emin Âkif'le ilgili bir rivayetin sıhhati

Emin Âkif'in işsiz kaldığı günlerde çeşitli tanıdıklarına; baba dostlarına başvurmuş olması normal karşılanacak bir hadisedir. Kaynaklar bu hususta bize üç isim vermektedir. Nusret Safa Coşkun, Refii Cevad Ulunay (1890-1968) ve Çetin Altan (d. 1927)...

İlk olarak Nusret Safa'nın *Memleket* gazetesinde çıkan (1947) yazısında Emin Âkif'in böyle bir başvurusundan söz edilmektedir. Bunun dışında Refii Cevad Ulunay'ın da aynı meâlde bir yazısı vardır.²³

Ulunay'ın bu yazısında Emin Âkif'in Karacabey Harasında çalışırken meydana gelen bir zelzele sebebiyle işsiz kalması hadisesine ışık tutmaktadır. Yazı "İki ay kadar oluyor (...)" diye başladığına ve 30 Ocak 1965 tarihini taşıdığına göre 1964'ün Aralığında vuku bulmuş olmalıdır. Hadise, Ulunay *Milliyet* gazetesinde çalışırken meydana gelmiştir.

Bir yıl sonra da hemen hemen aynı hadise vuku bulmuş olabilir mi? O yıllarda yine *Milliyet* gazetesinde çalışan Çetin Altan'ın *Sabah*, 5 Ağustos 1999 tarihli nüshasında yayınlanan "Enver Paşa'nın Kız Kardeşi ve Mehmet Âkif'in Oğlu" başlıklı yazısında anlattığı şeyler, Ulunay'ın anlattıklarıyla aynı meâldedir. Altan'ın anlattıklarına bakılırsa Emin Âkif bu kez de Çetin Altan'ı ziyaret etmiş ve ondan yardım istemiştir. Yalnız Ulunay'ın yazısında kaybettiği işini tekrar elde etmek için bir tavassut isteği söz konusuyken, Altan'ın yazısında para yardımı söz konusudur.

Ulunay'ın ilgisi sonucu, Emin Âkif Ziraat Bakanlığı tarafından tekrar Karacabey Harasındaki işine iade edilmiş ve fakat kendisine kalacak yer olarak merkeze 7-8 km. ötede Poyrazbahçe koyun ağılı gösterilmiştir.

Her iki yazarın aynı gazetede çalışıyor olması ve hadiselerin çok yakın sayılabilecek bir tarihte vuku bulması Emin Âkif'in Ulunay'ın yanına bir kez daha uğradığı-

²² Bu bakımdan Düccane Cündioğlu'nun söyledikleri dikkat çekicidir: "Âkif'in çok trajik bir hayat ve ölümün maruzu olan oğlu Emin hakkında ben de birkaç yazı yazmış ve bazı tanıklıklar aktarmıştım. Ancak elimdeki bazı bilgilerin aktara(a)mamamın bir sebebi de hüznün, sadece hüznün. Hani derler ya yazmak içimden gelmiyor diye işte aynen öyle! Tahassüs işte bu gibi durumlarda ihtisasa galebe çalıyor!", *Âkif'e Dair*, Kaknüs Y., 1. b., İstanbul 2005, s. 58. Cündioğlu'nun bu eserinde "Akif'in Çocukları" başlıklı müstakil bir bölüm vardır. Bk. a.g.e., s. 83-103.

²³ Bu yazıya *Hece* dergisinin Mehmet Âkif Özel Sayısının bibliyografya kısmını hazırlarken Millî Kütüphane'de bulunan Âkif Zarflarından birinde rastladım. Bk. Ulunay, "Mehmed Akif'in Oğlu", *Milliyet*, 30 Ocak 1965.

nı ve belki de onu bulamadığı için Altan'la görüşüğünü düşündürüyor. Burada kafa karıştırıcı olan şey, Altan'ın Ulunay'ın anlattığı hadiseden tamamen habersiz görünmesidir. Ulunay 1953-1968 tarihleri arasında *Milliyet*'te çalışmıştır.²⁴ Altan ise Nebioğlu'nun *Türkiye'de Kim Kimdir* adlı ansiklopedisine bakılırsa 1961-1962 yıllarında *Milliyet*'te çalışmaktadır.²⁵ Anlattığı hadise için verdiği tarih 1966 olduğuna göre Ulunay'la aynı tarihlerde *Milliyet* gazetesinde mesai arkadaşlarıdır. Altan'ın olayın vuku buluş tarihi olarak zikrettiği 1966, bir hafıza yanılması değilse Ulunay'ın anlattıklarıyla çok yakın bir tarihte vuku bulmuş olmaktadır. Bu durumda Emin Âkif hem 1964 Aralığında Ulunay'a, hem de 1966'da Çetin Altan'a gelmiş olmaktadır. Altan'ın *Milliyet* gazetesinde vuku bulan ilk hadiseyi duymamış ve aynı zamanda Ulunay'ın gazetede köşesinden okumamış olması mümkün müdür? Hadisenin *Milliyet* gazetesi merkezinde bir çalkantiya sebep olmaması düşünülemez. Ulunay ile Altan'ın yazılarını yan yana koyduğumuzda iki yazıdan ilkinde bir tavassut dileği, diğerinde ise para yardımı isteği söz konusudur. Fakat Altan, adını vermediği bazı gazetelerde Emin Âkif'in 'Beşiktaş'taki çöp bidonlarından birinde (...) ölüsünün bulunduğunu' yazmıştır ki, Emin Âkif'in öldüğünde Tophane'de terk edilmiş bir kamyonetin karoseri içinde yaşadığı bilinmektedir. Dolayısıyla Altan'ın verdiği ve bütün kaynakların ittifakla ondan naklettiği bu hususu doğru kabul etmemiz mümkün değildir. Altan, 1966'da gerçekleştiğini yazdığı bu hadiseden 'bir ay geçmeden' ölümüyle ilgili haberi okuduğunu belirttiğine ve Emin Âkif 24 Ocak 1967 öldüğüne göre hadise 1996'nın sonlarında vuku bulmuş olmalıdır.²⁶

Altan'ın Emin Âkif'in ölümüyle ilgili yazdıklarının Âkif'in çocuklarını söz konusu eden birtakım eserlerde²⁷ aktarılmıştır.

Emin Âkif'in yarım kalmış hâtıraları

Söz konusu hâtıraları *Millet* gazetesinden derlemiş bulunuyoruz. Yazıların tam künyeleri şöyledir:

Emin Ersoy: "Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyle Beraber, Bir Yaylı Araba İle Yola Çıktık-I, *Millet*, Yıl: III, 12 Şubat 1948, S. 106, s. 16.

Emin Ersoy: "Eskişehir'de Silâhlı Kahramanlar Yolları Doldurmuştu-II", *Millet*, Yıl: III, 19 Şubat 1948, S. V/107, s. 16.

²⁴ Bk. "Ulunay, Refi Cevad", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, -II, Yapı Kredi Y., İstanbul 2001, s. 852.

²⁵ Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir*, Nebioğlu Y., İstanbul 1961-1962, s. 56.

²⁶ Nitekim bu karşılaştırmayı sağlamak amacıyla iki yazının metnini kitap olarak yayına hazırladığımız Emin Âkif'in hâtıralarının sonunda ek olarak veriyoruz.

²⁷ Bk. Düzdağ, *a.g.e.*, s. 123; Cündioğlu, *a.g.e.*, s. 90.

Emin Ersoy: “Âkif ve Sarhoş İki İtalyan Şoförü-III”, *Millet*, Yıl: III, 26 Şubat 1948, S. 108, s. 15.

Emin Ersoy: “Âkif En Ziyade Süs ve Modaya Düşkün Erkeklerle Çok Kızardı-IV”, *Millet*, Yıl: III, 11 Mart 1948, S. 110, s. 16.

Emin Ersoy: “Âkif’in Hayatında Yegâne Görebildiği Toplu Para: 970 Lira İdi-V”, *Millet*, Yıl: III, 18 Mart 1948, S. 111, s. 17.

Emin Ersoy: “Anlaşıldı ki Mustafa Sagir Bir Hain ve Casustu. Mustafa Kemal Paşa’yı Öldürmek İçin Ankara’ya Gelmişti. Şair Âkif Bir Mektubunu Açınca-VI”, *Millet*, Yıl: III, 25 Mart 1948, S. 112, s. 15.

Emin Ersoy: “Âkif, Gözyaşları İçinde Yazıyordu-VII”, *Millet*, Yıl: III, 1 Nisan 1948, S. 113, s. 18.

Emin Ersoy, “Türk Neslinin Günden Güne Bozulduğunu Görmek Âkif’i Çok Üzüyordu-VIII”, *Millet*, Yıl: III, 8 Nisan 1948, S. 114, s. 18.

Emin Ersoy, “Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz-IX”, *Millet*, Yıl: III, 15 Nisan 1948, S. 115, s. 18.

Emin Ersoy, “Pek Sevdiği Ali Şükrü Bey’in Kayboluşu Babama Gözyaşları Döktürmüştü-X”, *Millet*, Yıl: III, 22 Nisan 1948, S. 116, s. 18.

Emin Ersoy, “Gecenin İssizliğinde Top Sesleri Ankara Sokaklarında Duyuluyordu-XI”, *Millet*, Yıl: III, 29 Nisan 1948, s. 117, s. 18.

Emin Ersoy, “Annem Gözyaşları İçinde Beni Hasretle Bağrına Basmıştı-XII”, *Millet*, Yıl: III, 6 Mayıs 1948, S. 118, s. 18.

Emin Ersoy, “Büyük Taarruz Başlamıştı, Her Taraftan Gelen Müjdeli Haberler Birbirini Kovalıyordu-XIII”, *Millet*, Yıl: III, 13 Mayıs 1948, S. 119, s. 18.

Emin Âkif Ersoy, “Mehmet Âkif, Kurtulan Edirne’ye de Gitmişti-XIV”, *Millet*, Yıl: III, 27 Mayıs 1948, S. 120, s. 18.

Emin Âkif Ersoy, “Ruhu Huzur İçinde, Vatan Topraklarında Yatıyor”, (XV), *Millet*, Yıl: III, 10 Haziran 1948, S. 122, s. 15 (Birinci kısmın sonu).

Bu yazı dizisinin *Millet*’teki bölüm başlığı “Safahat Şairini oğlundan dinleyiniz...” şeklindedir ve ilk bölümün sunuşu şöyledir:

“İstiklal Marşı şairi rahmetli Mehmet Âkif Ersoy’un, Emin Akif Ersoy adlı bir oğlu olduğunu bilir misiniz? Emin Akif, henüz on üç yaşında iken İstiklâl mücadelesine katılan babasıyla beraber Anadolu’ya geçmiş, zafere kadar yanında kalmış, sonra beraberce Mısır’a gitmiştir. Emin Akif şimdi ana vatandadır ve safahat şairi-

nin bilinmeyen taraflarını kucaklayan hâtıralarını Millet'in muhterem okurlarına sunmaktadır.”²⁸

Hâtırat tefrikasının bitişinde ise “Birinci kısmın sonu” ifadesi vardır. Dolayısıyla bu hâtıraların devam edeceği okuyucuya bir nevi müjdelenmiş olmaktadır. Emin Âkif'i *Millet* gazetesini yayınlayan Cemal Kutay konuşurmuş ve hâtıralarını yazıya aktarmış olmalıdır. Bu sebeple hâtıratın ikinci kısmı belki de gazetede yayınlanacak biçimde hazırlanamadığı için on beşinci bölümden sonrası gelmemiş olabilir. Bu sebeple ikinci kısmın Cemal Kutay Arşivinde kalmış olabileceği akla gelmektedir. Elbette müsvedde olarak da olsa hiç kayda geçirilmemiş olma ihtimali de vardır.

Vefatından sonra ne durumda olduğunu bilmediğimiz Cemal Kutay Arşivinde araştırma imkânı bulamadığımız için Nusret Safa Coşkun'un *Vakit* gazetesinde Emin Âkif'i konuşturarak yayınladığı hâtıralarını²⁹ da bu çalışmaya ekleme ihtiyacı duyduk.

Böylece Emin Âkif'in yayınlanmış bütün hâtıralarını derleyerek bir araya getirmiş oluyoruz.

Belirtmeliyiz ki Cemal Kutay, *Millet*'te yayınlanan hâtıratı *Necid Çöllerinde Mehmed Âkif* adlı eserinde iktibas etmiştir.

Emin Âkif'in hâtıralarında Mehmet Âkif'in İstiklâl Harbi'ne iştirak etmek üzere Anadolu'ya geçerken yaşadıkları, takip ettiği güzergâh, âilesiyle ilgili anekdotlar ve yolculuk esnasında ve Ankara'ya geldikten sonra yaşadıkları hakkında birçok ipucu ve ayrıntı yer alır.

Fakat daha hâtıratın başında yer alan “(...) ben onun yegane oğlu olduğum (...)” şeklindeki ifadeyi açıklamak gerekir. Bilindiği üzere Âkif'in iki oğlu vardır. Fakat hâtıratın başladığı tarihlerde Âkif'in küçük oğlu Tahir daha dünyaya gelmediği için Emin Âkif böyle söylemiş olmalıdır.

Emin Âkif'in hâtıralarına göre Mehmet Âkif yola çıktıktan sonra Karacaahmet Mezarlığında Ali Şükrü Bey'le buluşmuş, Geyve yakınlarında bir köyde ise Kuşçubaşı Eşref'le birleşmiştir. Böylece Âkif'in yol arkadaşlarının kimler olduğunu da Emin Âkif'in hâtıralarından öğrenmiş oluruz. İstanbul'dan çıkıp Anadolu'ya geçtikten sonraki güzergâhı ise Emin Âkif'in ifadelerine göre şöyledir:

²⁸ *Millet*, Yıl: III, 12 Şubat 1948, S. 106, s. 16.

²⁹ Nusret Safa Coşkun, “Mehmet Akif'i Oğlu Anlatıyor”, *Vakit – Yeni Gazete*, 27 Aralık 1947.

Adapazarı-İzmit üzerinden Geyve, Eskişehir, Ankara.

Ankara'ya ulaştıktan sonra da çeşitli şehir ve beldelere yolculukları sürmüştür. Emin Âkif, Ankara'ya yerleştikten sonra ilk olarak Eskişehir'e gittiklerini anlatmaktadır.

Emin Âkif söz konusu belde ve şehirlere uğradıklarında nerelerde misafir kaldıklarını, kimlerle görüştüklarini hatırlamıştır. Eskişehir'de Şefik Bey'in Bakteriyolojihanesine uğramışlar ve akşamları da onun evinde kalmışlardır. Emin Âkif'in verdiği ayrıntılardan Şefik Bey'in Pendik Bakteriyolojihane Müdürü Şefik Kolaylı olduğu anlaşılmaktadır. Şefik Kolaylı, Âkif'in yakın dostlarından Neyzen Tevfik'in de kardeşidir. Eskişehir'de 20 gün kalmış ve peşinden Ankara'ya dönmüşlerdir. Fakat bu arada Mehmet Âkif Burdur milletvekili seçildiği için Burdurlular tarafından ısrarla davet edilmektedir. Bunun üzerine Âkif, yanında Emin ile birlikte Burdur'a doğru hareket eder. Kendilerine Antalya Mebusu Süleyman Efendi eşlik etmektedir. Burdur'da bir hafta kadar kalırlar. İstikamet Antalya'dır. Antalya yolu üzerinde Sandıklı ve Dinar'a uğranır. Antalya'da Süleyman Efendi'nin evinde misafir olurlar. On beş günlük bir misafirlikten sonra Ankara'ya dönüş başlar. Fakat seferler sürecektir ve bir ay kadar sonra da Eskişehir üzerinden Afyon'a, oradan da Konya'ya gidilecektir. Dönüş güzergâhı da aynıdır.

Bu esnada İstanbul'da bulunan ailesini Ankara'ya getirtmek isteyen Âkif, ailenin eski emektarlarından Halil Ağa ile Ankara'da karşılaşınca ondan ailesini Ankara'ya getirmesini istedi. Âkif, ailesini karşılamak üzere oğluluyla birlikte Çankırı, Ilgaz, Kastamonu üzerinden İnebolu'ya vardı. Fakat fırtına yüzünden İnebolu'ya yolcu indiremeyen vapur, Sinop'a yolcularını indireceği için onlar da Sinop'a gittiler. Âkif, ailesini alarak Sinop'tan Kastamonu'ya götürdü. Âkif dokuz kişilik ailesini Ankara'da Taceddin Mahallesiindeki iki odalı bir evde barındıramayacağını anlayınca onlara Kastamonu'dan ev kiralayıp Ankara'ya döndü. Bu kez Emin Âkif annesiyle Kastamonu'da kalmıştı. Fakat babasının yanında olmayı çok isteyen Emin, o sırada Kastamonu'ya gelen Şefik Kolaylı ile Ankara'ya döndü. Aylar sonra Kastamonu'daki aile fertleri de Ankara'ya geldiler.

Emin Âkif'in hâtralarının yedinci bölümünden itibaren hep Ankara'daki günler anlatılır. Sakarya Savaşı başladığında Yunanlıların Ankara yakınlarına kadar gelmiş olması bir panik havası doğurunca başkentin Kayseri'ye nakli tartışılmaya başlanmıştı. Bu gerçekleşmediyse de birçok mebus, çoluk çocuğunu Kayseri'ye göndermişti. Bu arada Âkif de yanında sadece Emin'i alıyarak diğer aile fertlerini Kayseri'ye gönderdi. Ancak Sakarya Savaşı kazanıldıktan sonra Ankara'ya döndüler.

Hâtıratın on üçüncü bölümünde Büyük Taarruz günleri anlatılmaktadır. O günlerde Âkif, Eskişehir, Afyon üzerinden çekilen Yunan ordusu tarafından yakılıp yıkılmış Bilecik şehrine gittiler. Burada yangın söndürme faaliyetlerine katıldılar.

Hâtıratın on dördüncü ve on beşinci bölümlerinde Yunanlıların İzmir'den denizi dökülüşü, İstanbul'dan müttefiklerin çekilişi sebebiyle yaşanan sevinç ve o sırada gerçekleştirdikleri bir Edirne seyahati anlatılır. İstanbul üzerinden Edirne'ye vasıl olan Âkif ve oğlu burada on beş gün kaldılar.

Âkif, Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gitmeye karar verdi ve Ankara'ya döndü. Burada milletvekilliğinden istifa eden Âkif, 1923 senesi Eylül sonlarında kış mevsimini geçirmek üzere Mısır'a gitti.

Mısır'a bu ilk gidişinden sonra gelişen hadiseler ve Âkif'in ölümünden kısa bir süre önce Türkiye'ye dönüşünü çok hızlı çizgilerle anlatan bir paragrafla on beşinci bölüm bitmektedir. Bu bölümün sonuna "Birinci Kısımın sonu" açıklaması konulduğu hâlde Âkif'in Mısır'a İstiklâl Harbi sonunda gidişinden sonraki hadiselerin tamamen özetlenerek verilmesi, Emin Âkif'in hâtıralarının geri kalan bölümünü de anlattığı izlenimini vermektedir.

Emin Âkif'in yarım kalmış hâtıraları İstiklâl Harbi sırasında Âkif'in hayatını araştıranlara birçok ipucu ve ayrıntı sağlamaktadır. Çok teferruatlı bir Âkif kronolojisi hazırlayabilmek için de bu hâtırat tefrikasının mutlaka görülmesi gerektiği açıktır. Ayrıca Âkif'in İstiklâl Harbine katılma konusunda tereddüt yaşayan Anadolu şehirlerinde etkili hitabeti ve ikna gücü yüksek düşünceleriyle nasıl bir rol oynadığını da en iyi bu hâtırat metni anlatmaktadır.

12-13 yaşlarındaki bir çocuğun gözlemlerine dayalı olarak ileriki yaşlarında hatırladıklarından derlenen bu hâtırat, Âkif'in kişiliği, aile reisi olarak tavırları, Millî Mücadeleye katkısı bakımından müstakil olarak neşredilmeyi hak eden bir metindir.

Hâtıraların *Millî*'te yayınlanan kısımlarının dışında Nusret Safa'nın *Vakit* gazetesinde neşrettiği bir bölümlük hâtırat da konuyu bütünleyici mahiyettedir.

Mehmet Akif Ersoy'un Şiir Coğrafyası

*Rıdvan Canım*¹

Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi

Bir sanatkârı tanımanın en iyi yolu, onu yazdıklarından tanımaktır. Şair olsun, hikâyeci olsun, yahut roman yazarı olsun kuşkusuz her sanat eseri sonuç itibarıyla elinden çıktığı yazarını anlatır. Bir sanat şaheseri olan "Safahat" da Akif'i en iyi tanıtan eserdir.² Âkif'in seyahat ettiği yerler zaten merak ettiği yerlerdir. Eserlerinde etkili bir anlatım yakalamak için, oraları görmek, o yerlerin havasını yaşamak istemiştir. Nazik bir dönemde bu tür görevler tehlikeli ve meşakkatlidir. Bu sebeple hiç de cazip değildir. Ancak Âkif, zorlukları içindeki vatan sevgisiyle aşmış, hayatının büyük bir kısmını alan gezilerini gerçekleştirerek şiirlerine yansıtmıştır. (...)

Şiirlerinin kaynağı, tespitlerinin çıkış noktası ve ilhamının özü olması bakımından seyahatlerinin değerlendirilmesinde fayda vardır. Seyahat ettiği yerin durumuna, konumuna, gelişmişliğine, manevi değerine göre sanatçımıza etki ettiği, şiirlerine ilham kaynağı olduğu görülmektedir. İnce bir dikkat, titiz bir gözlem ve ayrıntıyı takipte hassas olan Akif, tüm bu yerleri dış ve iç güzellikleriyle, madde ve ruhuyla eserlerine yansıtmıştır. (*Dr. Nazım Elmas; Mehmet Akif'in Dış Seyahatleri. Mehmet Akif Dönemi ve Çevresi. Türkiye Yazarlar Birliği M.Akif Sempozyumu. Ankara 2008, s.140*)

¹ Atatürk Üniversitesi K.K.Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi - ERZURUM

² M.Akif Ersoy; Safahat. (Milletimizin, Dilimizin ve İstiklâlimizin Şairi. Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim ve Kültür Dairesi Başkanlığı. Ankara 2004, 631 s. (Metindeki beyit numaraları bu esere göre verilmiştir.)

Âkif'in "gönül haritası"nı tesbit bakımından önemli ve hatta ilgi çekici sayılabilecek böyle bir araştırmaya girerken doğrusu araştırmayı bitirdiğimde karşıma nasıl bir tablonun çıkabileceğini önceden tam olarak kestiremezdim. O'nun ifadeleleriyle "Şark"ın ve "Garb"ın önemli sayılabilecek coğrafyalarını adım adım gezmiş biri olarak Akif'in buralardan şiirine neleri taşımış olabileceğini düşündüm hep.. Bir seyahat yazarı olarak değil belki ama bir entelektüel olarak Âkif, bu diyarlara dair izlenimlerini "Safahat"ına nasıl yansıtmıştı? Bu sorunun cevabı aynı zamanda onun buraları gezerken kendisine neyi "derd" edindiğini de ortaya koyacaktı. Akif, "Süleymaniye Kürsüsünden" adlı şiirinde şunları söyler:

"-Beni kürsîde görüp, va'zedecek sanmayınız;
Ulemâdan değilim, şeklime aldanmayınız!
Dînin ahkâmını zaten fukahânız söyler,
Anlatırlar size bir müşkiliniz varsa eğer,
Bana siz âlem-i islâmı sorun, söyleyeyim;
Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim.
Şark-ı Aksâ'dan alın, Magrib-i Aksâ'ya kadar,
Müslüman yurdunu baştan başa kaç devrim var.
Beni yormuştu bu yıllarca süren yolculuğun,
Daha başlangıcı.. Lâkin gebereydim yorgun,
O zaman belki devam eyleyemezdim yoluma;
Yoksa ârâm edemezdim. Bana zîrâ "Durma,
Yürü, azminde devam et.." diye vermezdi aman,
Bir sadâ benliğimin fıskırıp a'mâkından."

Onun bu mısralarından da anlıyoruz ki O'nu diyar diyar gezdiren bir sebep vardı. Biz de onu anlayabilmek için onun şiirleriyle birlikte aynı coğrafyalara yola koyulduk. İlk gördüğümüz şey; Akif'in "Şark" ve "Garp" kavramlarını yoğun bir biçimde kullandığı idi. Akif, Safahat'ında toplam 47 yerde "Şark" sözcüğünü kullanıyor.³

³ * Şu son zamanda ziyâ'ın kadar ziyâ-ı elîm / İsbâbet etmedi âfâk-ı Şark'a, İbrâhim! / s.92

* Tahayyül eyleyemezdim ki seyrden kalsın / Muhît-i Şark'ta cevân eden o fikr-i hakîm! / s.93

* Sa'dî, o bizim Şark'ımızın rûh-i kemâli, /Bir ders-i hakikat veriyor, işte me'âlî : / s.96

* Hamâset-perverân-ı kavmi tuttun bir bir öldürdün, /Umûmen Şark'ı ağılattın, umûmen Garb'ı güldürdün. /s. 114

* Hayır, bu perde, bu Şark'ın bakılmayan yarası; /Bu, çehresindeki levsyle yurda yüz karası; / s.150

* Mahalle kahvesi Şark'ın harîm-i kâtilidir; /Tamam o eski batakhâneler mukâbilidir. / s.151

* Bütün heyâkîl-i san'at yetiştiren Şark'ın / Zemîn-i feyzi nasıl şûre-zâra döndü bakın! / s.151

* Köprüler asma imiş Avrupa âfâkında... /Varsın olsun, o da bir şey mi? Bizim Şark'ın da, / s.193.

* Yoksa, Şark'ın bu zekî unsuru her feyzi alır / Müslümanlık gibi, mâhiyeti cidden yüksek. / s.213

* Dîn-i fitrîdeki bir milleti irşâda ne var? /Daha yüksek mi acep Şark'ı ezen fitratlar, / s.213

Şark sözcüğü bu metinlerde, Doğu dünyasının genelini karşılayan, bu coğrafya-da belirli, özel bir noktaya işaret etmeyen genel bir kavramdır. Bunun yanı sıra 3 yerde de “Asya” kelimesinin geçtiğini görüyoruz. Doğu dünyasında sözünü ettiği mekânlar bu kadar genel ve bunlarla sınırlı değildir. Meselâ yine Safahat’taki şiirlerinde İran, Afganistan, Cava, Japonya⁴, Turan İli⁵, Kafkasya, Kırım, Rusya, Sibir-

- * Mütefekkir geçinenler ne diyor sizde bakın: / “Medeniyyete teâfisi umûmen Şark’ın, /s.224
 * Garb’ın efkârını mâl etmeli Şark’ın beyni / Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; yani: /s.225
 * Tükürün cephe-i lâkaydına Şark’ın tükürün! / Kuşkulansın, görelim, gayreti halkın, tükürün! /s.242
 * Şark’a bakmaz, Garb’ı bilmez, görgüden yok vâyesi; /Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermâyesi! /s.258
 * Edirne.. İşte o islâmın âhenîn sûru; /Edirne... İşte o Şark’ın cebîn-i mağrûru /s.328
 * Ey koca Şark, ey ebedî meskenet! / Sen de kıyıdanmaya bir niyet et. /s.343
 * Bilir misin ki senin Şark’a meyleden nazarın, / Birinci defa doğan fecridir zavallıların /s.375
 * Zemîn-i Şark’ı mezâlim kasıp kavurdukça; / O kıpkızıl yüzü hâkin fezâya vurdukça; /s.375
 * Şehâdet etmededir –Şark’a doğru dönmeli ki: / Sizin de Garb’ınızın hâtırât-ı nâ-pâki /s.375
 * O annecikler için duyduğun hurâfeyi at! / Düşünme dest-i musâfâtı Şark’a doğr u zat. /s.376
 * Donanmamızla verip, sonra, Şark’ı velveleye, /Birinci hamlede bayrak diker Çanakkale’ye; / s.384
 * Bulunur, neyse, nihayet balığın belkemiği /Şark’ın üç bin senedir, gün sayarak beklediği /s.491
 * Şimdi, Âsım, bana müfrit de, ne istersen de, / Ma’rifetden de cüdâ Şark’o faziletten de. /s.494
 * Ne gördün, Şark’ı çok gezdin ? diyorlar. Gördüğüm yer yer /Harâb iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler / s.500
 * Ne yapsın, nâ-ümîd olsun mu Şark’ın intibâhından /Perîşân ruhumuz, hâib dönerken bângâhından / s.502
 * Ne yapsam, neyle kurtarsam şu yatmış inleyen halkı? /Deyip, ezberde olsun, gezdiğin vâki midir Şark’ı? /s. 504
 * Dünyada nasihat mı olur Şark’a müessir? /Binlerce musîbet, yine hâib, yine hâsir ! /s.511*
 * Ne hüsrandır ki: Şark’ın ben vefâsız, kansız evlâdı /Serâpâ Garb’a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı ! /s. 521
 * Ne bitmez bir geceymiş! Nerden etmiş Şark’ı istilâ? /Değil canlar, cihanlar göçtü hilkatten, bunun, hâlâ. /s.522
 * O “aydınlık” ki, sökmek bilmeyen ümmîd-i işrâkı /“Vücûdundan peşimân, ölmek ister” sandığın Şark’ı /s.523
 * Hayır! Şark’ın, o hodgâm olmayan Mecnûn-ı nâ-kâmin, /Bütün dünyâda bir Leylâ’sı var: Âtisi islâmın /s.523
 * Şark’ın ki mefâhir dolu, mâzî-i kemâli /Yâ Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hâli! /s.535
 * Fevzâ bütün âfâkın sarmıştı zemînin, /Salgındı, bugün Şark’ı yıkan, tefrika derdi /s.548
 * Nebilerin damarında damarlarındaki kan, /O kanda bir galeyân: Şark’a en temiz heyecan /s.565
 * Eşikten atladığım gün değişti, lâkin, cev; /Kuşattı parçalanan Şark’ı bir duman, bir alev. /s.565
 * Kim olur hiç o muvahhiç dem-i tenhâyide, /O zaman Garp ile Şark gibi hâbîde ! /s. 590
 * Şark, bir hufre-i nisyâna atar da öleni, /Öldürür sonra onun nâmını yâd eyleyeni /s.592
 * Size öğretmededir Şark’ı da müsteşriklar, /Utanın kukla kıyafetli beyinsiz şıklar ! /s. 592
 * Zulmette kalan zemîn-i Şark’a /Saçtın yeniden semâ semâ nûr /s.603
 * Süpürge yapsalar imkânı yok temizleyemez! /Bütün cihânı dolaş: Garb’ı, Şark’ı, her yeri gez.. /s.621
 * Yanık bağrında, yıllardır, kanar mızrabının yâdı, /Gel ey biçâre Şark’ın, Şark’a küsmüş gitmiş evlâdı /s.628
 * Gezen lâkayd ayaklardı bugün kudsî harîminde, /Nasıl nâ-mahrem izler var görürsün Şark’a bir in de. /s.628
 * Bu çöl, tufanlar ister cev-v-i san’attan ki ürpersin /Sen ey dâhîsi Şark’ın, yoksa bir yağmur mu beklersin? /s.629
 * Gel ey Peygamber’in fevka’l-beşer fitratta evlâdı /Uyansın, gel ki, mızrabınla Şark’ın dalgın eb’âdı /s.629
 * * Nöbetle bekliyorlar. Acep içinde ne var? /“Caponya’dan gelen, insan suratlı bir canavar!” / s.77
 * * “Turan İli” nâmiyle bir efsâne edindik; /“Efsâne, fakat, gâye” deyip az mı didindik? /s.512

ya, Türkistan, Taşkent, Buhara, Gazne⁶, Hive, Semerkand, Çin, Mançurya, Hindistan, Lahor, Haydarâbad, Kaşgar, Serendip gibi mekânların şiiirlerinde yer aldığı görüyoruz. Kuşkusuz Akif, adı geçen bütün bu coğrafyaların hepsini tek tek gezmesi de, gidip görmese de bu coğrafyalar onun ilgi alanı içinde ve buralarda yaşayan insanların sorunları ile haşır-neşirdir. Şiiirlerinde en fazla kullandığı yer adı olarak “Şark”; Akif’in olduğu gibi aslında bütün “Doğu” toplumlarının kangren haline gelmiş, onulmaz bir yarasıdır. Bir vakitler dünyanın en büyük alimlerini, en değerli sanatkârlarını, en meşhur siyaset ve devlet adamlarını, komutanlarını yetiştiren “Şark”, şimdi derin bir meskenetin kucağında tarihin derin uykularına dalmıştır.

*Ne gördün, Şark’ı çok gezdin? diyorlar, gördüğüm: yer yer
Harâb iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler /s.500*

dese de aslında büsbütün umutsuz da değildir. Bu milletin bağrından çıkacak üç beş imanlı kahraman dünyayı yeniden ayağa kaldıracaktır.

*Titretirsin yine dünyayı, emin ol, tir tir;
Hele sen Şark’a o imanda beş on sîne getir /s.464*

...
*Uyansın, gel ki, mızrabınla Şark’ın dalgın eb’âdı,
Kıyâmetler koparsın her telin bir sesle feryâdı. /s.628*

Şark, kavramıyla eşanlamlı olarak kullandığı “Asya” için de yüreğindeki ayrıdır.⁷ Asya, “bizim yaka”dır ve baştan aşağı “matem”dir onun ifadesiyle :

*Biraz da geçmeyi ister misin bizim yakaya?
Al işte bir günü mâtemsiz olmayan Asya! /s.373*

İran, Safahat’da 10 yerde geçer.⁸ Bir yerde de Sa’dî-i Şirazî dolayısıyla Şiraz’dan söz eder.⁹ Onun nazarında İran’ın perişanlık açısından Anadolu’dan farkı yoktur.

⁶ * Gelirdi hep bana: “Mısır’ın, Irak’ın, İran’ın, /Tihâme’nin, Yemen’in, Gazne’nin, Buhâra’nın /s.563

⁷ * Medenî Avrupa’nın dâmen-i irfânında; /Asya’nın belki o kumluk Arabistan’ında. / s.217

* Kadın, erkek koşuyor borç ederek Avrupa’ya.. /Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım, Asya! / s.219

* Biraz da geçmeyi ister misin bizim yakaya? /Al işte bir günü mâtemsiz olmayan Asya! /s.373

⁸ * Bu müdhîş velven İran’ı dâim inletir sanma /“Muzaffersin!” diyen sesler bütün hâindir, aldanma. /s..112.

* O, birçok memleket vîrân edip yaptırdığın eyvan /Harâb olmaz mı ? Kabristana dönmüşken bütün İran? /s.113

* Evet, İran’ı kabristan’a döndürdün, helâk ettin; /Kefen yaptın girîbân-ı ümîdi çâk çâk ettin! /s. 113

* Hayır, hiçbir gülen yok, sızlıyor Garb’ın da vicdânı, /Görüp ecsâd-ı mazlûmine meşher hâk-i İran’ı! / s. 114

* Kimi Garb’ın yalnız fuhşuna hasbî simsar; /Kimi, İran malı der, köhne alır, hurda satar! /s.227

* Tunus’ta, Fas’ta, Cezayir’de, Çin’de, İran’da, /Cava’yla, hitta-i Hindî’de, belki Afgan’da. /s.318

* Gelirdi hep bana: “Mısır’ın, Irak’ın, İran’ın, /Tihâme’nin, Yemen’in, Gazne’nin, Buhâra’nın /s.563

⁹ * Şirazîdir iç âfiyetle! / Olsun şu da hatrında lâkin:

Bir tömbekidir bugünkü feyzi / Sa’dî’yi yetiştiren o hâkin. /s.588

Asırlardan beri İslâm coğrafyası üzerinde batılı güçlerin oynadıkları oyun aynıdır. Buna karşılık bu coğrafyalarda yaşayan Müslümanların hadiselerle kayıtsızlığı ise deyim yerindeyse insanın kanını donduracak cinsten bir vurdumduymazlıktır.

İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti!

İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi. /s.221

...

Arzı oynattı yerinden yıkılırken İran...

Belki bir kıl bile ürpermedi sizden, bu ne kan! /s.221

Şark'ta Afganistan¹⁰, Endonezya'ya bağlı Cava Adaları¹¹, daha beride Kafkasya¹² ve Kırım¹³ Rusya, Âkif'in ezeli ve ebedî hasmıdır. Bunu her fırsatta dile getirmekten çekinmez. Rusya zalimdir, zorbadır, bütün gücünü baskıdan alır. Safahat'da 7 yerde Rusya'dan söz eder Âkif..¹⁴

Sibirya, Rusya'ya nisbetle çok daha genel bir kavram olmakla birlikte sadece bir yerde anılmıştır.

Sibirya, Hiyve, Buhara, Kırım muhîtinde

Yaşarken ehl-i salîbin nüfûzu altında /s.319

“Türkistan”, bilindiği üzere “genel” bir coğrafyanın adı olup, ne dün ne de bugün harita üzerinde resmî bir karşılığı olmayıp, geçen asırlarda; Asya'daki Türklerin yaşadığı coğrafyaların genel adı olarak kullanılıyordu. “Türk Yurdu” anlamındaki Türkistan'ı Âkif de biraz bu anlamda kullanır. Ve şöyle der :

Yolu tuttum yalnız doğruca Türkistan'a

Gece gündüz yürüdüm bulmak için Taşkent'i /s.207

^{10*} Tunus'ta, Fas'ta, Cezayir'de, Çin'de, İran'da, /Cava'yla, hitta-i Hindî'de, belki Afgan'da. /s.318

* Evet, o koskoca âlem... Tunuslu, Afganlı, /Transvallı, Buhâralı, Çinli, Sudanlı.. /s.392

^{11*} Tunus'ta, Fas'ta, Cezayir'de, Çin'de, İran'da, /Cava'yla, hitta-i Hindî'de, belki Afgan'da. /s.318

* Habeşli, Hiyveli, Kaşgarlı yerli, Hersekli, /Serendib'in, Cava'nın, Magrib'in bütün şekli: /s.392

^{12*} Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta, /Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta /s.372

* Harekâtın görüyorsun ya, Hocam, en kolay, /Yalnayak Kafkas'ı tutmak, baş açık Sînâ'yı! /s.473

^{13*} Sibirya, Hiyve, Buhara, Kırım muhîtinde /Yaşarken ehl-i salîbin nüfûzu altında /s.319

^{14*} Bir zamanlar yine İstanbul'a gelmişim ben. / Hâle baktıkça fakat, ümmetin âtisinden,

Pek derin ye'se düşüp Rusya'ya geçtim tekrar. / s.201

* O zaman Rusya'da hâkimdi yaman bir ziyik.. / Zulmü sevdirmek için var mı ya bir başka tarik? / s.203

* Rusya'dayken beni gördükçe gelin, derdi: “İmam / Oku sen yoksa işin... Öldü sizin hasta adam! /s.216

* O benim en ebedî hasmım olan Rusya bile / Hakkı teslim edelim! Hiç de değildir böyle. /s.227

* Sonra bir tarz-ı telâfi bulurum; gerçi garîb- / Konturat akdederek Rusya'dan on onbeş edib, /s.227

* Sürüklenip karakışlarda Varna sâhiline / Sefinelerle taşınmakta Rusya sahiline. /s.382

Âkif'in Safahat'taki şiirlerinde adını andığı Taşkent, Buhara, Semerkand¹⁵ ve Hive¹⁶, eski Türk yurtlarının en önemli kültür ve medeniyet merkezlerinden olup bugün Özbekistan sınırları içinde kalmıştır. Annesinin soy olarak uzandığı topraklardır buralar. Çünkü annesi Emine Şerife Hanım, aslen Buharalı bir aileye mensuptur. Bu kökenlerine dair bir atf görülüyor şiirlerinde.. Nitekim babası da Kosova/İpekli olmasına rağmen bu bağlılığına bir gönderme görülmez şiirlerinde..

Buhara'ya ve Semerkand'a gelinceye kadar geçtiği, gezip gördüğü yerleri saymağa gerek duymadığını söyleyen Âkif, Buhara karşısında duygularını gizleyemez ve şunları söyler :¹⁷ Buhara da Şark'ı kasıp kavuran zilletten nasibini almıştır ona göre :

*O Buhâra, o mübârek, o muazzam toprak;
Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak / s.207*

Tıpkı bir ilim şehri olan Buhara gibi, dünyanın rasadhaneler şehri olarak tanıdığı Semerkand da hurafelerin kucağında can çekişmektedir.

*O rasadhâne-i dünyâ, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzisiyle / s.207*

Âkif, Çin'den, Maçin'den, Çin seddinden daha çok "uzak" ama erişilmesi gereken bir yer olarak sözeder.¹⁸ İslâm coğrafyasının devâsâ sınırlarını da gösterir bu..

*Uzandı ansızın İspanya'nın eteklerine
Hicaz'ı, Çin'i düşün nerde? Neredir Pirene! /s.304*

¹⁵ * Geçtiğim yerleri ta'dâda mahal yok şimdi /Uzanıp sonra Buhara'ya, Semerkand'e kadar; / s.207
* O rasadhâne-i dünyâ, o Semerkand bile; / Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzisiyle / s.207

¹⁶ * Sibiryâ, Hiyve, Buhara, Kırım muhîtinde /Yaşarken ehl-i salîbin nüfûzu altında /s.319
* Habeşli, Hiyveli, Kaşgarlı yerli, Hersekli, /Serendib'in, Cava'nın, Magrib'in bütün şekli: /s.392

¹⁷ * Geçtiğim yerleri ta'dâda mahal yok şimdi / Uzanıp sonra Buhara'ya, Semerkand'e kadar; / s.207
* Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşünün /Sayısız medrese var gerçi Buhâra'da bugün .. / s.208
* Sibiryâ, Hiyve, Buhara, Kırım muhîtinde /Yaşarken ehl-i salîbin nüfûzu altında /s.319
* Evet, o koskoca âlem... Tunuslu, Afganlı, /Transvalli, Buhâralı, Çinli, Sudanlı.. /s.392
* Gelirdi hep bana: "Mısır'ın, Irak'ın, İran'ın, /Tihâme'nin, Yemen'in, Gazne'nin, Buhâra'nın /s.563

¹⁸ * Görenek hem yalnız Çin'de mi salgın; nerde! /Hep musâb âlem-i İslam o devâsîz derde. / s.209
* Getirin Magrib-i Aksâ'daki bir müslümanı; /Bir de Çin sûrunun altında uzanmış yatanı; / s.209
* Yalnız, hepsi de hürmetle anar nâmınızı. /Hiç unutmam, sarılıp hırkama bir Çinli kızı, /s.210
* Dayandı bir ucu tâ Sedd-i Çin'e; diğer ucu, /Aşıp bulut gibi, binlerle yükselen burcu. /s.304
* Uzandı ansızın İspanya'nın eteklerine /Hicaz'ı, Çin'i düşün nerde? Neredir Pirene! /s.304
* Tunus'ta, Fas'ta, Cezayir'de, Çin'de, İran'da, /Cava'yla, hıttâ-i Hindî'de, belki Afgan'da. /s.318
* Evet, o koskoca âlem... Tunuslu, Afganlı, /Transvalli, Buhâralı, Çinli, Sudanlı.. /s.392
* Altı aylık yolu, dağ taş demeyip çiğneyerek /Çin-i Maçin'deki bir ilmi gidip öğrenerek /s.439
* Çin'de, Mançurya'da din bir görenek, başka değil. /Müslüman unsuru gayet geri, gayet cahil. / s.209

Bu seyahatları esnasında maksadının bütün Hindistan'ı baştan başa gezmek olduğunu, ama kendisini gölge gibi takip eden polisler yüzünden bunu gerçekleştiremediğini de söyler.

*Hind'i baştan başa gezmekti murâdım, lâkin,
Nerde olsam, beni ta'kîbi yüzünden polisin, /s. 211*

Âkif'e göre Hindistan'ın İslam alemi içerisinde çok özel bir yeri ve önemi vardır. Hind diyârı islâmın hassas kalbidir.

*Hakikat ortada, ma'nâsı var mı evhamın?
Bilirsiniz ki: Mısır, kânât-ı islâmın
O sıska gövdesi üstünde âdetâ kafası;
Diyâr-ı Hind ise, göğsünde kalb-i hassası; /s.384*

Şiirlerinde Hind, Sind, Hindistan, Hindistan'ın Haydarabad şehri ve bugün Seylan olarak bildiğimiz Serendip Adası¹⁹ çıkar karşımıza.. İstanbul'da "Kânûn-ı Esâsî"nin kabulünde Âkif, Hindistan'ın Haydarabad şehridir. Pakistan'ın Lahor şehrini ve burada yaşayanları yine onun şiirlerinde tanırız önce..

*Başta âbânî sarık, tende hilâlî gömlek;
Belde Lahûr şalı, üstünde o som sırma yelek; /s.427*

Doğu Türkistan'dan bugün pek kimsenin ilgi alanında olmasa da Kaşgar'dan söze-der bize Âkif yüz yıl önce..²⁰

¹⁹* "Âh biz hayra yarar unsur-i iman değiliz /Hind'in islâmını pek Türk'e kıyâs etmeyiniz. / s.212
* Bütün hazâni Hind'in, o muhteşem yurdun, /Gider de hırsını teskîne üç şakî lordun; / s.373
* Hülâsa, Hind ile Sind'in serâb-ı mâzîsi /Duman duman tütüyor her harâbeden hissi! /s.563
* Haydarâbad'a yetiştim ki, bütün Hindistan, /"Verdi kanûn-ı esâsîyi nihâyet sultan!" /s. 214
* Tunus'ta, Fas'ta, Cezayir'de, Çin'de, İran'da, /*Cava'yıla, hitta-i Hind'de, belki Afgan'da. /s.318
* Habeşli, Hiyyeli, Kaşgarlı yerli, Hersekli, /Serendib'in, Cava'nın, Magrib'in bütün şekli: /s.392
* Evet, şu önde duran ihtiyar Serendibli, /Ya arka saflara düşmüş zavallı Magribli; /s.395
* Serendibler şu sahiller mi? Cûdiler bu dağlar mı? /Bu iklimin mi İbrahime yol gösterdi ecrâmı /s.501
* Haydarâbad'a giderken, beni teşyîe gelen /Mîzebânın ne hazin çıktı şu ses kalbinden / s.212
* Haydarâbad'a yetiştim ki, bütün Hindistan, / "Verdi kanûn-ı esâsîyi nihâyet sultan!" /s. 214
* Ne gördüm, oh! Serilmiş zemîne Sudanlı... /Başında, ağlayarak bir zavallı Seylanlı,
Öpüp öpüp kapıyor elleriyle gözlerini... /s.397

²⁰* Habeşli, Hiyyeli, Kaşgarlı yerli, Hersekli, /Serendib'in, Cava'nın, Magrib'in bütün şekli: /s.392

Arabistan²¹ coğrafyası; Yemen'iyile²², Hicaz'ıyla²³, Necid'iyile²⁴, Bedir'i²⁵, Ka'be'si²⁶, Medine'si²⁷, Irak'ı²⁸ ve Dicle'si²⁹ ile onun şiirlerinde bütün acılarıyla arz-ı endâm eder karşımızda.. Tihâme'nin Mekke olduğunu biz onun şiirlerinden öğreniriz.³⁰

Akif'in yurt dışına yaptığı seyahatlerin ilki Mısır'a olmuştur. "Akif, bu seyahati tasarladığı bir şiiri yazmak amacıyla yapar. Bu şiir veda haccıdır. Hz.Peygamber'in son hutbesini şiire aktarmayı düşünmektedir. Niyetini Abbas Halim Paşa'ya açar. "Peygamberimizin veda haccını hikaye etmek ve onun son hutbesinde Müslümanlara söylediklerini yazmak istiyorum" der. Paşa; "Niye bu bir an önce yazmıyorsun?" sualini sorduğu zaman da ; "-Ben, demişti, hiç olmazsa Medine'yi ve Mekke'yi görmeliyim ki bunu yazabileyim." Abbas Halim Paşa, Mısır ve Kahire'nin güneyindeki El-Uksur'u da görmesini tavsiye eder.

Mısır yolculuğu Ocak ayının ilk günlerinden başlar, Mart ayının ilk haftası sona erer. Yol güzergâhı şu şekildedir. İstanbul-Beyrut-Kahire-El_Uksur, Kahire-Medine-Şam-İstanbul.

Mehmed Akif, bu seyahatinin intibalarını Safahat'ın altıncı kitabında "El-Uksur'da" başlığı ile yayınlamıştır. Şiirde Nil vadisi, Mısır uygarlığından geriye kalanlar, İslam aleminin mahzun hali, batının şımarık tavrı anlatılmaktadır. Seyahat kısa sürmüş, veda haccını yazacak ortam oluşmamıştır." (Dr. Nazım Elmas; Mehmet Akif'in Dış Seyahatleri. Mehmet Akif Dönemi ve Çevresi. Türkiye Yazarlar Birliği M.Akif Sempozyumu. Ankara 2008, s.141)

Mısır, Âif için her şey demektir.³¹ Can dostu Mithat Cemal o günlere dair şunları naklediyor bize : "Akif Mısır'a gittiği zaman memleketinin bütün âbideleri onundu.

²¹ * Medenî Avrupa'nın dâmen-i irfânında; /Asya'nın belki o kumluk Arabistan'ında. / s.217, 600

²² * Zavallının büyük evlâdı öldü askerde ; /İkinci oğlu da sürgün Yemen'de bir yerde. / s.119

* Ne için ağladı? Bilmem. Şunu duydum yalnız: /-Âh bir kerre gelip görse Yemen'den babanız!.. / s.125

* Gelirdi hep bana: "Mısır'ın, Irak'ın, İran'ın, /Tihâme'nin, Yemen'in, Gazne'nin, Buhâra'nın /s.563

²³ * Bin üç yüz otuz beş senedir, arz-ı Hicaz'ın /Âteşli muhîtindeki süzişli niyâzın, /s.251

* Uzandı ansızın İspanya'nın eteklerine /Hicaz'ı, Çin'i düşün nerde? Nerdedir Pirene! /s.304

²⁴ * Necd'in a'mâkına dalmış iki aydan beridir /Koca bir kabile Mecnun gibi hâib, hâsir. /s.390

²⁵ * Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhiidi... /Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi /s.476

²⁶ * Dört taraftan akın etmiş de, nasıl çepçevre, /Saracaklarsa yarın Ka'be'yi huccâc-ı kirâm; /s.544

* Yerinde yellere esen ma'bedim mi, türbem mi? Civârî çöl kadar ıssız harîm-i Kâ'bem mi? /s.567

²⁷ * Geldik artık Medine haricine; Bir çadır gördü, durdu kaldı yine. / s. 127

* Medîne halkını üryan bırak, Mısır'da dolaş.. Gazâ! Gazâ ! diye git soy cihâni, gel paylaş! / s.129

* Medîne'nin dalarak münhanî sokaklarına /Dönüp dönüp hele geldik zahîre anbarına. / s.129

²⁸ * Gelirdi hep bana: "Mısır'ın, Irak'ın, İran'ın, /Tihâme'nin, Yemen'in, Gazne'nin, Buhâra'nın /s.563

²⁹ * Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırta bir koyunu / Gelir de adl-i ilâhî sorar Ömer'den onu! / s. 130

³⁰ * Gelirdi hep bana: "Mısır'ın, Irak'ın, İran'ın, /Tihâme'nin, Yemen'in, Gazne'nin, Buhâra'nın /s.563

³¹ * Medîne halkını üryan bırak, Mısır'da dolaş.. /Gazâ! Gazâ ! diye git soy cihâni, gel paylaş! / s.129

* Hakikat ortada, ma'nâsı var mı evhamın? /Bilirsiniz ki: Mısır, kânât-ı islâmın

O sıksa gövdesi üstünde âdetâ kafası; /Diyâr-ı Hind ise, göğsünde kalb-i hassası; /s.384

* Galiba söylediğim yoktu? Evet, hiç yoktu: /Mısır'ın en muhteşem üstadı Muhammed Abdu /s.492

* Ne yüzle söyleyebilsin : Şerîk-i hüsrânî! /Bileydim, ey koca Mısır'ın ilâh-ı üryânî! /s.532

* Gelirdi hep bana: "Mısır'ın, Irak'ın, İran'ın, /Tihâme'nin, Yemen'in, Gazne'nin, Buhâra'nın /s.563

Bir kişinin olacak kadar küçülen servet onun gözünü kamaştırıyordu. Ve kolay paranın Mısır'daki coşkunuğunu Akif, arkasında hazinelerini bırakan adamın soğukkanlılığıyla seyretti. Çünkü İstanbul'da Süleymaniye Camii, çünkü Sivas'ta Keykavus türbesi, bu sütunlar, bu kubbeler hep onundu. İstanbul'a döndüğü zaman Mısır'da görüştüğü adamların kasırlarından, bana, bir tek hikâye, bir tek renk, bir tek çizgi getirmede. Salonlarının şeref mevkilerinde oturduğu prenslerin, ne vükelâ maaşlı mutfak nâzırlarını biliyordu, ne de Sudan'da onların otuz bin liralık kaplan avlarını.

O, bu hususi saraylardan cebinde iki şiirle döndü. Güneşin ve paranın insan etini pelteleştirdiği refah diyarında Firavun'un karşısına bir iskelet katılığıyla dikildi; ve bir iskeletin dudaksız dişleriyle Ehramlara en güzel lanetini haykırdı : "Firavunla yüzyüze" şiiri.

*"Vatan cüdâ gibiyim ceddimin diyârında
Ne toprağında şu yurdun, ne cûybârında
Bir âşinâ sesi, yahud bir âşina izi var;
Sedâma beklediğim aksi vermiyor ovalar!"*

Fakat Âkif, Mısır'da en temiz insanların her gün artan hürmetlerini görmüştü. Onu kendine müsâvi olarak, misafir eden Prens Abbas Halim, Âkif'in gıyâbında, Fuad Şemsi'ye diyordu ki; "Âkif, ne zaman olsa bir Abbas Halim bulur; fakat ben bir Âkif bulamam. O, benim için bir talihtir."³²

Nil Nehri de bütün hüznüyle Âkif'in Mısır günlerinin unutulmazları arasında yer alacaktır. Safahat'ın 7 yerinde Nil'i hatırlatır bize.³³ Süveys³⁴, Sina³⁵ ve Akdeniz³⁶ de ayrıca girer şiirlerine.. Şam, İslâm şehirlerinin tâcidir. Onu da unutmaz elbet-te Âkif..³⁷

³² Mithat Cemal; *Ölümünün 50.Yılında Mehmed Âkif*. Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara 1986, s.126.

³³ * O, Nil'i koynuna çekmiş yeşillenen vâdî /-Ki yok hazân safahâtında ömrünün ebedî /s.354

* Ki Nil'i şarkına almış da garba geçmişti /Ufukta son lemeatıyla parlıyor şimdi... /s.354

* Gülümsüyor beriden gölgeler döküp Nil'e, /Otel binaları etvâr-i imtinâniyle; /s.355

* Biraz geçince, şuâ'ât-vâpesiyle, /Dikildi geldi de karşımda, ansızın Nil'e, /s.358

* -Ki çok zaman kalacak sandım imtidâdından /Beş on dakikada Nil'in silindi yâdından ! /s.358

* Değiştirdi çehresi Nil'in : Önümde az kumral; /Deminki zill-i sütünün yerinde pek koyu al; /s.358

* Bugün, sütunlarının küskün ihtişamıyla, /Ne ser-nigûn oluvermiş, aman bakın Nil'e /s.524

³⁴ * Süveys'i yardı herif... Akdeniz'le Şab denizi /Bitişdi. Öyle ya, bizler de kendi fikrimizi /s.310

* Süveys'in ağzına heykel nasıl dikilmişse, / Beka-yı nâmını te'yîd için "dö Lesseps"e; /s.311

* Kıyâs-ı fâside bir kerre eyleyin dikkat: /Süveys'i açtı herif... Doğru... Neyle açtı fakat? / s.311

³⁵ * Harekâtın görüyorsun ya, Hocam, en kolay, /Yalnayak Kafkas'ı tutmak, baş açık Sinâ'yı! /s.473

³⁶ * Süveys'i yardı herif... Akdeniz'le Şab denizi /Bitişdi. Öyle ya, bizler de kendi fikrimizi /s.310

³⁷ * Derler ki: Ümeye'den Hişam'ın / Devrinde, yakınlarında Şâm'ın, / s.146

* Vaktâ ki girer şüyûh Şâm'a, /Derhal haber gider Hişam'a. / s.147

* Tarık-ı Şam'ı tutup doğru "Surg"â indi Ömer. /Ebû Ubeyde hemen koştu almasıyla haber. /s.302

Akif'in Necid yolculuğu Mayıs 1915'te başlamış ve Ekim 1915'te tamamlanmıştır. Akif, bu seyahati de Teşkilat-ı Mahsusa adına yapmıştır. Necid yolculuğu Almanya'dan farklıdır. Burada iken, Osmanlı topraklarının geniş bir alanında inceleme ve gözlem yapma imkânı bulmuştur. Bu yolculuk, İstanbul'dan Necid'e kadar sürerken tren hattının dışındaki yerler, Toroslarda mekkarelerle geçilmiş, Medine'den sonraki yerlere develerle gidilmiştir. Güzergah şöyledir: İstanbul, Pendik, İzmit, Şam, Medine, Bir-i Nasib, Vadi-i Hamiz, Hail, Teyme Köyü, El Muazzam Tren İstasyonu, Beyrut, Şam, İstanbul.

Âkif Afrika'yı da unutmaz.³⁸ Bütün bir Afrika'nın yanında özellikle Fas³⁹, Tunus⁴⁰, Cezayir⁴¹ ve Sudan'da yaşayan Müslümanların içine düştükleri durum onu derinden yaralar. Sudan'dan "Şu bizim Sudan" diye söz eder.⁴²

Hesâba katmıyorum şimdilik bizim yakada

Sönen ocakları; lakin zavallı Afrika'da, /s.372

Garp, Âkif'in "Şark" sözcüğünden sonra Safahat'ında en fazla (27 kez) sözünü ettiği kavramdır.⁴³ Tıpkı "Doğu" gibi "Batı"yı hiç kullanmamıştır. Ama buna karşılık

³⁸ * Ey Heybeli iklimine kıştan çekilenler /Ey Afrika temmûzunu efsâne bilenler! /s.547

³⁹ * İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti! /İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi. /s.221

* Tunus'ta, Fas'ta, Cezayir'de, Çin'de, İran'da, /Cava'yla, hitta-i Hindî'de, belki Afgan'da. /s.318

⁴⁰ * Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta, /Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta /s.372

* İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti! /İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi. /s.221

* Tunus'ta, Fas'ta, Cezayir'de, Çin'de, İran'da, /Cava'yla, hitta-i Hindî'de, belki Afgan'da. /s.318

* Evet, o koskoca âlem... Tunuşlu, Afganlı, /Transvalli, Buhâralı, Çinli, Sudanlı.. /s.392

⁴¹ * İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti! /İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi. /s.221

* Tunus'ta, Fas'ta, Cezayir'de, Çin'de, İran'da, /Cava'yla, hitta-i Hindî'de, belki Afgan'da. /s.318

* Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta, /Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta /s.372

⁴² * Evet, o koskoca âlem... Tunuslu, Afganlı, /Transvalli, Buhâralı, Çinli, Sudanlı.. /s.392

* Yıkıldı hepsi... Ben aştım diyâr-ı Sudan'ı, /"Üç ay 'Tihâme!' deyip çiğnedim beyâbânı. /s.397

* Ne gördüm, oh! Serilmiş zemîne Sudanlı... /Başında, ağlayarak bir zavallı Seylanlı,

* Öpüp öpüp kapıyor elleriyle gözlerini... /s.397

* Gidelim bir yere, hatta şu bizim Sudan'a; /Yeni bir medrese tesis edelim urbâna /s.492

⁴³ * Hamâset-perverân-ı kavmi tuttan bir bir öldürdün, /Umûmen Şark'ı ağlattın, umûmen Garb'ı güldürdün. s. 114

* Hayır, hiçbir gülen yok, sızlıyor Garb'ın da vicdânı, /Görüp ecsâd-ı mazlûmîne meşher hâk-i İran'ı /s. 114

* Rûh-ı edyânı görür, hikmet-i Kur'an'ı bilir /Ulemâ var ki: Huzûrunda bugün Garp eğilir. /s.212

* Garb'ın almışsa herif, ilmini almış yalnız, /Bakıyorsun: Eli san'atlı, fakat, tırnaksız! /s.212

* Garb'ın efkârını mâl etmeli Şark'ın beyni /Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; yani: /s.225

* İçtimâî, edebî, hâsılı her meselede, /Garb'ı taklid edemezsek, ne desek beyhûde. /s.225

* Kimi Garb'ın yalnız fuşşuna hasbî simsar; /Kimi, İran malı der, köhne alır, hurda satar! /s.227

* Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını. /Veriniz hem de mesâînezeson sūr'atını /s.231

* Hele i'lânı zamanında şu mel'un harbin, /"Bize efkâr-ı umûmiyyesi lâzım Garb'ın; /s.242

* Şark'a bakmaz, Garb'ı bilmez, görgüden yok vâyesi; /Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermâyesi! /s.258

* Bakın mücâhid olan Garb'a şimdi bir kere: /Havaya hükmediyor kani olmuyor da yere. /s.294

* Donanma, ordu yürürken muzafferin ileri, /Üzengi öpmeye hasrettiGarb'ın elçileri! /s.299

* Bu inkilâbı henüz rûhu duymadan Garb'ın /Kuşattı satveti dünyayı bir avuç Arab'ın! /s.304

* Korkuyorum Garb'ın elinden yarın /Kalmayacak çekmediğin mel'anet. /s.343

Safahat'ın 16 yerinde "Avrupa" sözcüğünü kullanır.⁴⁴

Amerika⁴⁵, Avustralya⁴⁶, Kanada⁴⁷ ve İngiltere'den⁴⁸ başlayarak Almanya⁴⁹, Belçi-

-
- * Şehâdet etmededir –Şark'a doğru dönmeli ki: /Sizin de Garb'ınızın hâtîrât-ı nâ-pâki /s.375
 * Nedense duymadı Garb'ın o hisli vicdânî /Hurûşu sîne-i a'sârî inleten bu kanı! /s.375
 * Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz; /Sade Garb'ın, yalnız ilmîne dönsün yüzünüz /s.495
 * Musallat, hiç göz açtırmaz da Garb'ın kanlı kâbusu, /Asırlar var ki, Islâmın muattal, beyni, bâzusu /s.500
 * Ne hüsrandır ki: Şarkın ben vefâsız, kansız evlâdı /Serâpâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı ! /s. 521
 * Evet, bizim medenî Garb'ın ilk işittiği ses, /Çölün yanık yüreğinden kopup gelen bu nefes, /s.563
 * Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar; /Benim îman dolu göğsüm gibi serhaddim var /s.573
 * Kim olur hiç o muvahhiç dem-i tenhâyide, /O zaman Garp ile Şark gibi hâbîde ! /s. 590
 * Fuzalâ Garp'ta binlerce sayılmakta iken /Kadr ü kıymetleri âsûdedir eksilmekten /s.592
 * Bizde ölmüş fuzalânın çoğu hatta gidiyor, /Buluyor Garp'ta âsârî gibi feyz-i nûşûr /s.592
 * Ben beş on meclisinin mahremi oldukda dedim: /"Böyle bir şey olacak Garp'taki ispiirtizm...!" /s.595
 * Nedir o serveti Garb'ın ya bankalar dolusu? /Tabiatıyla olur : Çünkü işliyor balosu. /s.619
 * Süpürge yapsalar imkânı yok temizleyemez! /Bütün cihânı dolaş: Garb'ı, Şark'ı, her yeri gez.. /s.621
 * Köprüler asma imiş Avrupa âfâkında... /Varsın olsun, o da bir şey mi? Bizim Şark'ın da, /s.193.
 * Düşünen her kafanın mutlak ezilmektir sonu! /Medenî Avrupa, bilmem, niye görmezdi bunu? /s.203
 * Ruble tahsis ile sevkeylediler Avrupa'ya; /Pek fedâkâr idi hemşehrilerim doğrusu ya. /s.205
 * Yalnız, ehline gitsin bu emekler.. Olur a, /İş bizim Avrupa yârânına benzer sonra! /s.205
 * Al okut, Avrupa tahsili desinler, gönder; /Servetinden bölerek nâ-mütenâhî para ver; /s.206
 * Medenî Avrupa'nın dâmen-i irfânında; /Asya'nın belki o kumluk Arabistan'ında. /s.217
 * Kadın, erkek koşuyor borç ederek Avrupa'ya.. /Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım, Asya! /s.219
 * Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı /Aynı izden sağa, yahud sola hiç sapmamalı /s.225
 * Yahud ahmak... İkisinden bilmem hangisidir? /Sanıyorlar ki: "Bugün Avrupa tekmil kâfir. /s.230
 * O halde biz dahi ettik: "Yehâfû oldu"... Evet! /Ne yapsa Avrupa, bizlerce asl olan hareket: /s.274
 * Siyasetin kanı: Servet, hayât: Satvettir, /Zebun kûş Avrupa bir hak tanır ki; Kuvvettir /s.299
 * Bu, yanmadık yeri kalmışsa, kağşamış yurda /Meğerse Avrupa kundak sokar dururmuş da, /s.383
 * Koşarken Avrupa ta'cile ihtizârımızı; /İçerde bir sürü hâin kazar mezarımızı; /s.383
 * Biz ne müftî, ne imam istemişiz Avrupa'dan /Ne de ukbâda şefâat dileriz Rimpapa'dan /s.437
 * Medenî Avrupa'nın dâmen-i irfânında /Asya'nın belki o kumluk Arabistan'ında, /s.600
 * Gezmeysin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya, /Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa'ya /s.493
 * Zevâli beş geçe, Boston'dan ayrılınca tren, /Vagonda volta vuranlar dağıldılar birden /s.561
 * Yeni iklimi cihânın duruyor karşında /Ostralya'yla beraber bakıyorsunuz: Kanada! /s.474
 * Yeni iklimi cihânın duruyor karşında /Ostralya'yla beraber bakıyorsunuz: Kanada! /s.474
 * Hele hayran kalır insan yetişen gençlere de : /Bunların birçoğu tahsil eder İngiltere'de; /s.212
 * Hani tezgâhınız nerde? Sanayi nerde? /Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de /s.437
 * Deyip kararını vermiş ki, ayen icrâya /Konunca ortaya çıkmış, bugünkü Almanya /s.316
 * Mahalle kahvesi... Berlin... Münâsebet mi dedin? /Fakat ricâ ederim, dinleyin, inâyet edin: /s.360
 * Geçende haylice kar yağdı Berlin'in içine; /Bıcık bıcık olacakken takır takırdı yine! /s.366
 * Hani tezgâhınız nerde? Sanayi nerde? /Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de /s.437
 * İnkilâbın yolu mâdem ki bu yoldur yalnız /Nerdesin hey gidi Berlin? diyerek yollanınız /s.496
 * Ne der, bilir misiniz? Hem de öyledir inanın: / "Muallem ordusudur harbeden Prusyalının; /s.316

ka⁵⁰, Endülüs⁵¹, İspanya, Rumeli⁵², Balkanlar, Hersek⁵³, Bulgaristan⁵⁴, Arnavutluk⁵⁵, Yunanistan⁵⁶, Kosova⁵⁷, Makedonya⁵⁸ ülkeleriyle ve şehirleriyle Safahat'da çıkar karşımıza..

Akif'in Berlin seyahati, O'nun "Teşkilât-ı Mahsusa" bünyesinde devlet adına görevli olarak Almanya'ya yaptığı bir seyahattir. Aralık 1914 ile Mart 1915 tarihleri arasında yapılan bu seyahat Akif'in batıyı daha yakından tanımasına vesile olmuştur. Berlin'de kaldığı günlerin intibalarını içeren asıl çalışması "Berlin Hatıraları" adını taşımaktadır.

Bilindiği gibi devlet idaresinin güçsüzlüğünden istifade eden Avrupa'nın "tek diş kalmış canavarları" Osmanlı ülkesini yağma etmeye, talan etmeye başlarlar. Balkan savaşı başlı başına bir felâkettir. Bu savaşlarda yüz binlerce vatan evlâdı cep hede şehâdet mertebesine yükselirken vatan toprakları da günden güne elden çıkar. Savaşın açtığı yaralar tahammül edilmez sınırlara ulaşır. Bu felâketler karşısında ilk yükselen ses, her zaman olduğu gibi yine Âkif'indir :

*Süngülenmiş, kanı donmuş, nice binlerle beden
Nice başlar nice kollar ki cüdâ cisminden.
Beşiğinden alınıp parçalanan mahlûkât
Sonra nâmûsuna kurbân edilen bunca hayât
Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler
Göşü baltayla kırılmış memersiz vâlideler*

- ⁵⁰ * Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir; /Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir. /s.437
* Hani tezgâhınız nerde? Sanayi nerde? /Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de /s.437
⁵¹ * Endülüs tâci elinden alınan bahtı kara, /Savuşurken, o güzel mülkü verip agyâra, /s.224
* Uzandı ansızın İspanya'nın eteklerine /Hicaz'ı, Çin'i düşün nerde? Nerededir Pirene! /s.304
⁵² * Çatırdamakla bütün hânûmânının temeli: /Alev, saçaklara sarmış... Yerinde yok Rumeli! /s.382
* Yükselerek kuş gibi Balkanlara /Öyle satır at ki kuduz Bulgar'a /s.615
* Domuz çobanları "Balkan'da hânedân-ı vakur! /O hânedânlar, o beyler bütün bütün makhûr. /s.382
* Balkan'ı bildin mi nedir hemşeri? /Sevgili ecdâdının en son yeri. /s.615
* Balkan'ın üstünde sızan her pınar /Bir yaradır, durmaz içinden kanar /s.615
⁵³ * Habeşli, Hiyveli, Kaşgarlı yerli, Hersekli, /Serendib'in, Cava'nın, Magrib'in bütün şekli: /s.392
⁵⁴ * Fark olunmazdı Kızanlık'taki güllüklerden! /Bu dayak faslı da aç karnına bilmem nerden? /s.404
* Sürüklenip karakışlarda Varne sâhiline /Sefinelerle taşınmakta Rusya sahiline. /s.382
⁵⁵ * Diriler koşmadı imdâdına, sen bâri yetiş... /Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhîş! /s.244
* "Arnavutluk" ne demek? Var mı şeraitte yeri? /Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri! /s.247
* Yarım pabuçla gezen, donsuz üç buçuk zibidi, /Bir Arnavudluğu kaldırır mı idi isyâna /s.316
⁵⁶ * Gümülcine'yle havâlisidir ki, bir canavar /Bu mel'ânetleri yapmaz – meğer ki Bulgarlar! /s.330
* Selânik'in, Şiroz'un, bak, o nâmdâr ovası, /Kimin elinde bugün, hangi haydudun yuvası? /s.334
⁵⁷ * Nedir uzakta nümâyân olan şu ıssız ova? /Ki pek hazin duruyor? –Biliyor musun? Kosova! /s.331
* Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova... /Sen misin, yoksa hayâlin mi? Vefâsız Kosova! /s.245
* Ne reng-i muzlime girmiş o yemyeşil Kosova! /Şimale doğru bütün Pirzerin, İpek, Yakova, /s.332
* İpek'in köylüsü, ümmî, yarı vahşî bir adam... /Bari yamyam de! Ne mâni ki, evet, ak yamyam! /s.406
⁵⁸ * Şişip şişip gidiyorsun, değil mi, ey Vardar? /Ya boğduğun kadının, erkeğin hesabı mı var! /s.333

*Teki binlerce kesik gövdeye ait kümeler
Saç, kulak, el, çene, parmak.. bütün enkâz-ı beşer!
Bakalım yavrusu uğrar mı, deyip karnından
Canavarlar gibi şişlerle kızarmış nice can*

Bu felâketler sonucunda millet binlerce evlâdını kara toprağın bağına vermiş, taa Viyana kapılarına kadar dayanan Osmanlı toprakları üzerinde yeni yeni devletçikler ortaya çıkmıştı. Bu coğrafyada babasının doğduğu Arnavutluk da vardır. Rumenin müslüman halkı büsbütün perişan olmuş, ümitsizlik, karamsarlık ve bitkinlik insanları çepeçevre sarmıştır. Ne var ki bu kötü günlerde ümitsizliğe kapılmayan biri vardı ve gezip dolaştığı yerlerde karşılaştığı insanlara hep şu ayet mealini okuyor, şöyle diyordu : “Allah’ın inâyetinden ümidinizi kesmeyin. Zîrâ, kâfirlerden başkası Allah’ın yardımından ümidini kesmez.(Yusuf Sûresi : 87.ayet) Bu ayetten aldığı ilhamla da;

*“Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak
Alçak bir ölüm varsa, eminim budur ancak”*

mısralarını terennüm ediyordu. Bir yandan bunları söylerken bir yandan da vatan topraklarının bir bir elden çıkışı karşısında yeni nesilleri, yani gençliği nasihat yerine şiddetle sarsmayı tercih eder :

*Hayâta nerde görülmüş senin kadar sarılan?
Zorun gebermemek ancak ölümlü dünyada!
Değil hakîkatı mevtin, hayâli rüyâda
Dikilse karşına, hiç şüphe yok ödün patlar!
Düşün, hayata fedâ etmedik elinde ne var?
Şeref mi, şan mı, şehâmet mi, din mi, iman mı?
Vatan mı, hiss-i hamiyet mi, hak mı, vicdan mı?
Mezar mı, türbe mi, ecdâdının kemikleri mi*

1915’de Osmanlının üzerine çullanan Avrupalı çapulcuların hüsrana uğramasına en çok sevinen ve sevincini gizleyemeyen yine odur. Kurtuluş savaşı yılları yine bu büyük sanatkârın mücadelesine sahne olur. O, batı ile çetin bir hesaplaşmanın içerisinde girmiştir. Çanakkale destanı bu hesaplaşmanın manzum ifadesidir. Bu mücadele öncelikle Hak adına ve halkı adınadır. O, içte ve dışta devam eden yangınları ruhunda duyar.

*Tükürün ehl-i sâlibin o hayâsız yüzüne!
Tükürün onların aslâ güvenilmez sözüne
Medeniyet denilen maskara mahlûku görün
Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün!*

derken de aynı düşünceler içerisinde.

Şimdi de Âkif'ten bildiğiniz bazı mısralar nakletmek istiyorum sizlere... Şöyle di-yordu Âkif :

*Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk
Bak nasıl doğranıyor ? Kalk, baba, kabrinden kalk!
Diriler koşmadı imdâdına, sen bâri yetiş...
Arnavutluk yanıyor...Hem bu sefer pek müthiş!*

*O ne yangın ki : ocak kalmadı söndürmediği
O ne tûfan ki : yakıp yıktı bütün vâdiyi!*

...

*Yoklasan külleri, altından, eminim, ancak,
Kömür olmuş iki üç parça kemiktir çıkacak!
Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın
Olacak mıydı feda hırsına üç kaltabanın ?
Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti...
Öyle bir gitti ki hem; bir daha gelmez ebedî!
Ne olurdu bunu kalkıp da göreydin acaba ?
"Meşhed" in beynine haç saplanacak mıydı baba ?
Ne felâket; dönüversin de mesâcid ahıra,
Hırvat'ın askeri tepsin çıkıp üstünde hora!*

...

*Ya harîminde yatan şapkalı sarhoşlar kim ?
Yoksa yanlış mı ? Hayır, söyleme bildim...Bildim !
Basacak mıydı, fakat, göğsüne Sırb'ın çarığı ?
Serilip yerlere binlerce şehidin sarığı,
Silecek miydi en alçak neferin çizmesini ?
Dürtecek miydi geçen, leş gibi her limesini ?*

*Ya şu üç parçalı bayrak dikilirken tepene,
Neye indirmedi, kim çıktı bu halkın önüne ?
Hani, milletlere meydan okuyan kavm-i necîb
Görmedim bir kişi, tek bir kişi meydanda ...Garîb!*

...

Bütün bunları yapanların kim olduğu bellidir ve yıllardır kapılarında beklediğimiz, huzurlarında yüz suyu döktüğümüz batılı devletlerdir, batılı milletlerdir. Akif'in acıları burada depresir. İzdırapları burada iki katına çıkar. Şunu herkes bilmelidir ki Akif, hiç bir zaman "batı"ya şuursuz bir karşı çıkış içerisinde olmamış, tavır almamıştır. O batıyı çok iyi tanımış çok iyi etüd etmiştir. Şöyle der : "Avrupalılar zabtetmeyi kararlaştırdıkları memleketin ahali arasına evvelâ tefrika sokarlar, senelerce milleti birbiriyle boğuştururlar. Sersem ahali bu suretle yorgun düştükten sonra gelip çullanırlar. Bugün de bize karşı aynı siyaset kullanılıyor. Batının her yerdeki siyasetleri budur. Hindistan'da, Endülüs'te, Cezayir'de, İran'da hep böyle yaptılar. Takip ettikleri siyaset hep aynı siyasettir. Hiç değişmez." Görüldüğü gibi bu ifadeler kendinden emin bir insanın tespitleridir.

Buraya kadar Akif'in yurt dışına seyahatlarından söze ettik. Başta İstanbul⁵⁹ olmak üzere ülkemizin çok sayıda şehrinin, bölgesinin Safahat'taki şiirlere girdiğini görüyoruz. İstanbul, doğduğu, tahsil gördüğü ve yetiştiği şehirdir. Bir çok semti arasında kuşkusuz adı en çok geçen yer dünyaya geldiği Fatih semtidir.⁶⁰ Şehzadebaşı⁶¹, Yakacak⁶², Heybeliada⁶³, Maltepe⁶⁴, Pendik⁶⁵, Kartal⁶⁶, Beşiktaş⁶⁷, Florya⁶⁸,

⁵⁹ * Götür İstanbul'a bir yerde bırak ki: Gurebâ, /-Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada- / s.44

* Tuttum İstanbul'a doğru yolu âvâre-misâl /Öyle bir hâl-i garâbetle ki tasviri muhâl /s.593

* Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek: /Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek! / s.52

* Bir zamanlar yine İstanbul'a gelmişim ben. /Hâle baktıkça fakat, ümmetin âtîsinden,

* Pek derin ye'se düşüp Rusya'ya geçtim tekrar. / s.201

* Görüyordum, iki üç bin mil açıktan bakarak, /Şu sizin kapkara İstanbul'u, kardan daha ak. /s.215

* Kim fenâ söyledi? İstanbul'a sormuştuk da... /Oflu tetric ile bağdaş kurarak koltukda /s.463

* Bir de İstanbul'a geldim ki: Bütün çarşı, Pazar /Na'dan çalkanıyor! Öyle ya.. Hürriyet var! /s.217

* Edirne... İşte o İstanbul'un demir kilidi; /Sefil ayakları altında Bulgar'ın şimdi! / s.328

* -Bütün İstanbul'un ağzında gezen elleriniz, /Bize nâz etmese olmaz mı efendim? Veriniz /s.403

⁶⁰ * Göründü; Fatih'e gelmişim anladım, azıcık /Gidince ma'bede baktım ki bekliyor uyanık! / s.37

* Bizim çocuk, yaramaz, evde dinlenip durmaz; /Geçende Fatih'e çıktık ikindi üstü biraz. / s.54

* Dedim ki: Fatih'e çıksam yavaşça, bir yanda /Durup o alemi seyreyleşem de meydanda / s.77

* Gelin de bayramı Fatih'de seyredin, zirâ /Hayâle, hâtra sığmaz o herc ü merc-i safâ, / s.77

* -Gidip de öğleyi Fatih'de kılmak istiyorum; /Gelir misin? Hadi? Artık üşenmeden ne zorum, /s.269

* Ne var inadına etsen de bir sefer galebe, /Benimle Fatih'e gelsen... - Al işte geldim be! /s.270

⁶¹ * Hikmet'in hânesi Şehzadebaşı'ndaydı ki, biz, /Doludur halk ile zannetmiş idik her ikimiz /s.593

⁶² * Demek, şu arsada ot bitse nev-bahâr olacak... /Ne var gidip Yakacak'larda dem-güzâr olacak? / s.117

⁶³ * Bir, Heybeli derler -bileceksin- ada vardır /Etrafı da az çok ona benzer adalardır... /s.546

* Ben Heybeli'den vazgeçerim şimdilik, ancak, /Üç beş gün için pek hoş olur Remle'de kalmak /s.547

* Hatırlamadın Heybeli'den geçmeyi, heyhât!.. /Güyâ edecektin, hani, takdîm-i tahiyât /s.625

* Ey Heybeli iklimine kıstan çekilenler /Ey Afrika temmüzünü efsâne bilenler! /s.547

⁶⁴ * Ey yağ gibi üç çifte kayıklar la kayanlar /Ey Maltepe'den Pendik'i bir hamle sayanlar! /s.547

⁶⁵ * Ey yağ gibi üç çifte kayıklar la kayanlar /Ey Maltepe'den Pendik'i bir hamle sayanlar! /s.547

⁶⁶ * Sorma, Kartal'da idim ben de bu Çarşamba günü /Dediler: "Kurna'da dünden beri var köy düğünü /s.42

⁶⁷ * Bu izz ü nâz üzerinden epey zaman geçmiş /Günün birinde Beşiktaş taraflarında bir iş, /s.542

⁶⁸ * -Bugün Florya mı? A'lâ! Yarın ne var? Konser... /"Sular" da pek ömür amma, açık değil, dediler

Haliç,⁶⁹ Yıldız⁷⁰, Dolmabahçe⁷¹, İstanbul'un eski semtlerinden Tatavla⁷², Üsküdar⁷³, Samatya⁷⁴, Kağıthâne⁷⁵, Kuzguncuk⁷⁶ adını Safahat'a yazdırabilmiş İstanbul'un talihi semtleri arasındadır.

İstanbul dışında Akif'in ismini en çok andığı şehir Edirne'dir. Memauriyeti dolayısıyla gittiği Edirne onun üzerinde derin tesirler bırakır. Edirne'de yaklaşık 20 ay kalan Akif bu şehirde Ahmed Bâdî Efendi, Edirne Mebusu Şeref Bey ve şair Ömer Seyrî Efendi ile tanışma ve dostluklar kurma fırsatını bulur. Mithat Cemal, Akif'in Edirne günleri ile ilgili olarak şunları söyler : "Akif, Edirne'de her adımda vatan toprağı diye hakikaten bir toprak yığını görmekten duyduğu acıyı her adımda "Sinan"ın mermerler saltanatını karşısında bularak azaltıyordu; ve bu mermer Edirne'ye kırk sene sonra da hicran duyacak; "... Edirne'de yirmi ay kaldım. Ancak pek toy, pek gençtim... Heyhat! Edirne'ye bir daha dönebilsem, lâkin böyle altmış iki yaşımdan sonra değil, hiç olmazsa on beş seneyi tarhederek dönebilsem!..12 Mayıs 1935".⁷⁷ Tunca ve Meriç nehirleri, Balkan Harbi'nin Edirne/Sarayiçin'de sahnelediği insanlık dışı muameleler unutulacak gibi değildir.

Sarayiçi'ndeki bîcâreler ki hepsi kadın...

Kenara vurmuş olan kısımdır bu ecsâdın! /s.329

...

Edirne.. İşte o islâmın âhenîn sûru;

Edirne... İşte o Şark'ın cebîn-i mağrûru /s.328

Edirne... İşte o İstanbul'un demir kilidi;

Sefil ayakları altında Bulgar'ın şimdi! / s.328

...

Meriç'le Tunca'nın üstünde gördüğün kümeler

Nedir bilir misin? Enkaz-ı târümâr-ı beşer! /s.329

/s.327

⁶⁹ * Ne Haliç'in o yosun çehreli miskin suları; /Ne onun hilkate küsmüş gibi duran kenârı! / s.193.

⁷⁰ * Belki kırk elli bin askerle sarılmış Yıldız /O silahşörlere; o al fesli herifler sayısız / s.463

⁷¹ * Hüsam Efendi henüz Dolmabahçe'lerde iken, /Gelip yetişmiş adamlar, üçer beşer geriden /s.542

⁷² * Samatya lordu müfettiş; Tatavla kontu müdir, /Zavallı milletin efrâdı orta yerde esîr! /s.361

⁷³ * -Evet, ne yapmalı? Dur, dur! Ne Üsküdar, ne Mama... /Tiyatro olmalı, yahud güzelce bir sinema.

/s.327

* Üsküdar'dan geliyorduk, ikimiz: Âsım, ben /Saat on bir sularındaydı... Vapur beklerken. /s.477

⁷⁴ * Samatya lordu müfettiş; Tatavla kontu müdir, /Zavallı milletin efrâdı orta yerde esîr! /s.361

⁷⁵ * Pupa yelken açılın şayed oturmazsa gemi! /Bu tenezzüh, cici bey, doğruca Kağıthâne'ye mi?

/s.449

⁷⁶ * Kimdi, anlat şunu? Kuzguncuk'a geçtim bir gün /Molla'nın köşküne yaklaşmadan etmez mi sökün

/s.452

⁷⁷ Prens Emine Abbas Halim'e Mısır'dan gönderdiği mektubundan.

Amasra⁷⁸, Şile⁷⁹, Bartın⁸⁰, Çanakkale⁸¹, İzmir⁸², Karesi yani Balıkesir⁸³, Trabzon⁸⁴, Çamlıbel⁸⁵ ve Erzurum⁸⁶; Âkif’i Safahat’ındaki şiirlerinde yer alan diğer şehirler ve yerleşim birimleridir.

Ancak burada şunu da eklemek gerekir ki Kastamonu, Konya, Burdur ve Bursa, Antakya, Adana ve Halep gibi şehirlerin Akif’in hayatında çok özel yeri olmakla birlikte Safahat’taki şiirlerinde bu şehirlerimizi göremiyoruz.

Görüldüğü üzere Mehmed Âkif’in gönül coğrafyası Anadolu ile sınırlı değildir. Avrupa’nın en uzağından Asya’nın en ücra köşesine kadar, Rusya’dan, hatta Mançurya’dan Afrika çöllerine kadar uzanan devâsâ bir coğrafyadır bu.. Mithat Cemal, onun çok istediği halde İspanya ve Hindistan seyahatlarını gerçekleştirmediğini söylüyor. Ama her şeye rağmen nerede bir Müslüman varsa Âkif’in yüreği de yaşadıkça orada olmuştur. Bu bir tek Müslüman bile olsa.. Safahat’ın karşımıza çıkardığı atlas işte budur.

⁷⁸* Amasra sahili çok eski bir müessesedir /Uşakların topu cerrah olur... Hemen kestir! /s.267

⁷⁹* Getirin hartayı !, der; baksana mâşâ’allah /Şile, Bartın, Kızılırmak... Güzelim, Bahr-i Siyah /s.450

⁸⁰* Getirin hartayı !, der; baksana mâşâ’allah /Şile, Bartın, Kızılırmak... Güzelim, Bahr-i Siyah /s.450

⁸¹* Donanmamızla verip, sonra, Şark’ı velveleye, /Birinci hamlede bayrak diker Çanakkale’ye; / s.385

* Bizim Çanakkale âfâk-ı târümârında /O dâr-ı saltanatın bâb-ı şerm-sârında /s.385

⁸²* Yel üfürsün, su götürsün diye bekletmez pek, /Gece kalkar bu âdem postası İzmir diyerek. /s.450

⁸³* O yeşil toprağın ey yüzler ağartan Karesi /Şimdi binlerce şehidin kanayan makberesi /s.624

⁸⁴* Kadir Bey sağdı, Trabzon’da henüz valiydi /Yine bir dolduran olmuştu ki Abdülhamid’i /s.461

* Bizi bir sâhile aktardı “Trabzon” diyerek /Henüz inmiş bakınırken: Bunu vali görecek, /s.461

⁸⁵* Duvarı türlü resimler: Alındı Çamlıbel’i, /Kaçırılmış Ayvaz’ı ağlar Köroğlu rahmetli! / s.154

⁸⁶* Karakoldan dediler: “Şimdi, İmam, Erzurum’a!” /Bir de kış, bir de kıyâmetti ki artık sorma! /s.461